Dr. G. S. OVERDIEP

MET MEDEWERKING VAN
C. VARKEVISSER

DE VOLKSTAAL VAN KATWIJK AAN ZEE

N. V. STANDAARD-BOEKHANDEL

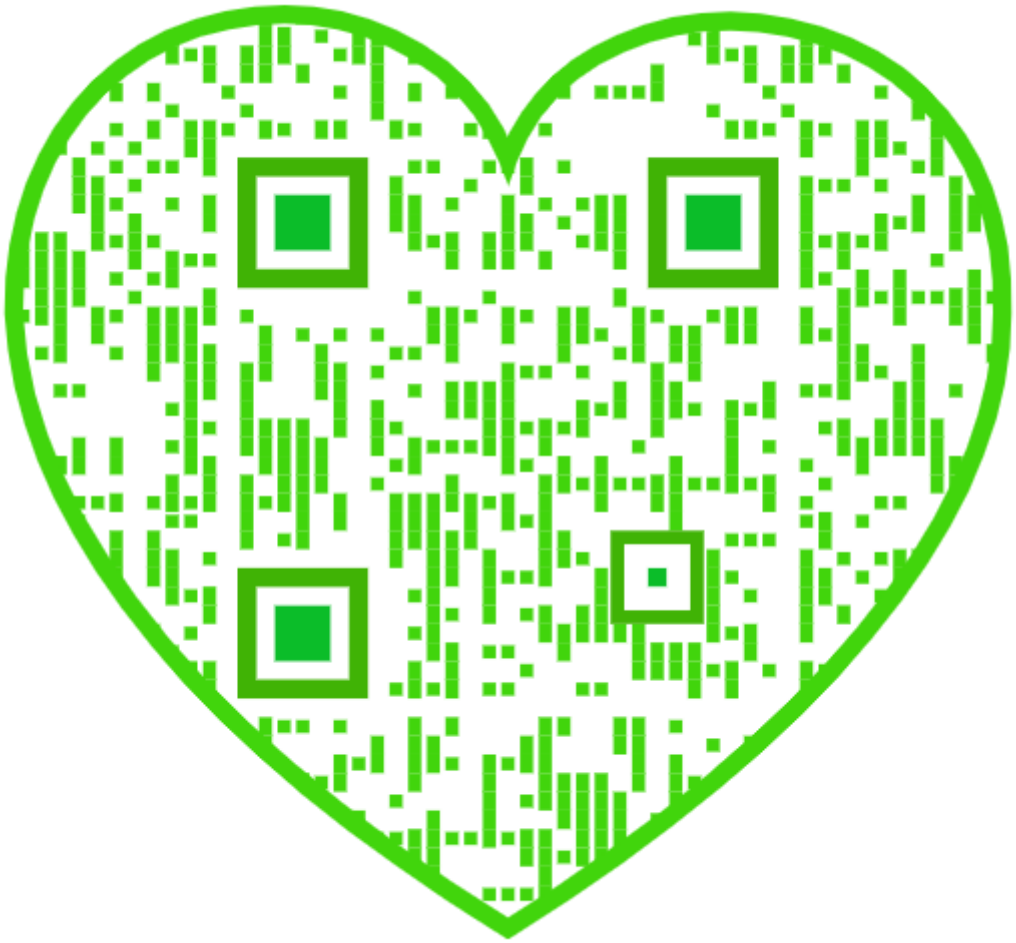

DE VOLKSTAAL VAN KATWIJK AAN ZEE

Dr G. S. OVERDIEP
HOOGLEERAAR AAN DE RIJKS-
UNIVERSITEIT TE GRONINGEN

DE VOLKSTAAL VAN KATWIJK AAN ZEE

MET MEDEWERKING VAN
C. VARKEVISSER
DIRECTEUR DER VISSCHERIJSCHOOL
TE KATWIJK AAN ZEE

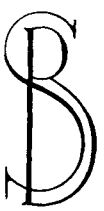

1940
N. V. STANDAARD-BOEKHANDEL, ANTWERPEN

Van dit werk werden 35 luxe-
exemplaren gedrukt op Japon
Dujardin en gebonden
in half-leder

DE UITGAVE VAN « DE VOLKSTAAL VAN KATWIJK » door Prof. G. S. Overdiep is op bijzondere wijze tot stand gekomen.

Toen Prof. Overdiep in November-December 1939 van een ernstige operatie herstelde, gevoelden zijn leerlingen de behoefte door een gemeenschappelijke daad aan hun vreugde daarover uiting te geven. Zij besloten door inteekening op een luxe editie de uitgave van dit boek, dat in portefeuille gereed lag, mogelijk te maken.

In Mei 1940 zou den Schrijver zijn werk in gedrukten vorm zijn aangeboden bij de hervatting van zijn colleges aan de Universiteit te Groningen, indien de bijzondere omstandigheden dit niet hadden verhinderd.

Dat deze overdracht thans toch, tegen veler verwachting, in November 1940 kon plaats vinden, danken wij aan de bewonderingswaardige durf en voortvarendheid van den uitgever.

De Commissie :

J. H. Brouwer
G. A. van Es.
M. B. A. Osinga.
M. G. Struif.
H. Tuin.

LIJST VAN INTEEKENAREN.

Mejuffrouw W. de Boer.
A. J. Boersma.
W. E. Bos.
Dr. W. L. Brandsma.
J. H. Brouwer.
F. Drost.
Dr. G. A. van Es.
Mevrouw J. H. van Goor-Duut.
F. E. Hoekstra.
F. Jansonius.
Dr. G. Kazemier.
Dr. S. Keyser.
J. Klatter.
J. Kruit.
Mejuffrouw H. J. Kuik.
Mejuffrouw J. H. Meijer.
P. van der Meulen.
J. Naarding.
M. B. A. Osinga.
Mevrouw J. H. van der Sandt-Windt.
Mejuffrouw J. Schepel.
Mejuffrouw H. G. Struif.
Dr. G. Stuiveling.
Mevrouw H. Timmer-Lammers.
H. Tuin.
Mejuffrouw B. R. Ubink.
F. Veenstra.
Mejuffrouw G. H. B. Wolf.
G. G. Wolthuis,
Mejuffrouw G. E. A. Wuite.
M. van Zalingen.
P. J. B. W. Zuideveld.

VOORBERICHT

Hiermede wordt een groote wensch vervuld : een beschrijving te leveren van de Volkstaal der visschers van Katwijk aan Zee. in het bizonder van de Ouden met hun herinneringen van het midden tot het einde der 19de eeuw ; aangeboden aan de belangstellenden in Katwijk aan Zee, studenten en leeraren, en zooveel mogelijk liefhebbers van alles wat Nederlandsche volkstaal is. Zij vinden hier een poging tot ontleding en uitleg van den zinsbouw, den denkstijl, den taalstijl van een oud nog ongeschonden « dialect ». Het is een schier onafzienbaar materiaal van volkswijsheid, van schoon Nederlandsch, van Oud-hollandsch. Ook leveren wij een omvangrijke bijdrage tot de « leer van het woord ». En tenslotte, om ook den « grammaticus » te genoegen, een poging tot karakteristiek van de klanken. Die Klankleer mogen zij, die niet taalkundig zijn, liever voor het laatst bewaren.

Het is bijkans 35 jaren geleden, dat ik eenige zomers in Katwijk verbleef en als jong student notities maakte van de inheemsche taal. Allerlei omstandigheden maakten, dat verder werken hieraan werd verschoven tot ongeveer tien jaar geleden. Bij kennissen van dien eersten tijd vond ik tot medewerking bereid eerst den heer C. de Best, daarna den heer C. Varkevisser, Directeur der Visscherijschool, die al eens zijn aandacht had gewijd aan Katwijks Geschiedenis en die onmiddellijk in actie kwam, om als geboren Katwijker en gewezen visscher, thans werkende te midden der visschers, alles wat hem gepast leek voor een Woordenboekje van de zeemanstaal te verzamelen. Toen ik hem mijn eigenlijk doel uiteenzette, was hij evenzeer bereid, den ouden Katwijker al sprekende vast te leggen in steeds meer uitdijende stenogrammen. Volslagen onbesnoeid werden deze allerkostbaarste gegevens in schrift gebracht. Uit dezen stapel bouwde ik de grammatica of liever, de taalbeschrijving, op. Dat er tallooze termen en zinswendingen, voorbeelden, enz. door mijn medewerker werden bijgeleverd, spreekt vanzelf. Ook dat hij beschrijvingen gaf van hoe het in het Oude dorp toeging en wat er omging bij en op de

oude bomschuiten. Van hem is dan ook met name Hoofdstuk II, 2 en 3 afkomstig. Grootendeels aan zijn ijver te danken is een Katwijksch Woordenboek, hier niet bij uitgegeven ; het is te hopen, dat we later gelegenheid vinden, dat Woordenboek mèt een bloemlezing uit de « teksten » van een drietal Ouden, uittegeven.

Tenslotte een kort maar krachtig woord van dank aan mijn leerlingen en oud-leerlingen, die door hun milde gaven de uitgave van dit boek hebben doorgedreven.

Groningen, 28 Maart '40. G. S. OVERDIEP.

I. INLEIDING

Het Katwijksch is niet enkel een Hollandsche dorpstaal, het is tevens een visscherstaal, dat is een in „sociologisch" opzicht bijzondere „vaktaal", even bijzonder als bijvoorbeeld de jagerstaal. Zal onze verklaring „sociologisch" zijn georiënteerd, dan moeten de verschijnselen van de verschillende sociale „groeptalen" *zooals ze weerspiegeld worden in de structuur van de volkstaal,* worden blootgelegd. Wanneer de bevolking van een dorp, stad of streek sociologisch sterk gericht is op een bepaald bedrijf, dan zullen de bijzondere kenmerken van de taal in dat bedrijf, dan zal, met andere woorden, het stempel van die groeptaal worden gedrukt op de geheele taalstructuur, het geheele taaleigen, der bevolking. We mogen dan ook niet volstaan met het noemen van bijzondere woorden en uitdrukkingen aan de taal van het bedrijf of het vak in casu „ontleend". De beroepstaal-sprekers oefenen invloed en soms een overwegenden invloed, niet alleen op den geheelen „Woordenschat" in alle richtingen, maar ook op den klankvorm in den ruimsten zin van dien term, en vooral op den zinsvorm, de syntaxis, zoowel de grammaticale als de phonetische syntaxis. De zinsvorm weerspiegelt de denk- en spreekwijze van den visscher. Men behoeft, om dat te beseffen, maar eens een rasechten „Kattəker" een praaigesprek of de tallooze op zijn „skuit" gangbare commando's en roepvormen van de mannen-aan-boord te hooren voordragen.

De bewoner van Katwijk aan Zee is zich niet alleen van de „locale" eigenaardigheid van zijn taal, vergeleken met die van de Scheveningers, bewust; ook het groote verschil met die van Katwijk aan den Rijn, het „boerendorp", waarmee het zeedorp één gemeente vormt, en Rijnsburg, dus de onmiddellijk naburige „tael van nae binne" voelt hij terdege[1]). En in zijn dorpstaal zal hij van een woord of vorm of wending weten te zeggen, of het een verschijnsel is van de taal „op s'n lán(d)sluis" of niet.

[1]) Nog meer minachting drukt hij uit door „Da't's tael van de Binnelande!"

Anderzijds voelt de primitieve zeeman alle talen van de Engelsche, Schotsche, Duitsche, Nederlandsche en Vlaamsche, incluis de Fransch-Vlaamsche kust als naverwant aan de zijne : „overal is ət Kattəksch".

Het volle taaleigen van den Katwijkschen visscher bieden wij den lezer aan uit de talrijke verhalen en vertellingen uit de ervaring van een drietal „ouden", die stenografisch zijn opgenomen en zonder eenige wijziging zijn weergegeven. Klanken, woorden en zinsvormen zijn „eigen" en „volksch", getuige bijvoorbeeld een zin als deze : „Twie menuite úiterst skote d'r over, dat we ons kozze börrege", in „beschaafd Nederlandsch" benaderd door : „Er bleven nog hoogstens twee minuten over, om ons in veiligheid te stellen". Het is een ontroerende ervaring, oude, nog krasse en volop levende zeelui van zeventig, tachtig, ja meer dan negentig jaar in een zoo oereigen taal te hooren spreken over het bedrijf waar hun ziel van is vervuld geweest vanaf hun prille jeugd, over ervaringen en toestanden, die teruggaan tot in het midden van de vorige eeuw. Wat zij hebben beleefd, dat is geordend in hun herinnering naar hun diensttijd als jongmaatje, matroos en schipper, naar de nog altijd scherp onderscheiden reizen van heel hooge of lage besomming, naar de achtereenvolgende schuiten, die zij als schipper hebben „estierd", of naar bijzondere natuurverschijnselen, die de visscherij beïnvloeden, zooals de strenge vorst van 1890, toen er aan het strand het ijs zich opstapelde : „'t jaer nâe de ijsdijk" is 1891. Alle feiten en gegevens liggen vast in hun geheugen, als een bron van onfeilbaar „weten", zooals één van hen dat uitdrukt : „Wat se now daeran verdíende, dat mag[1]) ək je-n-iet ségge hoor. Dat wéet ək iet. *Dat heb ək nóoit ewete, want-tan had ək 't nóg ewete*". De levenservaringen, waarop dit „weten" berust, leidt hij in met vaste wendingen als : „*'t Is bij mijn ebeurt,* toe ging de vloot allegaer an zâê...". „*Maer ək hep 't ook fan me leve-n-ehâad,*[2]) dat...".

De primitieve zeeman voelde zich met zijn schuit alleen veilig op het water, ver van het land : „Je vaerde op 'n kompasje in op-te kleur van 't waeter. As-we dan 't land zagge mit 'n gelegenhaaidje (flinke bries) dan ginge we weer an zâê hoor, om de Noort-

[1]) kan.

[2]) ehâad (gehad) beteekent hier : beleefd, ervaren (het kan nl. bij de vischvangst ook „gevangen", dus „in zijn bezit gekregen" beteekenen). Zie blz. 174.

gunter (verder het Noorden in). *Want we waere bang voor 't lant.* Laeter toe ginge we snoffele[1]), toe wier dat beter". Hieruit is begrijpelijk, dat hij zijn ongenoegen kenbaar maakt in de uitdrukking : „'k Hep ər 't land an ezien". En dat men in het Katwijksch zegt : „Wattie dáer *an ezien het,* dat weet ək iet" (wat hij daarvoor bezwaar in ziet...).

DE GEMEENSCHAP

Een volksgemeenschap als die van Katwijk a/Zee vormt een gesloten groep, als in de primitieve samenleving. Herhaaldelijk kunnen we taalverschijnselen uit dit sociale kenmerk verklaren. We zullen thans eenige bewijzen van die geslotenheid trachten te leveren. Het meest verwant voelt men zich aan de visschersbevolking van andere kustplaatsen ; toch is hier een ironische kritiek altijd waakzaam. De „Skevelingers" zijn, evenals trouwens onder alle visschers, befaamd als „Beere", en wel omdat zij, hoe zeer ook trouwe vrienden met visschers van dorpen als Katwijk, tegenover al wat niet-zeeman is, vrij ongemanierd plegen op te treden. Door vecht- en steellust hebben zij het al menigmaal ook voor andere Nederlanders verkorven. De „Noortəchers" hebben geen bepaalden schimpnaam, zij worden alleen door het attribuut „blaeuwe (Noortəcher)" gekenmerkt : ten eerste droegen zij vroeger blauwe kousen, ten tweede zijn ze tamelijk gesteld op „'n pietsje" ('n borrel), waaraan zij misschien een blauwe gelaats- of althans neustint dankten. Een niet algemeene, stereotype, betiteling is die van „suikerijkonte", omdat zij naar verluidt, zulke liefhebbers van cichorei waren, dat dit artikel veeleer dan koffie den pot vulde. Noortəch heet dan ook wel Suikerijland.

Verder plachten vroeger de Kattəkers te verhalen, dat eens het heele dorp Noortəch is leeggeloopen, toen iemand vertelde, dat een man „op een anker was aangedreven", of te zeggen : „We komme nog nae die gekke pet (put) te Noortəch kijke, waer die spijker in drijft". Of : „In de wind zâale hebbe de Nóortəchers al geprobeerd" wordt gezegd als een matroos of jongen bij ongeluk het schip zóo stuurt, dat de kop te veel naar de richting waaruit de wind komt draait : dan gaat de vaart er uit. Trots deze

[1]) rondneuzen in de havens.

plagerijen varen op Katwijksche schepen Kattəkers en Noortəchers broederlijk samen, huwelijken tusschen bewoners van beide dorpen komen veel voor en van vechtpartijen naar aanleiding daarvan is niets bekend. De groepeering der drie dorpen voor het gevoel van den Kattəker blijkt uit dezen zin van een ouden visscher : „Astaer dan die Skevelingers, *in* die Kattəkers in Noortəchers waere...". Hier zijn klaarblijkelijk de Kat- en Noordwijkers samen van de Scheveningers onderscheiden. Zuidelijker dan Scheveningen ligt De Hâai (Ter Heyde) ; daar wonen de Hâaienaers. Ten Zuiden van den Waterweg de Zuijenaers. De Zantforder is, evenmin als de Aimənder (Egmonder) en al die soort van „raerechâaid", als degelijk visschersman bekend : wat noordelijker dan Noortəch woont is niet degelijk. Dat benne „vreemde". Op zee onderscheidt men de schuiten van het eigen volk van alle andere door : „Dat benne burgers" (schepen uit Katwijk).

Niet-zeelui zijn „landmense" of „walmense"; een „landrot" is „'n eigenwijze landmens" die zeelui afkamt. Alle landmense buiten Katwijk aan Zee zijn „boere". Een „zâêman" die zijn vak niet goed verstaat, wordt „boer" gescholden (ook koeieboer, graskever, boereklaphengst). Een verkeerde knoop, die gauw loslaat, zooals een „landmens" die legt, is 'n „boereknoop" of kort „'n boer" (je legt 'n boer!). Iemand die geheel onervaren is in zee- of visscherijzaken is 'n Lâaijenaer (van Lâaije, de gewone Rijnlandsche uitspraak van Leiden). Alles wat afwijkt van het gewone, is Lâais : „Dat gaeter allemael zoo Lâais nae toe (niet gedegen, stuntelig)". „Die pet staet Lâais!" Een omweg, een omslachtige manier van werken is : over Skeveling nae Lâaije. Van de eigenlijke „boere" hebben de Rijnsburgers (Râainsburger) vooral een slechten naam. Komen ze om Katwijksche meisjes, dan zijn er vechtpartijen. Waarom? „Wat 'n Râainsburger hâad (heeft), hâad ie án" (d. w. z. hij schept op met mooie kleeren enz.).

De verwanten van een familie vormen „het geslacht", zooveel als de oude „maagschap" : „Buite sting dat *geslacht*, ze mochte əm ər iet uithaele", „vriende-n-en „maege" hâad-ie enoot" (Ieder die „erbij hoort" heeft hij uitgenoodigd). Over de betiteling van verwanten in vormen als „me Pietvaertje (m'n schoonvader Piet), „me Neelmoertje (m'n schoonmoeder Neel), me Neelsnaertje (m'n schoonzuster N.) en over de verbuiging van

den vaders- en grootvaders-, soms ook den moedersnaam, wordt gesproken in de grammatica.

Katwijk is het „durrəp" bij uitnemendheid. „Voor ('t) durrəp" is vóor de bebouwde kom van Katw. aan het strand. „Voor durrəp annekomme" is alles wat daar is aangespoeld. „Op durrəp" of „hier op durrəp" zegt de eene Katwijker tegen den ander om aan te duiden dat het eigen dorp is bedoeld. Dán zegt hij niet „bij ons" : dat is de tegenstelling met „bij jollie" als hij het heeft tegen een niet-Katwijker, bijv. een Skevelinger. Bezit van de gemeente is „van 'durrəp" (= 't durrəp).

Zeevarende „burgers" vormen het „volk". De bemanning van een schip heette vroeger „mient" (gemeenschap) en nog bestaat de uitdrukking „van de hâêle mient" als men wil zeggen, dat iets werd of wordt bekostigd door de „mient" in haar geheel. Zoowel aan boord als in het dorp „was je *ienzaemelək* (solidair) mit mekaer".

Menschen die buiten Katwijk en de nabijgelegen zeedorpen wonen, heeten „vreemde". De jaarlijks zeer talrijke badgasten heeten echter „tuisleggers", een term waarmee men „kostgangers" aanduidt. Het woord „gast" is in Katwijk gebruikelijk voor jongens en jongelui, ook voor ouderen die „wat aan de lollige kant zijn", bijv. als ze „halləf skeef" (aangeschoten) zijn.

Wanneer een Noortəcher of Skevelinger op visite in Katwijk is, is hij „bij ons over". Op visite zijn of gaan heet in Katwijk „bauwe", of met een visschersterm „verkenne" (dat doet men op zee nl. ook, bij het binnenvallen van een buitenlandsche haven bijv.). Vrienden en vriendinnen zijn elkanders „klante" : „We benne toch klante?" Onderlinge vriendschap of „kennis" toont men bij ontmoeting door „spreke", namelijk groeten : men „geeft bewijs van kennis" door een knikje.

De saamhoorigheid blijkt bij feestelijke gelegenheden en begrafenissen. Bij geboorte en bij sterfgeval laat men „anzegging doen", in het eerste geval door de baker, in het tweede door de vrouw die tijdens de begrafenis in 't „störrəfhuis" wordt genomen. Daarna gaat, voor een begrafenis, de „doodbidder" uit „bêen" (samentrekking van *beden*, een bijvorm van *bidden* (verzoeken). De vrienden en familieleden worden „ebeen"; wie er buiten valt, bij hem „wordt íet ebeen". Zoo vertelt een van de oude sprekers : „Van middag ben ək op-te begrafenis „ebeen" (verzocht) bij Jan Maerele (Jan van der Marel) hier in de straet. Uit buurskop

(nabuurschap). In 't was nog 'n beetje in 't *geslacht* òòk. Ant Klink in Mij Klink dat waere zusters. Daer hadde Jan Maerel 'n vrauw van, van Míj Klinke. In dat zelle z'ər now nog zòò'n beetje bij ehaeld hebbe, dat me vaeder mit Ant Klinke-n-etraud was. *'t Was noch in 't bloed.*" De „dregers" bij de begrafenis zijn meestal de naaste buren of familieleden die te ver verwant zijn, om nog „ebeen" te worden. De familie is „d'r achter" (volgt de kist). De dregers zitten in het achterhuis, gescheiden van de genooden. Hoe meer „d'r achter waere", hoe grooter eer. Na afloop wordt aan de dregers ieder door de „hulpvrouw" geld gegeven in een papiertje, bijv. een gulden. Er zit een dubbeltje bij in, en dat geeft de dreger aan de hulpvrouw als fooi. Meestal geeft de dreger de gulden ook, door bemiddeling van de hulpvrouw, aan de „menschen" terug.

Bij bruiloft en andere feesten wordt men „enòòd" („nòòn" is nooden, uitnoodigen) niet „ebeen". Het gebruik van deze twee werkwoorden voor het zelfde begrip is een aardig voorbeeld van „differentiatie" op grond van de „gevoelswaarde"; andere voorbeelden o. a. bij de vervoeging (blz. 143 vlg.) en blz. 41 en vlg.

II. OUD KATWIJK

1. Volgens het onderzoek van Bolk[1]) is de bevolking van Katwijk in sterke mate blauwoogig en blondharig (± 85 %; in het overige Zuid Holland ± 65 %). Dit zou kunnen wijzen op een vroege immigratie van een „Noordsche" bevolking temidden van een donkerder „Alpine" bevolking. Ook het onderzoek van Dr. J. Sasse van schedels gevonden in een kleiterp in het Klein-Duin te Katwijk-Binnen[2]) leidt tot de conclusie, dat al heel vroeg de bevolking van Katwijk „Germaansch" moet zijn geweest. De naam Katwijk (thans Kattə*k*) komt reeds in de 13de eeuw voor, in tegenstelling met Noordwijk (thans Noortə*ch*, dat in de oudste oorkonden Nortga (-go) wordt gespeld[3]). Niet alleen in andere provincies vinden we dorpen van dien naam, ook in Duitschland en Engeland[4]). Of hierin het woord kat(e), de bijvorm van koot (hutje, keuterij) dan wel een persoonsnaam Kat moet worden aangenomen, laten we daar. Geheel onzeker is, of de naam van het volk der „Chatten", of die van het huisdier er iets mee te maken heeft: Wel spreken Ouden van een „Huis mid de Kat" op een plaats drie mijlen ten Z.W. van Katwijk, in zee.

Het dorp Katwijk aan Zee zal, door de duinvorming in vroeg-Middeleeuwschen tijd en mede door de afgeslotenheid van de visschersgemeenschap, vrij zijn gebleven van inmenging van „binnen". Het karakteristieke uiterlijk gaat gepaard met een duidelijk volkskarakter: de Katwijker is rustig, blijmoedig, resoluut, vindingrijk; aanvankelijk gereserveerd tegenover vreemden, maar op den duur hartelijk van aard. Zeer vast in de protestantsche leer. Vasthoudend ook aan zijn taal. Zelfs in de laatste kwarteeuw verandert in het Katwijksch alleen de woordvoorraad, die

---

[1]) Zie „De Bevolking van Nederland in hare Anthropologische samenstelling" in „Gallée, Het Boerenhuis in Nederland en zijne bewoners, 1908" (blz. 124 en vlg.).

[2]) Oudheidk. Meded. van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, Deelen I, V, VI; het verslag van Dr Sasse in deel V (blz. 76 en vlg.).

[3]) Zie hierover Nom. Geogr. Neerl. VI, blz. 83.

[4]) Nom. Geogr. Neerl. VII, blz. 146.

met de techniek van zijn beroep samenhangt; de eigenlijke structuur van de volkstaal blijft nagenoeg onaangetast.

Een typische mededeeling van een ouden visscher is deze : „Vroeger hadde die woorde zòò wâaneg invloed : zòò onbezaute, zòò raer (spraken die menschen). Ik foer voor Vlaerdinge, toe ging ək sòò „hòòg" praete. Toe zâai de petroon : „Skipper, gae jij maer Kattəks praete; dan ken ək je beter verstaen". 'k Sauw mən âage wèg-epraetəd hebbe!" —"

Dit heilzame conservatisme springt in het oog, wanneer wij met den vroegeren stand van visscherij en leefwijze, zoowel als met de spreekwijze der thans nog levende ouderen vergelijken *wat* er verteld wordt, en *hoe* het verteld wordt, in dat merkwaardige geschrift van een Katwijkschen schipper over de haringvisscherij van het eind der achttiende eeuw : „Leven en bedrijf aan boord van een Katwijksche visschersschuit in 1790" door Dr. A. Beets naar een handschrift der Maatsch. der Ned. Letterkunde uitgegeven in het Jaarboekje van Leiden en Rijnland van 1927-1928. De schipper noemt zich in een praaigesprek Leen Vink. Hij heeft zijn dagverhaal grootendeels in een algemeen Nederlandsche schrijfwijze gegoten. Maar toch bleef er zelfs van den klankvorm nog genoeg echt Katwijksch hangen, om ons de geleidelijke ontwikkeling van het dialect ook in dit opzicht duidelijk te maken. Zoo schrijft hij bijv. *stik kouk* (stuk koek), *ien* (een), *gunter* (ginds), *krebbe* (krib), *örrəte* (urrete; erwten), *selle* (zullen) enz. Hoe weinig er veranderd is, blijkt echter vooral uit de zinswendingen en vaktermen.

Voordat wij door een vergelijking van een stukje uit het werk van Dr. A. Beets met het huidige Katwijksch den lezer doen kennismaken met het oudere Katwijksch, worde eerst, ook tot juister begrip van den tekst, het een en ander over de visscherij van thans en van den tijd der bommen te berde gebracht[1]).

2. In de 18de eeuw werd de visscherij in Katwijk ten zeerste belemmerd door de bepaling, dat het haringkaken alleen op kielschepen veroorloofd was; de kustschepen mochten slechts enkele maanden van het jaar op steurharing visschen. Werd er door Katwijkers gekaakt, dan werden zij gestraft. Zoo bestond het bedrijf dus in hoofdzaak uit de versche-vischvangst. In den Franschen tijd was bijna voortdurend alle visscherij onmogelijk en

[1]) In hoofdzaak door C. Varkevisser opgesteld. (tot blz. 24).

het geslacht der Ouden weet nog bij overlevering te verhalen van de armoede die toen geleden werd, en van gevallen van smokkelarij. Een voordeel was, dat, wannéer het visschen was toegestaan, de belemmerende bepalingen niet golden, en ook op de bomschuiten werd gekaakt. Maar in 1814 werd de bescherming der kielschepen van de groote reederijen weer in al haar strengheid doorgevoerd en het heeft veel strijd gekost, vóor in 1857 het recht van gelijkheid voor allen werd toegepast. Toen was een tijdperk van langzamen doch gestadigen groei der welvaart voor Katwijk aangebroken. De zeer oude visschers hebben deze verlossing uit de zeer „zwarte armoei" nog meegemaakt. Loonen en levensomstandigheden, scheepstypen en vischtuigen werden verbeterd. Ook werd Katwijk in den tijd van het Koninkrijk der Nederlanden een badplaats. Vooral buitenlanders en schilders bezochten het dorp met zijn levendig aspect van een oud visscherijbedrijf, dat zich grootendeels buiten, ook op het strand, afspeelde.

Wel bracht de nieuwe koers ook verlies van wat eigen en oud was. De invoering van katoenen haringnetten die machinaal werden vervaardigd, maakte een einde aan een belangrijken tak van huisvlijt, het breien. Wijziging in de arbeidsvoorwaarden had ten gevolge, dat niet meer als vroeger een deel van het vischtuig 's winters bij de schippers thuis werd bewaard. En tenslotte : de bomschepen, die zoovele eeuwen leven hadden gebracht op het strand, die ook de gemeenschap der kustplaatsen weerspiegelden, maakten plaats voor moderne kielschepen. Het uitbreken van den Wereldoorlog maakte aan de vaart van de nog overgebleven bomschuiten, thans van een „stoomfiets" voorzien, definitief een eind : ze voeren te langzaam, om vèr van huis te kunnen gaan. Weliswaar werd er voor de opbrengst van de geringere vangst heel veel geld gemaakt, maar in de oorlogsjaren zijn ruim honderd mannen op zee omgekomen, door „de mijnen".

De landbedrijven van de visscherij, de scheepmakerij, kuiperij en zeilmakerij verliezen gestadig hun beteekenis als middel van bestaan. Katwijkers die niet varen, vinden hun bestaan veelal in handel en bereiding van visch, gereedmaken van vischtuigen, schelpenvisschen en teelt op gronden in de duinen. Industrie en veeteelt hebben maar een zeer bescheiden omvang.

Nog altijd is de visscherij het hoofdbedrijf en de Katwijkers zijn overtuigd, dat wanneer Katwijk evenals Scheveningen een

eigen visschershaven bezat, hun dorp de eerste visschersplaats van het land zou zijn. De gemeente telt 18.000 inwoners, waarvan slechts 1/7 in het Rijndorp Katwijk-Binnen : geen binnenstad trekt de menschen weg van het visschersbestaan.

Er zijn drie takken van visscherij : de haringvisscherij, de trawlvisscherij, de kustvisscherij. De laatste is in Katwijk beperkt tot een dozijn kleine vaartuigjes, die met moeite ligplaats vinden in de monding van het Rijnlandsch Uitwateringskanaal (de Waetering). In 1937 waren er 82 loggers voor de haringvaart en 31 uitsluitend voor de trawlvisscherij ; het aantal is ongeveer even groot in Scheveningen en Ymuiden, iets meer dan de helft in Vlaardingen.

De haringvisscherij begint tegen half Mei in het Noorden, ongeveer ter hoogte van de Shetland-eilanden. De uitvaart is tegenwoordig ter voorkoming van te grooten aanvoer van de weliswaar smakelijke, maar moeilijk houdbare vette maatjesharing, door de regeering geregeld : met tusschenpoozen van ± drie weken vaart telkens 1/4 van de vloot uit ; de laatste groep ongeveer eind Juli. In den loop van het jaar verplaatst zich de visscherij steeds verder naar het Zuiden : in Juli ter hoogte van Peterhead ; in Augustus van Hartlepool en Scarborough ; in September bij de Doggersbank en omgeving ; half October tot half November tusschen de Hollandsche en Engelsche kusten ; daarna, tot eind December, soms tot Januari, in het Engelsche Kanaal, waarbij dan de Fransche haven Dieppe tot „basis" dient. In het vroegere seizoen worden verschillende Schotsche en Engelsche havens, in geval van bijzondere noodzaak, aangedaan.

Kort na Nieuwjaar beginnen de voorbereidingen voor de aanstaande haringteelt. De vrouwen en meisjes boeten op de boetzolders (reederijschuren) de netten. Omstreeks Maart komen de mannen in actie voor het oliën, drogen (in de duinen) en tanen van de nieuwe netten. Dit zijn de „damwerkers", ten deele visschers die 's zomers mee uitvaren. Zij verzorgen ook het overige vischtuig als breels, blazen, pollen, joons etc. „*Speerəps*" en „*saaizings*" worden gereedgemaakt, de „*râêp*" wordt „gemuisd" en geteerd ; als dan het „insteken" en „lengen" is geschied, is de vleet gereed. „Insteke" is het bevestigen van de „speerreep" (speerəp) aan ieder net, door middel van de stalen en lengen, het combineeren van een lange reeks netten tot vleet door ze met korte eindjes dun touw, de lengebanden, met de smalle kanten

aan elkander te binden. Inmiddels zijn op de kuiperij de oudere tonnen „opgekuipt", op de zeilmakerij de zeilen nagezien.

Het eerst komen de schepen aan de beurt, die niet aan de trawlvisscherij hebben deelgenomen. Zij worden „uit de *winterlaag* gehaald", alles wordt nagezien en opgeknapt door de opvarenden, behalve hetgeen voor den machinebankwerker, den scheepstimmerman en den electricien is weggelegd. Tenslotte wordt gedokt en geladen : ± 500 leege tonnen en ± 150 tonnen zout, het vischtuig, victualiën, tuig, touwwerk, oliën. In Vlaardingen of Ymuiden volgen nog de laatste toebereidselen en inkoopen. Is Vlaardingen de plaats van afvaart, dan wordt vanuit zee vóor Katwijk nog gewuifd of geflambouwd („gestakeld"). Zoodra het schip buitengaats is, wordt den schipper door de bemanning „welkom in zee" toegewenscht ; hij roept terug : „Dankje, dankjèè !" en daarna wordt de wacht „opgezet". De kok „gaet te vier" met een „bakje" koffie of thee, of met warm eten. Men is op gang.

Wanneer men op de vischgronden is aangekomen, bepaalt de schipper de plaats waar men het eerste schot (schieten van de vleet) zal probeeren. Bij het bevel : „Skotters te boord !" stopt de schroef, wordt langzaam achteruitgedraaid, het eind van de reep wordt door den reepschieter gegrepen, door den stuurman aangepakt, die op zijn plaats bij de uitloopende reep bij de aangebrachte „muizen" telkens een „seizing" vast moet steken. De reepschieter ziet toe, dat in het reepruim de reep goed uit blijft loopen, en er geen verkeerde „slagen" (bochten) mee naar boven worden getrokken. Door dit zoogenaamde „besnijen" van de reep zijn nl. al ongelukken gebeurd. Twee man hebben reeds het eind van de vleet aan dek gebracht ; zij hebben de eerste „ophaal" (beurt). De twee „skotters" staan in de „krebbe" tegen de verschansing ; zij zetten de netten buiten. De kok bevestigt de breels of blazen aan netten of reep. De afhouder haalt de seizings op en een ander geeft ze door aan den stuurman. De „jongste" en „oudste" lossen elkander af bij het ophalen aan de speerreepszij en het aangeven van de blazen of breels aan den kok. De schipper bedient het voorroer (bij het achteruitgaan kan men met een gewoon roer weinig doen) en de motordrijver bedient „in de brug" het gewone roer en de omzetbeweging van den motor.

Is ten slotte na 1,25 à 1,5 uur de geheele vleet in zee, dan

wordt nog een verlengstuk van de reep, *zwink* genaamd, uitgeschoten en van enkele *breels* voorzien (zwinkbreels). De zwink werd vroeger aan de *beting*, tegenwoordig aan twee groote *bolders* op de voorplecht vastgestoken. Vroeger werd, als het laatste net was geschoten, door den afhouder geroepen : „Geschoten met vlijt Rust' zegen op ons arbeid!" En de schotters namen hun petten (in den heel ouden tijd de toen gangbare cylinderhoeden) af, wanneer ze het eerste net buiten boord schoten.

Een zwaar karwei dat vroeger bij de zeilloggers bij eenige windkracht voor of na het schieten moest worden verricht (op de bommen ook al was het goed weer) was het „mastwarren" of „onder de mast gaan". Ter vermindering van den winddrang liet men dan de mast schuin achteroverloopen. Ging men na het halen niet onmiddellijk weer schieten, dan moest de mast weer worden opgehaald. Ook hierbij had ieder zijn aangewezen taak. De bommen, die bij stormweer heel moeilijk onder zeil te houden waren, moesten, wanneer de vleet niet kon worden geschoten, dus bijv. 's winters, ten anker gaan. Moest men tijdens de vischerij een klein eindje zeilen, dan benutten de bommen, onder de mast liggend, de unjermast en het unjerzeil.

Het inhalen der netten (het „halen") geschiedt in gewone omstandigheden vóor het aanbreken van den dag. De laatste wacht roept daartoe alle opvarenden met een langgerekten roep : „Hàelèèèè!" of „Haele-mans-haelèèèè!" (mans = mannen). De afhouder neemt plaats op zijn bankje achter het spil ; hier zijn reeds den vorigen avond eenige slagen van de reep omheengelegd. Hij trekt nu, terwijl het spil, na wat gestoom en geblaas door den schipper aan den gang wordt gebracht, aan de tegelijkertijd meer van het spil afloopende reep. De stoomspillen („stoomfiets" !) deden evenwel pas na 1900 hun intrede op onze visschersvaartuigen. Voordien staken de spilloopers de spaken in het bovendeel van het spil en begonnen, terwijl de pallen klikten, rond te loopen ; de geheele vleet, al was dat toen nog geen 4 K. M. als nu, moest „mit-te-borst" ingewonden worden. Thans behooren ook de stoomspillen al weer tot het verleden. Op de moderne motorloggers ronken de motoren, wanneer de bemanning in het heldere licht der electrische reflectoren aan dek komt. De „motorwinch" gaat met een „handle" „in zijn werk" en draait op hetzelfde oogenblik. De afhouder „houdt" nog altijd op dezelfde wijze „af" als vroeger, trekt langzaam de reep van de

draaiende winch en „paait" hem in het reepruim. Hier staat de reepschieter, die al ronddraaiende de reep „in ronde slagen" of bochten opschiet. Voorop, waar de reep door de kluis binnenkomt, bevindt zich „de jongste", om de breels los te maken. Is de scheepsseizing losgemaakt, dan geven de oudsten die door, óver „de geest", ín „de last". Deze „oudsten" of „fossers" blijven voor de krebben het want optrekken; de „wantstaanders" (matrozen) trekken de netten binnenboord en slaan de haring er uit. De „kok in 't ruim" (dit is niet altijd de kok) haalt de uitgeslagen netten over de „koksrol" „van dek" in het netruim. Hierbij worden hem „van dek af" (waar hij niet kijken kan) verschillende signalen in den vorm van uitroepen gegeven. Bij zeer matige of geringe vangst haalt men ± twee uur door, tot aan de halve vleet. Dan wordt even gerust en daarna de haring die over dek verspreid ligt, in de krebben geschept (overgeschept). Is de vangst groot, dan moet al eerder worden gestopt, om over te scheppen, en moet op de halve vleet begonnen worden met het verwerken (kaken of steuren) van de haring.

Bij het kaken zijn tien kakers gezeten op de kaakplank die ongeveer midden over het schip in dwarsrichting is gelegd. Ieder heeft een mand ongekaakte haring vóor zich, die door den „bolleman" steeds gevuld wordt. Hij schept de haring met een bollenet (schepnet) uit de krebben, of bij groote vangst ook wel uit de laadruimten in de manden der kakers. Terwijl het schepnet naar een mand onderweg is, wordt door den bolleman de naam van den kaker geroepen. De kaker „past op z'n handen" en helpt het schepnet leegschudden. De bolleman neemt ook de volle manden gekaakte haring en draagt die in de „warrebakken" onder den roep : „In de bak!" wanneer de „leggers" daar niet bij staan. Zij „warren" de haring met een „reutel", strijken ze uit de warrebak in de „zoutmand" en storten ze bij beetjes in de tonnen, waarna ze „in de laag" gepakt worden. Is het kaken, dat bij groote vangst uren kan duren, afgeloopen, dan worden de „gellen" weggeveegd en geschept, het dek wordt gespoeld, en men maakt zich gereed om op nieuw te schieten. De haringtonnen moeten eerst eenige uren staan „zakken", worden dan „opgepakt" met nog meer haring, en daarna dichtgekuipt; de gedichte tonnen worden in de ruimen geborgen. Intusschen is het maal van gebakken haring voor de bemanning gereed; na het eten gaat de wacht op. Kan men in een nacht niet halen, dan heeft men „een uitrijer". Kan

men op een dag niet schieten, dan „geeft men een nacht over". Vooral de zeilloggers en bommen hadden soms „uitrijers" en „overgeven" van vele dagen achtereen. De bommen lagen dan „verwaaid" in Engelsche havens of elders. Ook de uit- en thuisreis gaat tegenwoordig veel sneller : in den bommentijd deed men soms over één reis drie weken. De thuisreis wordt aanvaard, wanneer er voldoende lading is of de reis te lang zou duren. De langste termijn is ± acht weken, de kortste bij de visscherij aan onze kust, nl. een etmaal : dan wordt de visch versch aangevoerd.

De schrobnetvisscherij, waartoe de trawlvisscherij behoort, is in Noord-Nederland waarschijnlijk ouder dan de drijfnetvisscherij, die van het Zuiden (Vlaanderen en Zeeland) tot ons kan zijn gekomen. Tegenwoordig wordt al sinds lang ten Zuiden van de Maas geen enkele vorm van drijfnetvisscherij meer uitgeoefend. Sinds de tijden waarvan historische gegevens bestaan (de 14de eeuw) werd door bijna alle kustplaatsen (thàns nog Katwijk en Scheveningen) afwisselend of gelijktijdig drijf- en schrobnetvisscherij uitgeoefend. Bij de schrobnetvisscherij wordt een zakvormig net over den bodem van de zee voorgesleept. Tot 1910 werd het net door een grooten houten boom, met zoogenaamde hoofden aan de einden, opengehouden. Benoorden de Maas is het boomnet verdrongen door het trawlnet, dat wordt opengehouden door twee groote houten blinden of borden, die door de vaart van het schip „openscheren". Van de schepen die aan de haringvisscherij deelnemen, komen in December een deel binnen, om voor de trawlvisscherij te worden gereedgemaakt. Bij sommige schepen is de tusschenruimte tusschen de beide bedrijfstakken (de „behouden teelt") slechts een week. In den tijd van de bomschuiten werd het veelal Februari, voor men met de „kantvaart" begon ; in den tijd van de zeilloggers Januari.

De bemanning van de motorlogger bestaat uit zeven personen. De vischgronden bevinden zich grootendeels in het Zuiden en Oosten van de Noordzee, dwars voor onze kust tot dwars voor de Deensche kust, de Terschellinger en Amelander gronden en de Duitsche bocht incluis. Is men op de vischplaats aangekomen, dan volgt het „uitzetten" of „toegaan". Heeft het net den zeebodem bereikt, dan wordt ± drie uur doorgetrokken. Leidt de bodemgesteldheid tot spoedige „verzwaring" met „vuil" (klei of kleine visch) dan duurt de „trek" korter, soms één uur. Bij het halen draait de motor zeer langzaam, de winch windt de lange

staaldraadlijnen, aan het eind waarvan de borden zijn bevestigd, op, tot de borden vóor zijn ; dan wordt het net bijna geheel met handkracht ingetrokken. Alleen de uiterste punt, de „kuul", waarin de visch zich heeft verzameld, wordt met de winch opgewonden. Dan wordt de punt, die met een rijglijn dichtgebonden zat, losgemaakt, het „boksje" geleegd (met de winch), de visch gesorteerd, gestript, gespoeld, naar beneden gevierd, geijsd in het ruim ; het dek gewasschen en na een korte pauze is het tijd voor het net aan de andere zijde. De reis duurt één à twee weken. Tot Juni of Juli wordt met de trawlvisscherij doorgegaan. Na de noodige werkzaamheden aan het schip, vaart dan de logger weer uit voor de haringvangst.

In vroeger tijd was er tenslotte ook nog de hoekwantvisscherij ; maar reeds een honderd jaar geleden was deze althans in Katwijk afgeschaft. Deze „beugvisscherij" werd nog langen tijd vanuit Middelharnis en Pernis uitgeoefend ; in de laatste jaren nog met een klein aantal schepen vanuit Vlaardingen.

De bom[1]) heette in Katwijk „skuit". De bouw geschiedde op het oog. De grootte werd uitgedrukt in de lengte van den bodem. De grootsten, in den laatsten bommentijd, tot ongeveer 1914, waren 42-voeters ; stokoude Katwijkers herinneren zich nog 27-voeters. De sterke vlakke bodem bestond uit drie zware eiken platen, 6 duim dik. De naden hiertusschen werden met mos gedicht, waarover een vuren lat, met beukenwiggen vastgehouden. De huidplanken onder de waterlijn waren van iepenhout, daarboven waren zij van eikenhout. Voor- en achtersteven, eveneens van eiken, waren 6 duim dik. Er werd slechts één mal (model) gebruikt, die den hoek in de kimmen (de overgang tusschen den bodem en de vertikaal staande zijden van een schip) aangaf, al naar een „volle" of een „scherpe" schuit werd gewenscht. De huidplanken werden overnaadsch aangebracht ; zij lagen 1,5 duim over elkaar („hadden 1,5 duim land"), terwijl de einden 6 duim over elkaar lagen en de zoogenaamde „scherven" vormden. Voordat de wrangen, inhouten en alle andere deelen van de binnen-, langs- en dwarsverbanden werden aangebracht, werd de huid, geheel op schoren en houten stutten rustend, aan elkaar geklonken ; dit geschiedde „koud" met gegalvaniseerd

[1]) Hierover heeft C. Varkevisser reeds geschreven in de Bijdragen en Mededeelingen van het Ned. Openluchtmuseum, Nov. 1936.

ijzeren spijkers. Het verbinden van inhouten en buitenhuid geschiedde met groote houten nagels. Over de inhouten kwam, van voor tot achter in de zijden, de binnenwegering. Het dek bestond uit dennenhout; de naden waren niet gebreeuwd, maar de dekdeelen werden gedrift (met een zwaar blok hout door ± acht man in de dwarsrichting naar elkander toegedreven). Het laatst werden de wigvormige dekdeelen ingedreven (geschegd). Volgden nog de binnenbetimmering, het roer en de groote mik. Dan werd de bom uit de bouwschuur getransporteerd en over de straat naar het strand gebracht, door middel van een groot aantal paarden, zware houten rollen en planken. Ten slotte kwam het werk van den blokmaker, den zeilmaker enz. De bemanning fungeerde als takelaars.

Het verplaatsen van de bom over duin en strand was het „skuitetrekke". Was de skuit „neerəgaen" (over het strand tot aan de laagwaterlijn getrokken) en „inəskeept" (geladen voor de haringvisscherij), dan kwam het oogenblik van „afvaere". Terwijl het water van den vloed al hooger steeg, kwamen de mannen met hun „stop" onder den arm op het strand bijeen (de stop was een houten scheepskist, met handvat schuin onder het deksel, waarin tabak en andere versnaperingen). Na het „gəndagzegge" werden de mannen één voor één op de schouders van de tot de bemanning behoorende „dregers" of „zwemmers" in de skuit „edroge". Bij dit „indrege" hadden de „zwemmers" „hozen" aan, d. w. z. een leeren combinatie van laarzen en broek tot vlak onder de armen. De mannen klommen, de „stop" voor zich uitreikende, langs een achter de bom geplaatste ladder, waarop zij door de dregers werden afgezet, aan boord. Wanneer „alle hens" aan boord waren, werd de ankerkabel om het spil gelegd, de spaken in het spil gezet en na iedere golf begonnen de mannen te „pallen", d. i. met een gelijktijdigen ruk aan de spaken het spil een kleinen hoek te draaien, tot de pallen beneden in den palrand één pal verder waren. Ten slotte konden rukken van meer palstutten tegelijk worden gedaan, de bom kwam geheel vlot en de spilloopers liepen aan de lange spaken met een vaartje rond. Op een kleinen afstand van het strand werd achter het anker (de „klijn"; deze had vier pooten) „zeil gezet"; dan werd de klijn „ofəwonne" (uit den grond opgewonden) en men was „onder zeil". Af en toe nog een „waifje" naar den wal, en langzaam verdween de bom naar den horizon.

In den laatsten tijd van de bommen bestond de vleet uit 80 Hollandsche netten, ieder ongeveer 31 meter (720 mazen) lang en ongeveer 16 meter (320 mazen) diep. Ieder net hangt met dunne touwtjes („stalen") aan de speerreep (speerəp), een lijn met kurken („vloten"); deze hangen met ongeveer 9 meter lange seizings aan de reep, een dik touw ter lengte van de geheele vleet. De reep wordt opgehouden door kleine, vroeger ronde, tegenwoordig puntige, tonnetjes („breels"). De reep hangt aan de breeltouwen ongeveer acht meter onder water.

Kwam een bom weer thuis, dan werd al op grooten afstand aan het tuig en de rederijmerken uitgemaakt, welke schuit het was. Reederijmerken waren : prinse (rood, wit en blauw), prinseharte (rood, wit, blauw gestreepte harten, op den boeg aan weerszijden van den steven); prinsevlerke (twee parallellogrammen naar den steven); uurglazen (witte zandloopers); enkeldroodhart (alleenroode harten); ankerlui (bommen met ankers op den boeg); zwanelui, hartelui, òòchieslui (ronde oogjes); vuilneus (roodachtige ronding bij den steven), witneus (id. wit), geelneus, geelneus mit plaete (combinaties van een „neus" en twee rechthoeken); prinsekoppe (op den kop van het zwaard), enz.

Wie de boodschap van nadering het eerst bij den reeder en in de gezinnen der opvarenden bracht, „won bombròòd" (kreeg een fooitje). Terwijl de bom langzaam naderde, werd aan het strand door een baken (bolvormige korf op een stok) en 's nachts door stakelen (zwaaien van een flambouw) aangegeven, waar de bom moest landen. De „klijnhaelder" ging te paard de klijn en de kabel van de bom afhalen. De schipper ging op het paard mee terug, om den reeder zoo spoedig mogelijk verslag uit te brengen. Het „klijnhaele" was, vooral bij slecht weer, een even „gehaaid" werk als het „klijnzette". Stond de bom goed en wel aan het strand, dan gingen de „zwemmers" weer met „hozen" aan uit de bom. Dan volgde het „uitdrege" van de bemanning, op de schouders der „zwemmers". Was het water gevallen, zoodat wagens langszij konden komen, dan begon het „uitskepe" van de vangst en de vleet; deze werd getaand, „uitəreen" naar het „wantveld" en geboet. Daarna begon men van lieverlede weer „in te skepe" en na twee, drie dagen „anstaen" voer men weer af. Na afloop van de haringvisscherij („behauwe teelt") werden de bommen afgetuigd en in een rij op het duin of in het „skuitegat" (een inham) getrokken. Eind Januari begon men weer te

„graeje" (gereed maken, uitrusten) voor het „kantvaere" (schrobnetvisschen op schol, schar, tong, tarbot etc.). Vroeger waren er ook kleinere bommen die het heele jaar „kantfoere".

Hoezeer de werkzaamheden voor de visscherij in den tijd der bommen ook de gemeenschap te land omsloten, blijkt uit deze mededeeling van een der oude zeelui : „Je mos weldəris nae mekâar wachte mit timmere. 't Ching allegaer op-te beurt. As je soms mit sən viere of fijve gelijk uitskee, in je hadde de leste beurt mit trekke (van de schuit), dan hâai-je, as we gelijk optrokke, de leste beurt mit timmere-n-òòk. Zòò ging dat."

3. Thans volge hier een stuk uit het bovenvermelde journaal van 1790, met er naast een „vertaling" in de hedendaagsche visscherstaal.

1790 (blz. 8).

Wy vaare met een indelik winnetje en een slegt zeetje of, en zette al de zeyle blank, want het gaat regt voort laake : dat is regt voor de wind. Ik seg : kom jonges, tap nou een pot bier, en geeft de suykerpot ; wy zelle eens drinke de swaarigheyd vant hart ; en ik vraag : wie zelder bierman weese int aftergat? wie winkelier? wie bakker? Elk neemt zyn offysy an. Wy drinke en rooke een pijp toebak met malkander, en praate eens van de land zaaken.

Daar komt de kok en de koksyarder uyt het vooronder en vraagt : is de pot al uyt gedronke? Neen Slorzye, seyd er een ; houwaer, drink eens ! Wy gaan al zoo lakkefijye regt voor de wind. Ik zeg : jonges kijk de lugt eens

Thans.

Wij vaere-n-off mid-ən indelək winnetje in ən slecht zâêtje, in zette-n-al de zâale blank, want ət gaed recht voor 't laeke, dat is recht voor de wind. Ik seg : kom jonges, tap now-əris ən potje bier (in geefte suikerpot) ; we zelle dəris drinke : de zwaerəghâaid van 't hart. In ək fraeg : wie zelder bierman weze in 't achtergat? Wie winkelier? wie bakker? 'n Ellək neemt sen baentje-n-an. We drinke in ròòke-n-en pyptəbak mit mekander, in praete dəris fan de landsaeke.

Daer komt-te kok in de (opbakker?) uit ət fəronder, in vraegt : is de pot al uitedronke? Neen Sjorsje, sâat-ər ien, hauwaer, drink əris ! We gaen al zòò lakkefijje heen, recht foor de wind. Ik seg : Jonges, kijk-te

zwelle om de zuy ; ik vrees voor een zuyelikke wind. Zy zegge : begin jy al weer kwaaneute te kraaken ; as jy zoo besorgt ben, dan zult gy geen oud man worden. Ja ja, zeg ik, pas op maar ; ik zie wel dat de wind al veel zuiyelikker is ; daar komd al reegen ; maakt maar ruym dek !

Keman, zegge zy teege malkander. Laate wy de vent zijn zin maar doen, het zel evenwel anders niet weese als en kwarrelnagt ; want de lugt begint hem zoo poezegroezig te zette. De zon is by den ondergang ; ik zeg : kok, kook maar een kop koffie van avend, en haasye wat, daar zel van de nagt watte doen weese. Ik zeg teegen haar : neemt al die snorrepijpe in ; jaffok, marseyl, jaamaat van de gyk, en haald de kluyfok op steeve.

Dat gedaan zijnde ; „Dat gaat vant seesye", zegge zy teege myn, „wy zelle met die geleegendheid morge wel in Engeland loope".

Ik seg : is de koffy klaar, dan zelle wy maar een stik snye tot de koffie. Ja, zeyd de kok, ik ben klaar. Koffy gedronke, ik zeg : twee man te wagt, en als er wat an mankeerd, moet jy by tys roepen. De eerste wagt ten ende geloope, „groote fok in !" geroepe hebbende, wy komme

lucht əris swelle-n-om de Zui ! 'k Ben bang voor en zuijeləke wind. Ze zegge : Begin je al weer kwae-neute te kraeke ? As jij zòò bezörrəgd ben, zè-je chien auwe man worde. Jae, jae, zeg ək, pas maer op, ək sie al dat-te wind veul zuijeləker is ; daer komd-al regen ; maek maer ruim dek !

Kəman, zegge ze teuge məkander : Laete we de vent sən zin maer doen, ət sel ələvel âars iet weze az-ən kwarrelnacht ; want ət luchje begint əm zòò roezeboezig te zette. De zon is teugesten ondergang. Ik seg : Kok, zet maer ən bakje vənaevent, in haesje wat, want er zel van de nacht wat te doen weze. Ik seg teugen heulie : neem al die snorrepijpe maer in : jaffok, marssâal, jaemet fan de gijk, in haelt-te kluiffok op steve.

Dat edaen wezende : „Dat chaet foor 't zâêtje", zegge ze teuge me : „We zelle mit-tie gelegendhâaid mörrege wel in Engeland lòòpe".

'k Seg : Is ət bakje bâal ? dan zè-we maer ən sneedje bròòd doen bij de koffie. Jae, zâad de kok, ik ben klaer. Koffie ədronke ; twie man te wacht, in asser wat an məkeerd motje bətijs roupe. De âêste wacht ten ende ələòòpe[1]), „gròòte fok in !" əroope. Wij komme allegaer bove ; ək

[1]) Duidt op het vóor den wind loopen van het schip.

allegaar boove ; ik seg : hoe staat de geleegentheyd? De waakers segge : slegt ; daar is zooveel wind dat wyt niet loopende houwe kennen, en 't is zoo omzien van reegen, en soo donker asser toe ; ik seg : neemd de kluyfok voor ly in en set de klyne op. Dat gedaan zynde, ik gaa myn kneele, dat is te zegge kroppoen op, en schanslooper an, doggebroek an. Kom boove, en seg teegen de man : Roer laag aan ; de kou beeterd nog al ; ik zeg : klyne fok in, en steurm fok op, en 't zeil een knik.

Dat gedaan zynde, het word nog hoe langer hoe omsiender en meer wind, zij zegge : hoe zeld gaen, ouwen? Ik seg : al wel ; als wy 't maar loopende houwe kenne. Laat het zeyl nog wat zakke voor 't roer! De nacht verloopp soo te met ; ik seg : hoe laat is 't al? Zy gaan kyke en zegge : 3 uuren. Ik seg : geen zwarigheyd ; wy zulle het wel gaande houwe ; 't is stilder en de lugt ligt ; wij sulle een westelikke wind kryge. Onder de hand, het word al dag. Ik seg : set het zyl wat hooger, en klyne fok en jaamaat op syn gat ; nog al een styve koelte. Ik seg : kok, kook nog een kop koffy! Sy segge teege myn : hy siet er nog zoo bleek uyt of hy de luisziekte hadde. Ik zeg : wat denk jer van, manne ; mijn dunkt dat wy de Engelse wal al vry wel seg : hoe staet-te gelegendhâaid? De wacht zâad : „Slecht. Dər is sòò veul wind datte we 't iet lòòpende hauwe kenne ; in 't is sòò onzien van regen, in zòò donker asserantoe. 'k Seg : Neemt-te kluiffok an lij in, in zet-te klâane-n-op. Dat edaen wezende gae ək me skoeje, dat is te zegge : krəpoen op, skanslòòpertje-n-an, doggebroek an. ('k) Kom bove, in zeg teuge de man an 't roer : Hauw laeg an, de kauw gaet nogal op. 'k Seg : klâane fok in, störrəmfok op, in 't sâal ən knik.

Dat edaen wezende, ət word nog hoe langer hoe onziender, in mâêr wind. Ze zegge : „Hoe zel ət chaen, auwe?" 'k Seg : „Wel as w'ət maer lòòpende hauwe kenne. Laet ət sâal nog ən beetje zakke voor 't roer!" De nacht verlòòpt sòò temet ; ək seg : „Hoe lae't's 't al?" Ze gaen kijke in zegge : „Drie ure". 'k Seg : „Chien zwaerəghâaid : we zelle-n-ət wel gaende hauwe ; 't is stilder, in de lucht licht. We zelle-n-ən westeləke wind krijge". Onder de hand word ət al dag. 'k Seg : „Zet ət sâal wat hòòger, klâane fok op, in jaemət op sən gat. Nog al ən stijve koelte. Ik seg : Kok, zet nog ən bakje-n-op". Ze zegge teuge me : „Hij ziet er nog zòò wit uit, offie de luissiekte hadde". 'k Seg : „Wat denk j'er van manne? Me dunkt dat we de Engelsche wal

naake ; het waater is al soo dik en ik heb al maaltijye gezien. Zy segge : wel(?) mot al vrywel bod op korte. Ik zel eens uyt kyke, zeyder een, en klimd in de rebande, en zeyd : nog geen land.

De kok komt uyt sijn kooy en kijkt als een nogter kalf en zeyd : Goede morge alle gaar ! Wat mot ik kooke van daag, schipper? Ik ben al op mijn firemeete. Ik seg : koffy mot jy kooke, bestemaat. Onderwyl kykt er weer een uyt en zeyd : Land vooruyt, manne ; zy kyke allegaar en zy zegge : Leystaf te winderd op den boeg, en Yarmuije regt vooruyt. Zoo zoo, seg ik, goeye praat ; een voorvloed op zijn bakkes. Ik seg : Groote kluyfok op, en swaard onder zy. Dat gedaan zijnde, zeyle wy teegent land an, pas boove Yarmuyye en loope zoo ter Doel in de haave.

(blz. 14).

De kok heyd van daag niet gekookt ; wy zulle een peekelhaaring met een stuk brood eeten. Na den eete een pyp gerookt en naa de kooy ; een man te wagt ; 's morgens weer voor den dag ; de kok weer te vier en de koffie gedronke, komme wy allegaer boove en onse maats ook.

Hier diendt de tooren van Baabel wel gebout !

En ik ben de jongste en *praay*

al vrij wel naeke ; ət waeter is al zòò dik in ek heb al maeltijje-n-ezien". Ze zegge : ət mo*d*-al aerdəg opkorte. „Ik sel dəris uitkijke" zâad ər ien, in klim*d*-in de raebande in zâa*d* : Noch chíen land !"

De kok komd-uit sən kòòi in kijkt as ən nochter kalləf, in zââd : „Goeje mörrəge allegaer ! Wat mot ək koke vandaeg, skipper? 'k Ben al op sən dreef". 'k Seg : „Koffie mot jij koke, beste maet". Onderwèl kijkt ər weer ien uit, tie zââd : „Land vooruit manné !" Ze kijke allegaer, in ze zegge : „Lâaistof te winderd op-te boug in Yarəmuije rechtfəruit". „Zòò zòò", zeg ək, „goeje praet ; ən voorvloed op sən bakkes". Ik seg : „Groote kluiffok op in zwaerd onder zij". Dat edaen ; zâale we teuge-n-ət land an, passies bove Yarmuije, in lòòpe zòò ter doel in de haeve.

De kok hâad iet ekookt fandaeg ; we zelle maer ən pekelhaering mid ən brokje bròòd ete. Nae den ete-n-ən pyp eròòkt in nae de kòòi ; ien man te wacht ; 's ochens weer voor den dag ; de kok weer te vier in-ən bakje-n-edaen, komme we allegaer bove, in onze maes òòk.

Hier dient-te toren van Baebel wel ebauwt !

In ik ben de jongste, in praej

eerst. Ik riep : „Gemorge Jaap Vink. Gemorge allegaar!" Hy riep : „Gemorge Leen Vink! Gemorge allegaer! hebye wel geslaape van de nagt? Ik seg : Jaa, schoon. Tis naa gedachte de leste kokker nagt geweest, zeyd hy ; ik zou denke, datte wij maar om den noort gaan zeyle motte. Ik seg : „Als jij wil" Maar ik sel onse andere maat praaye, en doop die ook : „Goeye morge, Reyn Aay! goeye morge! alle gaar!" „Gemorge Leendert! Gemorge allegaar! Wat weet den ouwe te zegge? Ik seg : Hy praat van maar om de noordt te gaan zeyle ; hy zeyd : al(s) jy maar durft!

Keman, zeyl gaan, alle drie gelijk en een ende weegs om de noordt tot aan de noordkant vant Zand van Haasburg gezeyld.Daar gooyd Jaap by, en neemd de kluyfok in, en wy luy ook. Jaap komd ons praaye. Hy vraagt : heb jijluy al een beetje moed op haaringh van de nagt? Dat is niet te breet ; 't is nog doot stroom, en klaar water, zeg ik ; en hy gaat Ryn praaye.

De son is by den ondergang ; „daar strijke zy al", zeyd het volk. Ik zeyl Reyn voorby en ik riep : Goed lock! Goed lok! Danktye danktye! zeyd hy, en wenst my van gelyke.

Wij ontopenen malkander : „pas op jou dokkementen ; wy

âêst. 'k Roup : „Goeje mörrəge Jaep Vink, goeje mörrəge allegaer!" Hij roupt : „Goeje mörrəge, Leen Vink, goeje mörrəge allemael! Hè-je wèl eslaepe van de nacht?" 'k Seg : „Jae best!" „'t Is nae gedachte de leste kokkernacht eweest", zâad ie ; ək sauw denke datte we maer om de Noord gaen zâale motte. 'k Seg : „As je maer wul". Maer ək sel onze âare maet praeje, in dòòp-tie òòk : Goeje mörrəge Râan Aai! Goeje mörrəge allemael!" „Gemörrəge Leendert! Gemörrəge allegaer! Wat weetten auwe te zegge? Ik seg : Hij praet fan maer om de Noord te gaen zâale. Hy zâad : „As je maer durrəft!"

Kəman, sâal gaen, alle drie gelyk, in ən endje noord-an, tot an de noordkant fan 't Haesburrəger Zand əzâald. Daer gòòid Jaep by, in neemt-te kluiffok in ; wij òòk. Jaep komt ons praeje. Hij vraegt : „Hè jollie al ən beetje moed op haering van nacht?" „Dat ís iet te brâêd, 't is nog dòòt stròòm, in klaer waeter", zeg ik ; in hij gaed Râane praeje.

De zon is temet an 't waeter. „Daer strijke ze-n-al" zâad ət follək. Ik sâal Râane verbij, in ək roup : „Goed lok, goed lok, hoor!" „Dankje, dankjé!" zâad ie, in wenscht mijn van 's gelyke.

Wij ontopene məkander :„ pas op je dokkemente! We benne

zijn klaar" zegge zy teege myn ; „elk op zyn werk". La zakke het zeyl en de fok ; de voorman slaat de fok of, en doukt hem op in de beeting.

De afterluy douke het zeyl ook op en zy zegge teegen de voorman : klaar ! De zeyle uit de weeg geruymt, en allegaar an bakboord geleyd ; ik set de groote mik in, en zy maake de hoofdtouwe los en breeke de kaaring ope.

De voorman vraagt : Ben jy klaar? Jaa wy ! La warre maar, zeg ik. Daar komt hy ! neem waar ! zeyd de voorman ; de mast in de mik geward, ligte wy hem uyt de kaaring en voere hem onder de beeting voort en haale het goed after op zijn order. Daar legge wy als een molshoop.

Keman ! schotter te boord ! Wie is de jongste? die heyd het eerste schot, en soo naa volgens, zeg ik. Elk staat op zijn werk en de schotter zeyd : Alst Godt blieft, en jou baas !

Ik seg : „La gaan in Godsnaam ! en wy neeme alle gaar onse hoed of. Wij dryve de vleet dwors met zyye(?) uyt tot het entye toe en dan laat wy het voor opdraaye en geeve zwinkreep. Wy maake aanstons de last klaar om weer te haale. Al de Dingsdaage, en de Weunsdage sette wy in, en de reep om spil. Dat gedaan zynde, nog een

klaer", zegge ze teuge me. Ellək op sən werrək. Lae zakke ət sâal in de fok ! de voorman slaet-te fok of in doukt əm op in de beting.

De achterlui douke-n-ət sâal òòk op, in ze zegge teuge de voorman : Klaer? De zâale-n-uit-te weeg eruimd, in allegaer an bakboord elege ; ik set-te gròòte mik in, in heulie maeke de hòòfttauwe los in breke de kaering ope.

De voorman vraegt : „Bè je klaer?" „Wè jae we !" „Lae warre maer !" zeg ək. Daer komt-ie. „Neem waer !" zâad de voorman. De mast in de mik eward, lichte we'm uit de kaering, in voere-n-əm onder de beting vast. In haele-n-ət goed achter op sən order. Daer legge we-n-as ən molshòòp.

Kəman ! Skotters te boord ! Wie is-te jongste? Die hâad ət âêste skot, in zòò nae vervollə-gəns, zeg ək. Ellək staet op sən post, in de skotter zâad : Assət God belief ; in jóu baes !

Ik seg : „Lae chaen in Gos' naem" in we neme allegaer onze hoede-n-of. We drijve de vleet dwors mit ət zâêtje-n-uit tot ət endje toe, in dan laete we'm vóor opdraeje, in geve zwink. We maeke dan aenstəns de last klaer om weer te haele. Al de Dingsdaege in Weunsdaege zette we-n-in. In de raep om spil. Dat edaen in nog ən pijpje-n-eròòkt,

pyp gerookt ; dan seg ik : Keer glas, en jylui mot naa de haase ruyke en ik ook. Al weer kwaaneuten, zegge zy.

De nagt verloopt sonder ongemak en een uer voor daag myn wagt weesende riep ik : Leer je ! Zij komme springe an elk na zyn post ; de reepschieter int aftergat, de kok int netruym ; twee spilloopers, drie wandstaanders ; eene nesvoorman. Zij winne de zwinkreep op, en wij staan te mikke naa de scheepseysing, en die kom*d* an boord, de nesvoorman steek hem of en geeft het want in de last. De lenge scheep gehaald, en de nesvoorman kommedeerd de spilloopers, en zeydt : „Staag om voor de lenge" ; dan : „een traptje haarder", en zoovoors.

Daar kom*d* een haaring ; nog een ; daar komme der wel 25 int eerste net. Wij zegge teege malkander : Wy zulle evenwel de braa vange. Haal over een schootye, kok ! Het beeterd, steekt al op een schaarenbarger vangetye. De kok haald zoo gaandeweg over, en wy kommedeeren hem : haal over ! al weer ; dan zegge wy : deun an de hand.

dan zeg ek : „Kwart over zeuvene voor de wacht, in jollie mot nae de haeje ruike ; in ik òòk". „Aweer kwae-neute" zegge zij.

De nacht verloopt sonder ongelukke in ən uur voor daege, me wacht wezende, roup ik : Leere je ! Ze komme springe-n-an dek ellək op s'n post. De râêpskieter in 't achtergat ; de kok in 't netruim ; twie spillòòpers, drie wantstaenders, iene vooropman. Ze winne de zwink op, in wy staen te mikke nae de skeepssâaizing. Die kom*d*-an boord. De vooropman steekt-əm of in geeft ət want in de last. De lenge skeep ehaeld, in de vooropman kommədeert de spillòòpers, in zââd : Staeg an voor de lenge ; dan ən trapje harder" in zòò mâêr.

Daer kom*d* ən haering, nog iene ; daer komme dər wel 25 in 't âêste net. Wij zegge teuge məkander. We zelle teminste ət braetje fange. Hael over ən trekje kok ! Ze mâêre, ət steekt al op ən aerdəg vangetje. De kok haelt sòò gaendeweg over, in wij kommedeere-n-əm : Hael over ! əweer ! Dan zegge we : Deun an de hand !...

4. Aan het einde van dit lang verhaal nog een mededeeling over oude sport.

Oude spelen, die ten deele nog zijn bewaard, zijn :

Akkepoefe : hierbij werd een plankje over een stoeltje gelegd, zóo dat een eind van het plankje buiten stak. Op het andere eind

werd een bal gelegd. Met een zwaren hamer werd nu op het uitstekende stuk geslagen, waardoor de bal met een grooten boog door de lucht vloog.

Kaete : een spel, waarbij toegepunte, cigaarvormige stukken hout zooveel mogelijk salto's door de lucht maken, nadat op een der punten is geslagen (elders „tiepelen").

Kastie, uitspr. kəstie : een balspel, waarbij twee groepen van jongelui den bal met een balleklopper in den vorm van een houten schop naar elkander toeslaan.

Dan was er nog het *kolven.* Interessant is, wat te dien opzichte door twee oude Katwijksche visschers, in de veertiger jaren van de vorige eeuw geboren, uit hun jeugdherinnering is medegedeeld. Vooraf ga de mededeeling dat over dit spel het een en ander te vinden is in het Woordenboek der Nederlandsche taal (deel VII, kol. 3410 en 4324), waar ook eenige dagbladartikelen over de speelwijze in Twente vooral, worden genoemd. Ook in Neerlands Volksleven van Van der Ven is het „klootschieten" beschreven.

In Katwijk noemt men het kolfsklooten en skiet(k)looten (de k is hier na de t uitgevallen, en ook de visschersterm „skietloote" werkt hier mee). Reeds Le Francq van Berkhey in zijn Natuurlijke Historie van Holland zegt : „Dit spel... is bovenal in gebruik bij onze *strandbewoners.* Men noemt het aldaar Schietklooten."

De Katwijkers beoefenden het in het begin van den winter, wanneer aan het einde van het haringvangstseizoen de bomschuiten op de duinen stonden en de visschers „met behouden teelt" vrijwel vacantie hadden. Het eigenlijke kolven deed men op het strand ; de „kloot" werd over een bepaalden afstand geslagen, winnaar was hij die voor dien afstand de minste „klappen" noodig had. Maar wanneer de hartstocht voor het spel was ontbrand, werd het gestelde baantje verlaten en rende men langs het strand naar Noordwijk, van daar „binnen door" via Noordwijk- en Katwijk-Binnen naar Katwijk aan Zee terug. Op afstanden geplaatste steenen of de boomen of palen langs den weg waren „de doelpunten", waarlangs zich de zwoegende en rennende „ploegen" bewogen en bij dit „skietklooten" was de kachel in de kamer van een herberg het einddoel.

Ik laat hier nu volgen, wat de twee „ouden" te zeggen hadden over het kolven en over het ommegaande schieten. Den Katwijkschen klankvorm zal ik daarbij moeten vereenvoudigen ; woordenkeus en zinsbouw mogen den lezer echter niet worden onthouden.

„Van dat ouderwetsche zou ik nog rijkelijk op kunnen geven, als het maar in mijn gedachten schieten wil. Nu heb ik nog zitten denken in m'n eenzaamheid : vroeger 's winters, als we behouden teelt hadden, — ik spreek van mijn jongen tijd hoor ! — nu, dan stond je gemeenlijk zoo'n week of twaalf, dertien op de rollen (ronde balken waarop de schuiten rustten en verplaatst werden). Dan gingen we „skietlòòte" of „kolfsklòòte" : Slaan met 'n stok en 'n vierkant stuk hout (er aan) ; de stok stond een beetje „terzèt" (schuin aan dat hout). Dan waren wij *jongens*, dan liepen wij vooruit, en dan gingen we „taite" (tuiten, puntige zandhoopjes) maken : van die hoopjes zand, daar moesten de „kloote" bovenop. Dan stonden ze (de *mannen* die speelden namelijk) zoo, net als ik nu sta, dan namen ze den stok en sloegen ze zoo die kloot een eind weg over het strand. Ze sloegen vierkant over de Watering heen, eer hij op den grond kwam, zoo over de Watering heen".

Men moet dit zoo begrijpen, dat de kolfbaan begon bij het tegenwoordige hôtel De Zwaan en dat er spelers waren die in één slag eenige honderden meters ver sloegen. De tweede verteller preciseerde namelijk het kolven aldus :

„Bij de Zwaan heeft een kolfbaan gestaan. Maar ze deden het ook op strand. Dan werd de bal op „den toren" („tait") gezet. Nu ging het om de „klappen" (het aantal slagen) naar de Watering (kanaal, dat bij de sluizen in zee gaat). En weet je wie daar de felste klapper van was? Keesje Leen. Die sloeg 'm in éene klap „drijvens" (zoo maar) in de Wetering. Dat werd altijd gedaan, als het een harde strand was. Dat spel ging om beurten, man voor man".

Maar men kon, gelijk gezegd, het kolfspel uitbreiden in de richting van Noordwijk langs het strand. De jongens liepen al maar vooruit, al maar vooruit, maakten dat we de „taite" (klaar) hadden. Jongelui sloegen er, en getrouwden ook. De kolfsklooten waren zóógroot (ongeveer 1 dm.). Dan gingen we naar Noordwijk ; Noordwijk door ging het, maar dan ging het op boomen, die daar stonden van de tol tot de (touw)baan toe. Dan kwamen we zoo bij de derde sluis uit. Dan gingen we zoo Katwijk Binnen door naar de Nieuwe Aanleg, die stond ook aan den Noordkant (van den hoofdweg). Dat was een herberg hoor ! Dáar stond een deur waar je in kwam, en dáar had je een deur *naar de kachel* : dáar ging het op heen. Maar was het nu dat je dacht : Ik kan het winnen !" (die hoefde niet te betalen in den pot), dan ging hij

(nl. de bal) soms het laatste eindje door het raam heen : die ruit die werd toch betaald, dat ging met een snee in de neus (met een borrel op), dat begrijp je wel. Dan ginge we van Katwijk Binnen af zingende aan.

„Skietloote" dat was weer anders, zie je. Hier nu bij de Watering af, dat was allegaar duin over weerszijden. Dan gingen we bij de huizen vandaan, bij Hein van Reine aan den Sluisweg. Dan gingen we op het Schelppad, naar de tweede sluis. Dat (skietloote) ging op stéenen, een stuk of zeven acht steenen, daar ging het op. Wie er het eerst op was, die won. Dat ging op de Watering aan, de weg die ligt er nog over de Watering. Dat ging dan ook zoo recht door naar Katwijk-Binnen, skietlootende aan. Dan kwamen we ook weer op het einde van het Mallegat, en dan weer op den Nieuwe Aanleg toe (de herberg). Dan gingen we ook weer net eender als met kolfsklooten. Die tegen den boom an sloeg, die won het. „Op het veld" noemden we dat. „Op strand" ging het op de „taite". In het dorp sloegen we niet. Als we buiten Noordwijk waren, „tegen we weer aan" (begonnen we weer). „Toen was ik in de twintig jaar."

Over het „skietloote" vertelde toen de andere oude : „Eerst ging het op de deur van de „vierbòòt" (oude vuurtoren), wat nu nog de vuurtoren is. En dan hadden we daar zoo'n groote del (duinpan). Rond(om) van duinen (omgeven) ! Daar nu de oude huizen staan waar Gijs van Aele gewoond heeft en Rein van Teune, daar werd op gegóoid. In zoo'n del lag een „plaatsje" (van steenen zeven of acht), en daar mikten we op. En dan gingen we weer verder, daar lag ook weer een del met zoo'n plaatsje. Als je d'r het dichtst bijlag, of er óplag, dan won je. Daarvandaan ging het op de deur van het kerkhof. En dan ging het daarvandaan nog wel eens naar Katwijk-Binnen. Van paaltje op paaltje, aan de bovenzij van de paadjes stonden die. En dan hadden we jongens, die droegen de jassen. Jassen hadden we ook : mijn zoon die heeft er nog een kostelijk kezjak (wijd buis met korte mouwen) aan verspeeld. Dat heeft hij ermee (bij het spel) laten hangen op een paaltje en nooit teruggekregen. Toen was hij een jaar of tien-elf. — Dan gingen we naar de Roskam (ook een herberg), en die het dan won (de ploeg nl.), die moest trakteeren (van den gewonnen pot). En dan weer terug. En dan gingen we weer hier vandaan langs het strand naar Noordwijk ; dan gingen we naar Jannetje Vliete, dat was een klein herbergje". Wat

nu „ploegen" betreft : „Als je met z'n zessen was, had je drie ballen. Je gooide beurt voor beurt. Twee ploegen. Als je met z'n achten was, had elke ploeg twee ballen. Het ging om een paar centen, maar de ploeg die won, die tracteerde". Toen dezen verteller werd gevraagd, waarom men niet de hoeken omging bij de deur van de herberg, maar door de ruiten sloeg, zei hij : „(Het was niet op de ruiten gemunt) „maer het was *op de kachel* emuntet".

III. VREEMDE WOORDEN

In den Franschen tijd lag er in kustplaatsen als Katwijk een bezetting die toezag op smokkelarij. De soldaten huisden in de „brak" (= barak) bij den ingang van het Waaigat. Zij controleerden de zoutaccijnzen e. d., waakten ervoor dat 's avonds niemand op het strand verkeerde. En op elke visscherschuit ging een „soldaat uit-te brak" mee. Uit dien tijd zal wel de gemoedelijke, ook wel wat ironische aanspreekvorm „freere" dateeren; ongeveer gelijk aan „maet". Ook de uitdrukking „ien tóet mèm" (= „lood om oud ijzer", „ien pot nat"). Overigens kunnen we alleen maar gissen, of een Fransch woord uit de oudere kanselarijtaal, dan wel uit dezen omgang is voortgekomen. Nog een bron van Romaansche woorden is de rederijkerskamer geweest, die o. a. deel heeft genomen aan het landjuweel, in 1596 te Leiden gehouden onder leiding van den bekenden Jan van Hout.

Eenige eigenaardige woorden zijn :

akkədeere = beraadslagen; goed met elkander opschieten, harmonieeren. *aevəsseere* = vooruitgaan, zoowel van een schip (locaal) als bijv. van een zieke. *kəriere* = heen en weer loopen; er van doorgaan, wegloopen (ook 18de eeuw). Vooral bij ergernis : „Wat lòòpi te *kəriere* heen!" *rinneweere* = ruïneeren, vernielen (rinnəweerig = sletig). *sissendeere* = 'n ruzie sussen, bijleggen. — *mediaet* = onmiddellijk, synoniem van *tərek* (direct); *pront* op tijd. *iengael* = egaal, op steeds dezelfde wijze : Je ken zoo de hâele nacht iengael rege hebbe." Eveneens van vorm veranderd is *naeverhant* (wsch. uit „na venant" naar het model van „naederhant") = naar verhouding, relatief. *ampart* = afzonderlijk. — *dokkəmente* (documenten) in de uitdr. „Pás op je dokkoménte (kijk uit bij wat je doet). *fiktaelie* = etenswaren aan boord. *gaezie* = gage (bijv. voor skippers gaezie vaere). *kəndiesie* (voorwaarde). *Kəléere* (de cholera). *Bonnét*, strook zeil onder het grootzeil. Meer of minder veranderd van vorm : *dikdolf* (ducdalf) = meerpaal. *fərwâal* = fluweel, broekstof. *təloozie* = horloge (*ət* horlogie). *nəzijn* = azijn. *fiesj* (= fiets) stoomharingvisscherschuit.

Een eigenaardige verwarring heeft geleid tot het woord *aarəgə-waesie* = vermoeden, erg (hebben in) : het woord „arguatie" en het begrip „argwaan". Inheemsche woorden met een ontleend achtervoegsel : *fijlage* = slijtage door wrijving (fijle = slijten door wrijving ; synoniem van *skəviele*) ; *tuigage, menage. skalke-raessie* = rare streken (uithalen), baldadigheid. — *dissəlaet* (desolaat) : 'n dissəlaete boel. *rinneweerəg* (ruïneus).

Engelsche zijn : *loeke* = kijken. *demməs* = schade. *donkje* (donkey) = stoomketel om de spil te drijven ; 'n *donkiesskuit* = schuit met een donkje. *korssəmishuis* (customhouse) = kantoor om in te klaren, in Engeland. *lait* = vuurschip. *zjek* = Engelschman. *fòòmər* = „boer", als schimpnaam. te *mats* : te veel, te moeilijk. *bikwanner* = 'n groote (a big one). Katwijksch is ook[1]) het bekende *haeverdóudas* = opstopper (bijv. de stooten van schepen naast elkaar). Een ontleend woord is waarschijnlijk ook *farrel* = rukwind : „D'r kwam 'n farrəl lòòpe...".

Een eigenaardige verkorting van een Latijnsch woord (minimum) kan zijn : In 'ən *mum* van tijd!

Er zijn reeksen van benaming van één begrip :

g e l d : sprokkels, *money*, smees, specie, spie en spieje, spijkers, piggels, de poet (díe hâad de póet, de poet is binne).

Een der talrijke „moeilijke" woorden, die men in een volkstaal als het Katwijksch ontdekt, is het adjectief-substantief *onterjúin*, blijkens het accent een ontleend woord : „'t Is en ònterjúine jónge", „Och, dad-is soo'n ònterjúin!" De beteekenis is „onbehoorlijk, lummelachtig en brutaal". Een bevredigende verklaring is mogelijk met behulp van die, welke door Kern[2]) is gegeven van het zeventiende-eeuwsche „geterjuint (= bedreven, ervaren, getraind, of afgericht, uitgeslapen). Kern verklaarde dit deelwoord als van het werkwoord dat in het Mnl. „trahinen" was, gelijk aan het Engelsche „to train". In het Katwijksch nu is het praefix van het verleden deelwoord *ə-*, en dit valt af wanneer het woord niet meer werkwoordelijk maar bijvoeglijk wordt gevoeld, bijv. in „traliede maon" (getraliede vischmand(en), korven met verticale spijlen, als ook voor turf gebruikelijk is). Evenzoo is het denkbaar dat bij overgang naar de adjectieve be-

[1]) Nedl. Wdb. op haberdas

[2]) Jg. 49, blz. 156. van het Leidsche Tijdschr. van Ned. Taal en Letterk.

teekenis de uitgang -d(e) aan de voorafgaande -n werd geassimileerd, naar den regel op blz. 98 geconstateerd. Dan is Katw. „onterjuin(e)" gelijk aan het zeventiende-eeuwsche „gheterjuind(e)", met ontkennend of afkeurend *on-*. Kern vond in het zeventiende-eeuwsche woord alleen de ui inplaats van ij onverklaarbaar. Bij het Katwijksche woord met zijn schimpende beteekenis mogen we misschien denken aan een ander scheldwoord, waarnaar het onbegrepen „onterjijn" zich ietwat richtte, nl. „juin" en „Sinte juin" (= dwaas, besproken in het Ned. Wdb.). Te meer omdat er ook nog een schimpend „onter" en „ontig" hebben bestaan. Met onterjuin zou, wat den klinker betreft, het omgekeerde zijn gebeurd van wat in het Katw. nu en dan voorkomt bij den klinker van een woord als tuit, dat nl. taait wordt gesproken.

Er zijn eenige interessante vreemde benamingen in de moderne Katw. visscherstaal, nl. voor te kleine visch, die niet als zoodanig kan worden verhandeld. In den tijd van den zegetocht van het vliegtuig de „Uiver", toen voor de reclame van allerlei voorwerpen en goederen van dien naam gebruik werd gemaakt, gaf men den zelfden naam aan „kleine scholletjes die niet worden gestript en alleen bij bijzonder hooge markt worden verhandeld". Kleine schelvisch die als kleingoed bij den verkoop hoopsgewijs wordt verhandeld, werd zoo in een nabij verleden omgedoopt tot „raedio". Een derde kleine vischsoort (de wijting nl.) kreeg den naam „varia".

De oudste van de benamingen voor kleine of onbruikbare visch, die algemeen bekend is geworden door „het pufverbod" e. d., is in Katwijk „puf". Hier is niet, als bij de andere, een bizarre vreemde woordvorm willekeurig „ontleend". De heer Varkevisser is van meening, het woord aldus te mogen verklaren : Toen de „puf" als zoodanig begon verhandeld te worden, werd zij gelost in motorschuitjes. Deze „pufskuite" kunnen zoo genoemd zijn naar het toentertijd opvallende geluid van den motor. De interjectie „puf" heeft bovendien een minachtende gevoelswaarde. Ook waren de „pufskuite" verachtelijk, 1e omdat zij veel kleiner waren dan de motorbooten die de haring en de vleet innamen, 2e omdat zij door hun lading een viezen stank verbreidden. Toen de puf (kleine visch) begon vervoerd te worden, kwamen juist de motor(puf)skuite in de plaats van de oude zeilschuitjes,

waarmee men vroeger de minderwaardige „vijfvoete" aan land vervoerde. De overgang van „vijfvoete" in „puf" ging dus gepaard met dien van zeilscheepjes in motorschuitjes. Reden te meer om het „kenmerk" van die schuitjes over te brengen op de lading. De naam „puf" zou dus uit de samenstelling „pufskuit" zijn afgeleid.

Een oude, vervormde ontleening is *iengael* = egaal, als bijwoord bijv. in : „Je ken zoo de hâêle nacht iengael regen hebbe". Ook de korte vorm *gael* komt voor, in de beteekenis „doodstil" van wind en zee ; in versterkten vorm *blakgael*. Er is ook een zelfst. naamw. gaelte van afgeleid : „De gaelte lag op ət waeter". Dan is er nog, in verbinding met het koppelwerkw. *zijn* het oude woord „gaelemíjn", eveneens in de beteekenis van *stil(te)*, *vlak*-(heid) van water en wind. Men zou kunnen denken aan een vervorming van het zelfst. naamw. également (zie N. Wdb.), dat de beteekenis had en heeft van „met zand overstoven (en daardoor vlak?) land", aan het water vooral. Sedert de mechanische voortbeweging raakt in onbruik de zegswijze : „Gaelemijn, kokspijn" (bij volkomen windstilte werd er niets gevangen en raakte de kok, bij gebrek aan visch, verlegen).

Hoewel hieronder ook vele Nederlandsche namen zijn begrepen, meen ik, hier wel een verzameling van de *plaatsnamen*, die de Katwijker hanteert, een plaatsje te mogen geven.

In Nederland langs de kust : West-Káppel ; 't land van Skâauwe ; de Goe-ree ; de Houk (Hoek van Holland), de Maes (ook : de Waeterwegt) ; Mongster ; de Hâai (ter Heyden) ; Skeveling ; Kattək ; Nòòrtəch ; Zanfərt ; Emuije ; de Wijk ; Aaimend ; Kallənsòòg ; 't Nieuwe diep (den Helder) ; Teksel ; Aâiərland ; 't Flie ; Skelling (Tərskelling) ; Aemeland ; Skimmelekòòg ; Rottəm.

Buiten de kust : De Hinder ; Skâauwebank ; de Maesvlakte ; het Kwaetij (het Maaswater, dat bij Zuidelijken wind met grootere snelheid dan het gewone getij dicht langs de kust komt, en op de kant waarvan „rafelingen" ontstaan bij slecht weer ; het is gevaarlijk wegens de grondzeeën) ; de Kwaegrond (zachte grond ongeschikt voor trawl en schrobnet in de Zuidelijke Noordzee) ; de Gaete, de Zanfərsche gaete (ongelijke diepten dwars van Zandvoort, ± 40 mijl uit de kust) ; de Brâêvaertien (groot gebied van ± 14 vadem diepte dwars van Noord-Holland) ; de Daelies (gebied van veenkluiten op 20 à 25 mijl van de Zuid-

hollandsche kust) ; de (Haeks)gronde ; de Straet (gebied van steenen, eigenlijk een open strook daartusschen, dwars van Texel) ; de Vlierug ('n rug is een iets hooger gebied van steenen) ; de rug van Terskelling, Terskellingerbank ; de Vlakte van Aemeland (overal even diep gebied benoorden Ameland).

Bekende punten aan de kust : De Vlieduin ; de Brandarris (vuurtoren van Terskelling) ; de Ruifelaer (vuurtoren van Eierland : omdat hij *snel* achter elkaar schittert) ; Lange Jaep (vuurtoren van Kijkduin) ; de Stikke (plaats v. d. stukken geschut ten N. van Skeveling) ; Roossiesbarrəge (hooge duin bezuiden Skeveling) ; de Kamperduin, de Wijkerduin. Opvallende kerktorens : St. Jorens (toren van de kerk van St. Jeroen te Noordwijk Binnen) ; St. Marie en St. Japik (torens van Den Haag) ; de Dikke Toren (van de waterleiding benoorden Skeveling).

Een bekende vischplaats in de Noordzee is 't Klââidíep.

Plaatsnamen in Engeland.

Dovver ; Ramsgat (Ramsgate) ; Lonne (Londen) ; Harwik (Harwich) ; Alləfənes (ook Olləfənes : Orfordness) ; Aelburg (Aldborough) ; Sools (Southwold) ; Piekfeld (Pakefield) ; Lâaistof (Lowestoft) ; Jarmuije (Yarmouth) ; Haesburrəg (Haisborough) ; Krammer (Cromer) ; Grensbie (Grimsby) ; Skaerenburrəg (Scarborough) ; Wittebaej (Whitby) ; Hartepoel (Hartlepool) ; Nieuwkastel (Newcastle) ; Siels (Shields) ; Liet (Leith) ; Abberdeen ; Piedrit (Peterhead) ; Fraezerburrəg (Fraserburgh) ; Storənəwâai (Stornoway) ; Koppeshâaid (Copinshay op de Orkaden ; ook de Vijf Pitter genoemd) ; Lerəwiek (Lerwick) ; Bressie (Bressay) ; Baltersont (Balta sound) ; Vlamburrəg (Flamborough).

Wateren, eilanden, banken, bekende punten :

Hitland (Shetlands eil.), hierop De Kraen of Kraenhouk en de Zuidhouk (Sumburgh Head) ; 't Aâiland (Fair Island) ; de Orkaede, de Orrəknies, de Orrəkies (Orkadische eil.) ; de Pentland (P. Firth) ; de Bocht (Moray Firth) ; Boekəness (Buchan Ness) ; de Bressie-bank (Bressay ground) ; Fladdegrond (Fladenground) ; de Lange Vaertəch (Long forties) ; 't Liesse Gat (Firth of Forth) ; de Teebaej (Firth of Tay) ; Kokkelâailand (Coquet Isl.) ; Faiərél (Fair Isl.) ; de Seeviot (Mount Cheviot) ; 't Hulschegat (River Humber) ; 't Sant (Doggersbank) : hierop komen voor de Laers van 't Sant (South West Patch ; laarsvormige ondiepe plek aan de Zuid-Westzijde) ; 't Stâal van 't Sant (steil

afloopende N. W. zijde) ; 't Breelse Kerkhof (waar eenmaal de Brielsche vloot heet te zijn vergaan) ; de Spleet van 't Sant (diepe strook aan de N. O. zijde) ; 't Tââl-end (Eng. Tailend ; N. O. einde).

Meer naar de Nederl. kust liggen : Puzzie hool (Puzzle hole) ; de Klaeverbank ; (bezuiden Doggersbank) : de Wellen (diepe plekken, Wellhole), de Welbank ; de Zulləverpot (Silverpit) ; de Douzing (binnen en buiten D. ; Eng. Dowsing) ; de Lémmes (de Leman-banken) met als buitenste de Zwartebank ; 't Haesburrəgerzand (Haisborough Sand) ; Lâaistovver Zand (banken vóor Lowestoft) ; de (Smis)knol (Smith's Knoll), 't Knoldiep ; de Twenties (Wenterton Twenties) ; 't Diepwaeterkanael en de Gallòòper (id.).

In België : Oòstende ; Nieuwpòòrt ; de Vlaemsche banke (de Hinder, de Ruitinge, de Wandelaer).

In Frankrijk : Duinkerke ; Grevvelnés (Gravelines) ; Káeləs (Calais) ; Bəlonje (Boulogne) ; Veekamp (Fécamp) ; Diepe (Dieppe) ; Deelie (P^{t} d'Ailly) ; Grenee of De Nes (Gris Nez) ; Háute Beene (P^{t} du Haut Bane) ; Heizand (Ile de Ouessant) ; de Kolbərt (een bank : Le Colbart).

In het Noord-Oosten : De Oòst of De Bocht (Duitsche Bocht) ; Burrəkom (Borkum) en 't Burrəkommer Rif ; 't Hâaləgeland (Helgoland) ; Rotje Klif (Rote Klif).

Lijmvig (Lyngvig) ; Boveberrəge (Bovbierg) ; Hausholləm (Haustholm). De Ness, of Lindəsness (Kaap Lindesnaes). De Vikkingbank, de Lengbank, de Gròòte Vissersbank ; de Killen. Dwars van de Deensche kust : de kleine Vissersbank ; de Oorlap ; de Putjies ; de Bollətjies ; 't Roôje Zand. Ten Noorden van Ameland ligt de Witte Bank en ± 50 mijl vandaar de Oesters ; dertig mijl van Teksel ligt 't Blakbankje, en 50 mijl dwars van de Noordpunt van Noord-Holland de Bruinbank.

IV. WOORDBETEEKENIS, WOORDACCENT EN WOORDGEBRUIK

Het is uit onze algemeene opmerkingen reeds gebleken, dat het enkele woord een bijzondere beteekenis kan krijgen tengevolge van de psychische instelling van den spreker, ook in verband met de sociale sfeer. Dat bovendien de beteekenis van het woord in belangrijke mate afhangt van den zin waarin het verbonden met andere woorden staat, is een van de dingen die men door stelselmatige grammaticale ontleding leert begrijpen.

Het is noodig erop te wijzen, dat een bijzondere woordbeteekenis dikwijls gepaard gaat met een betrekkelijk sterk accent van het woord. We bedoelen hier niet een accent als bijv. het „tegenstellende", dat beter „onderscheidend" wordt genoemd, bijv.: „Droeg hij een pét?" „Nee, een hóed". „Een déukhoed?" „Nee, een hooge-zíjje." Hier brengt het accent geen wijziging in de beteekenis van het woord, het drukt een „onderscheidende" functie der twee (als vraag en antwoord) verbonden *zinnen* uit. Daarentegen in den zin „Dan was ik al *járen* dood geweest" (Dan hâai ək ər al *jáere* iet mâer əweest) drukt het woordaccent een groot aantal (jaren) uit; het woord „jaren", in verbinding met het woord „al" in dezen zin, krijgt de beteekenis van „heel lang", „een heel langen tijd"; overdrijvend zou men ook, eveneens met dit accent, hebben kunnen zeggen „éeuwen", maar ook : „láng" of „tientallen van jaren". Zoo is het ook in de bijw. bepaling „járen geleden", „járen later". Een ander geval van suggestieven nadruk die tot een bijzondere „beteekenis" van het woord leidt is : „Laet ək əris kijke, want ət is *sóo* lang nog iet əleen !" (= nog niet *heel* lang). Dat men door een bijzonder sterk accent een aparte „gevoelswaarde" aan een woord kan geven, bewijst het woord *ijverig*, dat, met zwaar accent en „affectieven" toon de beteekenis heeft van „schrikaanjagend", „afgrijselijk", bijv. in : „'t Is soo'n íjverige vent" en „'t Was 'n *íjverig* gezicht !" Talrijk zijn de gevallen, waar een wérkwoord door een sterk accent een speciale beteekenis krijgt. Dit is mede begrijpelijk, door de om-

standigheid dat een werkwoord in den regel een zwak accent heeft; het is dus meer dan andere woorden vatbaar voor den nadruk. In een verhaal over de toestanden in den Franschen tijd vertelt een Katwijker van de strenge politiemaatregelen. Hij wil zeggen : „Als 's avonds na zonsondergang iemand op het strand werd aangetroffen, werd hij gestraft". Inleidend noemt hij nu het geval van jongelui die 's avonds laat van hun meisje kwamen, en zegt dan : „Dan hâai-je jonges, die vréene" (vrijden). Dit absoluut (d. i. zonder nadere bepalingen) staande werkwoord heeft met dit accent de beteekenis (sit venia verbo) „geëngageerd waren", „verkeering hadden". Zoo kan ook een bepaald „aspect", in het bijzonder het „perfectieve" (d. i. de bereiking van het doel), door een sterk accent van het werkwoord worden uitgedrukt : „Dan mosse me weer zien, dat we die skietlòòt *krége*" (de bal van het kolfspel was over een muur geslagen; „krége" beteekent dus „terúgkregen", „weer *te pakken* kregen"). Iets dergelijks is ook het geval met : „Toe *léefde* de mense van de skilləpə" (toen vonden de menschen in de schelpvisscherij hun volledig levensonderhoud; ze leefden er *geheel en al* van). Een sprekend voorbeeld is het sterk geaccentueerde „leege" werkwoord *zijn*. Stel dat men het verschijnsel van eb en vloed beschrijft, dan zal men zeggen : „As ət ienmael hoogwaeter *ewéest* was, vloog ət ook zoo weer wéch ook!" Het accent geeft aan *eweest was* de beteekenis : (het hoogtepunt) *definitief voorbij* was. Ook in dezen zin : (in den ouden tijd was er een eenvoudig man zooiets als „wethouder") „Jae, toe die əsturrəvə is, t o e *wássər* in Kattəbinnə ən burrəgəmâêster" (= *kwam* er; kwam er voor het eerst een echte, *kwam er tenslotte voorgoed* een b.). Anders is het in een omschrijvenden zin : „Hij is *om* heur *ewéest*" in de beteekenis „Hij heeft aanzoek om haar hand gedaan". Dit is een korte, omschrijvende zinsvorm; in de gedachtesfeer is, in verbinding met *om heur*, de beteekenis van „is ewéest" (alleen het perfectum heeft die beteekenis) zooveel als „heeft aanzoek gedaan", „is ten huwelijk komen vragen". Het is duidelijk, dat speciale beteekenissen van woorden voortdurend ontstaan bij „omschrijving" (zie blz. 49 vlg.) en „keuze van den korten zinsvorm" (zie blz. 211 vlg.).

Men zegt : „De búre die *láege*-n-al" en bedoelt : lagen al *in béd*, ze *sliepen* al. Wanneer men zegt : „De mâôn (vischmanden) die *wiere* toe zoo dier iet. Auwe Arent de Jong die huurde die mâôn úit", dan kan dit werkwoord met het sterke accent nog

niet als louter „koppelwerkwoord" worden beschouwd. Zoo krijgt ook een hulpwerkwoord „blijven", dat het duratief aspect (de voortdurende bezigheid) omschrijft, bij sterk accent de bijzondere beteekenis van de „intensieve" modaliteit (de voorstelling van een „hevig" gebeuren) erbij. Er is in een anekdote sprake van een stuurman die zijn lachen wil verbergen door quasi met grooten ijver in een vat met „vlote" te zoeken : „Jan die kos ət iet hauwe, want tie bleef maer vóorover in die tón legge. Hij *bléef* maer zouke nae die vlóte". Het is duidelijk dat in dit geval en in eenige der voorafgaande niet zoozeer een nieuwe „woordbeteekenis" als wel een bijzondere „syntactische functie" door het accent aan het woord is „ingespoten". Veeleer een speciale betéekenis krijgen de „leege" werkwoorden, als ze zelfstandig gebruikt worden, in een bijzondere gedachtesfeer van den vakman. Zoo bijv. wanneer er uitgelegd wordt, hoe men vroeger de uitgaven voor proviandeering van het schip verrekende, en men zegt : „As nou alles betaelt was wat e r *sting*, in d'r was óver, dat overskot kréeg je", dan beteekent, verbonden met „er", het werkwoord „staan" hier : „op de rekening stond als aangekocht". Wanneer men van den tijd der groote en frequente schipbreuken sprekende, zegt : „Ik heb mee əmaekt, datter drie skepe gelijk *stínge* hier" dan bedoelt men „gestrand waren". Het werkwoord „staan" is hier een der gevolgen van de „concrete" en „locale" voorstellingswijze. „Staan" is daarbij „*op het strand* staan" (*in plaats van* in het water liggen). Voegt men er de plaatsbepaling „op het strand" bij, dan verdwijnt het accent. Zoo bijv. ook in den zin : „Aai Loos, die hâat bij Búrrəkom *əstàen op ən pláet*" (met een bom „droog" gelegen) [1]).

Het werkwoord „staen" is een aardig voorbeeld van de bijzondere beteekenis, die een woord (in den zin) aanneemt door de bijzondere „sociologische" kenmerken van de „groeptaal". Ook zónder het sterke accent. „Staen" beteekent aan boord o. a. „te wacht zijn" : „Hoe lang motte we *stáen*?" „Je s t a e t pas 'n góed úur!" Het beteekent ook : „gelegen zijn", en wel bij peiling van de vaardiepte, gezegd van de kust of een eiland (inderdaad „staat" dan de kust, de wal, hoog, vergeleken bij den zeebodem) : „Hoe *staet* Terskélling van je?" „In 't Oost". Ook

[1]) Zoo beteekent " Hij drinkt " in algemeene taal " Hij is een dronkaard ". " Hij drinkt alcohol ".

het net, dat tot op den grond moet hangen, „*staet* goed bij de grond". Een bijzonder gebruik van het *hulp*werkw. is er in de omschrijving van een dreigende lucht, die „staet te zwelle", „staet te dringe".

Een voorbeeld van bijzondere beteekenis in de vaktaal, aan boord, is „lichte" in „'t want *lichte* van de snâêw" (ontdoen van).

Hoe in de vaktaal specialiseering en differentiatie van beteekenis samen kunnen gaan, blijkt uit het woord „stiere", dat eigenlijk „sturen" beteekent, maar ook of vooral voor de beteekenis „stuurman of schipper zijn bij een reeder" wordt gebruikt, verbonden door „van" : „Ik *stierde* doe *van* Jan Paerle". De hanteering van het stuur, het „roer", noemt men „vasthauwe".

De visschers spreken met enthousiasme over een buitengewoon rijke, smalle vischplaats, waar men „'t net iet déur kon haele" (zoo zwaar werd het schrobnet dan van de vangst). Deze plaats noemden zij de „dijk" (in hun voorstelling een „dijk van visch" in het water). „Proeste" doet de schuit, wanneer hij met de kop het buiswater weggooit. „Daer komt de knipskuit" zegt de zeeman, wanneer een ander schip er een beetje stuntelig komt aanvaren. De knipschuit is nl. de beurtschuit van Leiden op Katwijk, aldus genoemd omdat hij vroeger de koekjes meebracht ; „knip" is nl. de naam van het gebak dat „Jan Hagel" heet.

Wanneer er een briesje opsteekt, komt er „stijfte" in de zeilen ; de zeeman zei dan „ik heb er stijfte van". In algemeenen zin kon dit voor hem ook beteekenen : ik heb er hulp of voordeel van ; als zoodanig is de uitdrukking in de dorpstaal gangbaar. Een oude vakterm is „henke" (de hoeken van de beug van twee halve steken voorzien, waardoor ze niet meer kunnen haken ; dan gaat men „klaere"), thans verouderd ; maar in de dorpstaal is nog gangbaar de uitdrukking : „Daer is gien henken an" in de beteekenis „Daar is geen ontwarren aan", ook in abstracto.

Hoe een woord in zijn óuden klankvorm in een speciale beteekenis bewaard kan worden, zien we bij het werkwoord „lâôn" (een oeroude contractie van „landen") dat de beteekenis heeft van „een gedwongen landing verrichten bij stormweer". Het gebruik is ietwat beperkt, voornamelijk tot „mit lâôn" (= bij het gedwongen landen) ; hoewel ook het perfectum nog voorkomt : „Hij is bij „de Stikke" elâôd".

Voorbeelden van *zelfstandige naamwoorden* die in de groeptaal een speciale beteekenis hebben zijn : *vrauw* (de reedersvrouw ;

de domina bij uitstek) ; *brokke* (gekookte scheepskaak ; ook speciale uitdrukkingen : „'t Land *an brokke* zien" wanneer de kustlijn aan de kim verdwijnt, en „Maek chien brokke !" voor „Breek het niet !") ; *knik* (een lagere stand van het zeil : „'t Sââl 'n knik geve") ; *overloop* (waar de schoot van het zeil over heen loopt). Men maakt verschil tusschen *slóffe* (pantoffels), *slippers* (zonder achterkant) en *muile* (vrouwenslippers, die „kleppen" bij het loopen ; alleen een leeren kapje van voren). Men onderscheidt een „skuttel" (schotel of schaal van *metaal*) en een „skael" (van aardewerk). In den tekst van 1790 komt „kopje" voor in de speciale beteekenis van „kopje koffie". Aan den wal noemt men dit nòg zoo, ook wel „'n bakje" ; maar op zee is alleen de term „'n bakje" gebruikelijk. Speciale groeptaalwoorden in de groeptaal overdrachtelijk gebruikt : Zoo is *lek* het woord voor een vischplaats (binnenlek en buitenlek ; ook namen als Sloffelek en Sparregatslek). Nu kan men zeggen bij het visschen : „Dat is 'n goet lekje", wanneer de vangst goed is. Deze zin heeft ook de overdrachtelijke beteekenis van „Dat is een meevallertje" of „— een goed zaakje". Zoo kan een Kattəker ook zeggen : „Dút is mijn lekje", zoowel in de oorspronkelijke beteekenis van : „Op deze vischplaats heb ik recht" als in algemeenen zin van : „Dit is mijn gebied". Men zegt ook in de dorpstaal : „Wa^{t} ben' d'r ən hòòp mense-n-*op-te lek*" (op de been).

De knoop bij het schrobnet, waar de sprenkels aan de lijn bevestigd zijn, heet „knozze" (meerv. knozzəs). Bij het spilloopen werd het trawlnet ingehaald ; „kreeg" men dan de knozze, dan was het spilloopen geëindigd. Nu is er een algemeene zegswijze : „Je hebt (krijgt) de knozze" met de beteekenis : „Je bent (komt) zonder werk". Een „bos" is een verward kluwen van netten, „'n bos hebbe" is dus „vertraging ondervinden". „Hè-je ən bos əhad ?" is : „Heb je oponthoud gehad ?" Van een jongen kan men zeggen : „Wat en breeje *bouge* hâat-ie" en dan bedoelen : „dikke wangen". Het is mogelijk dat hier de gezichtsvorm van den jongen vergeleken is met den voorkant van een bomschuit. Bij het omlaagvieren (in het ruim) van de haring telt men de „kantjes" door den uitroep „Ien omlaeg" „Twie omlaeg" etc. Wanneer „aan den wal" iets met een smak valt, roept de zeeman wel ironisch : „Ien omlaeg !"

Van ouds zijn er woorden en uitdrukkingen uit de primitieve volkstaal in de cultuurtaal gedrongen. In vele gevallen kan de

ontwikkeling van de beteekenis die een woord in de cultuurtaal heeft, worden verklaard uit een oudere die in een bepaalde groeptaal nog gangbaar is. Het woord *gelegenheid* heeft in de taal van den zeeman nog de beteekenis van „situatie", zoowel in een haven als in de atmosfeer, de „gesteldheid" van de haven en het weer. Wanneer de schipper ten aanzien van zijn schip de vraag stelt „Issər nog *gelegenhâaid* om te dokke?" dan heeft het woord voor hém de beteekenis van *„plaats waar* het schip kan dokken". Een „leek" begrijpt het woord ietwat anders : de zin beteekent voor hem : „Kan ik hier dokken?" Het „misverstand" tusschen spreker (volkstaal) en hoorder (cultuurtaal van den „vreemde") leidt hier tot verandering in de beteekenis. Feitelijk is het de overgang van primitief-concreet naar beschaafd-abstract.

De visschers aan boord noemen een minimale vangst een „zoodje"; omdat zoo'n partijtje visch voor de eigen consumptie wordt bestemd. Bij den overgang in het algemeene taalgebruik heeft het woord de bekende in algemeenen zin minachtende beteekenis gekregen. In de zeemanstaal is *loopen* vooral gebruikelijk voor „snel varen". Er zijn verschillende uitdrukkingen met dit werkwoord in algemeener taalgebruik, die aan de zeemanstaal zijn ontleend. We zouden dit ook willen onderstellen voor het perfectieve werkwoord „oploopen". Bij een aanvaring „loopt" men een groot gat „op". Aanvaren is „d'r boven op loopen" (nl. op het andere schip). De „leek" neemt het over in de beteekenis „opdoen" van iets onaangenaams. Zoo beteekent „Er zit niet veel schot in" oorspronkelijk en thans nog in de visschersstaal : „er zit in dat schip niet veel voortgang" (skiete = zich snel voortbewegen). De zeeman zegt van een touw dat te groote kracht heeft moeten doen en daardoor niet meer betrouwbaar is : „'t Hart is er uit". De uitdrukking is ook algemeen op menschen toepasselijk, die geen fut meer hebben. „Opdouke" beteekent in de visscherstaal : „oprollen en vastsjorren van de zeilen"; het kan de oorsprong zijn van het werkwoord „opdoeken" in den algemeenen zin. — Het bijv. naamw. *nauw* is in het Katwijksch zeer gebruikelijk ; o. a. ook voor een smal vaarwater, waar men „in de nauwte" of „in ət nauw" ligt („zit"). „We zatte in ət nauw" beteekent voor den Katteker zoowel : „Ons schip lag in een te nauw vaarwater" als overdrachtelijk : „We zaten in de benauwdheid". In die tweede, algemeene, beteekenis is het verbreid. — In de zeemanstaal is „ofsteke" (teg. opsteke) een technische term

voor het verwijderen van breels of seizings bij het binnenhalen van de reep. Ook „steekt" men „of" met de boot van de kant van het schip. „Een redevoering *afsteken*" verklaarde een Kattəker zóo te begrijpen : „As-ie ienmael *van wal* **of** əstoke-n-is, komt er vərâêst chien end an".

De uitdrukking „Daar zal Piet voor moeten opdraaien" kan aan de vaktaal der zeelui zijn ontleend. Een schip „draait op", wanneer tijdens de vaart het anker wordt weggeworpen en het schip met een *draaiende* beweging *er achter* komt te liggen. Wordt ook gezegd van een motorlogger, die, *op* de wind" gaat liggen. De Kattəker nu kent het werkwoord óok in de algemeene overdrachtelijke beteekenis. — Een ander werkwoord met het voorvoegsel *op-* dat aan deze groeptaal zou kunnen zijn ontleend, is „ophalen" (onvoldoende prestaties „weer inhalen"). De visscher noemt het *in*halen van het roer- of het gatzeil tegen de windrichting in : *ophaele.* — Aan boord is een van de belangrijkste gerechten de visch, die men zelf bakt. De man die voor het bakken zorgt, staat aan velerlei kritiek bloot. In het Katwijksch is de uitdrukking „Die hâad er ook wa^{t} fan əbakke" zoowel op den vischbakker als in het algemeen overdrachtelijk (weinig goeds ervan terechtgebracht) gebruikelijk. Zoo ook het woord halfgebakke, als bijwoord en bijv. naamwoord. Zelfs „'n bak!" kan uit deze bron voortgekomen zijn. — Van werkwoorden als aftakelen en toetakelen behoeven we hier niet te spreken.

In het Katwijksch heeft het bijv. naamwoord *driftig* zoowel de algemeen gebruikelijke beteekenis van „prikkelbaar, gauw boos" als de oudere, speciale van „op drift gaande of hangende" : het schip is driftig (geen houvast aan wal of anker), de netten hangen driftig (vrij van den grond).

Zie verder over de beteekenis van adjectieven : Hfdst. IX.

Uitdrukkingen met namen van dingen, als „uit de lijken slaan" behoeven geen nadere toelichting. Het is wellicht van belang er op te wijzen dat het werkwoord „opvijzelen" voor een Kattəker minder ongewoon is, ook in overdrachtelijken zin, dan voor menig „beschaafd"-spreker ; omdat hij een vijzel gebruikt, of op „de dam" ziet gebruiken, om een schuit „op te vijzelen".

Tenslotte wijzen we op de uitdrukking „'k Hep de kasse!" (ik kàn niet meer, bijv. werken of loopen ; ik ben uitgeput). De „kasse" is de rand van de ton waar de bodem in past (de gleuf waarin de bodem past heet „kroost"; de rand die naar buiten

steekt heet de „kim"). Heeft men bij het haringleggen de rand van de ton bereikt, kan men dus niet verder met haringleggen, is men „au bout de son latin", dàn zegt de vakman : „'k Hep de kasse!" (= ik ben bij de kasse aangeland ; zie *hebben*, blz. 174 vlg.). Deze uitdrukking der vaktaal is óok overdrachtelijk geworden. Het eigenaardige is, dat de ton, als de bodem niet meer past, wordt „verkast", d. i. verplaatst (de inhoud van de ton wordt dan geringer). En een Katwijker verklaarde de algemeene uitdrukking „Ik ga verkassen" (= ik ga verhuizen) voor oorspronkelijk „Kattəks".

V. OMSCHRIJVING

Dingen die den Katwijker vreemd zijn, of zijn geweest, o m s c h r ij f t hij : „die romde kaesies, die *hòòvətjies*" (= Edammer kaasjes) ; die winkel, jae d'r is fan allegərand te kòòp (= warenhuis of bazaar) ; ze benne ov-ətrauwt (= gescheiden). De „tramhalte" is : „waer de tram stil hauwt". Soms lukt het met een nieuw woord : dat *eetskool* (= kinderpension). Een abstracte plaatsbepaling als „*ingang* van de Hoofdstraat" omschrijft men door een bijzin : „*As je an de Straet toekomt,* d a e r weunde altijt Hubrecht." In de *vaktaal* omschrijft men o. a. door taboe. Is men op de vangst uit, dan duidt men de haringen aan als „paetərtjies"[1]) : „Hè-je nog moed op te paetərtjies (= Denk je dat we er nog zullen vangen?)". Zijn vrouw duidt de visscherman aan met „koffiemaet" (nl. met wie hij samen „een bakkie" drinkt). Een enkel werkwoord heeft aanduidende beteekenis gekregen : *bêen* is „uitnoodigen voor de begrafenis", *sluite* is „de vensters sluiten bij overlijden (ook : „*D'r was eslote* bij Ys van Paarələ", als er bij van P. iemand overleden is). Bij het eten van den gemeenschappelijken schotel, aan boord, mag het volk pas gaan „scheppen" als „de schipper de eerste schep heeft genomen" : „Issie (nl. de schotel) *bevrijd*?" (mogen we beginnen, van wal steken?). — „Als lijk komen aandrijven" wordt kort omschreven : „Halləv-wege Skeveling issie *an-əkomme*". „Gered worden uit een schipbreuk" is „*d'r ofkomme*". — Krankzinnig zijn : „Ze is *fan d'r verstand of*", of „Ze is *in d'r hòòfd əworde*". — Een werkwoord „dooden" wordt omschreven : dòòdslaen, dòòdgòòie, dòòdmaeke, dòòddoen (ook : „Hij zel z'n âage-n-iet dòòddoen" d. w. z. „zich niet overwerken").

Vele van deze omschrijvingen zijn in oorsprong taboe-vormen. Hoezeer hiermee moet worden gerekend, blijkt uit deze opmerking van een schipper tot zijn mannen : „We motte skiete, of we d'r geníen wille hebbe" (= „We moeten bij het uitzetten

[1]) Een goede haring is zilver*wit* en *zwart* van rug ; ook dik en welgedaan. Men denke aan het Zuid-Fransche *vicaire* voor den haan.

van de netten doen, alsof we geen háring willen vangen"). Voor „schipbreuk lijden" zegt men : *'t ongemak krijge.* Minder vaag is de omschrijving van het verdrinken van den enkeling : „Hij is *over boord egooid.*" Bij aankomst met een man minder zegt men : Hij is binne, *mit 'n mensch wech.* „Hij is verdronken" is : *„Hij is əbleve".* Andere algeméene vormen voor „Hij is gestorven" zijn aan den wal : „Hij hâat s'n òòge toe ədaen", „Hij hâat ət ov-ələge", „Hij is te pijp uit-əgaen" (zie Ned. Wdb. XII, I, 1706), „Hij lâat mit stijve poote". En een oude visscher zegt van een hem overkomen ongeluk dat goed afliep : (als het anders gegaan was) dan hâai ək *ər* al jáere *iet mâer əweest!* — De visscher op zee zal bij voorkeur niet het gewichtige woord „vangen" (c. q. „vangst") gebruiken ; hij vermijdt dat meestal door vage woorden, zooals in deze zinnen van een praaigesprek tusschen twee schippers : „Arie hadde innələk (= dicht bij de kust) ələge, in die hâai òòk niks *vernome".* „Heb jíj nog wat *əhad* vanochend?" „Wij hebbe vaertien kantjies *əhad"* (*hebben* is hier *krijgen,* zie blz. 174). „'k Heb ezien dat je zwaeger òòk iet ən *hâai* (= niet had ; mogelijk is *iet* hier bewaard in de oorspr. beteekenis *iets,* zie blz. 201). Zoo heet ook 'n *bries* bij voorkeur 'n *gelegenhâaid.*

Daarentegen is een concrete, zintuiglijke omschrijving van de „jagerstaal" der visschers het werkwoord *snoffele* (zie het citaat, blz. 9), in de beteekenis „de gelegenhâaid in de vreemde havens opneme" in den tijd toen men nog met „'n skuit" voer, zonder „hòògte te neme", alleen op „een klein kompasje van 'n gulde dat zwurrevde overal heen, onder de stierstoel, in 't achtergat, dat lach somtijds in de chórtton". En omdat het zoo ongedurig was en op de meest onverwachte plaetsen „opdook", „hiette dat *'t jaegertje".* Dingen die men niet „noemen" wil, duidt men ook wel aan met een „vreemd "woord ; dat is een der bekende oorzaken van ontleening. Zoo spreekt de visscher liever niet van scha of averij aan boord, maar van „demməs" („Je hoopte maer dat je gien *demmes* kreeg"), het Eng. dammage. Mogelijk heet op zee om diezelfde reden een vuurschip wel *lait.* Hierover verder op blz. 35 en vlg.

Men zal niet zeggen dat iemand „dronken" is. Daarvoor gelden ten eerste eenige uitdrukkingen aan de zeemanstaal ontleend : Hij hâat *de hóogte skèep* (skeep hebbe = ingeladen hebben ; nl. de volle hoogte (niveau) van de flesch). Hij is *fan de kist* (de

kist is een bak voor het opbergen van bier of andere dranken, aan dek; *tengevolge van de bierkist* dus). Andere omschrijvingen zijn : hij haat-te lamp an; hij is skeef; hij is kiekes; hij is (half) om; hij is in de kroote; hij is löls; hij hâat natte kouse. „We hadden 'n borrel op" wordt omschreven met : „Dat ging mit 'n snee in de neus" (zie Ned. Wdb. XIV, 2278). Men is dan niet „smoorloos"; veeleer „'n beetje luchtig". Spreekwoorden en zegswijzen, aan de zeemanservaring ontleend, zijn : Hij zit als ən elzənaer onder de mâêuwe (niet op z'n gemak). Je mot allien de mast maer op sien te haele! (Je maar zien te redden). Elk *vist* op zijn getij (neemt z'n kans waar). 't Is ət iene waeter in ət âar ədrege (noodeloos werk). Toe was er in Kattək nochchien straet te beroeje ofte bezâale (te bekennen). Die hâad ər ook wat fan əbakke! (niet veel van terecht gebracht). — Andere oude uitdrukkingen zijn : „Ze konne nog weldəris lâêlək fan de bók dròòme" (voor heel onaangename verrassingen komen te staan). „'t Ezeltje hâad erêen" (de wacht is in slaap gevallen). „Toe hââie we 't íet fan hoore zégge" zei de visscher om duidelijk te maken, dat het bij een hevigen storm „kritiek" was geworden. „Hau je biene-n-uit de lòòpende waege" (Laat je niet met de netelige zaken van anderen in). „Daer lach-ie voor spót in spiegel in de gòòt" (van iemand die zich moreel had vergaloppeerd). „Nau zel-je 'n beer zien baaitəle" (iemand die te hoog springt, zien vallen; ook: iemand die failliet gaat door een riskante onderneming). Van Beverjan zingen (er van lusten; een kwaad avontuur hebben, bijv. als men z'n vleet verliest). In Abrahams skòòt legge (buiten alle gevaar, in een gemakkelijke zee, bij een „opper" bijv.). „Ik hep ər tabák fan!" (ik heb er méer dan genoeg van). Ook : „Ik hep ər bále tabák fan" en „Ik hep ər de bále van".

Een der vertellers zegt : „Ze zegge weldəris „nae 't lek luistere", maer bij Kees te Haeze hoorde we 't lek chóed!" Hij bedoelt hier de uitdrukking : „We gaan naar 't lek luisteren" voor „We gaan slapen". Een oorspronkelijk ironisch bedoelde zegswijze. In de 17de eeuw was aan boord der oorlogsschepen tijdens een gevecht „luisteren naar 't lek" (dat in het schip werd geschoten, en onmiddellijk moest worden gestopt) de taak van de scheepsjongens; ze gingen daartoe in het scheepsruim.

In den tekst van 1790 komen talrijke spreekwoordelijke uitdrukkingen voor, die ten deele nu nog bekend zijn : „Ik denk

dat de bierskuit wel vaere zel" (in den ouden tijd werd het voor de bomschuiten benoodigde bier met een speciaal binnenvaartuig aangevoerd ; het was een heuglijk feit). De schrijver bedoelt klaarblijkelijk : We zullen de thuisreis aanvaarden. „'t Is hier geen Klaes Klaes, maer Gerrit, Gerrit". De eerste naam (dubbele roepvorm) is vermoedelijk de aanduiding van de rustig bij mooi weer zwemmende zeemeeuw ; de tweede die van de druk doende, onderduikende, zeekoet. De uitdrukking moet beteekenen : „Het komt er op aan : slecht weer en veel werk bij 'n slingerend schip". „We zijn op de neus eklopt" (we hebben het verloren ; de anderen hebben meer gevangen dan wij op deze plaats). „Wat hâad de skipper weer ən kruije te kòòp" (Wat heeft hij weer 'n praats, over de groote vangst die we zullen doen). „Elk staet as ən presente kruisbei" (staat in goede stemming, attent). „Dat selle onze mantjes pere weze!" (Dat zal onze verrassing of zorg zijn). „Al dat lepel likken kan" (allen die maar kunnen).

De uitdrukking „Ze is in d'r hòòfd əworde" is een omschrijving door middel van het werkwoord „worden" in een bijzondere, eigenlijk de oude, beteekenis. Verschillende adjectieven van de cultuurtaal bestaan in het Kattəksch niet ; in dit geval omschrijft men liever dan het begrip „zwakzinnig" te noemen. Op zee spreekt men niet van een „dreigende" lucht, maar : „Hij hâai iet in de gaete hoe van alle kante *verlòòpluchte op kwamme zette*". In plaats van „dat is onzinnig" zegt men : Da's *praet te grabbel*!" Ook het begrip „zeldzaam" wordt omschreven : „Gevalletjies as-tat fan jou, *komme iet feul voor*". Evenzoo „gehoorzaam" : „Hij *hâat te doen wat er əzâad wordt*!" Men is niet „intelligent", „snugger" of „geleerd" maar *„bij de tijt"*, of „Hij hâat *feul letters əvrete*". Men is niet „gehaat", maar : „Hij *ontmoette overal vijanskop* ; ze *hadde 'n hekel* an 'm".

Voor de eigenschap „lief" heeft men geen woorden. Eén heel aardige benadering van wat men in gedachten liefkoost is het omschrijvend „oog". Men zegt, als overal, van den jonkman : „Hij hâat 'n òògje op s'n buurmâait"[1]). Maar (als in ouden tijd) zegt men bovendien : „Dat maaisje-n-is s'n „òòch". En zelfs

[1]) Een eigenaardige beteekenis heeft : „Heb je 'n *mok* op t'r?", nl. „Denk je dat ze het klaar zal spelen." Zoo ook : „Ik sie ər gien mok op." Vgl. Bezoen, O. Taaltuin, Jg. I 181.

zegt „hij" tegen zijn vrinden als hij haar ziet passeeren : „Daer gaet m'n òòch", en hij duidt daarmee schuchter of overmoedig aan, dat zij wel eens z'n „mâait" zou kúnnen worden. En wanneer aan boord bij 't eten uit de gemeenschappelijke schotel A. wachtend op zijn beurt, speculeert op een mooi „blank vischje" voor zich, en B. het voor zijn neus wegkaapt, dan zucht A. : „Daer gáet mə' òòch!"

Personen worden „omschreven" in bijnamen en scheldnamen. Ze zijn in Katwijk a/zee, waar het aantal familienamen gering is, zeer geliefd. Het is bezwaarlijk, hier ook maar een overzicht te geven ; het zou niet discreet zijn. We noemen alleen „Fetter" die in de dagen der Lombokexpeditie altijd over generaal Fetter redeneerde ; „Waerhâait" die al zijn uitingen bekrachtigde met een beroep op dé „waarheid", die hij, op grond van zijn geloof, in pacht had. „'t Mangat", niet aldus genoemd naar een uitgang in het scheepsdek, maar „omdat hij liep als een getrouwde man". Algemeene scheldnamen zijn „'n pikeur" (een eigenwijze kenner van het vak), „auwe sjapeur" (guit, schalk), „auwe schierewiet" (iemand die „een beetje slim pienter" is), „benauwde half elf" (bangerd ; door het spookuur?), „de duivel van Dort" (vogelverschrikker van uiterlijk, man of vrouw). De „duivel van Dort" is een goedaardige duivel. Volkomen onbegrijpelijk is een vergelijkende omschrijving als : „zoo lui as Gijsje Mollebort".

Een der folkloristisch interessante omschrijvingen is „'t Kopje" voor „de dag van aanteekenen vóor het trouwen" en ook „het partijtje 's avonds" van dien dag. Men kan al of niet „'n kopje geve"[1]). Vandaar dus mededeelingen als „Ze geve géen kopje" („geen ontvangdag" als het ware) en „Ik mot op 't kopje bij Aane" (= Arentje). Aan de naaste verwanten en vrienden worden „bruidsuikers" vereerd : „Heb jij *suiker əhad*?" „Neen ək". („əhad" is hier : *ontvangen*, zie blz. 174 vlg.).

Handelingen, gebeurtenissen en toestanden worden in de volkstaal lang niet altijd door een enkel werkwoord omschreven. In de eerste plaats zijn er werkwoorden, die zelden of alleen in een

[1]) Deze uitdrukking sticht geen verwarring met de kat die „kopjes geeft". Daarvan zegt de Kattəker : „Die kat die *doft*." Zoo heet dan ook een mannetjesduif (om z'n kopbewegingen bij de „vrijage") 'n doffer. En een „dof" (= opstopper) in „Geeft 'm een dof" (ook van de schuit gezegd) zal wel „van 't zelfde" zijn.

bepaalden tijdvorm gebruikelijk zijn. Een voorbeeld hiervan is *zwijgen*. Men zal niet zeggen : „Hij zwéeg ten slotte" of „Hij zat er zwijgend bij", maar omschrijvend : „Hij *hieuw z'n mond* op 't end", „Hij zat er *stil* bij", „Hij *zee niks*". Maar in den vorm van den volt. teg. tijd is het in veelzeggende beteekenis gebruikelijk : wanneer iemand getart wordt door een ruziemaker, dan zal hij zijn „afzijdigheid" omschrijven door te zeggen : „Ik *heb* maar *əzwége*" (de bijzondere beteekenis gaat hier samen met sterk woordaccent, zie blz. 41 vlg).

Anderzijds worden talrijke werkwoordelijke begrippen „omschreven" door verbindingen van „leege" werkwoorden. Verbindingen met koppelwerkwoorden en met „hebben" zijn zoo tot belangrijke grammaticale vormen gegroeid (zie blz. 174 en vlg.).

Men denke aan verbindingen als *bang zijn, fut hebben, oud worden* etc. Ook het passief en de onpersoonlijke gezegdevorm is veelal een middel tot omschrijving.

Evenals in andere dialecten, zijn er ook in het Katw. vele verbindingen met het „leege" werkwoord *doen*, verbonden met een „intern object" : „'t waeter an boort doen (brengen), de jonges mosse de kaernemelk an boort doen ; de nette skeep (= an boort) doen; winkel doen (= een winkelnering drijven) ; 'n spok doen, 'n brobbel doen (= een geweldige hoeveelheid vangen) ; dat dier doet *s'n* kracht iet mâêr (is niet veel meer waard, heeft geen fut meer) ; de skuit dee *geen* kracht an de kaebel (spande hem niet) ; dat swaerd doet s'n kusting an die klamp (oefent druk uit). Dubbel omschreven is de vorm met het aanduidende, onbepaalde *er* en *wat* : „Die hâad *er wat* an *edáen*!" (die heeft heel wat jenever gedronken). Met een pronominaal object wordt doen „vervangend" werkwoord : „Dat waere allegaer van die harde nette. Mitte hand emaekt, d a t *deeje* de vrauwe" (nl. breien) (zie blz. 182). Ook met bijw. bepalingen is *doen* omschrijvend : i n kippe en knijne *doen* (= handelen) ; we *deejə* s a e m e.

Maeke omschrijft de causatieve handeling : „Dat *hâad əmaekt dat* ik ər iet nae toe en gae" (in dezen bijzin wordt ook het werkw. begrip „mijden" omschreven). Een causatieve omschrijving van de vaktaal is : We *maekte drijfwant* (= we *lieten* de vleet *hooger gaan*). Andere werkwoorden met een intern object, van de vaktaal, zijn bijv. : de wacht *hauwe* bij (= bewaken) ; de wacht kloppe, lòòpe (= op wacht zijn). Eigenaardig zijn de omschrijvingen van de gedragingen van de schuit, die als een levende „hij" fungeert.

Er zijn bepaalde werkwoorden voor „zijn" bewegingen in het bewogen water : *stampe* (= voorover en achterover duiken), *slingere* of *walte* (= overzij heen en weer gaan) ; maar bij sterken nadruk worden toch de omschreven gezegden gekozen : Hij *geeft 'n* skisse (= schits, dus „'n snelle") *stamp*. Hij *geeft* nijdəge *slingers*. Hij *geeft* laaie (= luie) slingers. D'r *geeft*-i me toch *'n pett* ! (*pet* is *put*, diepte ; hier beweging in de diepte). Toe *dee*-die *'n háp*. Hij *steekt* me toch *s'n neus* d'r onder ! — Andere omschrijvingen van de bewegingen van het schip zijn : (als hij „een stamp achterover doet") staet-i op s'n kont". Wanneer hij eventjes tot rust komt, „lâait-i *slecht* (in evenwicht, vlak). Komt men bij storm te dicht onder de wal dan „zit-i op 't laege" (teg. „op de ruimte"). Blijft men bij eb in 't ondiepe liggen, of als men landt, „dan zette-we 'm droog".

Door „hij" wordt ook wel *de klok* aangeduid : *Hij* hâat net drie əslége". „Hij slaet drie".

Ook *de reeder*, vooral door den vorm *zijn*, dien we, in oorsprong als genitief van *hij* zouden kunnen beschouwen, wanneer we denken aan de typische naamvormen van eigennamen, besproken op blz. 108. Wanneer de visschers bij den reeder kwamen, dan kregen ze „eerst 'n kommetje koffie van *de vrauw*, in dan 'n glaesje van *zijn*". Ik herinner mij, dat in Leiden indertijd de directeur van een school door den concierge eerbiediglijk op dezelfde wijze werd aangeduid : „Hou je stil, „zíjn" is-ter al". Natuurlijk zegt een Katwijker „As ək *zíjn* was...".

De tweede persoon direct te noemen, vermijdt men in de vraag, bijv. tot een bezoeker : „*Wies* haest heb je?" (Wat heb jij een haast !).

Weer een andere pronominale, aanduidende omschrijving is die door het onbepaalde *ze* (= men). Een aardig staaltje is : „*Bij verskaaje râêders* deeje *ze* winkel". Hier wordt vermeden te zeggen, dat „*de reeder* een winkel hield". In den gegeven zinsvorm is het subject ietwat verdoezeld, indirect genoemd. Dit verschijnsel kan men vergelijken met de onpersoonlijke constructie (een gezegde met onbepaald subject) en het passief (een niet-genoemd subject).

Het omgekeerde is de omschrijving van de persoon (in dit geval de eerste persoon) door een concreet ding (nl. een zintuiglijk orgaan) : Een oude Kattəker, verzonken in de heerlijkheid

van een verre toekomst, zei : „Kenne dat *mə òòchies* nog maer əs anskáuwe".

Ook de omschrijving door het concrete is kenmerk van de primitieve taal. In vergelijkingen, vooral van den superlatief : „Het schip ligt heel ondiep in het water" wordt omschreven door : „Hij lâat *as 'n blaes op* 't waeter". Ook Katw. is : „Hij slaet se zoo dòòd *as-ən stíen*" (bij de vischvangst, is er niets, vergeleken bij de spartelende visch, zoo dood als een steen die men nu en dan in z'n net mee „schrobt"). 'n Skip *as ən âailant* (heel groot). Andere vergelijkingen zijn : kijken *as ən nochter kalf* (droomerig) en „We legge as ən martelaer die hem iet verwere kan" (moeten het nemen zooals het is).

Indirect vergelijkend is : *„Eer we onze neus veegden* lag het schip al stil" (= in een oogwenk, heel vlug). Een vakkundige absolute superlatief is : „Jae as-we déuze[1]) nette əhâad hadde, *dan hâaje we ze-n-iet thuis kenne brenge*" (dan zou de haringvangst overstelpend zijn geweest) ; „ze" zijn hier de haringen.

Visueel concreet zijn benamingen. Zoo noemt men het hôtel „du Rhin" in Kattək „'t Bun", omdat de vorm van den gevel aan die van een „bewaarplaats voor levende visch" doet denken. Natuurlijk werkt hier de klankvorm van beide benamingen mee. Een grondsoort die door bepaalde kleine gewassen gekenmerkt is, en die, opgehaald, de plaats op zee helpt bepalen, heet „de Roze" of „de Roossies".

Een concrete aanduiding van „met de bomschuit thuis zijn", „niet meer varen voorloopig" is *„op-te rolle staen"*, of *„omhòòg* staen". De bommen werden nl. tegen of op de duinen op houten rollen geplaatst. Concrete omschrijving van het begrip „blind" is „Ik heb 'm *z'n òòge dicht* əslege".

Overdrachtelijke uitdrukking aan de vaktaal ontleend, is : „Hij was *uit-te vuile*", „Hauw je *uit-te vuile*" („hij had geen zorgen meer" en „bemoei je niet met andermans netelige zaken"). „De vuile" is op zee de aanduiding van gevaarlijk vaarwater, met banken etc. Een korte vorm van concrete omschrijving in de groeptaal is : „Ik ben nog 17 jaer *op-te dam* əweest" (= aan de wal op de reederij gewerkt, toen ik niet meer voer).

Kort en concreet is ook de uitdrukking : „Ze *tille* d'r iet *swaer*

[1]) De oude zeeman bedoelt hiermee : de moderne netten.

an" (= ze trekken er zich weinig van aan ; voelen het niet als bezwaar. Vgl. het adj. zwaartillend).

De voorstelling is vooral *locaal*-concreet. Een aardig voorbeeld van de nadere bepaling van een „hofje" is : „In de brak weund' altijd auwe mense-n-in. D'r sting ən hâaning voor 't stuive, maer je kon d'r overheen kijke, zòò van de wurrəf op-tie huissies („de Wurrəf" is wat nu de „boulevard" is) ; ət was âândələk íen huis, maer toch ofsondərlək weunde ze daer allegaer in, ən stik-of-fijf. Híer dən íen, daer dən âôr : ze weunde zoo kruiselings". — En op de volgende wijze wordt de plaats van een huis uitgelegd : „'t Was waer now die winkel is, die winkel jae d'r is fan allegerand te kòòp, âêst krijg je ən haâning, dan krijg je ən pet (put ; diepte), in dan krijg je weer ən hâaning". — Ook aan land, in het dorp oriënteert men zich natuurlijk met de termen der windrichting, als „om de Noord" „om de Zui".

Locale bepalingen bij de visscherij zijn bijv. : „één *op 't uiterend van* de vleet"; „dat zat an bakboord, iets voorləkər, dan dwars". Hoe precies de zeeman „ter plaetse" komt, blijkt uit deze omschrijving van de plaats van de Brittenburg : „An de Zuidkant, as je daer vaerde, moss-je oppasse, dan kwam je-n-op Oud-Kattək. Jae dan viste-je-n-op die stiene van Oud-Kattək. Bezuie de Auwe Kerk, 't Skuitegat, daer nog bezuie. In de lek, op ən vaem of acht, op drie duizent meter" (nl. uit de wal).

De locale bepaling is zeer belangrijk uit een oogpunt van woordvorming ; we bedoelen hier formaties als „binnewaers fandaen" (= van uit het binnenland, naar de zeekant). Zie hierover blz. 199 en vlg.

VI. WOORDVORMING

Op het gebied der woordvorming wordt het Katwijksch gekenmerkt door een voorkeur voor dikwijls omvangrijke samenvoegingen van verscheiden aard, veel versterkende praefixen bij werkwoorden, werkwoorden afgeleid van zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden, sommige opmerkelijke achtervoegsels als *-sen*, en vele abstracta en nomina agentis van werkwoorden die een motorische handeling omschrijven.

ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN

Van de opmerkelijke samenkoppelingen noemen we allereerst, uit de vaktaal : de *kok in 't rúim*, de man (oorspr. de kok), die bij het „halen" de netten in het ruim haalt en wegstuwt. „Daer hè-je 't *land-an-brókke*! (nu zien we den „gebroken" horizon, de gebroken kustlijn) ; de wind-uittewal. Algemeen zijn : „Krek 'n *duvel uit 'n doosje* (een griezelige „mefisto" figuur). Dan gooideje (inplaats van een anker) 'n ijzere *pot om te kóke* over boord". In een stee-vaste bijwoordelijke bepaling is samengekoppeld : Dan ginge we weer an zâe, om de *Noort-gunter*. Door verschuiving is samenstelling geworden : 'n *óppentopsâeman*. Omvangrijk is de vorm uit de vaktaal : Toe krege we 'n *binne zuijewind mit rege*. Zie bij verkorting, blz. 212/3. Een rijmende samenkoppeling is *boete-n-en-knoete*.

Talrijk zijn de samenkoppelingen van een bijvoeglijk naamwoord met een zelfstandig naamwoord.

a. Het accent op het zelfstandig naamwoord.

Blindeláp. Gedeelte van het trawlnet, zonder meeringen of minderingen.

't *Boozegát*. De bergplaats voor kolen, ook „hel" genaamd (niet gebruikelijk voor de hel in den gangbaren zin).

Boozegáest. Klein Fransch haringscheepje, dat graag netten van de Hollanders steelt. (De Fransche visscher ziet er wel eens

„griezelig" uit ; puntbaard ; buigen en beleefd, maar niet betrouwbaar, net „'n duvel uit 'n doosje").

Brâe-véertien. Naam van een breeden vischgrond.

't *Dikke-wáeter.* Water, dat, bij 't land, organische stoffen bevat en daarom opvalt door z'n kleur.

Doodstróom. Getijstroomen, die niet „fel" zijn. Tegenstelling : goedstróom.

Droogvísje. Gedroogde visch, om te eten. „Zelle we 'n droogvísje *doen*?"

Drukkenéring. 't Is hier drukkenéring (groote drukte).

Dubbelderéek. Dubbele rij „skole" in het net.

Goetstróom. De tijd, dat de stroomen sterk, „fel" zijn. 't Is goetstróom.

Groen' ólie. Bak-, raap-olie.

De kale-ráep (wech-chooie bijv.) de enkele reep zonder de netten (uitgooien), in plaats van anker, als men midden in visschende schuiten ligt.

Klaer-wánt. Want, dat niet „gedraaid" zit. „'t Want kwam kláer". „Gunter komti kláer!" Tegenover : Toe hè-w'-*ónklaer wánt* ehâad. Ook : Toe hadde wə'm *onklaer.*

Jonge tíjd. Vooral : *in mə jonge tíjd* (jeugd).

Kwaetíj. 't Was *kwaetíj* (tij, waar je „last" van hebt).

Kwaegrónd. Zachte grond, die niet deugt voor de visscherij.

Kwaenéute (kraeke). *Sombere mededeelingen* (doen).

Losselénge. Vooral in het signaal : „Lòsse léngé!" (er komen ongelengde netten aan, bij het halen).

Lievebróer. Een visschersvaartuig, dat naar de thuishaven gaat, en dat men met heimwee ziet gaan (een thuiszeiler) :

Daer gaet m'n lievebróer
'k Wow dat ək bíj əm voer!

Ouwe-gróotjes. Knoopen aan de „speerəps".

Slappe-néring. 't Is hier 'n slappe-néring (er is hier weinig te beleven ; geen nieuws, geen vangst ; niets te doen).

Vorsch-wáeter. Zoet water, drinkwater ; niet-zout water (zie *vorsch* in Wdl.).

Een eigenaardig verschil is er tusschen *bollebúisies* (een soort van „kaek") en 'n *bólleboos* (een ondeugende jongen, die alles durft ; 'n sterke, resolute kerel ook).

b. Het accent op het bijvoeglijk naamwoord.

Dóllekoop. 't Is te *dóllekoop* (te = de) : voor een spotprijs (zie dol).

Da's *chóeiepraet*! Dat is een goed bericht.

Gróothonderd. Oud woord voor 120. *Gróotevaer.*

Hálverzâê. „Waer wás tat?" „Hier *hálverzâe*!" (niet ver weg, tusschen Holland en Engeland). Vgl. halverwege.

Hóogaers. Kustvisschersscheepje met een hooge *kop.*

Hólleblokke. Klompen.

Hóogwaeter. De hoogste stand van het water ; is dus wel het heele „tij", tegenover eb (*ep*). Het *moment* heet wel *stílwaeter.* Ook uitgebreide samenstelling is *pâal*-hoogwàeter (van peil of pal?).

Hóogewind. 'n Wind, die op den wal gericht is, bijv. Noordwest.

Kwíkstaert ínbinne : een deel van het zeil bij de schoot of staart dichtbinden.

Plátvis. Visch met platte lichaamsvorm als schol, schar etc. Tegenover : *rómtvis* als schelvisch, kabeljauw etc.

('t was) *skráelbik.* Schraalhans was keukenmeester (ook „*skraelbik*").

Stílwaeter. Zie hóogwater.

De *vólzâê.* De lijn tot waar het hoogwater komt.

Bijzondere formaties zijn :

Stijfhauwer(tje), een matig briesje, voldoende om de vleet „stijf te hauwe" dwz. zonder bochten, omdat het schip voldoende trekt. Zoo heet dan ook de jongen, die een goede hulp voor z'n vader is, 'n *stijfhauwer*(tje). Het zelfde wordt uitgedrukt door *stijfte* : daer hè-we stijfte-n-an (in 't algemeen iets of iemand, waar men gemak van heeft) : zie blz. 45 en vlg.

Aúwdzâaldər. Een schip, dat nog niet „binnen" is geweest, om de vangst thuis te brengen, terwijl andere reeds thuis zijn geweest.

Heel gewone formaties zijn : Vijftien hondert gulde beskauwde we an *skóongéld.* 't Was toe *bétertijd* as now.

Tegenstellend accent hebben : de *góe*week en de *kwáe*week in het spreekwoord : „De góeweek kwáeweek". En natuurlijk ook gevallen als : *lóopend* tuig en *stáend* tuig ; *hálləf*waeter en *stíl*waeter.

a. Er zijn omvangrijke samenstellingen van drie „leden", die echter meestal als tweeledige verbindingen van een

reeds samengesteld woord met een ander zijn te beschouwen : *skaarstok*plaet, *kasbak*luik, zâê*valtij*, binne-*zuijewind*, *steekzâêwer*man (degene die een *steekzâêwer* maakt), *midskeeps*verskansing, binne-*beslag*blok en buite*beslag*blok, nes*voorman* (de man die voorop de punt van het schip staat) ; *achtergats*man enz.

b. Samenstellingen van een werkwoordstam en een zelfstandig naamwoord : *barchhout* (berghout, de bovenste huidplank onder de verschansing, die het dek „bergt", dat is : beveiligt), *dauwspil* (spil, dat vooruit*geduwd* moest worden met handkracht, dus niet met stoom), *dauwlogger* (logger met een dauwspil ; zeer *korte* samenstelling), *eetskool* (kinderpension ; nieuw woord), *haelwacht* (wacht vlak voordat het „halen" begint, de laatste nachtwacht), *hae*ˈ*râêp* (sterk touw, waarmee de mast wordt „op*gehaeld*"), *hoosvat*, *kaekplank* (dwars over het schip, waarop de „kaekers" zitten), *kaekmesje*, *kaeksluif* (kraplaken vinger om de twee wijsvingers of duim en wijsvinger bij het kaken), *knijpbensel* (onderste bensel aan 't want), *kwarrelnacht*, *rijtuig* (tros, waar het schip een storm aan „afrijdt"), *sprâaiskol*, *steekzâêwərd*, *warreutel* enz.

c. Bijwoord en zelfstandig naamwoord : *áchtereb* (teg. vooreb), *achterman* (die „achterop" zijn werk heeft), *bovekooi* (teg. onderkooi), *bove-oor* (voor-bovendeel van een trawlnet ; ook : *bovevlerk*), *buiteland* (maar : d'r lâai 'n bankje, 'n uur buiteláND), *inkant* (teg. zâekant), *toemaoⁿ* (dichte mand), *uitər-end* (verste eindpunt van de vleet), *tussewiel* (uitneembaar tusschen twee andere), *vooropman* (id. -lui), *vóorzoodje* (een zoodje visch voor de vóorafslag). Eén is er met het accent op het tweede lid : achterlíjn.

d. Samenstelling van twee zelfstandige naamwoorden :

Met een verbindings-e : 't *békkevàl* (takel, dat de *bek* van de gaffel ophijscht), *háenekàm* (klamp met inkepingen), *haenepoot* (spruit, touw, dat uitloopt in twee of drie einden), *hondewacht*, *karreman* (schelpenvisscher), *kemiezehuisje*, *klooterak* (band met kloote, die de gaffel om de mast houdt), *klossepees* (onderpees met rollen, d. z. klosse), *klijnezetter*, *zâalekee* (bergplaats voor zeil*en*). Tegenover dit laatste zonder -e- : *zâalplaet* (plaat op de hand ter bescherming bij het naaien van *zeil*). Hier blijkt nu en dan de *-e-* een meervoudsteeken. Maar het verschil tusschen klijnezetter en klij*n*haelder ligt in den aard van de consonanten ; en er zijn ook gevallen, waar de -e van ouds bij den stam hoort.

Met een verbindings-s : *blikkieskindere* (bliksemskinderen), *dooiemansduine* (bepaalde „grondteekens", lichtgeel), *hondshaai, hondsvot* (gedeelte van een blok, waarop het eind van een takel wordt vastgemaakt), *kuikeskop* (ontstaat bij het dichtbinden van een gat in een zak), *störremsweer, visscherswaeter, visschersweer, zwaenshals* (haak, waarmee de gijk in een oog van de mast wordt gepikt).

Merkwaardig is *zijerkooi*, een kooi aan de *zij* van het schip ; misschien naar *onder*kooi ; teg. *vóor*kooi.

Eenige vaktermen zonder verbindingsklank : *bákskòp* (schopje bij het vischbakken gebruikt), *bomskuit* (deze twee kunnen ook een werkwoordstam als eerste lid hebben !) ; *boomstik* (stuk van een tonbodem), *bordgeld* (toelage voor het bordewasschen), *buiktouw* (touw aan den onderkant van het trawlnet), *hartbensel* (middelste, 't hartje van de drie bensels in het want), *hoofdtauw* (staaldraad van het want), *kaebelgaeren* (garen van zware trossen), *kaebelgat* (bergplaats voor het touwwerk), *kantskuit* (bom, die de kantvisscherij uitoefende), *kanaalstokke* (grondteekens, die lijken op kaneel), *kapspaen* (hiermee breit men de kap van het trawlnet), *keehaering* (in een kee opgeborgen), *klimmergeld* (extraverdienste van den „klimmer"), *kokerskot* (schot, waarin de schroefaskoker), *kokkernacht* (waarin niet gehaald wordt, dus 'n *lange* nacht om te slapen ; of van een werkwoord kokkeren ?), *kost'choed* („fiktaeli"), *kropkaek* (kaak van tarwezemelen in den oorlogstijd : „zoo hard as ən mast"), *kruisbensel* (bensel met kruiselings liggende slagen), *kruistijd* (tijd van St. Andrieskruisdag), *lijfweer* (noodweer, waarbij het om *leven* of dood gaat), *wantveld* (veld, waar de netten geboet worden).

Bijzondere samengestelde substantieven zijn de benamingen van de schuiten naar het merkteeken, dat op den voorkant geschilderd stond[1]). Vooral met *-man* : kaeman, harteman, starreman, vlaggeman („kae" was de letter K, van een groote reederij ; van daer ook een meervoud *kaelui*). Met *-neus* : witneus (met 'n wit vlak vóor, bij de steven), vuilneus (alle andere kleuren dan wit). Met *-kop* : prinsekop (de prinsevlag).

Een aardige samenstelling is de benaming hózemond (hózesmoel) van een visch met een grooten mond, of van een man, die 'n „groote bek opzet" (Wa't nən hózesmoel !) ; 'n hoos is een

[1]) Zie blz. 23.

laars, die tot de lies reikt, of een broek tot de oksels, dus met een zeer wijde opening.

Nu en dan valt ook hier het accent op het tweede lid; ten eerste in een plaatsnaam als Paesdúin, ten tweede in plaesknécht (maar : dâmbaes).

Afleidingen op *-er*[1]) (*der*).

Ten eerste worden hiermee aangeduid personen, die iets „doen", ook schepen en nu en dan een bepaalde windkracht. Er zijn afleidingen van een *werkwoord*stam : *baggerder* (schepenvisscher), *klimmer* (de man, die werkt boven in de mast), *korder* (die „kordət"); *ofhauwer* (die de vleet „afhoudt"), *râêpskieter*, *klijnhaelder* (die te paard de klijn van de aangekomen bom haalde), *klijnezetter* (die de klijn uitzette), *wantstaender* (die bij het „halen" an 't want staat; vandaar bove-wantstaender en onder-wantstaender); *uitzâalder* (schip, dat onderweg is naar de visscherij), *kop-in-gat-legger* (schip, dat recht tegen ons inkomt : zijn kop ligt, waar ons gat ligt; „hij lâat kop-in-gat"); 'n stijve-*drilder* (stijve bries; drille is trillen met dreunend geluid), *ruimgaender*.

Er zijn afleidingen van zelfstandige naamwoorden, die zelf afleidingen zijn van een werkwoordstam : *sleeter* (slooper; sloopen is in Katwijk slijte, „de sleet" is „het sloopen"), daarnaast *slijter* in de beteekenis van „venter", „verkooper", ook caféhouder. Verder *skotter* (naast „skieter", die het want uitgooit). Van andere zelfst. naamwoorden : *baender* (touwslager, van „baen" d. i. touwbaan), *buitelekker* (schelp, die niet dicht bij de kust, dus in de buitelek, voorkomt), *beuger* (schip, dat met de beug vischt), *dulker* (schip van de reederij van De Dulk), *kuiter* (haring, die kuit in heeft), *hoeker* (haringschip, „dat vischte met hoekwant"). De scheepsnaam *kotter* wordt niet met een substantief geassocieerd.

Een andere, o. a. passieve, beteekenis hebben de volgende woorden : *braeder* (makreel of haring, die in zijn eigen vet *wordt* gebraden. De Katwijker vat dit woord echter niet passief op : deze vette visch „heeft geen olie noodig", hij wordt in een stuk papier op de kachel gebraden, hij bedruipt zichzelf, hij „braadt"

[1]) Een schimpend suffix is *-erd*; bijv. in *zoetekauwerd*; en het (vrouwelijk) synoniem hiervan : soeferd (*soffe* is „zuigen" en „smakken" bijv. op een „smauws"). Woorden voor „'n bijzonder groote in zijn soort" zijn *kanjerd* en *klikkerd* (waarsch. een visch, die een klikkend geluid maakt, als hij aan dek komt; vgl. póan, blz. 83).

zich zelf, hij „doet" het zelf). Wel is passief : 'n *uitskieter*, nl. een buitengewoon groot exemplaar, dat bij het sorteeren terzij wordt gelegd (sorteeren is „uitskiete") ; 'n *uitlegger*, nl. een rondhout, dat wordt uitgelegd. Eenigszins anders is het met den *rijer* : de kabel, waarop het schip rijdt tijdens den storm (het rijtuig). Men kan dan den storm „uitrije". Moet men nu het „haele" van de vleet uitstellen tot de storm is doorstaan (is uitəreeje), dan zegt men : „We hebben ən uitrijjer" of „Dat word-ən uitrijjer". Een eigenaardige uitdrukking is : „'n *Uitsnuivertje* maeke" voor „een buitengewoon goede, voordeelige reis maken" en, in algemeenen zin : „een meevallertje hebben". Een oud woord is *grommer*, „een in *elkaar gevlochten* touwstrop zonder knoop", waarschijnlijk een afleiding van *grom*, een woord, dat vooral in Friesch-Saksische dialecten gangbaar is ; ook in Katw. „vischingewand". Naast -er staat -aer (-enaer) in *zuijenaer* (iem. die ten Zuiden van den Waterweg woont, *kotenaer* (haring, die den vorigen dag gebakken is, bewaard in een „koot") en -(el)aer in *richelaer*, dat de beteekenis heeft van den scheepsterm „haenekam". Vrouwelijke woorden op -ster : een van de vaktermen is *tuinster* (vrouw, die op het *erf* van den vischdroger met de visch werkzaam is).

Afleidingen van een werkwoordstam, op -erij : *visscherij* ; *beugerij* (van *beuger* of van *beug*) ; *kraemerij* (van „kraemer")

Afleidingen gelijk aan den werkwoordstam zijn : de *bak* of de *brae*, nl. de visch, die 's avonds wordt gebakken voor gebruik aan boord ; als hoeveelheid is het een kleine vangst, nog géen kantje ; de *dòòp* (de saus bij het eten : meeldoop, vetdoop, „aerəpəle mit ən dòòpje") ; *brouw* (pap) ; de *hijss* (bovenste hoek van een driekant zeil) ; *spring* (sprenkel) ; *vang* (vangst ; 'n groote vang doen, 'n béste vang, 'n aerdig vangetje, ook : het windvangen van het zeil) ; *ónderkruip* en *óndersteek* (klein kereltje) ; *óphòòg* (toegift bovenop een volle mand visch) ; *ófhael* (laatste trek aan de bom, waardoor hij in zee kwam : hij doet s'n ofhael !); *thúissâal* (het naar huis gaan van schip of vloot) ; *wéchchooi* (kleine visch, die wordt weggegooid).

Verkleinwoorden worden gevormd op -tje[1]), meervoud *-jies*, *-tjies* : hekje, lapje, râisje, boompje, kannetje, naelətje (naaldje), paedje ; hekkies, lappies, râaisies, boompies, slootjies, brootjies,

[1]) *maek* „made" heeft nog het oude suffix -k.

montjies, droppeltjies, kannetjies, kommetjies, ringetjies, naeltjies, paedjies. De vorm met *-jie* is wel in het enkelvoud van deminutieve verkleinde *eigen*namen gebruikelijk : zie blz. 108. Zoo vast is de enkelvoudige vorm op *-tje*, dat vreemde woorden op *-ie*, die als verkleinwoord werden opgevat, misschien via het meervoud op *-ies*, den vorm op *-je* hebben aangenomen : porsje (portie) bij het meervoud porsies ; donkje (donkey) bij het meervoud : donkies. Merkwaardig is de samenstelling „loosiesmaet" (het „*maetje*" van de loods) ; vgl. vestjeszak.

Het achtervoegsel kan inderdaad *kleine* dingen aanduiden : kootje (kleine ruimte aan boord voor etenswaren ; van „koot" of „kot"), keetje (een afdeelinkje van het ruim) ; geusje (klein vlaggetje, rood, wit en blauw) ; loosje (klein schuurtje en keukentje ; het „afterhuis"). Men zegt ook : gròòte *skuite*, maar : klâane *skuitjies*. Veelal is echter het verkleinwoord rijk aan de gevoelswaarde van iets, dat knus, lief, aangenaam etc. is : „'n blank vischje" is een hagelwitte haring, die men aan boord oppeuzelt. „Dát nétje !" zeggen de visschers, die bij het halen een net aantreffen met zeer veel haring. „Hij is voor zən skrijftaefel*tje*-n-esturreve", gezegd van Katwijks eersten „burgemeester". „Ze weunde daer allegaer op ət weg*je*." „'t Was ən deinend *zâetje*." „Dat was ən guld*etje* of acht." „'t Is wèl je weer*tje* (mooi weertje), maer je winn*etje* (gunstig windje) is ət íet." Een man, waar „de ziel uit is", heet „'n ziel" ; een vrouwtje, dat onhandig of sullig is, wordt „'n ziel*tje*" genoemd (het verkleinwoord is dus vrouwelijk). „'t Waere (in den tijd der bomschuiten) maer skuit*jies* !" „'k Wed, da[t] je noch fan je âêste teel*tje* weet !" (je allereerste reis naar zee). De kist met uitrusting van den zeeman heet „stopje". Een aardige verkleinvorm is : „*Keeltje-n-of* in 't waeter staen" (*tot aan den hals* in het water) ; ook in de uitdrukking : Hij was keeltje-n-of (doornat).

Ook de nadrukkelijke ontkenning, „geen spoor van", wordt in den verkleinvorm uitgedrukt : „Gien visch*je* op dek !" (niets gevangen). „Gien vaertuig*je* bij ons, niks !" (geheel alleen).

Het woord „blenkje" (tijdelijke droogte bij regen, bijv. : D'r is 'n blen*kje*-n-evalle), kan een afleiding zijn van *blank*.

Het oude verkleinende *-el* is nog aanwezig in : 'n kriezel ('n klein snippertje), 'n deutel (klein propje, gestoken in een gaatje van een ton, meestal van hout ; vgl. dot) ; kneukels (gekrinkelde kleine zeeorganismen, met „bobbels") ; waarschijnlijk ook in

„gien òòfel(tje)" (geen zier) en in „kwaertel", d. i. een kwartdeel van een halve vleet.

In „reutel" (warreutel, een houten spaan bij 't warren) zal *-el* wel een „instrument" aanduiden.

Het achtervoegsel *-sel* : bensel (eig. bendsel, gelijk aan „bendel", en „boansel" ; een stukje touw, waarmee een dikker touw wordt vastgebonden) ; bransel (korst onder in de pan) ; breeuwsel (als het *uit* de naad van het dek komt ; bij het breeuwen heet het breeuw*werk*), warsel (hoeveelheid haring, die geward moet worden in een warrebak). Bij een bijv. naamw. : fijnsel (bijv. fijn gruis van steenkolen).

Achtervoegsel *-ing* : kusting (kracht, druk), kaering, kozzing, saejing (klein schrobnet), velling (lage verschansing), zinkings (zinkəs).

Achtervoegsel *-skop* : buurskop (buurschap), heugeskop hebbe van (herinnering hebben aan), matroosskop ('t Was nog in mən mətroosskop bij auwe Leen Duine), jongesskop (diensttijd als jongen aan boord), domineeskop, auwderlingskop, skipperskop, wedəwskop (ook weeweskop zie blz. 95).

Achtervoegsel *-hâaid* : 'n snippertje vettəchâaid was ər iet am boort (vet, dus stofnaam).

Achtervoegsel *-te* : Hij kon iet mâer lôôpe van de stijf*te*.

Van de voorvoegsels noemen we *on-* in het woord *on*visch, thans de benaming van de duurdere vischsoorten, tong, heilbot etc. In den ouden tijd waren die soorten onverkoopbaar en dus minder of niets waard in den handel. Vandaar de eigenaardige beteekenis van *on-*.

We hebben reeds gewezen op de substantieven *zâêwerd* en *d'in*, die waarschijnlijk oorspronkelijk bijwoorden zijn. Dit is ook het geval met „ope" (ruimte om de vleet in zee te zetten : „'n ope vinde").

BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN

Op *-ig* (Katw. uitgesproken *-əch*) :

Aerdig : Ze hâat fan die *aerdige* trekkies over d'r (eigenaardige), ook : fan die aerdige dings ; 'n aerdig briesje, 'n aerdig râaisje, teeltje etc. (tamelijk, behoorlijk).

Brakkig : 'n Stellage, 'n bank etc. is „brakkig", wanneer het

ding „op invallen af" is, „gammel". Synoniem is *wrakkig*. 'n *Brakkig* (wrakkig) *skeepje* is allesbehalve sterk.

Driftig : Nog merkbaar afl. van *drift*, als in „op *drift* slaen" (los van de ankers of touwen slaan) ; *drift* is ook de hoek tusschen kielwater en richting van de kiel bij zijdelingschen winddruk. De nette hange *driftig* (vrij van den grond). Het schip is *driftig* (heeft geen houvast meer aan den wal of het anker). „'n *Driftige* man" is ook Katwijksch.

Ienvaudig : Van menschen gezegd, die nog „eenzijdig ontwikkeld" zijn, „primitief" van verstand en opvattingen. Ze hebben alleen verstand van en vermogen tot „optreden" bij de visscherij.

Geestig : (uitspr. met âê of lange i). Ten eerste : erg bleek of wit : „Wa^{t} sie jij *geestich*, jò!", *geestige* aerəpələ (erg witte aardappelen). Ten tweede : *'n gaestige vent* is iemand, waar veel fut en activiteit van uitgaat, die dus bijna 'n „felle" vent is. Zijn tegendeel heet „dòòdərəg" of „dòòdələk". De beteekenis „erg bleek" zal wel af te leiden zijn van geest (geestverschijning : „Zòò wit as 'n gaest!" „Was jíj 't iet? Dan is 't je gaest eweest"; ook omschreven als „je *dubbel*"). Het deel van het schip, waar de haringnetten over de verschansing komen, bestaat uit „twie gaestekoppe en 'n gaeste-rol" en heet in zijn geheel „de gaest". De gaestekoppe" waren vroeger wit geverfd. Deden zij aan als koppen[1]) van nachtgeesten? De tweede beteekenis (energiek) is duidelijk, ook door de uitdrukking „D'r zit chien *gâêst* in" (er zit geen fut in hem).

Koppig : De lucht staat „koppig" als er donderkoppen staan. De zee is „koppig" ('n koppich sâêtje) als er bij korten en krachtigen golfslag „klâane, witte koppies" op zitten. De mensch is „koppig", die steeds een stijven „kop" toont. Ook 't bier is „koppig".

Luchtig : „'t Is luchtich!", als het koel, niet warm weer is. — „Je ben^{t} nogal luchtich, zoo *an* 't fesje!", als men „niet warm" gekleed is. — „Altijd eve luchtich, 't is luchthart in treurniet!" — „We waere 'n beetje luchtich (boven ons theewater)." — „Die logger laa^{i}t aarəch luchtich, hij laa^{i}t azzən blaes (o. a. een luchtboei) op 't waeter!" „Die logger *gaet* aarəch luchtich" beteekent : „draagt" goed. „Hij hâad 't nogal luchtich op-enome (niet zwaartillend)".

---

[1]) *Kop* is niet louter lichaamsdeel. Vgl. ook *donderkoppe* en *koppe van golve*. Zie koppig.

Mokkig : „Mokkig weer" is warm en broeierig.

Raerig : „Asset 'n beetje raerig weer was."

Rinneweerig : Van „ruineeren"; synoniem is „sletig". Beteekent : aan sterke of snelle slijtage onderhevig ; ook : beschadigend van uitwerking.

Roezeboezig : Onstuimig, stormachtig. „'t Is roezeboezig (weer), 't luch'je staed roezeboezig."

Sletig : Zie rinneweerig.

Verlòòpig : „'t Is verlòòpig weer", beteekent, dat het onweersachtig is ; dat men „'n verloop" kan verwachten. „Kijk dáer əs 'n *verlòòp* rijze !" (een onweerslucht).

Wisselvallig : Is het Katwijksche woord voor „toevallig". Katw. „toevallig" beteekent „epileptisch".

Wrakkig : Gelijk „brakkig", van een boot bijv.

Op *-erig.*

Deemsterig[1]) : Een beetje donkere lucht, stil en bewolkt, weinig zicht.

Dòòderig : Tegengesteld aan „geestig" en „fel". „Hij lòòpt er altijd zoo *dòòdərig* bij !" Id. dòòdəlek.

Druilerig : Weer, kind, hond, zeil. Een zeil en een muts kan „druilerig *staen*". Er is een achterzeiltje, dat *„druil"* heet.

Rausdauzerig : „'t Gaet allemael zoo rausdauzerig" (wat ruw, wat ruig in zijn werk). Tegenstelling van pietepeuterig.

Taaiterig : „Hoe taaiterich staet heur muts !" (van een vrouw, die een zwierige, hooge punt (taait) aan haar muts draagt). Ook van een clown met puntkap zou men zeggen : „Kijk tie vent əris 'n hooge taait op hebbe" (waarschijnlijk tuit).

Op *-baer.*

Vischbaer : „Alle nette, die vischbaer zijn, motte te waeter" (bruikbaar om te visschen).

Maekbaer : Maekbaer in íet maekbaer (wat nog te herstellen is, en wat te zeer beschadigd is).

Samenstelling van een zelfstandig en een bijv. naamwoord. Bijzondere vaktermen zijn o. a. de samenstellingen met *-ziek* : *haekziek* is een ton, die niet meer met de „haeke" opgepikt kan worden, doordat de „kimme" (de úitstekende randen) uitgesleten zijn ; dus „ziek door de (of het) haken". *Haeringziek* is een visscher, die neerslachtig of baloorig wordt bij geringe haringvangst.

[1]) *Twielicht* is schemer. *Schemering* is er als „de donker al begint te valle".

Zooiets „behoort" niet ; integendeel, men moet er vroolijk tegenin zijn. *Naegelziek* is een schip, dat lek is bij de klinknagels ; een vrijwel ongeneeslijke „ziekte". *Moerziek* is wel eens een jongen aan boord, die naar huis verlangt ; vele zeelui zijn de eerste dagen op zee *landziek*. — *Heftvast* worden de netten en daardoor de schuit wanneer ze vast raken aan „hefte" (uitstekende deelen van wrakstukken op den zeebodem). *Lijgierig* is het schip, dat genegen is, om ván den wind (naar de lij) te gaan (lij te maeke) ; dit kan een samenstelling zijn met *gierig* (begeerig) of met een van *gieren* (zwaaien, draaien) afgeleid bijv. naamwoord. *Zâalklaer* is het Katwijksche woord voor „zeilree". *Handgauw* is een man, die erg drukke gebaren maakt, of ook : vlug werkt bij 't kaken en het touwwerk.

„Vergelijkende" samenstellingen zijn : *harpstijf* („harp" is de ronde kant van een sluiting, d. i. schalm waardoor een schroefbout wordt gedraaid), *spaennieuw* (splinternieuw), *sliknat, stiendòòt* (slaen bijv.) ; ze vervlakken tot superlatieve bijv. naamwoorden : *dòòdstil, dòòdgoed* ; ook met *dòò(d)s* : *dòòslief* (weertje bijv.), *dòòsbenauwd, dòòsbedaerd* ; *wonderstaarək, potdik*(ke mist), *pottebenauwd. Stikfol* zal wel niet van het zelfst. naamwoord *stik* (stuk) zijn gevormd. Misschien is wèl een samenstelling van deze soort het oude woord *júzeboos* : „'t Is júzeboos" (het loopt de spuigaten uit).

Een samengekoppeld bijv. naamwoord is : *Anstik, anstikkent* ; in de beteekenis „kapot" : vijf nette *anstík* ! Die is óok *anstík*(kent). Zelfs : Haelt tie *anstíkkende* nette mar óp.

Op de grens van bijwoorden :

'n *Toe*-mâo^{n}; teg. traliede mâo^{n} (een volledig „toe" gevlochten mand).

De *inner*-nette (die het dichtst bij het schip staan)[1]), de *uiter*-nette. De *innerhalve*-vleet sting hâelemael óm (de helft bij het schip), de *uiterhalve*-vleet.

Hij lag aarəch *innelək* (dicht bij den wal), 't *innelákst* (ook hier[2]) : indeləkst). 'n *Innelóke* wind (de wind van den wal af), ook : de wind-*uittewal* (maar ook nog bijwoord : We hadde de wind *uittewal*).

---

[1]) Ook : de *derste* nette.

[2]) De phonetische vorm luistert nauw naar de woordgeleding en de functie van den superlatief! Zie blz. 99.

Nooreleke wind. *Zâêweləker* dan de buitelek kwam je-n-iet (verder de zee in).

Inwendig hâat ie me nog wel əkent, maer hij zee niks meer (gezegd van een stervende). Hij is *inwendig* aarəch bezaert. 't *Inwendige* van een mensch (ook : *van binnene*). D'*inwendige* mensch (geestelijk).

Bijv. naamwoorden, die *superlatieve* bijwoorden zijn : Hij was de *innewərtste* (lag het dichtst bij den wal), van : innewərd (an), d. i. landwaarts.

De *zuierste* : de zuidelijkste ; de *noorste*.

De *lijerste* (die 't meest aan de lijzijde ligt), teg. de *boveste*[2]).

De *winderste* is superlatief van „die te *windert* lâat".

WERKWOORDEN

Samenstellingen met een zelfstandig naamwoord :

Bakhale : Halen van het zeil naar achteren, tegen den winddruk in.

Baklegge : „De zâale legge bak" (als ze tegen den mast gedrukt liggen).

Kantfaere : De schrobnetvisscherij 's winters uitvoeren : den „kant" (de kuststreek) bevaren.

Kantsette : De zeilen „op maet" zetten, dwz. op een bepaalde maat in de „skoot" : het merkteeken moet op de goede hoogte staan. We *zette* de zâale *kant*.

Katsette : De kat of het katanker ging dwars op de eigenlijke ankerkabel nog eens uit, als de stroom erg fel was ; „We hebbe kat ezetted" (niet : *de* kat ezetted ; hieruit blijkt de koppeling).

Râêpskiete : Het „schieten" van de reep. Ze skiete râêp. Ze hâaje net râêp-eskote.

Spilloope : Eigenlijk : om 't (anker)spil loopen. Dit compositum was bij de ouderen zwak en onscheidbaar : As we *spilloopte*. Ook : Toe we *əspilloopt* hadde. We *spilloopte* toe nog. Tegenwoordig veeleer : Toe we *spil eloope* hadde. Toe *liepe* we nog *spil*.

Tijgaen : Bij hoog water (tij) den dienst aan boord doen (*te* tijgaen).

Ook andere samenstellingen worden wel zwak : Wat we óverhouwde (ook nog : overhieuwe (overhielden)).

---

3) Dus naar het voorbeeld van onderste?

Gəndachsegge : Afscheidnemen. Hè je moeder al gəndach ezâat? 'k Loop gəndach te zegge. Dit afscheidnemen, voordat men scheep ging, heette vroeger ook wel *gənachtsegge.*

Koffərdijvaere : Hij hâat altijd koffərdij-evaerə.

Amboord-legge : met de schepen op zee aan elkaar vastgehaakt liggen. „Ze hebbe mekaer amboord elege".

Amboord-sâale : naar elkaar toevaren en de schepen „amboord-legge".

Amboord-hebbe : „Kees Chuit hâat söstien last amboort (heeft gevangen). Hebbi al ijz-amboort?

Onderzâê-valle : Dwarszee's komen te liggen.

Met een bijv. naamwoord.

Blanksette : We zette de zâale blank (ontplooien) ; we hebbe alle zâale blank ezetted.

Blintslaen : Dat sâal slaet blint (wordt belet wind te vangen) ; dat sâal is blind eslege.

Fijnhaele : De netten kapot trekken bij het „halen".

Afleidingen van werkwoorden met een afscheidbaar voorvoegsel.

Het Katwijksch is zeer geneigd tot nadere bepaling van een handeling door een locaal bijwoord, en dus worden er ook veel samengekoppelde werkwoorden aangetroffen met een afscheidbaar voorvoegsel. Dit verschijnsel heeft het Katwijksch gemeen met het Friesch-Groningsch. In verband hiermee is het opmerkelijk, dat in het dialect eenige werkwoorden voorkomen, die ook Groningsch zijn en in het Hollandsch buiten Katwijk niet gebruikelijk : *Af*valle (tegenvallen), *over*geve (opgeven, nalaten, niet doorzetten). Ook zegt de Katwijker : „Dan kan ək ən stik (touwwerk) *overv e rgaere* (overhouden, uitsparen)".

Voorvoegsels als *an, in, of, over, uit, wech* hebben natuurlijk nog hun gewone bijwoordelijke beteekenis van richting : ankomme (an land komen), inskepe, ofvaere, ofgaen (van huis varen), óverhaele, óverstoome (de vleet aan één zijde van het schip brengen of houden), uitskiete (de wind is uit-eskote nae 't Weste), wechskere (weggooien). Het voorvoegsel is hierbij nu en dan *on*scheidbaar, wanneer de locale beteekenis verbleekt : *overstóome* bijv. is onscheidbaar in de beteekenis „zoo aanvaren, dat het schip zinkt" : Die trolder is deur ən ander overstóomt (ook : overzáald). Weifeling is er nog bij *overhalen* in de beteekenis

„overreden" : Voelt men nog de „*verandering* van partij" dan zegt men : „Hij was iet *óver* te *haele*"; denkt men veeleer aan het „overréden", en „bepraten", dan zegt men : Hij was iet te overháele".

Louter locaal is o. a. het werkwoord *úitskepe* (van haring). Dit is niet zoo bij „úitspeule" in : „As je now uitspeulde mit-te koste, of as je overhâai, dan kreeg je dat om te dâêle" (uitkomen met). Hier beteekent *uit* : tot het einde toe ; het werkwoord : „het spel"[1]) voltooien tot het einde toe. Bij verzwakking van de locale beteekenis krijgt het werkwoord meer of minder duidelijk „perfectieve" beteekenis, de in den zin uitgedrukte handeling wordt voorgesteld als (met eenige moeite, na eenig streven) voltooid : Je kèn əm iet maer *án*òòge (met je oogen bereiken, zien). Bij N. O. wind dan kè-je 't âailand nog *ánz*âale. Je kèn dat iet *an*lâon mit soo'n vaert (met dieplood bereiken). Als we buite Noortəch waere, *tege* we weer *an* (begonnen we weer volop met het spel). Snijt-er effe-n-ən pennetje *in* (een pennetje snijden en daarmee een lekgaatje stoppen). Snijt-er effe-n-ən bommetje *op* (dat op het gat past). Het lek wier *ov*-ekegd (met „kegges" gedicht). 'n Gat *of*stoppe (dicht stoppen). 't Tij *of*stoppe (het anker wegwerpen en zoolang blijven ankeren tot het ongunstige getij verloopen is). Zelle we haest *of*kaeke? (klaar komen met kaken, nadat het lang heeft geduurd). We reeje de sturrəm *of* (aan een tros liggende, rijdende, den storm doorstaan). In de zij liepe we ən groot gat *op* ('t andere schip „liep ər boven op"). We wiste nog iet fan kaeke-n-*of*. Wie hâat-tat bouk fan de taefel *ov*-ehaeld? Hij hâad hâêl wat *ov*-estreen (leed doorstaan ; „veel strijds gestreden"). Los-tie voorste râêp dəris *op* (laat schieten, wat te stijf is aangehaald). Daer ginge we Saeterdaes 't briefje *op*haele. We viste mit zöstəg vaem bot ; toe hè-we ən vaem of tien *op*-əkortet (oorspr. beteekent *op* hier : naar boven, opwaarts). Ik heb dat huis (de Brittenburg) wel *op* hoore nomme (vermelden). Uitrije (= ofrije) ; uithure (verhuren) ; uithalle (verkoopen van vleesch door een niet-slager). — Uitrije is : voor anker liggende doorstaan (ook : úitlegge). Met een óud voorvoegsel, dat óok „perfectief" is, noemen we : Toe was ər gien straet te *be*roeje-n-of te *bez*âale. Toe et waeter *b*evalle was (geheel wegvallen ; „dròòchfalle"). We zelle maer *verz*âale (naar een andere plek zeilen). Hij is al aerdig *ver*komme, sintie hier omboord is

[1]) Er is eenige „spanning", of de „speelruimte" voldoende zal zijn.

(in zijn voordeel veranderd). — Een typisch Katwijksch woord is *ontopene*, dat in den tekst B. (1790) voorkomt; thans : ən *ope* maeke of geve (elkander en zichzelf *ruimte* verschaffen, om de vleet uit te zetten). Het is een afleiding van het als zelfstandig naamwoord gebruikte bijwoord *ope* (open ruimte).

Afleiding van een zelfstandig of bijvoeglijk naamwoord (denominatieve werkwoorden) : aeze (van aas voorzien, nl. de „hoeke"), baelië (water uitscheppen; „Wie komt gunter anbaelië?" nl. met veel moeite aansukkelen), banke (een schip op een bank zetten om het na te zien), dolle (zonder wind, op stroomkracht het net voorttrekken), gâêre (met een gâêr, d. i. een punt, uitloopen), gronde (grond voelen), kinke (weerbarstig zijn, van touwwerk), klaere (in orde brengen), klinke (laten omroepen door de „klink"), knobbele (raden wie een rondje geeft, door uitsteken van de gebalde vuist, met de knokkels vooruit), knoete (de netten in orde maken; „knoet" is een verwarde knoop), konte (met het achterdeel van het schip in het water slaan), marte (visch verkoopen), looze (loodsen), looze (laten schieten, van „loos"), losse (uitvieren van een lijn), maene (hol of rond uitloopen, van het dek gezegd bijv.; „maene" zijn de halvemaanvormige buitenplankjes van een vatbodem), neuze (in winkels), rechte (rechtop gaan liggen, van een scheef liggende schuit; recht maken), spete (een speet rijgen door de haringen die gerookt worden), spekke ('n mat bijv.), talië (naar boven werken), takele (id.), taene (onderdompelen in „taen"), toppe (nu en dan met masttop opduiken), tuige (optuigen; opgetuigd zijn).

Afleiding met ouden „Umlaut" zijn nog : *vlekke* (vlak maken, vlak worden; gevlekte haering is vlakgemaakte haring, die gebakken wordt); *henke* ('t anker henke : het anker even ophangen; trossen, die door elkaar liggen, opredderen).

Met achtervoegsel *-ere* : blikkere (de zon blikkert op 't waeter), kokere (1. hameren, bijv. van hevigen golfslag op het schip; 2. iteratief van koken), zòòvere (zweven van een voorwerp, nu eens boven dan weer onder het water bij golfbewegingen).

Met achtervoegsel *-ele* : dauwele (met den Franschen slag werken; verkreukelen van een hoed bijv.), fikkele (pietepeuterig werken, niet opschieten), tintele (van oogen), vonkele (id. stralen van blijdschap), sparrele (worstelen met de golven, niet hetzelfde als „spartelen").

Met het achtervoegsel *-se* : bakse (uitwijken tijdens de schrob-

netvisscherij ; afl. van bak (achteruit) of van bakke), bokse (tegen den wind invaren, met voortdurend voorover en weer op gaan ; kan dus intensief zijn van bokke = bukken) ; lengze (zaniken ; kan óok oude vorm van „lenze" zijn) ; skrengse (hevig krassen van een mes over het bord, krijt over het schrijfbord, griffel over een lei, schuiten langs elkaar schurend), kan zijn afgeleid, op *-sen*, van den korten stam *skrin- (bij *schrijnen*).

Mogelijk met een achtervoegsel *-te* : jachte (opjagen bij het werk ; zelf te zeer haasten), walte (op en neer bewegen van een schip, over de zijden). En *drifte* (de dekdeelen met een zwaar blok hout (door acht man tegelijk) in de dwarsrichting naar elkaar toe slaan) zou een „intensief" van *drijve* kunnen zijn.

EIGENNAMEN

Bijna onvermijdelijk is de verkorting van voor- en familienamen, omdat hierdoor variatie in den naamvorm mogelijk wordt, terwijl bovendien de verkorte voornaam de functie heeft van „vleinaam", de verkorte familienaam een zekere gemoedelijkheid, soms ook ironie of spot verraadt. De behoefte aan variatie is in het Katwijksch, waar het aantal familienamen gering is, ook bij de vóornamen heel groot.

Aej (Arie), Aem (Amerik), Aen (Arendje), Ael (Alida, Aaltje), Aert (Arend), An(t) (Antje, Johanna) ; Ab, Aelebert en Bert (Albert), Bas (Bastiaan), Bauw (Bouwe) ; Bè, Bet en Betje (*Elisabeth*), Buis (Buizerd), Aewit en Wout (Ewoud), Fij en Fije (Sofia), Freek (Frederik), Gijs (Gijsbert), Gij en Gijsje (Gijsberta), Han (Johanna), Jaep (Jacob), Jae en Jaepje (Jacoba), Jan (Johannus), Jannie (Johanna, Jannetjie) ; Kees, Kneel en Knelis (Kornelis) ; Kee, Keetje, Neel en Kneelie (Kornelia) ; Klaes (Nicolaas) ; Klae, Klaesje en Sien (Klazina) ; Kiet en Knie (Kniertje) ; Koo, Koba en Jaepje (*Jacoba*) ; Koos, Kobus en Jaep (*Jacobus*) ; Lee en Lenae (Helena) ; Lies en Lij (*Elisabeth*) ; Lij en Lijtje (Lydia) ; Maert (Maarten) ; Mâ en Maart (Maartje) ; Mâ en Maart (Marie) ; Nee, Nel en Pie (Petronella) ; Râan (Reindert) ; Saem (Samuel), Sak en Sach (Zacharia) ; Siem (Simon) ; Toon (Anton), Teun (Teunis); Tien (Martina), Tinus (Martinus) ; Wuls (Willem) ; Wum, Wimpje (soms) en Mien (Wilhelmina) ; Ys (Ysbrand), Zeeg (Zegert), Zijntje (Gezina).

Verkorte achternamen : Aej Duyn (Arie van Duyn), Piet Plas

(Pieter van der Plas), Ant Klink (Anna Klinkenberg), Jan Bòòn (Jan van der Boon), Koos Vlis (Jacobus van der Vlis), Bas Star (Bastiaan van der Star), Jantje Baele (Jan van Beelen), Jaep Zwaen (Jacob Zwanenburg), Piet te Kraej (Pieter Kraaijenoord), Jan Tak (Jan vander Tak) ; Piet Vis (Pieter Varkevisser), Aej Rem (Arie Remmerswaal), Jan Dui (Jan van Duyvenbode).

Ook bijzondere klankwijzigingen treden op : een familie Van Tongeren, die misschien al een eeuw op Katwijk woont, heet steeds Van Tongele. Vreemde namen worden natuurlijk „verkattəkst" : Korndörfer werd Kòòrendörrəp. En de naam van wijlen burgemeester De Waal Malefijt werd op allerlei wijzen vervormd ; vischvrouwtjes in de tram spraken vol schroom over Burgemeester de Waelie Maeliebaen.

VII. DE KLANKEN

1. De lange open òò wordt gehoord in: bloot, boom, boon, boot, (in vierboot is vuurtoren), brood (mv. broon), dood, doop, doos, droog, goochele, groot, groos (grootsch is trotsch), groot, hoofd (hoovətje), hoog, hoop (stapel), (kolfs)kloot, koope, (blom)kool, koone (wangen), kroon (geldstuk), kroost (in de sloote), lood (mv.[1]) en ww. loon), geloove, loos (loods), loos (ruimte in touw), loope, moot(je), nood, noodəch, oobae (opa), (gien) oofeltje (geen zier), oog, ook, oostə (-lək), poot, rood, skoon (-maeke, -zeun), skoot (subst)[2]), sloot, stroope, vloo, zoo (bijw.). Verder in: fooitje, gooje, hooi(-e), kooi, mooi, nooit, ooit, plooi(-e), strooje (strooisel, waarnaast ook: strâaisel), skoojert. Voor een -r in: hoore, oor; doorn, oorloch, poort, woord. De plaatsnaam Noortech (Noordwijk) en de naam Moorbank (kàn zijn van moor is veenkluit)[3]). Van de eerste reeks gaat de klinker met zekerheid op een *au* terug, behalve bij boot, doos, kroon, loods (al denkt de Katw. bij loodsman of loods ook aan het dieplood), moot en zoo. Van de tweede reeks is een vroegere au niet aannemelijk in fooi, nooit (ooit), plooi, en waarschijnlijk niet in schooierd. Van de woorden op -r- hebben alleen de eerste twee met zekerheid een òò uit au. Waarschijnlijk is in oude woorden een oorspronkelijk korte open ò voor een r-verbinding gerekt. Eigenaardiger nog dan Nòòrtəch naast het gewone Noort, Noorde met gesloten oo, is bòòrt in de beteekenis (hals)boord naast (scheeps)boord, bijv. in anboort, omboort (aan boord), bakboort etc. Gelijk ook in andere dialecten waar de au-òò van de lange gesloten o wordt onderscheiden, is deze klinker niet bewaard in het enkelv. van den verl. tijd van de werkwoorden der tweede klasse: skiete, *skoot*, skote, eskote; verbiên, *verbood*, verbôon, verbôon. Alle o-klanken zijn hier gesloten. Natuurlijk zijn er woordparen met verschil-

[1]) het subst. beteekent nl. zoowel brok lood, looden buis, als dieplood en schietlood (van den timmerman).

[2]) 1. van een zeil; 2. van een vrouw.

[3]) die heeten thans *daelies*.

lende beteekenis, die alleen verschillen in den klankvorm : hòòp — hoop (verwachting), kòòl — kool (vuurkool, steenkool), lòòze (losmaken) en loze (kwijt zien te worden), lòòs — loos(je) (schuurtje), (vier-)bòòt — boot (vaartuig), bòòm — boom (bodem), pòòt(e) (zelfst. nw.) en pote (werkw.), slòòt — sloot (werkw.), slòòte — slote (werkw. en mv. van slot), zòò — zoo (hoeveelheid visch, om te bakken of te koken). Naast skòòt(e) (znw. schoot) staat skote (ook skootje) van skot (het woord voor de handeling van het netten „skiete"). Zie ook het bovenstaande boort - bôòrt.

In plaats van de *oe*[1]) (oude ô) wordt een lange tweeklank *oou* (ook wel korter *ou*) gesproken voor (f) g(ch), p en k : ploug (groep van visschers of arbeiders bij het werk), boug, vrouch ; houpel ; bouk, douk, vlouke, houk (spitse kant en vischhaak). Ook in den tekst van 1790 staat *kouk* (koek). Merkwaardig is de oude ô bewaard in *boozem* in de beteekenis boezem, binnenzak, tusschende-kleeren (iets wegsteken). Verkort tot ŏ is deze klinker in nomme (noemen), verdomme (verdoemen) ; blom ; genoch ; motte[2]) (moeten) en waarschijnlijk ook in den verkleinvorm „hokje", in den technischen term „'n hokje inhaele" (nl. een hoekje, een deel van het zeil). In gewoon gebruik is de verkleinvorm van houk natuurlijk houkje ; hokje is verkort of verzwakt door veelvuldig gebruik in een bepaald syntactisch verband en een speciale beteekenis van het woord. De verkorting van *motte* zal in de hand gewerkt zijn door het zwakke accent van het hulpwerkwoord en de dubbele *tt* van o. a. de 3de pers. enk. en de 2de pers. meervoud. Eigenaardig is naast het werkwoord *soffe* (zuigen op bijv. een pepermuntje) het znw. *soefert* (liefhebster van zoetigheid). Misschien werkt hier de *oe* van zoet mee.

De *o* van den tweeklank uit ô is gesloten. Dit, en de lengte, is het verschil met den tweeklank *ou* met open ŏ, *ow*, die in het Katw. de *u* en *uw* vervangt : *nu* is *nou, now* ; *duwen* is *douwe, stuwen* is *stouwe, ruw* is *rouw* (bijv. rouw weer), *luw* is *louw, spuwen* is *spouge* (zie bij flexie st. werkwoorden). In het klankstelsel is nu afstand geschapen tusschen deze *ou* (w) en den tweeklank van *kaud* (koud), *aud, auwd* (oud), *vrauw, bauwe* (bouwen), en

---

[1]) De *oe* is in het Katw. een korte éenklank. Een eigenaardige lange oe-klank is door samentrekking ontstaan in rôên-rôêde-ərôêd, (rooien van aardappelen) een klankvorm, die vreemd aandoet.

[2]) Ook de verl. tijd *mosse* ; motte, mosse genoch reeds in den tekst van 1790.

den langen tweeklank van *spaauwe* (spouwen), *anskaauwe* (aanschouwen), *naejaauwe* (jouwen), *sjaauwe* (sjouwen), *blaauw, graauw, raauw* (ongekookt), die zelfs wordt „verhelderd" tot -âêw[1]). Deze klanken zijn nagenoeg gelijk aan die van *skrâêw, snâêw, zâəwèlək* (afleiding van zâê(w) is zee) waar de *âê* uit de oude *ai* is voortgekomen, zij het ook waarschijnlijk via een oudere *aa*.

De „verheldering" van *âa* tot *âe* of iets korter *ae* is een van de meest opvallende eigenaardigheden van het Katw. Deze schelle open klinker klinkt in het Katw. boven alles uit. We vinden hem niet alleen in plaats ván de oude lange *â* en de gerekte *â*, maar ook in de hier genoemde tweeklanken en in nog andere woorden met de oude *ai*. Ter wille van een goed overzicht bespreken we thans een aantal klanken, die, al naar den woordvorm, de oudgerm. *ai* vervangen.

De Nederlandsche *ei* komt voort uit een Oudgerm. *ai*, uit samentrekking van -agi-, -egi-, ook wel uit rekking en andere bijzondere omstandigheden. In het Katw. zijn vier mogelijkheden. Ten eerste komt de oude *ai* vóor *n* als *ie*[2]) voor : gemien, mient (gemeenschap, gemeenschappelijke kas, bemanning), stien, ien, eniens, geniens (niet eens), bien ; bovendien in twie (ook in twiebak = dubbelgebakken broodje, twielicht = lichtschemering) en hiete (bijv. „'t Mot *hiete*, datti z'n geld verlore hâat"). Vreemd is *mienig* (menig) naast *mennig* víschje (zwak accent) en *mennigmâel*. Talrijke woorden met oude *ai* hebben een lange âe, een klank, die volslagen éenklank is, meestal open, maar ook wel gesloten (als de *ee* van *peer*) : âer, âest (eerst), âewech, brâed, dâel, hâel, hâet, klâed, klâen (kleeden, omwikkelen), hiervan klâer, lâere, mâer (meer), mâestal, râen (gereedmaken) en râeder, wâes, skrâewe, zâe en hiervan het bijw. zâewələk. Ook heiig (weer) is Katw. hâeg. Van *hâêt* is een afleiding *hâêtte* (opwarmen). Het is mogelijk, dat deze âê ontstaan is uit een vroegeren éenklank *âa*, die in woorden met *ei* (uit oude ai en uit samentrekking) schijnt voortgekomen te zijn uit den zeer langen tweeklank âai met een doffe a, die door zijn

[1]) Differentiatie in den klank treedt op bij onderscheiden beteekenis van het werkwoord beskaauwe in de gewone beteekenis en beskouwe in die van „besommen".

[2]) ietwat als tweeklank gesproken, i^1 of i^a. In den tekst van 1790 *ien* en *iens*.

lengte gemakkelijk éenklank kan worden. De tweeklank hoort men in blâaik (ziekelijk bleek; („Hij werd) bleek" is in Katw. „wit"), vroeger in vlaais (thans meestal *vlees*); in de samengetrokken vormen zâai (zei), lâai (lag, legde), hâai (had), wâai (weide), hâaining, brâaiə, brâaidəl, mâaid, Aiment (Egmond), âailand; 'n blâaje haering (vette haring; doet door zijn glans denken aan een blei), en in het zeer gebruikelijke dâaize is dei(n)zen, nl. „achteruit gaan" in gevallen als : „We dâaize-n-al!" (het schip gáat al achteruit), „Hij is edâaist in plaes fan ewonne" (in krachten achteruitgegaan in plaats van vooruit), „Ik ben edâaist" (zegt een amateur-verver, die een mislukte verflaag tevergeefs door een tweede tracht te verfraaien). Ook een bijw. bepaling *ter dâais*. Een woord als hâaining wordt gemakkelijk met lange nasale âa gesproken. Dit is regel bij klâan (klein), âandələk (eindelijk en eigenlijk), Hâan-o(o)m (1. de duivel, 2. de dood, bijv. „Hâan-o(o)m hât əm ehaelt"). Den langen eenklank hoort men ook in : hij hât (heeft), hij zât (zegt); âage (eigen), zâal (zeil), mâasje (meisje).

Er zijn in dit verband nog eenige bijzonderheden. Het woord *sneeuw* heeft in het Katw. den vorm *snêêw*; maar daarnaast komt *snow* voor, met een open korte ŏ. Een meer dan negentigjarige sprak in éen kort verhaal achtereenvolgens : „Al lach te *snŏw* in ijs zóo dík... Toe mosse we 't want líchte van de *snêêw*. Ook het werkwoord is *snêêwe* en *snowe*. De ronding van den klinker kan uit de -w (en n-) verklaard worden; de verkorting zal uit zwak syntactisch accent of, bij het werkwoord, ook uit flexievormen met -t zijn voortgekomen[1]).

Bij de visscherij zijn eenige woorden gebruikelijk met opvallenden klinkervorm en duisteren oorsprong; de invloed van de zeer beperkte, gesloten „taalkring van het leven en bedrijf aan boord" leidt tot vele „afwijkingen" en „curiosa". Wanneer op zee de haringnetten in het ruim zouden kunnen gaan „broeien", worden ze uit het ruim gehaald en na eenig luchten weer opgeborgen; ook wanneer ze nog vischresten en vuil van de vangst bevatten, die bij het inhalen niet konden worden verwijderd, worden ze nogmaals uit het ruim gehaald, om het vuil „er uit

[1]) Zie over dezen vorm ook Heeroma, Holl. Dialectstudies die het uit een vorm *snuwe* verklaart. De *aiw* is van zeer onvaste qualiteit en quantiteit, zoo bijv. in het Groningsch. In eén dorp in het Wk. naast elkaar skreiwn, skröwn, skrown.

te slaen". In beide gevallen zegt de schipper : „We motte te wâa-gaen" of na afloop : „We benne te wâa-egaen (eweest)". De klinker is de boven genoemde éenklank van âai. Het woord *weide* is Katwijksch *wâai*; in de verbinding *te wâai gaen* kan zeer wel de éenklank zijn ontstaan. „Weide" beteekent oorspronkelijk[1]) „voer", „weide", „het voedsel zoeken", „jacht", „vischvangst". Mogelijk is het hier in de beteekenis „vischvangst" bewaard. Men neme in aanmerking, dat het uithalen der netten na een periode van tegenslag een in oorsprong magische handeling kan zijn, terwijl ook het uitslaan van haringresten ironisch als „op vangst gaan" kan zijn betiteld. Voor de verbinding vergelijke men o. a. de oude uitdrukking *te vier gaen* : de kachel gaan stoken, beginnen te koken (de kok *gaet te vier*).

Het optuigen en gereedmaken, proviandeeren incluis, van netten èn „skuit" heet in Katwijk grâaie, ook wel grâeje gesproken. Dit is zonder twijfel het werkwoord, dat als *greien* (graaien) wordt besproken in Ned. Wb. V 645. Het heeft de twee in het Katw. gangbare klankwaarden van de oude ai. In het Wb. wordt *greien* verklaard te zijn „ontleend aan fra. gréer, een schip toetakelen en uitrusten, dat zelf weer van het Germ. *greide, grei* is gevormd". Ik zou willen onderstellen, dat het Katwijksche grâaje (grâeje) een inheemsch, „Oud-germaansch" *garaidjan* is, c. q. een afleiding van het oude woord voor „toebehooren" of „uitrusting", gereide, gerei. Dit woord is nog Katwijksch in den vorm *gerâai* in *visch*gerâai, *stier*gerâai ; ook *m'n gerâai* (mijn benoodigdheden, dat ook in de beteekenis *m'n gading* voorkomt : „Dat is m'n gerâai iet" (dat is niet van mijn gading)). Dat voor dit werk van optuigen en gereedmaken een Fransch werkwoord zou zijn ontleend (en volkomen in Nederlandschen vorm herschapen) lijkt onwaarschijnlijk[2]). Het werkwoord *grâaie* is in de bedoelde beteekenis „absoluut" geworden : „We hebbe-n-egrâaid" (We hebben deze week besteed aan de thans volledige uitrusting van het schip). Het komt ook voor in de algemeene beteekenis „gereedmaken", in de verbinding „klâere grâaje" (de kleeren opknappen, verstellen ; speciaal de „seizoen"beurt geven). Waarschijnlijk overdrachtelijk zegt dan ook een visschersman: „'t Wort

[1]) Zie Franck-Van Wijk, Etym. Wdb.

[2]) Te onrechte wordt in het Wdb. van dit werkwoord een Schev. *graaien* gescheiden.

tijt dat ək əris chae grâêje, want me broouk is kepot" (feitelijk : dat ik eens voor m'n „uitrusting" ga zorgen). Het woord *gereed, bereid,* (wel *ree* klaar met werk, klaar om te vertrekken : zâalree), komt in Katw. niet voor. „We zijn klaar voor de reis" is in Katw. ook klaar (zâalklaer) ; en in het liedje, dat voor die gelegenheid wel werd gezongen :

We stàen *pəréet*
Mit skúit in vléet
In dríemael twáeləf nétte
Om ìn de záe te zètte

is *pəreet* (met gesloten *ee*) het uitheemsche *paraat.*

Het eenige woord van den ouden stam is in het Katw. *râêder* (reeder) van het in gebruik zeer beperkte werkwoord *râên* ; dit komt nog voor in de beteekenis „ontwarren van een dot" of touw, dat in een „bos" zit.

Er zijn eenige woorden met een overlange *âa,* die nog iets dichter bij den klank van de open *òò* komt, dan in de hier boven genoemde gevallen uit oude *ai.* Wanneer de scheepskok de koffie of thee klaar heeft, roept hij, met rekking in den roeptoon (zie bldz. 232 en vgl.) : „Bakje-n-is bâo...l!" Kattəkərs beweren wel eens, dat dit een nabootsing is van het Eng. *boiled.* Deze overlange doffe *âa* kan echter teruggaan op een *ei*[1]). Niet alleen de koffie is *bâal,* ook van de haring in zee, of de makreel, wordt het gezegd, zij het niet in den gerekten en zóo doffen roepvorm „verklankt". Wanneer in het vroege seizoen bij mooi weer en vlakke zee de jonge haring, in groote scholen aan de oppervlakte zwemmend, zichtbaar wordt, doordat ze krioelend en springend de „slechte" (effene) zee door hun beweging en opduikende vinnen doen rimpelen, dan zegt de visschersman vol van spanning en ontspanning : „De haering *bâalt*!" of „Kijk! daer hè-je de *bâal*haering!" Zoo ook verschijnt er op z'n tijd de *bâal*məkréel. Vroeger dacht men, dat de bâalhaering *volwassen* haring was, die opduikende uit het diepe, als het ware met *het bâale* de visschers uitnoodigde, om de netten uit te zetten : een typeerend sentiment van den vischjager! Dit leert ons in ieder geval, dat het woord *bâal* losgemaakt uit de samenstelling *bâal*haering (de zin „de haering *is bâal*" is niet uitgesloten), de beteekenis „klaar, gereed" (voor de jacht, de vangst, om te eten of te drinken) kan hebben gekre-

[1]) Phonetisch kan de lengte en dofheid voortkomen uit de *l* (of n).

gen en zijn toegepast op de koffie. Een meer directe, zintuiglijke „vergelijking" zou zijn : de kokende koffie vertoont in den ketel of pot dezelfde borrelende of „kokende" (in ouder Nederlandsch „spelende") beweging als bij het *bâale* der visschen de vlakke zee[1]). Het werkwoord zal wel de regelrechte representant zijn van een ouder Nederlandsch *beilen* ; in het Ned. Wdb. II[1] 1545 staat van dit woord : „Meer dan eens in het Dagverhaal van Van Riebeek, en gebruikt van walvisschen en dergelijke dieren ; de beteekenis is thans niet volkomen duidelijk. „Heden waren vele walvisschen inde baai, die in de zon *lagen en beilden*, en zoo mak schenen dat...". „'s Middags becomen tijdinge, datter menechte visch aen strant in de bay *lagh en beylden*." „Een zeekoe die dicht aen strant *lagh en beylde*". — Dit woord met „een niet volkomen duidelijke beteekenis" is een „symboliek woord", dat, behalve een zekere beweging een sterke gevoelswaarde in verband met groei en volwassen of rijp zijn, weergeeft. Wanneer we voor *beilen* de beteekenis spartelen, spelen, krioelen, stoeien, ook om te „paaien" bijv. aannemen, dan is het woord toch wel teruggevonden in Katw. *bâal(e)*, in roepvorm *bâo...l*, in Scheveningen *bâele*. Belangwekkend is het zeker, om zijn taaie leven in het diepste en dierbaarste hoekje van de visscherszie l.

Een ander werkwoord voor een beweging en met sterke gevoelswaarde is krâole (heen en weer slenteren, ijsberen) bijv. op geërgerden toon : „Wat lóop je toch te *krâole* !" Dit woord had vroeger den vorm *kreile*.

Moeilijkheden doen zich voor, wanneer wij een derde woord op *-aôl* (-âal) nl. *kâoll* (kâall), den naam van een ronde blokschijf, willen thuis brengen. Het is mogelijk, dat dit woord teruggaat op een ouder *keil* uit *kegel* (ook al acht Franck-Van Wijk dien oorsprong van *keil* onwaarschijnlijk ; Van Haeringen, Suppl., wijst echter op 17de eeuwsch *keilen* (kegelen) en Eng. *kayles*). De schijf zou dan een afgeplatte kegel zijn. Deze verklaring van *kâoll* (kâal) kan worden gesteund door het Katw. werkwoord *kâole* (kâale) : het rollen van een *kâoll* op zijn kant over dek ; het rollen van een gulden, een rond deksel, over tafel of vloer ; het rollen over straat of vloer van een met kracht neergesmeten, weggeslingerden tegenstander. Dit laatste zou in het Hollandsch

[1]) „Is bâal" zou dan oorspr. een verbinding met den infinitief: *is bâale* kunnen geweest zijn ; in de (ook in Katw. gangbare) beteekenis : *is aan het* bâale.

ook „over den vloer keilen" heeten ; ook wanneer het geworpen voorwerp glijdt of wentelt. Er is geen reden dit werkwoord *keilen* formeel te scheiden van het Hollandsche werkwoord *keilen* in de beteekenis „een plat steentje over het water werpen". Zelfs zou de beteekenis „schijf" van *keil* → *kâoll* de onderstelling van den oorsprong van *keilen*, ook in deze beteekenis uit *kegelen*, een grootere kans geven. In het Katw. is voor „een steentje over het water werpen" het woord *buttere* gebruikelijk, een iteratief-frequentatief woord (voor een beweging in „phasen"), afgeleid van „botten", dat „stooten" beteekent (waarvan „botsen" een intensieve vorm is). Ook van *keilen* komt elders de iteratieve vorm *keilderen* voor, evenals van nòg een woord voor die gooibeweging, *zeilen* de vorm *zeilderen*[1]).

Ten slotte is er nog een woord met een nasalen uitgang, dat den klinker *ei* — *âa* — *ao*^{n} vertoont, het bijwoord *plâo*^{n} in de beteekenis „expres", „opzettelijk", „met dat doel". „Ik ben er *plâo*^{n} nae toegaen". Waarschijnlijk is dit het uit de rederijkerstaal bekende *plaan* (van lat. plane ; vgl. ook het zelfst. nw. *plein*). Het Katw. woord kan de opvallende nasaleering (men spreekt een neusklinker zonder -n) en het daarmee samenhangende donkere timbre van den klank danken aan zijn uitheemschen vorm en aan den syntactischen nadruk van dit woord. Dit is geen woord van de zeelieden in het bijzonder. Opmerking verdient, dat er in de 16de eeuw een rederijkerskamer in Katwijk a/zee was : zij dong mee op den wedstrijd te Leiden in 1596.

Een aantal woorden met een oorspronkelijke -n vertoont een zeer langen nasalen klinker, meer of minder donker van klank. Volslagen *òò*, genasaleerd, is de klinker van het woord *pòò*^{n} [2]), een visch, die elders poon, in Katwijk ook wel *zâêhaen* (knorhaen) of (meerv.) „laurénzə (zie Laurenskop roode zeehaan, in Ned. Wdb.) wordt genoemd. Cosijn t. a. p. blz. 51 noemt hem *po*^{a}*n*, maar dát is in Katw. de meervoudsvorm (de genasaleerde vorm pòò^{n}-n). Brehm, Tierleben III 486/7 geeft ons eenig denkbeeld van den „duivelschen" indruk, dien deze visch, die „knort", „loopt" en „licht afschijnt" op de visschers moet maken. Ook zijn zijn vinnen giftig. Het „knorren" bestaat hierin, dat hij, aan dek geworpen een geluid maakt „door lucht uit de

[1]) Zie verder O. Taaltuin V 19.

[2]) Ook de algemeen bekende naam *joon* (boei of bakenton) wordt in Katw. genasaleerd gesproken.

zwemblaas te laten ontsnappen". Het is geoorloofd te onderstellen dat de visschers hem in dat geluid hebben nagebouwd met hun meest imposanten klankvorm (de explosief p- en de lange, doffe nasale klinker) en hem in zijn eigen „knor"taal hebben begroet met : „Pòòⁿ... !" (vgl. blz. 63[1]).

Een lange doffe *âoⁿ* komt voor in de woorden *mâoⁿ* (vischmand) ; *bâoⁿn* een werkwoord „omwinden van de kettingpees van het trawlnet met touwwerk"), het touwwerk heet *bâonsel* en het werkwoord wordt vervoegd als *bâonde, ebâond.* Gelijke formatie heeft het werkwoord lâon (landen), speciaal „gedwongen landing bij stormweer", alleen gebruikelijk in den inf. en de uitdrukking „mit lâon" (bij gedwongen landing) en, merkwaardig, zonder nasaal in het verleden deelwoord *elâoⁿd* : „Hij is bij de „Stikke-n-elâoⁿd". En ten derde is een doffe lange *âo, âa,* maar zonder nasaleering, aanwezig in het Katw. *âor* (*âar*) = ander, en *âors* (*âars*) = anders. In vier woorden ligt voor de hand een nasaleering van *-and* met rekking en verdoffing van het timbre, nl. bij de woorden *mand, band*(en), *land*(en) en *ander.* We zijn gewend dit verschijnsel bij *âor*(s) als Friesch-Saksisch te beschouwen ; in dit geval is dan bovendien naar een, óok Katwijksche regelmaat, de d gesyncopeerd. Dit laatste zou bij het *meervoud manden* en *banden* kunnen gebeuren niet bij het enkelvoud ; het gewóne woord *mand* en *band* is dan ook in het Katwijksch niet veranderd. We staan ook hier dus voor het geval, dat in de bijzondere groeptaal van de visschers een naam van een zeer speciaal ding op de meest extreme wijze is „verklankt", of dat in deze twee woorden in hun speciale gebruikswijze een heel oude klankregel is bewaard. Ten slotte is er nog een bijvoeglijk naamwoord met een bijzondere gevoelswaarde, de aanduiding van een gecompliceerde zintuiglijke ervaring, waarin een zeer lange en doffe âo wordt gehoord : *dôanəch,* dat de beteekenis heeft van „vochtig en klam aanvoelend", van waschgoed gezegd, dat men om de droogte te constateeren, tegen de wang houdt : „'t Is nog dôanəch".

Cosijn[1] bepaalde zich tot het opstellen van eenige „regelen" van verschijnselen, die hij heeft genoteerd „inderhaast", tijdens een verblijf van weinige uren", in het bijzonder de uitspraak der klinkers. Hij vermeldt er eenige foutief : zoo is de ij van *blijven* en *schrijven* in het Katw. niet *ai* maar een zuivere, c. q. „be-

[1]) Taal- en Letterkunde III, blz. 48.

schaafde" *ij* (ɛi̯), en de *ai* is in deze en andere woorden met oude î bij jonge èn oude Kattəkərs onbekend[1]). Ook een woord als *blij* (blijde) heeft den uitspraakvorm met *ij*; en bij verkorting resteert de korte e, in den vorm tərwèl (terwijl). Vreemde woorden met een lange *ie* krijgen wel eens den tweeklank *ij*, zoo bijv. *kəmijze* (kommiezen; uit den Franschen tijd en later voor zoutaccijns etc.). Er zijn ook inheemsche woorden, waar de *ij* in het Katw. is doorgedrongen : *fijs* (vies), *knijze* (kniezen), *ijpe*hout (iepenhout, bij den schuitenbouw gebruikt). Ook schijnt men vroeger *ieder* als *ijder* te hebben gesproken; het woord is thans onbekend, men kent alleen *elk* (*'n elk, elk-end'-ien*). Waarschijnlijk is „ijder" dus een tijdelijke en foutieve ontleening uit „de tael van nae binnene" geweest, een woord „op s'n lánsluis".

Met ɛi̯ (ij) spreekt men het oorspronkelijke Romaansche woord *greintje* : „Hij hâat 'əm ər gien *greintje* van antrokke". In dezelfde beteekenis komt een Germaansch woord *graaisje* voor, dat de Katwijksche uitspraakvorm van gruisje kan zijn; de klinker van dit woord is ook elders *ei* (dus *ui* zonder lippenronding). Hetzelfde geldt van *wuiven*, Katw. *waaive* en *spuiten*, Katw. *spaaite*. Andere woorden met *ui*, die in Katw. *aai* hebben, zijn *raaif*, *staaite* (stuiten; ook „van de wəróm*staait*"), *baaitele* (buitelen); *baais* (het opspatten van fijn verdeeld „buiswater"; ook het werkw. *baaize*, waarvan *baais* een afleiding kan zijn). Het opmerkelijke woord *baait* is misschien hetzelfde als *buit*; van een vlieger, die weggaat als het touw breekt, zegt men : „Hij gaet op-te *baait*". *Spuit* is Katw. *spaait* (brand*spaait*); spaa*ite* is spetteren en spuiten, ook kan men *'n spaait* modder op z'n kleeren verwachten als een wagen door de plassen voorbijrijdt. Interessant is ook het woord *taait* (tuit). Behalve in de gewone beteekenis komt het in Katw. vooral voor ter aanduiding van een *puntige* hoed of vrouwenmuts, en de punt daarvan, ook puntige zandhoopjes op het strand voor het „kolve" heetten zoo, en vroeger stond tusschen Noordwijk en Katwijk op een hoog duin een houten torentje „'s Graeven *taaitje*" genoemd. Het bijv. naamw. voor „abnormaal puntig" (van een muts bijv.) is *taaiterəg*. De klinker van al deze woorden is een lange[2]) tweeklank met een *heldere aa*.

---

[1]) Ook Heeroma, t. a. p. blz. 66 noemt te onrechte de *ai* voor *ij*, in open lettergrepen. Het eenige woord waar *âai* anorganisch is aan het einde van een woord, is *makelâai*.

[2]) even lang als de âai = ei.

In eenige van de woorden gaat hij terug op een oude lange *û*, die in Katwijksch regelmatig *ui* is geworden. Ook hier is dus „ontronding" van den klinker te constateeren[1]). Een bijzonder geval is de vorm *straaisel* naast *stròòisel*. Dit zou nl. ontronding van den Umlaut-vorm van het woord *strooi*(en) kunnen zijn, zooals men wel vermoedt van het (misschien Friesche) woord *fraai*.

De Katwijksche *ui* (regelmatig voor oude û) is een praegnante tweeklank, met een duidelijke j aan het einde en korte, zeer open ö. In combinatie met de lange *âai* van *-haaid* wordt de *ui* wel eens gerekt tot de bovengenoemde *aai*, zoo bijv. in het woord *laaiəchaait* (lui(ig)heid, terwijl toch het woord *lui* wordt gesproken als *löi* (of lŏ^{u}i). Een algemeen Hollandsche ui-klank wordt gehoord in de vreemde woorden, waarin een *uu* „hypercorrect" is gediphthongeerd, *stuidie* geve (zich inspannen, goed opletten), *mənuit* (minuut, bij verscherping *bənuit*, zie blz. 98). Het woord *skuit* (bomschuit) heeft de gewone korte *öi*. Het is van belang te wijzen op het verschil met het als „Zanfərs" (Zandvoortsch) of „Nòòrtəchs" (Noordwijksch) gebrandmerkte *skoit*. Deze uitspraak komt nl. in Katwijk voor in het werkwoord *skoiteboene* (de vuile en begroeide bommen na de vaart reinigen; een karweitje, dat men bij voorkeur aan de geïmmigreerde „Zanfərders" opdroeg, die na het verval van het visscherijbedrijf naar Katwijk waren „verdaegt". In dit geval zouden we een voorbeeld mogen zien van het verschijnsel, dat een nieuwe klankvorm mèt een „vreemd" *woord* wordt overgenomen[2]).

Er is één woord, waarin een oude û (*uu*) niet tot tweeklank *ui* is ontwikkeld, nl. de benaming van de punt van het trawlnet (buidelvormig), officieel *kuil*, in het Katw. *kuul*. Dit woord is een, in het Katw. nog regelmatige, samentrekking van ku*d*el; misschien ligt daaraan het behoud van den éénklank. Het gewone woord *kuil* (gat, uitholling) luidt ook in Katwijksch zoo. Het is twijfelachtig, of dit woord ook aanwezig is in de samenstelling *klâêkuil*, een rond houten hamervormig voorwerp met een inholling voor het touw, waarmee men touwwerk „omkleedt" (klâên = kleeden). Tenzij de „inholling" er dien naam aan heeft

[1]) Het tegendeel, nl. ronding van ij tot ui mogen we misschien aannemen bij *onterjuin*. Zie O. Taaltuin III 288 en blz. 36.

[2]) En in dit geval niet uit een als „hooger" gevoelde cultuurtaal, maar uit een als veeleer „lager" gewaardeerd naburig dialect.

doen geven (oorspr. bijv. een kuilhamer). Ten slotte is er nog het woord *kule* (schuilen) dat van *schuilen* (Katw. skuile) een oude variant kan zijn, in enkele spreekwijzen bewaard.

Geronde en ongeronde klinkerparen zijn : eu-ee, u-*ĭ*, ö-*ĕ*, uu-ie. In deze paren zijn spelingen in de Hollandsche dialecten van veel belang.

Katw. *ee* voor *eu* : krepel, lene (leunen), smele.

Katw. *eu* voor *ee* : deuze, geune ; speule, teuge, veul, zeuve.

Katw. *ĭ* voor *ĕ* : opriddere (opredderen).

Katw. *ĭ* voor *u* : krik, stik (stik bròot, stik-ete ; 'n stik waeter = massa overslaand water ; ook „De Stikke", een plaats in de duinen ten N. van Skeveling, waar de stukken geschut staan. In den tekst van 1790 'n *stik* kouk).

Katw. *e* voor *u* (de „Friesche Umlaut") : bregge, pet (put, diepte tusschen zandplaten, beweging naar de diepte), regge. Het Katw. *krebbe* (kribbe) zou ook een dergelijke „Umlaut" kunnen zijn ; krebbe staat reeds in den tekst van 1790.

Katw. *ŭ* voor *ĭ* : dut, gunt (voornw. dat daar, gindsch) en gunter (bijw.) ; wulle (willen[1]), Wullem ; spul, voor een ouder spil (spel) waarschijnlijk ; luchter (lantaarn). In de uitdrukking „de *wup* en de *wap* hebbe" is *wip* gerond (beteekent : „ruimte van handelen hebben"). *Gunter* ook in den tekst van 1790.

Katw. *ö* voor *ĕ* : bedörrəve, opbörrəge, hörrebörrəch, körrəmis, körrəve, mörrəch in *mörrəchpijp* (rioolbuis van het schip ; het woord merg is *merrəg*) ; nörrəgəs (nergens), örrəgəs, örrəve, störrəve, vörrəwe, zwörrəme, zös. Alleen in *zös* is geen *r* aanwezig ; bij het tellen kan „zeuven" invloed hebben geoefend. Eigenaardig is ook *prinsös* voor *princes* (Juliana). In hörrefst, körrəmis, mörrəch, örrəte, skörrəf[2]), wörrəf (de zeekant bij het dorp), zwörrəve, is een vroeger of nog aanwezige lipklank de oorzaak van een iets meer gesloten uitspraak (als hurrəfst etc.). In den tekst van 1790 reeds *eurrete* (erwten). De vormen *dörrəp* en *mörrəge* wijzen op een ouder Katwijksch *derrəp* en *merrəge* (dit laatste wordt bij ouderen nog gehoord in „Goeie merrəge !"). Ook *vörrəndəl* of een ouder *verrəndəl* (waarvan elders *verrel*) ; *vaer*tien en *faert*əch wijzen daarop. Omgekeerd is het met

---

[1]) ook wul.

[2]) scherf. 'n *Skurrəfje* is een kleine hoeveelheid panvisch. Misschien *u* voor ö door -je ; ook kan er differentiatie zijn opgetreden door beteekenisverschil.

Katw. *verrək* voor „vork". Het woord *zorg* is in Katw. waarschijnlijk *zörrəg* geworden door het rijm in het gangbare spreekwoord „Gien *zörrəge* voor de dach fan *mörrəge*!" Vreemd is de open uitspraak van *störrəm* en börrech (borg, hij haelt alles te börrəch, op crediet); evenwel is hier de gesloten *u* ook wel eens op te merken. Overigens is nl. de verbinding *or* in Katw. *ur*; zoodat de hier genoemde sterke werkwoorden als *körrəvə* vervoegd worden : verl. tijd *kurrəf*, verl. deelw. *əkurrəve* (over den verl. tijd zie echter blz. 144/5). De afwisseling o→ö (als in störrəm) moet als „Umlaut" worden beschouwd.

Katw. ie voor uu : stiere (stierman), vier, dier.

Als klinkers al of niet met „Umlaut", staan naast elkaar eu en oo, *ŭ* en *ŏ*.

Katw. *eu* voor *oo* : deun (bijv. nw.), deur (door), geweun, neut (noot; speciaal „inham in een blok voor de strop", en „borrel"), vleuge (harmonieeren, slagen), weune, zeumer, zeun. Het is trouwens de vraag of *geweun* niet de „ronding" is (door *w*-) van een ouder woord met -e-; evenzoo kan de Katw. vorm *Weunsdag* even goed ronding zijn van een lange *ee* (door oude Umlaut), als directe „Umlaut" (van ô). Het voornaamwoord *heulie* („zij") kan „Umlaut" zijn van hoorlie(e), echter ook nasaleering en rekking van hunlie(de). De afleiding van *steure* (het zouten van ongekookte haring) is onzeker.

Katw. *ŭ* voor *ŏ* is zeldzaam : Burrekom (Borkum), butter (botter, boter); skuttel (schotel) en in de samenstelling *Zundag* (evenwel : de zon. Misschien heeft de scherpe s-vorm *SSundəs* ('s Zondags) hier den klinker veranderd). 'n *Vult* fan haering is een overvloed van (ongebroken) haring; kan *volte* zijn.[1])

Katw. *oo* voor *eu* komt niet voor.

Katw. *ŏ* (gesloten ŏ) voor *ŭ* : bokke (ook het spel bok-bok spelen; „bok-sta-vast"), jok (juk), lokke (lukken), (ge)lok, nochter (met een open o), nokke (nukken, znw.), nokkəch, plokke ('n geplokte vink), rok ('n ruk, o. a. plotselinge vlaag wind; „'n rok wint" is dus een partitieve verbinding (de rukwind heet in Katw. *valwint*). Woorden met een andere medeklinker dan -k : droppel (open o), snoffele (op verkenning uitgaan), skobbe (meerv.

[1]) Bij de flexie naast elkaar : jij *wult*; maar : *w*ô-jij (wil je)? Verleden tijd : *wouwje*?

skobbəs). Ook *jollie*[1]) (met open o). Volle (vullen van een boetnaald met garen). *Bosje* (klephuis onder in de scheepspomp) kan *busje* zijn; ook peper*bos* is Katw. Open zijn *hol* en *mol*.

In verscheiden woorden heeft Katw. i voor e : in (en), mit (met), miste (mesten), pik (pek), opriddere (redderen), skilləpe (schelpen). Het omgekeerde in *krebbe* (kribbe).

Katw. *or* voor *er* : dorde, dortech, dortien; korse, vors (versch, haring en water). *Vorder* kàn een comparatief van *vord*(e) (ver) zijn. *Korsəmis* (Kerstmis).

Katw. *o* voor *a*(r) : dwors; brocht, rot (rat); of (af).

Katw. *ar* voor *er* : star, tarrəpətijn, zarək.

Katw. rekking van *ar* : waarəm, vaarəke.

Katw. gerekt *aar* voor *er* : aarech, aarəgəre (ergeren), skaarəp, staarək.

De verbinding *er* met volgenden medeklinker behoudt ook wel den klinker *ĕ*; alleen is dan, als bij elke verbinding van r of l met medeklinker de vorming van de lettergreep niet onvermijdelijk : kerrək, merrək, werrək.

Het Katwijksch onderscheidt zich door duidelijk verschil in langen éenklank en tweeklank. De lange gesloten *ee* is een eenklank als de *ee* van *keer*. Daardoor is, vooral voor -r, het verschil niet groot met de lange open *êê*. In het overige Hollandsch immers neigt de gesloten *ee* tot een zekere gesloten diphthongeering (ee̯i̯). Eveneens is de gesloten eu (ø:) in het Katw. een éenklank, als in *deur*. Ook hier is de afstand met lange open ö: daardoor niet groot; die lange vocaal komt echter niet voor. Ook de lange *oo* is nagenoeg onvatbaar voor tweeklankvorm. Wel is hier een zeer duidelijk verschil met de eenklank, *open* òò. Tegenstelling van open en gesloten kórte ŏ is niet zoo duidelijk; het aantal woorden met een duidelijk open ŏ is betrekkelijk gering[2]). Wel is er verschil van gesloten *jokke* (meerv. van juk) en het open *jòkke* (werkw. jokken), gesl. *dol* (bijv. nw.) en open *dòl* (riemdol), gesl. *nok* en *nokkig* (nuk) en open *nòk* (van dak, zeil, net etc.), gesl. *rok* (ruk) en open *ròk* (vrouwenrok), gesl. *bol* (bijv. nw. bolle zâale) en open *bòl* (bol garen, carbiedbol); maar de beide woorden *bos* (1. bus, 2. bundel, kloen) schijnen gesloten, en de beide woorden *rot* (1. rat, 2. bijv. nw.) schijnen open. Een

[1]) „Als jullie wilt" is in Katw. „As jollie wulle." De vocatief is *jəlui*.

[2]) Zie de wisseling ŭ-ŏ. Ook de verl. tijd van skrikke, skrok heeft een gesloten ŏ.

opmerkelijke correlatie bestaat er tusschen open *ö* en gesloten *u*. Weliswaar loopen zij dooreen bij bepaalde consonantverbindingen, ook kan *börrəch* zoowel *berg* als *borg* zijn ; maar bij de werkwoordsvervoeging als van *sterven* is het praesens *störrəve*, de verl. tijd *sturrəve*. Al zou men bij verschillende van die werkwoorden in het voorkomen van nieuwe analogie-vormen (als stierve) een aanwijzing kunnen zien, dat het verschil tusschen ö en u (ø) toch inderdaad niet „duidelijk" is.

Het aantal palatale klinkers is in het Katwijksch groot, het belangrijkst is de *ae* (âe).

Ronding wordt blijkbaar door *r* en lipklanken, vooral de als de Engelsche klinkende bilabiale *w*, veroorzaakt. Opmerkelijk zijn de lange doffe *ao*'s van verschillend timbre, éenklanken, soms zeer lang en ook wel neusklinker geworden.

2. De *algemeene klankvorm* der uiting wordt in hooge mate bepaald door den „toonloozen" klinker, de neutrale *ə*. Deze heeft inderdaad in het Katwijksch geen *ĕ*- of *ĭ*-klank meer, zooals bij nadruk wel in andere Hollandsche dialecten. Zelfs bij heffing van een toonlooze lettergreep aan het einde van een affectieven of nadrukkelijken zin, of in den „gezongen", c. q. den „roependen" taalvorm der visschers op zee in hun bedrijf, bij praaien, of commandeeren, steeds heeft de *ə* een timbre als van de gewone *u* van *hut*. De *ə* is echter in elk Hollandsch dialect de „tonale" grondslag van zinsrhythme en intonatie-vorm. Het is de dóorklinkende „stem" in het lenige en ratelende, maar ook lijzige, het muzikale maar ook zeurende „praten" van den Hollander. Een opmerkelijk syntactisch verschijnsel van de *ə*-klank is in den Hollandschen zin de sterke frequentie van het onbepaalde ər, ət, ərəs. Nog belangrijker is de *-ə*, die zich ín het woord ontwikkelt. Bijna onvermijdelijk is in het Katwijksch de verbreking van een verbinding van r of l met een volgenden medeklinker : werrək, vààrəke, zellə̀f, hieləp in „'t Hieləp gəníens!" „Míjn ən zörrəch!" Hierbij dient te worden opgemerkt, dat het al of niet opduiken van deze „overgangs"-*ə* afhankelijk is van het zinsrhythme, de woordverbinding en de accentverhoudingen. Zoo kon in een betoog van een visscher het woord *half* in samenstelling achtereenvolgens als *halləf* in *hálləfdàel* en als (h)*alf* in *fijftalf-fiérəndâels* worden gehoord. Er zijn twee vormen van *zulke* : *sukke* en *zulləke* ; al naar de zinsaccentuatie. Zoo zal men zeggen :

„We *búrgə*-n-ət óp", maar „Azzə-wə-n-ət ópbùrrəgə..." We zien hier ook een overgangs-*ə* in „azzəwe", te danken aan de bilabiale w (die met een *oe*-stem begint), die ook de *s* van *as* stemhebbend maakt, misschien ook aan de neiging in Hollandsche dialecten, de voegwoorden van ondergeschikte zinnen (vooral die met of, dat en als) een meervoudsteeken te geven (zie Stil. Gramm. § 383 opm. II). Het hiaat tusschen *we* en *ət* is door een *n* overbrugd. Het geheel kan ook korter worden gesproken : Azzə-*wə't* ópbùrrəgə en zelfs : *Az w'ət* ópburrəge. En de verzachting van -s treedt niet op in : „Àssət wáetər víel...". Men kan zeggen : „Ik weet ər òòk noch fan, dàtte-we-n-áltijt tálhaute hàele mòsse in Kátte-bìnne". Maar ook vlugger en energieker : „*da'w'* áltijt tálhaute hàelde, in Kattebínne". Zelfs een organieke -*ə* kan wegvallen : „In de brák *weund'áltijt* áuwe ménse-n ìn". Omgekeerd zou men ook kunnen zeggen : In de brák wèun*de-n*-áltijd-àuwe *méns' in*. Zoo : Tóe stìerde-n-ie van Gijs Dóeze. Dan stíerd'ie vàn Gijs Dóeze. Nemen wij den zin : „Azze-we nae Klaes Haezenoote mosse, reenəwe zòò de laegte-n-in", dan constateeren we behalve de overgangs-e van *azzəwe* de organieke-*ə* van mosse, we, de, laegte, en bovendien de niet organieke overgangs-*ə* *in* het woord Haezenoot, en tenslotte een buitengewone *flexie-ə* van den objectsnaamval Haezenoote en het dubbel vervoegde reene (eigenlijk *rêen*, volgens den regel samengetrokken uit *reden*; zie blz. 152). Andere *ə*'s zijn de verzwakte vormen van de eerste lettergreep in vreemde woorden met den vorm ⏑ ⏓, zooals kəpót, kətón (rechter), kədét, kəzják (ouderwetsch mooi kleedingstuk), pərtael (portaal), bərtáel (brutaal), tərék (direct). Het gepraefigeerde *al-* is verzwakt in : „Dass *əweér* əs kláer əspeult". „Hij komt əwéer op fəzite". Het praefix *ge-* van het verleden deelwoord is *ə-* : əkomme, ədóke, əmérrəkt (gemerkt); ook: ə-wâerəskòut (gewaarschuwd), hij is *ə*-kàlləméert. Ja zelfs: „Dan hâati géld ənóch (geld genoeg)". Ook is in het zwakke verleden deelwoord na -d en -t de *ə* bewaard : ánəmèldəd, néerezettəd, etc. Een *ə* als „overgang" tusschen twee woorden is aanwezig in den bijvorm van *wat*, nl. *wattə*. Deze ə kan het restje zijn van *een* (ən) in „Wáttə gróote viss!" of van een ouder relativeerend „dat" in „Weet ík, wáttə ze wúlle!"

[1]) In de taalgeschiedenis zijn enkele gevallen van syncope van de verzwakte *ə*; bijv. in het ontleende woord *brak* (barak), en *(g)loof* (geloof, werkw.).

Een -ə achter een bijwoord gevoegd : 'n aarəgə goeiə man ; (niet in : *aarəch* **hard** lòòpe).

Tallooze uitgangen -*ə* ontstaan door den regelmatigen afval van de buigings-n, in meervoud en in derden en vierden naamval, de -n bij het werkwoord en het verleden deelwoord, alsmede de -n van bijvoeglijke naamwoorden : de uitgang -*ən* is in het Katwijksch -*ə*. Evenwel vóor den klinker van een volgend woord duikt de -*n* als overgang tusschen twee klinkers, eventueel twee *ə*'s, weer op. Dit geschiedt zelden met de naamvals-n, aangezien in het Katwijksch het woordgeslacht („mannelijk" en „vrouwelijk") nagenoeg niet wordt onderscheiden. De buigings-n treedt dan ook hoofdzakelijk op in nadrukkelijke of affectieve uiting, dus veeleer als „verzwaring" van den woordvorm, dan als „overgang". De volgende opgevangen zinnen bewijzen dit : „Wáss tan tòch foordən dág əkomme". „Hij was nog jóng (toen hij op zee omkwam)". „Jae, maer dáer wier mittən òòrəloch iet nae əvraégd!" Een nadrukkelijke vorm van *teuge* d'aevənt is : *teugə*stən aevənt. Eén buigings-n wordt als overgang regelmatig toegevoegd, nl. na de -ə der zwakke verbuiging van eigennamen (zie blz. 108 en vlg.) : „Hè je Heystekkə nog əkend?" „Jae zeker, ja best, in Sikkebékke-**n**-òòk!" „Kòn je Heystekkə-**n**-al láng?"

Voorbeelden van de *meervouds-n* bij zelfst. naamw. als overgang : „Keetje die altijd mussə-**n**-əmaekt hâad". „Hij pakt die Fransə-**n**-an...". „Dan stakkə we daer zwaevelstokkə-**n**-an op". „In de brák weund' altijd auwe mensə-**n**-in". Bij werkwoorden : „We váerə-**n**-iet". „Ze mossən ebróch(t) wòrde". Die van den infinitief : van bepaalde voorkeur voor *en* bij *te* + Inf. en den substantieven Inf. (als in het Friesch) heb ik geen bewijs, al kàn het volharden van deze slot-n wel van díe infinitieven zijn uitgegaan, en al zijn de drie hier volgende voorbeelden toevallig van dien aard : „Dər ìs chien dénkən ôver!" „'t Seggən ìs dat...". „Hàat-i míjn te gráezen ehaat!" (Wat heeft hij mij daar te pakken gehad). De -n van het oude „mi-verbum"[1]) : „Nou gáen-ək!" „Dáer stáen-ək". „Dat dóen-ək". — Maar ook : „Dan sláen ek je dóot!" en zelfs : „Jan die hadde-**n**-ət chauw in de gaete". Vooral bij het voornw. *ie* (hij) : „Daer dat mòòiə huis staet... weunde-**n**-ie". „Toe stierde-**n**-ie van Gijs Doeze". Gevallen als deze kunnen

[1]) In Katw. is echter de *n* niet gebruikelijk bij de volgorde *ik gae* etc. De -n is hier klaarblijkelijk verbindingsklank.

leiden tot den verlengden vorm : hij stierdən òòk fan Gijs Doeze". Bovendien ontstaat er kans door op een vorm *-nie* voor -i, van den aard van *-die* : zie hierover blz. 127. Echter ook voor *hem* (zich) : „Hij háestə-**n**-əm". De *-n* van *open* : „Hij dee ópe... Hij hâad ópen edàen". Van morgen : „Van múrrəgən òf...". Die van het verkleinwoord (overigens -je, zie bladz. 106) : „Z'ìs fan dər stókjən egàen". De vorm *mij* is in Katw. meestal *mijn*, de -n dáarvan kan staan in : „Géef me-**n**-ən dúbbeltje!" Eigenaardig is, dat het bijwoord of voegwoord *toe* in Katw. nooit *toen* wordt, zelfs niet voor volgenden klinker : „*Toe* ək jónge was...".

Er zijn vrij veel gevallen, waar een *n* als overgang staat, die heel niet als organiek deel van het woord te verklaren is ; de *n* is dan volslagen „overgangsklank", een bindend klankelement. Dikwijls na persoonlijke voornw. op *-ə* : „In Laaistof kwàm je-**n**-óok feul". „As jə-**n**-omhóog sting". „Bij de wáegers gìnge wə-**n**-óp". (Maar : „As te kous te náuw wier, gìnge *w'óp* nae de wáegers".) Een trage, gemoedelijke vorm : „Azzə-we-**n**-om onze sénte ginge,...". „We hadde-**n**-*ən* vísbòom". Verder : „Kom, hoe hâat-se-**n**-əlévəl chíete?" „Laeter haelde *je-ze*-**n**-*as* jonge". „Ik hep-se-**n**-óok. Anorganisch is ook : „Dan reene we zòò de láegte-**n**-ìn" en „Hij sprong ráezənde-**n**-óp!" Hier kan in den affectieven zin het teg. deelwoord verzwaard zijn (zie hierover bladz. 105 enz.). Een sterk staaltje van verzwaring door *ən* is : D'r waere-n-ən vrácht (= een groot aantal) van *ən* vaertuige daer. Ook : ən mácht van *ən* tonne.

In het Katwijksch is het bijw. van ontkenning *iet*. Al naar het nadruksaccent zijn er van één zin drie varianten mogelijk : „Dàt mag jíj *iet* mâer dóen". „Dà' mag *j'íet* mâer dòen". „Da^{t} màg je-**n**-íet mâer dòen". Deze *n* is niet een deel van *niet*, het is een spontane overgangsklank, als de hierboven geciteerde -n- na een voornaamwoord. In negatieve zinnen stond vroeger het bijw. *en* voor het vervoegde werkwoord, al of niet aangevuld met een tweede ontkennend woord als *niet, niemand, geen*. In het Katwijksch is dit *en* nog gebruikelijk in bijzinnen, op de vaste plaats vóor het aan het zinseinde staande werkwoord : „'k Sie datti *iet* súivər ən ìs". Men kan zeggen : „Da^{t} se *gien* záut ən kríjge-kenne", omdat *krijge-kenne* als één werkwoord wordt opgevat. Men kan op twee manieren zeggen : „Az jə mən hóet *ie*^{t} fínne kèn" en „Azjə men hóet ie^{t} fínnən **ən** kèn", waar ook nog de infinitief een -n krijgt, om het hiaat der ə's te vermijden, dat

ontstaat, wanneer om het rhythme of in verband met een bepaalden nadruk het negatieve *en* gewenscht is. Hoezeer *en* in den negatieven zin nog negatief „fungeert", het is niet onmisbaar, en dus evenals de bovengenoemde anorganische overgangs-*n* een element in den zinsklank ; *en* is vooral een element van het zinsrhythme. Niets anders dan dát is het, wanneer *en* in een bijzin met *positieven* inhoud wordt gesproken : „Toe ze bij de póort *ən* kwàmme". (Zie verder over de vormen der negatie : bladz. 201 en vlg.).

Een heel ander louter rhythmisch *en* is aanwezig in „van nóuw-*ən*-ov-án" (van nu af aan).

In de bovengenoemde drie varianten van den gewonen ontkennenden zin bleek een korte of lange vorm verkieselijk al naar het zinsaccent en het rhythme. De vorm met afkorting van *je* tot *j'* (Dàt mag j'íet mâer dòen) ging gepaard met een regelmatig rhythme ⏜ ◡ ⏝ ◡ ⏜ ; zoo ook de zin met -n- (Dat màg jə-*n* íet mâer dòen) : ◡ ⏜ ◡ ⏝ ◡ ⏜. Wanneer de korte vorm met afkorting nu en dan voorkomt, is de rhythmische regelmaat in het spel : Déuz' is nessoo mòoi as-tíe.

3. De *n* als „overgang" vloeit voort uit een bijzondere neiging tot „opening van het neuskanaal", die ook bij de klinkers merkbaar was (we noemen nog een heel gewone nasaleering voor *-ns,* bijv. in *ons,* dat de Katwijker als $o^{n}s$ spreekt). Er is een verschijnsel uit de taalhistorie met deze neiging, en met de invoeging van een overgangs-n, nauw verbonden, nl. de vergroeiing van een *n-* met een woord, dat met een klinker begint. De frequente verbinding „mən arm", „mən elleboog", leidde tot de Katwijksche woordvormen *narm, nelleboog* ; verder *nemmer* (emmer), *nijver* (ijver), *nezijn* (azijn). We gelooven, dat niet slechts de verbinding met m'n (mijn), z'n (zijn), maar vooral de algemeene neiging tot vermijding van een hiaat door de *-n-* de aanleiding is. We zien een nieuwen vorm als het ware ontstaan in dezen zin : We hadde-n-m beetje túich omboort fan tarrəpətíjn, krimmetárt in zoete-*n*-ólie. Hier is de *n* niet organiek, want het woord *olie* is niet mannelijk. Het zou niet verwonderlijk zijn, wanneer uit de samenkoppeling de nieuwe vorm *nolie* ontstond.

4. De *d* tusschen twee klinkers is in het Katwijksch zeer vluchtig geweest. Er zijn nog verscheidene korte vormen van woorden, die vroeger op *-de* eindigden : zoo (zode), wae (wade), slee (slede),

stee (stede), roe (roede ; van een traplooper, maar ook als lengtemaat en strafwerktuig). Deze woorden hebben een meervoud op -n : (gien) zòòn (an de dijk), steen (plaatsen, plekken), roen (staven). Hier kan ook bij behooren het woord *laene* (plankjes, die passen in gleuven ; verkleinvorm *laentje*) ; de vorm *laen* kan nl. oorspronkelijk meervoud zijn (*lae*ruim bestaat nl. ook). Een wisselvorm door woordaccent is : *Weew* (weduwe) en wedevrauw. *Weew* is ouder maar nog vast in *weewen* en *wâezen*. Dubbel is de afleiding op -schap : *weduw*skop en wéeweskòp. Talrijk zijn de woordvormen op -n met samentrekking. Meervoud van zelfst. naamw. : pad-paen, blad-blaen ; daed-daen (hij hâad sukke wonder*daen* ədaen : ik glòòf əm in víere !), zaed-zaen (gewoner is zaedjies) ; klâed-klâen ; bròòd-bròòn, lòòd-lòòn (stukken lood). Zoo kan het meerv. *maon* van *mao*^{n} (visch*mand*) ook begrepen worden uit samentrekking van de *d* bij nasaleering. Het woord *hoed* (hoofddeksel) heeft als meerv. *hoede*. Daarentegen „onder zən *hoen* hebbe" (onder zijn hoede hebben, meervoud). De infinitief : laen (laden van een schip)[1]), been (beden, bidden, uitnoodigen voor een begrafenis), nòòn (nooden = uitnoodigen voor een feest), lòòn (looden, met het dieplood), klâen (kleeden), bien (bieden), bloen (bloeden), (gien) vermoen van ; roen (rooien van aardappelen). Ook de verleden deelwoorden van sterke werkwoorden hebben den korten vorm : eboon (geboden), verboon (grond bijv.), ebeen (genoodigd op een begrafenis), beleen (erkend, bekend voor den rechter) ; estreen (bijv. Hij haat feul *ov-estreen* (doorstáan). Het meervoud van den verleden tijd is minder vast (zie hierover blz. 152).

Merkwaardig is *elâod* van *lâon* (gedwongen landen), waar de nasaal niet meer gehoord wordt (oorspr. is dit dus *gelanded* van *landen*) : zie hierboven, blz. 84.

Het bijwoord *beneden* heeft in Katwijk den vorm *beneen*[2]).

Een meervoud van een zelfst. adjectief heeft niet den korten vorm : de ròòje, de dòòje (twie dòòje bov' aerde). Woorden met *ui* en *auw* (ou) worden niet samengetrokken : huid-huije, bruid-bruije ; hauwe (houden). Eigenaardig is het met *smid*, meervoud *smitte* of *smiss* (uit smits). Het werkwoord daarentegen luidt *smeen*, het verleden deelwoord *esmeen* en de verleden tijd meer-

[1]) *laen* reeds in den tekst van 1790.

[2]) *bodem* is in Katw. *boom*. Adem daarentegen *aedem* ; dit woord is waarschijnlijk aan de bijbeltaal ontleend, de Katw. vorm is *aesem*. Maar *vadem* is *vaem*. Het oude *staedig* is *staeg*, bijv. in den uitroep „*staeg an*!" (Kalmpjes aan).

voud ze *smeene* (met den gewonen verlengden vorm). Hierbij valt op te merken, dat de Katwijker niet zooals andere Hollanders zegt *de smejerij*[1]), maar met een *-d-* : *smederij*. Zoo is ook naast het werkw. *braen-ebraen* de volle vorm aanwezig in *braeder* (makreel of haring, die in zijn eigen vet wordt gebraden). Ook „lâat de *daeder* op ət kerrəkhof?"

In woorden waar -der tot den stam behoort[2]), is de samentrekking wel regel : ader-*aer* (De *aere* zag je legge!), vaer[3]), tegader-*tegaer*, vergaderen-*vergaere* (verzamelen ; ook bijeenkomen op de „beurs", een vast rendez-vous van de „ouden" op de „wurrəf" bijv.). Natuurlijk ook in *neer, teer, veer, weer* e. a. Belangrijk is de vorm *âar* (ander). Bij bijzonderen, tegenstellenden nadruk wordt nl. de vorm *ander* met bijzonder scherpe *n* gebruikt : „'n *Ander* zou ik íet wille hebbe!" Hier is het overigens gewone *âar* (âor) vrijwel uitgesloten. Bijzondere gevoelsuitdrukking leidt tot den vorm mə*kander* in plaats van het gewone *məkaar* : „Twíe dòòje! De man in de vrauw op 't âage uur, áchter mə*kànder* begráeve!"

5. De meest opvallende medeklinker van het Katwijksch is de bilabiale „Engelsche" *w*, die met een klank *oe* wordt aangeheven. Deze *ᵘw* heeft allerlei effecten op volgende en voorafgaande klinkers, die niet altijd door het oor alleen te bepalen zijn. Duidelijk is vooral „de ronding" van bijv. de *ĭ* tot *ŭ*, vooral in de verbinding wil- als in *Wullem* (Willem). De krachtige sluiting van de lippen[4]) bij deze *w* leidt tot absorptie van voorafgaande medeklinkers, als : *Laeᵘwe* (late(n) we...) *Gaeᵘwe*! Laat ons gaan!" (een oude „adhortatief" bij vertrek). Eén geval is er, waar de *w* het aflegt tegen een eveneens bilabiale explosief, de *p* van den zeer affectieven, snauwenden uitval : „*Loop éch*, tóe!" (*loop weg*! schei toch uit! Houd op!). De verbinding *wr-*, dus van de *bilabiale w-* met de *dentale r* schijnt in het Katwijksch onmogelijk. Woorden als *wrijven, wringen, wreken* worden gesproken als *wərijve, wəringe, wəreke* : *wərijfworst*, „hij *wərong* zən âage in honderd bochte-n-in kinke"; het werkwoord *wrikken*, het ver-

[1]) „Da's tael van de binnelande!"

[2]) Als uit Scheveningen geïmporteerd moet worden beschouwd de nu en dan gehoorde afl. op -er : *zeuveklâer, vijfklâer* (een zeil met zeven of vijf banen).

[3]) *Vaer* is niet netjes meer ; *moer* heelemaal niet. Alleen *grootevaer* is nog gangbaar (kinderen zeggen ôbâe).

[4]) Evenals elders in Holland kan *wel* worden verscherpt tot *b*, zoo bijv. in den uitroep : „Bè-jae-ək" (waar ook *-ək* een verzwarende toevoeging is, zie blz. 105).

kleinw. *wrikje* (wegduwende of trekkende beweging), *wrang* (naam van een scheepsdeel), worden gesproken als *f*rikke, *f*rikje, *v*rang-*f*rang. Eigenaardig is *braemvranke* (c. q. -*f*ranke) voor : takken van een heg. Zou toch het woord *rank* (twijg) identiek zijn met *rank* (list)?[1])

Ook de j is een krachtige sluiting blijkens de gevolgen in het woordverband : „*Bèjj'r* ín?" (roep van den bezoeker bij de deur), „*Wìjj* stíl weze?" (wil je...). „Hij *mòjjóuw* hebbe". „Hij zâai *dajj'r* wás (dat je). De *j* staat ook in den scherpen (ev. verscherpten)[2]) woord-aanhef *tj-*, van woorden als *tjik*. Is ook gehandhaafd in den verkleiningsuitgang -tje (je) die alleen in het meervoud (en in bijwoorden) *-ies* luidt. Zelfs is het Engelsche woord *donkey* (naam van de stoomketel aan boord voor het drijven van de spil), als verkleinwoord begrepen, *donkje* geworden ; in den „genitief" daarentegen *donkies*-skuit (schuit met een *donkje*).

Een *zj* wordt gehoord in „*zjèk*" (Engelschman) en in den, waarschijnlijk ook vreemden, naam van een ouderwetsch zeemanskostuum : kezják.

In het Katwijksch zijn, vooral bij ouderen, nog een aantal woorden bewaard met de uitspraak *-ng-* voor *d, t, s, z* in de verbindingen *-an, -en, -in, -on*: gangs, bongs, gegongs, vengster[3]), Dingsdag, Mongster. In het woord *mantel* is in den vorm *skoermankel* (schoudermantel) de *t* aan den nieuwen nasaal *ng* geassimileerd tot *k*[4]). Het woord *hand* is in den vorm met *ng* bewaard in den bevelvorm „*Hangd* op!" Er zijn ook woorden met een bijzonder affect, die een waarschijnlijk uit *-nz-* verscherpten vorm *-ngz-* bevatten : *lengze* (zaniken, zeuren) kan verscherping zijn van *lenze* (vóór den wind varen bij slecht weer, een heel onaangename bezigheid), bijv. in het bevel : „Leg iet te léngze!" (Zeur toch niet langer!). *Skrengze* is : „schrappen van krijt over het bord", „van een mes over het bord", een onaangenaam geluid ; het woord kan een verscherping zijn van een afleiding van den stam van het werkwoord *schrijnen* (in Katwijk nog gangbaar in de beteekenis „schuren langs"). In den uitroep „Gangs

---

[1]) Zie Franck-Van Wijk, Etym. Wdb. en Suppl. Van Haeringen.

[2]) Verscherpte j is *tj* in *tjenke* (janken, zeuren, zie Ned. Wdb.) en den scheldnaam *tjenk* zeurpiet, „jengel", o. a. in de door haar primitieve voorstelling en verbeelding „krachtige" uitdrukking : „Die auwe *tjénk* rĳt me te régge-n-in!"

[3]) vooral in *vengsterbank*, waar de *-nk* kan hebben meegewerkt.

[4]) Zoo kan ook het bijv. nw. *blonk* (vlekkig, van zeewater) verscherpt zijn uit *blongt* (blond).

iet!" (heelemaal niet!) is de oude uitspraak van *gansch* bewaard.

De krachtige articulatie en de neiging, den mondstand van den neusklank vol te houden, leidt tot assimilatie van -nd- tot -nn-[1]) : *wenne* (= wenden), *winne* (= winden), *binne* (= binden), *vinne* (= vinden).

Ook in „Hij haât mən *əvonne*" en „Toe ik 'm *vónn*" en „we *vonne*" hooren we een krachtige „dubbele" *n*. Natuurlijk verdwijnt ook de *-d-* in *enn'jə* (eindje). Het voegwoord *ende* is in het Katwijksch nog merkbaar in „om *inne* bij zeuvəne (anders in : elk *end'*íen).

Ook de *m* wint het bij assimilatie en wordt tot een krachtige „dubbele" *m* versterkt in : „*Ammaer* roopə! (al maar)". „Me moeder *slâe*[t]*mme* nóoit". „Ik *chae*([n])*mme* wásse". „Ies *tammínder* (dat minder) nòòdich en is". De lippensluiting blijkt zoo stevig, dat de *m* (of de *mm*, dat is een *m* met lange sluiting) soms overgaat in *b*. In een zeer nadrukkelijke uiting sprak men het woord menuit (minuut) met een *b* in een positie, waar verdubbelende assimilatie aan een voorafgaande *n* meewerkte : (van een onrustigen kooigenoot) „Hij hâât *chie benúit* (gi*en* *m*enuit) stíl elege, ámmaer lègge te wálte!"[2]). In dezelfde buurschap van een *-n* en in even opgewonden rede werd *medíen* (meteen) tot *bedíen* : „*I(n)bedíen*[3]) stapt- te kóttebaier nae bínnene!" In dezen zin constateeren we de verscherping tevens in stap*t*te en in het overigens als ko*dd*ebaier gesproken woord, terwijl ook de vorm bin*n*e*n*e verzwaard is (zie blz. 104). Een ander voorbeeld van *b* voor (althans in andere streken) *m* is Katw. roe*zeb*oezech (roeze*m*oezig) in de beteekenis „ruig", „ruw" (wêer). Het woord *bezaan* (achtermast, -zeil of -tuig) heeft in het Katw. nog beide vormen : de oudere *mezaen* en de jongere *bezaen*. Omgekeerd is het met *menaan* naast *benaan*. De *m* vervangt de oorspronkelijke *n* in het woord *rond*, Katw. *romt* : van die *romde* dinge, in de *romte* (rondte), *rómmetòmm'et* húis (rondom het huis). Het is mogelijk, dat hier het woord (en verwante begrip) *om* heeft geholpen aan wat men phonetisch een dissimilatie zou kunnen noemen (de dentale *n* wordt labiale *m* tusschen de dentalen *r* en *t*). Zie verder, blz. 102. Omgekeerd zou men *b*okkə*m* een assimilatie kunnen

[1]) Ook Friesch.

[2]) *Walte* (woelen); ook zwalken, heen en weer slingeren op zee (bijv. drijfhout).

[3]) In = en.

noemen, en misschien ook het eigenaardige woord *bakkeram*. Een *bakker* is nl. een bruine strook op een gebakken aardappel of op rijst ('n *bransel* ook). Zoo is een oorspronkelijk *bakker-án* (van anbakke) denkbaar. Maar bijgedachte aan *boteram* is hierbij mogelijk. Overgangen als deze zijn meestal gecompliceerd. Wanneer het woord *apart* in het Katwijksch *ampart* luidt, kan dit een „nasale" verzwaring van het vreemde woord zijn (gelijk pampier van papier); maar bijgedachte aan *an part* (*part* = deel is in Katwijk heel gebruikelijk) kan hebben meegewerkt. De overgang van *an part* tot *ampart* is een heel eenvoudige assimilatie, gelijk in *amboort, omboort* (*an boort*).

Een aantal woorden op *-en* zijn in het Katw. verscherpt tot *-end, -ent* : *torent, lantarent, an stikkent* (in stukken, stuk), *onderlestent* (onlangs), *lestend-óok eris* (onlangs ook eens). In deze woorden staat ook voorin het woord een *t*; en de verzwaring of verscherping betreft hier twee oorspronkelijk vreemde woorden en een uitdrukking, die met sterk affect gepaard pleegt te gaan : „Die skuit hâat de bregge-n-*an stikkent*[1]) evaere!" Nog een woord als *lantaren* en *toren*, maar zonder voorafgaande *t*, is *gaerent*, zoowel in de beteekenis „garen" als in die van „garnaal" (er is verschil in klinker).

Krachtige sluiting van de -n in het woordverband[2]) leidt noodzakelijk tot een „ontlading" in *-d* of *-t*. In het Katwijksch is dat ook middenin een woord merkbaar : gemie*nd*elək (gewoonlijk), opsie*nd*er, klâa*nd*er (kleiner), gelege*nt*hâait, en zelfs is er een mooi voorbeeld van de „affectieve" of „nadrukkelijke" functie van deze verscherping in het bijw. innelək (dicht bij den wal), dat in den superlatief *-nd* heeft : „We laege *inn*elek. Hij lag ət *ind*eləkst"[3]). Ook het werkwoord *indeləke* (*aflandig worden* van den wind); deze vorm bestaat reeds in den tekst van 1790. Evenals de *-en* wordt ook *-el* verscherpt : enk*elt*, dubb*elt* : „'t Was *énkelt g ú l l e* skól" (louter en alleen groote schol, overal). En ook in algemeen verbreide vormen als te*ld*er (teller), we*ld*eris (wel eens).

Andere woorden met een toegevoegde -t zijn : *grift* (griffel), *wiert* (zeewier), *wegt* (omwegt); *paerst, nieuwt, nauwt* (bijv. *nauwd*

---

[1]) Hier staat vóor de ə — niet de zwakke d : zie blz. 100.

[2]) De ontsluiting is ook wel aan het begin van woord en zin hoorbaar : „*N*éssoo makkələk!" Hier hoort men een zwakke *d* na de korte energieke sluiting van de *n*.

[3]) Ook *d'r* kan uit *'r* na *n* ontstaan : Now ben *d'r* zeuve.

jasje, *nauwd* want = nauwe haringnetten); *sommigte* (sommige) en ook als voornaamw. *enkeld* en *dubbeld*.

Een oorspronkelijk stemhebbende medeklinker is aan het einde van een woord verscherpt tot de overeenkomstige stemlooze. Deze regel geldt echter niet in het woordverband, wanneer het volgende woord met een klinker[1]) begint : Assət swaer*d*-an de gront kwam. Toe was-te strant soo brâê*d*-iet. Da^{t} skreef ie mit krij*d* op ən plankje. We laege mi*d*-ál de zâale-n-op. Mi*d*-ən grontsâe... Medíen (meteen). Hoe vor*d*-istat? Hij is hâêl vor*d*-in de fəmilie, da's mi^{t} chien zak örrəte (erwten) te berolle (benaderen). Lesten*d*-òòk eris. — 't Huisje stae*d* an de Noortkant. 't Kauwtje kom*d* óf (de windkracht neemt toe). Daer hâa*d*-ən mole-n-estaen. Dat hâa*d*-ie ər bij laete hange. Hij stae*d* omhòòg. Hij was iet fertrauw*d* allien te wacht. Die mid Antjies etrauw*d*-eweest hâat. — Ook bij een stamvorm op -d : „Hij wor*d* al beter".

Daarentegen wordt de derde-persoonsuitgang met een volgende begin-d verscherpt tot een *t* : Hij zâa*t*-*t*an (zegt dan). Ook voor *er* uit *daer* wordt de scherpe *t* gehoord : Die hâa*t*-ər toe gewach fan emaekt. Evenzoo voor *h*- in : „As ik de fok eklaer*t* (^{h})eb". „Dauw*t* (^{h})əm wech!"

Ook spiranten blijven onverscherpt voor een klinker : „Now, o*v*-ek!" „Benauwde halle*v*elləf!" Dat lag an de Noortkant. Mag-et jow nog heuge? — *Ik heb* wordt altijd scherp gesproken als *ik hep*; oorspronkelijk is het dan ook een dubbele *bb*.

Een oorspronkelijke *t* wordt aan het woordeinde niet tot d *verzwakt* : *dat*-ək wordt niet *dad*-ək, tenzij bij zeer zwak accent in den zin. Zoo kan men ook wel de verzwakking hooren vlak voor een sterk accent op de ontkenning *iet*, in het *hulp*werkw. *mot* : „Je mo*d*-íet in je bouk sette, dat ik..." Een oorspronkelijke *-s* kan wèl worden verzwakt : Hij wáz-er toch nog!"

Het is mogelijk, dat al de hier geciteerde niet-verscherpte consonanten stemloos zijn, maar *zwak* gearticuleerd. Het is van belang op te merken, dat het Katwijksch in al deze gevallen bij sterk affect of hevigen nadruk in den zin ook de scherp gearticuleerde stemloozen, dus *t*, *f*, *s* toelaat. Dit is in deze volkstaal een van de belangrijkste verschijnselen van de variatie in den woordklankvorm, al naar de modaliteit van den zin. Deze vrij-

[1]) Blijkbaar ook voor den vocalischen aanhef van de ^{u}w : 't Witte hek, zoo vor*d* ^{u}was ət.

heid wordt verdubbeld in den imperatief. Men kan nl. al naar den nadruk van het bevel, ook in het enkelvoud, aan het werkwoord den uitgang -t (oorspr. -d) toevoegen. Zoo komt men tot drie mogelijke vormen : „Stáe-iet soo te beve" (gemoedelijke raad). „Stáe*d* iet soo te beve" (gewoon gebod). „Stàe*t* iet soo te béve, zeg ik je!" (scherp bevel). Zie hierover bladz. 158.

6. In de hier bedoelde gevallen blijft de slotconsonant zwak gearticuleerd (of stemhebbend eventueel) onder invloed van den volgenden beginklinker. Een ander geval van terugwerkenden invloed is de merkwaardige assimilatie van het lidwoord *ət* aan een volgende *d*, waardoor de *d* een lange sluiting krijgt („dubbel" wordt) : Die huissies waere van -'durrep (van 't dorp). Hij viel van '*d*ak. Die rijer skoot-je mâêst op '*d*ek. As je deur '*d*urrep ging : 'n Klâan en' je in '*d*uin. — Ook aan een *t* : Bij '*t*ol (bij '*t* tol, de tol)[1]).

De gewone regel van gelijkmaking is deze, dat een stemhebbende consonant stemloos wordt voor of na een stemlooze[2]). In het bijzonder bij de spiranten is de Kattəkər tot stemlooze vorming en krachtige articulatie (dus dikwijls „lange" of „dubbele" uitspraak) geneigd : z, v[3]) en g als ss, ff, en cch. *In* het woord worden aan de *s* zelfs groepen van consonanten, voorafgaande èn volgende consonanten, volslagen geassimileerd. We noemen eerst voorbeelden van assimilatie aan spiranten *in* het woord : 't lesse (laa*tste*), 's nass ('s na*chts*) je wiss (wi*st*), onverwass (-wa*chts*), ae(n)ssenss (aan*stonds*), kikfosse, d'âêste (ee*rste*), leuge*ss*, iess (ie*ts*)[4]). In samenstellingen : jaffok, jasspeer (jacht-), waffer (wa*t* *v*oor), Basstraat (Ba*dstraat*). Volslagen assimilatie van een consonant voorop : sseumers (*s'z*omers), ssâalgaen (*t'z*eil)[5]), ssundes ('s Zondags). Volslagen assimilatie tusschen twee woorden : „Hij re*ss*en âage wel" (redt zich). „Bess"-sâaidi („Be*st*", zei hij). „Ze voelter âage was-slappies" (wat *s*lapjes). „Ne*ss*-je zecht!" „(t)Doesséer!" ('t doe*t* *z*eer). „Da*ss*-choet." „Dass-íess" (dat is íets). „Da'*ss* nè*cch*oe-*ff*oor je" (dat is net goed voor je). —

[1]) Omgekeerde „dubbele" explosief is de *k* bij assimilatie van de volgende '*k* (ik), bijv. „'t Sel wel gâen, dèn*k*'." Andere gevallen dan dit verkorte *denk ək* zijn mij niet gebleken.

[2]) Daaronder ook begrepen de stemloos geworden slotmedeklinker.

[3]) De *v* en de (bilabiale) *w* liggen dus hier wel heel ver uiteen. Eigenaardig is de zachte uitspraak in *v*lesch (flesch).

[4]) Zoo ook *taess* (*taats*, punt van de kiel achter de achtersteven). *Fiess* behoeft niet eerst fie*ts* te zijn geweest.

[5]) Zoo ook een ouder praefix in sseuventsch.

't Staet mijn iet te voor, da*t* *t*aer ən tolhuis estaen hâat. Die zâai ie-*ff*eul (n-ie*t* *v*eel). Er mo*ch*-*ch*ien rimpeltje in komme.

Gedeeltelijke assimilatie tusschen twee woorden, volgens de gewone regel, dat de stemhebbende na een stemlooze stemloos wordt : Dat *i*s *f*an Krijn Haezenoote. Van da^{t} *ch*ele tui*ch* *f*an tarrepetijn. Daer weet ik òòk *f*an. Je weet *f*an de hâêle auwe tijd nog wel. IJs *f*an Pâarələ. Astie m'n hoet iet *f*inne-n-ən ken. Da^{t} chelt no*ch*-*t*aér elaete ! Op *s*'n licchəm. 't Is iet *s*uiver. In IJs-*t*an? Op-*t*e klijn (de klijn). Dan mos-*t*e skipper wech. Jonges-*t*ie twintig jaer waere. Dat hâat now âandelək-*t*e brak eweest. Kees Nel was-*t*aer altijd baes over. Geune-n-is beter as-*t*euz' (als deze). As-*t*ie kom(t).

De *s* vooraan, vóor een klinker, is zelfs lang niet altijd tot z verzacht ; althans bij affect of nadruk zegt men : „*S*it now iet te suffe !" In een geval als dit, voor een palatalen klinker, ook voor een k bij palatale klinkers en in de verbinding *st* hoort men de *s* ietwat palataal : Toe ^{u}wa*ss*i stil. — Wee*ss* iet âagewij*ss* ! — Wattə mòòi hui*ss* ! — In ie^{n}*ss* ! — Van *s*ins. — Passop, da*ss*e je-n-iet *ss*ien ! — A*ss*jiet op ən past ! — 't Issiet*ss*uiver ! — A*s* kint ^{h}eb əker eweunt. — Maer díe dor*ss* sòò veul iet te zegge ! (dorst, durfde).

De *r*, die dentaal of alveolaar is, is in het woordverband rijkelijk zwak van articulatie en dikwijls onhoorbaar in posities als : Dae(r) ging ət heen.

Er zijn ook gevallen van wat men dissimilatie pleegt te noemen : wae*n*bur*r*əg (waarborg), fə*r*wâal (fləwâal, fluweel). De wisseling van r en l is bijzonder grillig. Er is in Katw. een werkwoord reutele (oprakelen van de kachel) ; er is een oud werkwoord loteren (leuteren) dat de beteekenis „in onvaste beweging brengen, schudden" had. *Reutele* zou hiervan een „dissimilatie" kunnen zijn, wanneer we uitgaan van een ouder Katw. *leutelen*. Er is nl. in het Ned. Wdb. voor de visscherijtaal een subst. *leutel* geconstateerd, als bijvorm van *reutel*, waarmee men een schopje of spaan aanduidt, speciaal een *warleutel* om gekaakte haring met zout te mengen (warren). In het Katw. heet dit voorwerp een *reutel*, ook wel *leuter*. Déze twee vormen zou men kunnen verklaren uit oorspr. *warleuter* geassimileerd èn gedissimileerd tot *warreutel*, of uit oorspr. *warreutel* gedissimileerd tot *warleuter* naar analogie van andere namen van werktuigen op *-er*. Werkwoorden als *reutelen* en *leuteren*, *reutelen* en *rakelen* behooren

door hun symbolieke beteekenis (beweging, geluid en sensatie) bijeen.

Het woord *kurk* heeft in Katw. meestal den vorm *kullək*. Oud-Katwijksch zijn ook *dekkeles* (deksel en *hengeles* (hengsel). *Maaksel* is in Katwijk *makelâai*.

Dissimilatie is ook in *eveliens* (eveneens) aanwezig. Ook elders waar te nemen is de verwarring van *om-* en *on-*, als in Katw. van 1790 : *omzien* (nu weer *onsien* gelijk in de middeleeuwen; donker (weer), slecht (zicht), *omgeridderd* huishouwe, *omgemak* (ongemak). Een eigenaardige wisseling (door het woord kaebel?) bestaat tusschen *redekaevele* en *redekaebele*.

Oude consonantverbindingen zijn :

de **sk** (met een niet altijd meer duidelijke k)[1]) : Daer skrokki van ; (heviger) daer *sk*riktedi van (bij de s + *r* ietwat palatale *s*). Hij lag wegə*sk*ole. De stoel stong weg ə*sk*ove. Ook in het achtervoegsel -schap : blij*sk*op. Een sterk expressief woord is *skiss* (spichtig, eigengereid, vlug etc. ; *schits* in Ned. Wdb. XIV 729/38). Zelfs in het woord *nieuwskierəch* (nieuwsgierig) is de **sk** doorgedrongen.

De **ft** bestaat nog in *koft* (kocht) en *ekoft*, *after*huis, bij heel oude Katwijkers. Bewaard is de *ft* in *skaft* (schacht) en het woord der vaktaal *hefte*, onderzeesche belemmeringen, waar het net aan „heft", ook wel een uitsteeksel aan dek, waar het net aan blijft haken ('n heft). De uitroep is : „Hij héft!"

de **gn**[2]) in : *gnieze* (niezen), *gnorre* (knorren), *gniepərəg* dee-d-i (geníepig), *gneuzele* (komen neuzen).

de **tj** in *tjik* (driekant zeil ; hoofdijzer van vrouwen ; dit laatste is overdrachtelijk, ietwat gekscherend).

De *h* is bij den Katwijker veilig ; behalve in het woord *hoe* bij zwak accent : „*Oe* ᵘéet jíj dat?" „Oe komt tát nou?" Bij nadruk : „*Hóe* kòmttat!" Katwijkers beweren, dat de Noortəchərs en Skevelingers de *h* niet aankunnen zonder fouten.

Verkorting van klinkers hebben we reeds geconstateerd bij de *ô* (ou en oe) in *nomme* (noemen, tellen, opsommen), *onnómmelək* (ontelbaar), *blom*, *motte* (mosse), *genoch* ; bij de „eeu" in *snow* (snow, naast snâêuw en snâêw) en bij de *ij* in *tərwèl*. Een andere is *nimməndal* (niemendal) en *end* (eind). Niet gerekt is de klinker

[1]) Zie Schrijnen, O. Taaltuin blz. 368 van Jg. III.

[2]) met spirant g. De afwisseling gnorren-knorren wijst natuurlijk op oudere explosief.

in *mennəg*mael; het woord *menig* is overigens in Katw. *mienig* (alleen „mennig vischje" komt voor).

Dikwijls is in samenstellingen en bij enclisis het tweede lid verzwakt : *driemal* (driemaal) *Sweundes* ('s Woensdags), *dus* („dut is" bijv. : „Dus 'n benauwd oppertje", voor „dit is")[1]).

Een bijzonder geval is de vorm *miskíe* (məskíe) voor „misschien". Hier is de -n afgevallen door de oorspronkelijke uitspraak *miskíən*, waarbij de regelmatige verkorting van *-ən* tot *-ə* optrad.

Eigenaardig is de verkorting van *stómboot*, blijkbaar voor de verbinding *-mb*, maar dan van opmerkelijk jongen datum.

Verscherping treedt op tengevolge van nadruk of affect; zoo bijv. bij een opgewonden uiting als „sit now iet te suffe!" Talrijke verschijnselen van dien aard zijn bij de flexie bijv. van den imperatief in het Katw. van belang : zie blz. 101.

Verscherping van den woordvorm is frequent door de algemeene assimilatie van stemhebbende consonanten aan stemlooze. In sommige constellaties is er naast de neutrale „zachte" een affectieve „scherpe" vorm, bijv. naast : „Toe mo*z-de* Stijger zegge van wie*z* *d*a-tauw was", „Toe mo*s-te* Stijger zegge van wie*s-tat*tauw was". Er zijn ook woorden met een zachte òf scherpe consonant, al naar de modaliteit van den zin : dərék (direct) en tərék; bərtael (brutaal) en pərtael; gíen (geen) en *ch*ien (bij accent : „Onder de téelt hàai je *chí*en bént"; misschien is de *ch* te danken aan de geabsorbeerde *n* van *ən* of *nə*). De scherpe *-t* uit -d aan het woordeinde, wordt soms doorgevoerd in de verbuiging : woorden als ma*ent*-ma*ente* (meerv.), zie hierover blz. 108 boven. De *-s* wordt weleens verscherpend toegevoegd; behalve aan adverbia, ook wel bij andere partikels, als bijv. het voorzetsel *teuge* (tegen), in een uitdrukking als *teugestən aevənt*, waar door de -s ook nog de *d-* is verscherpt (de zachte of neutrale vorm is *teugə(n) de-n-aevənt*). Ook deelwoorden krijgen, in adverbiaal gebruik, de *-s*; zoo bijv. *drijvend*, dat *drijvens* wordt in de beteekenis „op een draf, met geweld". Zelfs kan dit hevige bijwoord worden verzwaard door een voorgevoegd *en* (waarschijnlijk een zwakke vorm van het artikel *in* (an?) : We ginge *ən drijvens* voor de wind om, in toe ging alles wech. Bekend is de

[1]) Zie ook de vormen met *ə* (blz. 91), vooral vreemde woorden als pərtael, fərwâal, tərék; ook de syncope van *ə* in woorden als gloof en vrónder (vəronder, vooronder); pərtĵ(tje) en pârtie zijn eenigszins verschillend van beteekenis.

verzwaring van *jae* en *neen* door de persoonlijke voornw. en door *et* : „Liepe jelui anders binne?" „Bè jae *ət*!" (Hier is de zwakkere vorm „Bè jae", of zelfs „*W*è-jae"). Het woord „neen" heeft ook wel een tweeklank : „'n Soldaet mee? *Néeən*, dát heb ək iet əhoord!" Substantieven kunnen worden „verbogen", met een *-ə*, ten deele tot uitdrukking van een maximaal begrip : „Op tie driemaster staet mə-n ən klúite zâal hoor!" (kluit = massa, dik brok) : zie verder blz. 111. Het voornaamwoord *waffer* (wat voor een, hoe een) wordt substantief door -ə : „Wáffəre mòt jə hébbe, freere, Noord of Zui?" „Waffər hoed bedoel je?" Maar nu is er een zware vorm bovendien : „*Wáffərè* bedóel je?" naast bijv. „*Wáffərə* mòtjə hébbe?" Zoo ook bij *welləke* : *wéllәkè*.

Nog weer andere varianten van lichte en zware vorm zijn paren als *mâêst* en *mâêstal* : „Die ríjer skòot je *màest* op 'dék". „An bakboort dat was *mâêstal* ən nieuw tauw-dat-taer lach".

De verzwaring van den woordvorm houdt ook verband met de „woordsymboliek". Ten eerste is er het bekende verschijnsel van de wisselvormen in den woordaanhef[1]). Ten tweede is het mogelijk, dat het woordéinde wordt verzwaard; zoo bestaat er in Katw. een vorm *klors* naast *klos* (garen; ook : stamper)[2]). Het werkwoord *kneuzen* luidt in Katw. *kneurse*, het deelw. is *ekneurst*. Men zou kunnen denken aan invloed van *knoerse* (verknoerse); maar er bestaat een Drentsch kneurn naast kneuzen (Zie W. de Vries, Tijdschr. Ned. T. en L. XXXIV 282). Aan afwisseling van scherpe t en zachte d in den woordaanhef zou men kunnen denken bij het werkw. toppe-doppe (nu en dan met de *toppen* van de masten in de golfdalen zichtbaar zijn). Maar een werkwoord *doppen* (dompelen èn duiken) is elders bewaard (doppen is duiken bij Gezelle, zie Ned. Wdb. i. v.), en dat is verwant met doopen. Dit neemt niet weg, dat dan naast *doppen* onder invloed van „top" de vorm *toppen* is ontwikkeld.

Het werkw. *tobben* heeft den vorm *toppe*, verl. tijd topte; *lubben* (de visch van ingewanden ontdoen) heeft *luppe*. Er is een werkw. *skrobbe*, met de beteekenis *jeuken en jeuk verdrijven door krabben*; dit heeft in den verleden tijd den scherpen vorm *skropte*. In de gewone beteekenis is het *skrobde*. Deze verscherping (uit hij skro*pt*?) is te vergelijken met die van maent-maente (zie blz. 104).

---

[1]) Hierover Schrijnen in Tijdschr. Ned. T. en L. XXIII.

[2]) Andere woorden op -rs zijn klirs en knors.

VIII.
ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN

In het Katwijksch is de genitief nog gangbaar, en ook is de genitiefvorm op eigenaardige wijze uitgebreid over andere naamvallen.

Resten van den partitieven genitief zijn termen van de visscherstaal als *twie mao*^{n} *hoops* (twee manden visch, die men in hoopen deelt) ; *iet feul hoops*. In den tekst van 1790 staat : „Veel hoops maar weinig koops" (de quantiteit is groot, maar de qualiteit gering) ; deze uitdrukking is nog gebruikelijk. Talrijk zijn in het Katwijksch ook de bijwoordelijke genitieven, waarvan een voorbeeld : *Ofslaeges*, dan brochte we twaelef honderd zös in dortig kantjens an (voor of op de veiling) : bij den afslag.

Verkleinwoorden worden, in het enkelvoud, gevormd door den uitgang -(t)je : kopje, zakje, huisje, lòòpje, slòòtje, voetje, bròòtje, montje, stompje, bòòmpje, kannetje, kommetje, ringetje. In den tekst van 1790 komt nog herhaaldelijk de oude vorm *-tje* voor, de aanvankelijke „mouilleering" van -ke(n) : *hoektye* (hoekje), *muistyes* (nl. dunne touwtjes, die als maat of merk om een dikke tros worden bevestigd).

In het *meervoud* hebben verkleinwoorden echter den uitgang *-ies, -jies, -tjies* : koppies, zakkies, huissies, lòòpies, slòòtjies, voetjies, pòòtjies, bròòtjies, montjies ; stompies, bòòmpies ; kannetjies, pannetjies ; kommetjies, ringetjies ; droppeltjies. De enkelvoudige vorm op *-ie* als in loopie, koppie, komt in Katwijk aan Zee niet voor[1]) ; die behoort bij de taal van „nae binnene". Wèl is in het Katwijksch de *bijwoordelijke* vorm op -ies gangbaar : strakkies, zachies etc. De *ie* in het meervoud is klaarblijkelijk bewaard door een in dit dialect vroeger regelmatige nasaleering van *-(k)în* voor *-s*. Naast een enkelvoud *slagje* (een eindje zeilens bij het laveeren) staat het meervoud *slaegies*.

De *meervoudsvorm* is gelijk aan het enkelvoud bij sommige

[1]) behalve bij eigennamen ; zie blz. 108. Zie ook bij woordvorming, blz. 64.

woorden in collectieve beteekenis[1]), bijv. *de duin* (het duinlandschap) ; maar : Der lagge *'n paer duine* (afzonderlijke duintoppen).

Zoo ook namen van getallen, maten, aantallen, prijs : *snâes* (twintigtal), meervoud snâes ; *vaem*, meervoud *vaem*.

De *-n* komt alleen nog voor bij woorden op een vollen klinker : *skoen* (van skoe), *knien* (van knie), *zâen* (van zâe), *taen* (van tae = teen), *klâen* (van klaed[2]), *pâon* (van pâo[n]), *mâon* (van mâo[n])[3]), zie blz. 95).

Meervouds *-en* komt alleen voor bij hiaat : Keetje die altijd *musse-n*-emaekt hâad.

Een meervoud op *-s* hebben, behalve de woorden met een uitgang *-er*, *-el*, en de verkleinwoorden (-tjies, -ies), ook de in het Katwijksch talrijke woorden op *-e* : kegge-kegges, krebbe-krebbes, vlagge-vlagges, skobbe-skobbes (schubben) ; jongste-jongstes (de jongste aan boord), jonge (jonges), (maaid-)maaides (naar jonges) ; een eigenaardig woord met sterke gevoelswaarde is *dagge* (stout kind)-*dagges*. Dan zijn er de woorden der vaktaal : *puzze*, *knozze*, *fazze*, *kozze*, die een vervorming zijn van *puts(e)*, *knods(e)*, *fats(e)*, ook alle met een *-s*. *Puzze* kan de *-e* hebben bewaard of gekregen in de verbinding, *'n puzze waeter* (zie bij verbuiging van maatnamen, blz. 111). Ook woorden op *-en* worden gesproken op *-e*, en kunnen dan meervoud op *-es* krijgen : twie kruiwaeges. Het meervoud van woorden op *-ing* is, als in het Friesch, nu en dan *-es* : *zinkes* (zinkings[4])). Zoo bestaat er naast den vollen vorm *kozzing* (kozze) het meervoud *kozzes*, waaruit *kozze* kan zijn afgeleid.

Een meervoud op *-s* bij een woord op consonant is *dings* (trekjes van het karakter, aardigheden) : Van die aardige (eigenaardige) *dings* hâatse ; *stiks* (stuks, aantal) : vier *stiks* **f a n** kooie[5]). Van *smit* bestaat meerv. *smiss* (uit *smits*) ; daarnaast ook *smitte*[6]) (der-

---

[1]) Collectieve woorden zijn meervoudig in gebruik : Buite sting *dat cheslacht* (de heele „clan"), *die waere* dol (woedend).

[2]) Ook : „onder z'n *hoeën* hebbe" (mv. van *hoede*).

[3]) Ietwat onzeker is *laen* (schuifplanken en losse planken in het logies) : Wat doe j' op te *laen*! (waarom zit je nog in 't logies, ga naar kooi). Een mv. *laene* komt ook voor evenals een (zeldzaam) enkv. *laen*.

[4]) nl. zenuwpijnen.

[5]) Meervoud *stikke* beteekent : gehavende haringen, „brokken" visch.

[6]) Zie blz. 95.

gelijke meervouden van den verscherpten stamvorm zijn *maente, naete* en *tiente,* waarvan men de „bennetjes" vlocht). Een oude meervoudsvorm is nog in den vocatief van een commando bewaard : „Haele, *mans,* haele!"

Ook abstracta komen in het meervoud voor : Jae, dat waere zwaere *tijje.* Ook de reeds genoemde uitdrukking : onder *zən hoeën* hebbe (hoede).

Talrijk zijn de verzamelnamen ; van meervoudige begrippen : want (de netten), drit (oude haringnetten), krit (kleine scharretjes), keu (kleine scholletjes), grom (ingewanden van visch) ; van enkelvoudige begrippen : 't stel (het heele vischtuig), brood (de voorraad „kaak"), aas (de voorraad lokaas).

Een oude verbogen datief, vroeger wege, is bewaard van *weg* : *Uit*-te *weech*! Niks *in* de *weech*! Asser wat *in* de *weech* komp, mot je maer rooupe. *Onder*weech ; hallef*wege* Skeveling an. Een andere datief van het onzijdige *òòg* is bewaard in : *uittenòòge* (niet meer te zien) ; misschien is het *meervoud* bedoeld : uit *den* oog*en.*

Er is in het Katwijksch een eigenaardige verbuiging van eigennamen, sommige voornaamwoorden en de namen van maten en hoeveelheden.

Eigennamen met verkleinvorm op *-tje* hebben den verbogen vorm op *-tjies* in andere naamvallen dan den eersten : *Jantje* is siek, maar : Hè-je *Jantjies* iet ezien? Isset mit *Jantjies* choed? Ik hep et *Jantjies* ezâat. — Ook vinden we bij verkleinende en andere namen op *-ie* den verbogen vorm op *-ies* : *Dirkie* isser iet. Hè je *Dirkies* iet ezien? Hè je *Aries* iet ezien? Isset mit *Dirkies* (Aries) choed? Hierbij dient opgemerkt, dat de uitgang *-ie* als verkleining in het *enkelvoud* bij *gewone* zelfstandige naamwoorden niet voorkomt ; blijkbaar is hij bij den onverbogen vorm in plaats van den enkelvoudvorm *-(t)je* bij namen uit de verbogen naamvallen overgenomen. De verbogen vorm op *-jies* en *-ies* is tevens de vorm van het meervoud ; de verbogen vorm in het enkelvoud is in oorsprong klaarblijkelijk de genitief. Dit wordt bevestigd door vormen als : Wel wat seg je wel van *Annae's*? Gewone namen hebben een verbogen vorm op *e,* (dat bij de meeste zelfstandige naamwoorden eveneens tevens meervoudsteeken is). Ook deze *e* zal wel in oorsprong de zwakke genitiefvorm zijn, oorspronkelijk *-en,* een volle vorm, die bij hiaat regelmatig optreedt. Zoo is de verbogen vorm van *Jan* regelmatig *Janne* :

Janne booukⁱ ; Piete skoe (Piet zən schoen) ; van *Aai* (een andere vleinaam voor „Adriaan" dan Arie) *Aaje*. Typische voorbeelden zijn : Heb je *Dirreke-n*-ekend? *Janne* was 't ər om te doen (Jan had het opzettelijk gedaan). Ook de op zichzelfstaande familie- of schimpnaam wordt verbogen : „Hè je Heistekke nog ekend?" „Jae zeker, in Sikkebekke-*n* òòk."

Van een samengestelden naam heeft alleen het laatste lid dit naamvalsteeken *-e* ; we vinden dus de volgende verbuiging van *Krijn Haezenoot*. Hier weunt *Krijn Haezenoot*. Dat is *Krijn Haezenoote* huis. Geef 't *Krijn Haezenoote* maer. Ik hep *Krijn Haezenoote-n*-ezien. 't Is fan *Krijn Haezenoote*. Hij liep mit *Krijn Haezenoote* etc. — Zoo ook wanneer de naam verkort is. Huig van der Plas heet in de wandeling Huig Plas, Ysbrand Verdoes heet Ys Does, Hubrecht van der Marel heet Huib Maerel. De verbogen vormen in andere functies dan die van het subject zijn *Huig Plasse(n)*, *Ys Doeze* etc. Zoo bijv. : Huig Plasse vaeder. Dan ginge we bij *Jannetje Vliete* ; *Aaj* van *Knelis Duine*.

Ook heeft de bijvoeglijke genitief bij eigennamen deze *-e*(n) : Hij stierde mee van Piet Meerburrəge vaeder (hij is tevens schipper geweest in dienst van den vader van P. Meerburg). Bijnamen nemen eveneens de *-e* aan : Die vrouw, die mit Janne-*n*-etrauwt is, mit Jan de mao^{n}maekere (hier is de subjectsvorm *Jan de mao^{n}maeker*) ; zoo ook Klem van Jans de Noortegere (de Noordwijker). Zoo ook : *Krijn de slaegere* vaeder (de vader van K. de slager). Bij sommige familienamen op een klinker is de verbogen vorm op *-n* gebruikelijk : Ze weunt taer bij de vurrəwer, bij *Van Schien*, terwijl de subjectsvorm *Van Schie* is. Een achterkleinzoon van een stamvader *Teun* zal den naam dragen van : Wullem van Wullem van Leen *Teune*. Wordt hij als kleinzoon voldoende benoemd geacht, dan zal het zijn : Wullem van Wullem (van) *Leene*. Zijn grootvader zou „in 't korte" *Leen Teune* heeten. Heette de stamvader niet Teun maar Arie (vleinaam Aaj), dan zou de achterkleinzoon heeten : Wullem van Wullem van Leen (van) *Aries* (of *Aaje*). Een poging tot benoeming van Jakob de Best z'n vader Klaas, die zoon is van Jakob, die zoon is van Hein, is het volgende : "Klaes fan Jaepje Hâane, dat is Jaekoppe vaeder, wat now nog Jaepje de Best is".

Vroeger werd de voornaam van een langen naam verbogen ; tegenwoordig wordt de verbuiging van den voornaam wel ver-

waarloosd. Wanneer iemand Piet heet en zijn moeder Nel, dan draagt hij den naam Piet fan Nelle, zoo ook Jan van Bette, met een *-e* na het voorzetsel. Deze vormen met een vast *van* verbonden (*van* is bij den moedersnaam vaster dan bij den vadersnaam), worden op een eigenaardige manier verbogen : zij blijven *Piet fan Nelle* en *Jan van Bette* in de functie van lijdend voorwerp, maar in den bijvoeglijken genitief en in de functie van meewerkend voorwerp heet het : *Piet fan Nelles* en *Jan van Bettes*. De *-s* treedt hier op, omdat de subjectsvorm reeds een *-e* heeft, en men den voornaam niet meer verbuigt. Volgens mijn zegsman zou men dezen vorm op *-es* oók in de functie van *lijdend* voorwerp en na een voorzetsel, en zelfs als *subject* bezigen, wanneer de naamdrager al *heel oud* is, of allang overleden en desondanks nog bekend. Zoo zou men van den reeds voor een halve eeuw overleden Piet fan Nelle kunnen zeggen : „Den(!) Piet fan Nelles hâad-et ezâad!" en zonder twijfel ook : „Ik ben bij Piet fan Nelles eweest". Maar met namen van jonge menschen „wil de *-es* niet lukken", zelfs niet vlot in de datief-functie. Een zoo gefixeerde naam op *-es* als Piet fan Nelles of Râan van Gerreses kàn ten slotte opnieuw worden verbogen met een derde casus-teeken : *van* Piet fan Nell*ese*.

Ook de voornaamwoorden *wie* en *die* vertoonen in de verbogen naamvallen den genitief-vorm, *dies* en *wies* : *Wies* hoed is-tat? „Wel, Wulleme" (die van Willem ; Groningsch : Willem's). „Now weet ək nog iet, *wies* hoed dat is". „Je ken əm toch wel? Wulleme, *dies* huis ov-ebrand is"[1]). Verder : *Wie* komt taer? *Wies* sag ik taer? *Wies* hep ək dáer now? *Wies* hâati toe die gulde-n-egeve? An *wies* hâati toe die gulde-n-egeve? *Wies* pet hebbək nów op? Aerende? *Dies* past mijn iet (díe z'n (pet) past mij niet). *Wies* haest heb je? (Waarom zoo'n haast? eig. : Wie z'n haast?). „Kè^{n}je Jaep Ouwehande?" „Jae'k". „Now, an *dies* heb ik 't egeve". Zoo ook : „Gijze? Neen, *dies* ken ək iet foor dat werrek gebruiken".

Een andere eigenaardige verbreiding van een uitgangsvorm valt op in den zin : „Ik foer voor ən halləf-fierendâelsje"; hetgeen beteekent : „Als jongen kreeg ik 1/8 van de volle matrozengage". Men zegt : „Hij vaert voor (ən) vierendâels voor drie

[1]) Zoodra het antecedent niet een bepaalde persoon noemt, zou het *wies* zijn : De man, *wies* huis ov-ebrand is.

vierendâels, voor dort' alffierendâels (= 5/8)". Het is mogelijk, dat de vorm „(voor) drie vierendâels" een ellips is met het verzwegen of bijgedachte woord „matroos" of „man". Het eigenaardige is, dat deze vorm op *-s* in den verkleinvorm gehandhaafd blijft. (Men zou op een dwaalspoor komen, wanneer men hier een piquanten verkleinvorm op *-sje* vermoedde). We kunnen de uitdrukking begrijpen als : „ik voer als halfvierendeels-jongetje". Daarbij is het echter niet geheel bevredigend, dat de *-s* níet staat bij „ən half-dâel", „n drievierendaeler", „n dord'alver" enz.

Voor de verklaring van den *-s*vorm uit ellips pleit de vorm „driestrengs" e. d. : voor driestrengstouw (touw van drie strengen gedraaid) : Op Noortəch gebruike ze veul driestrengs.

Verbuiging op *-e* komt bovendien voor bij een aantal substantieven, die een maat van inhoud of hoeveelheid aanduiden. Het woord *kist* in de beteekenis van houten voorwerp is onverbuigbaar : Hij hâat ən auwe *kist* ekoft. — Maar wanneer het een inhoudsmaat aanduidt, in verbindingen als *'n kist turf*, krijgt het *als object in den zin* de buigings-*e* : 'n *Kist* törrəf is chaauw óp. We hadde-n-ən *kiste* törrəf staen. Zoo ook : Die *nemmer* waeter kost vijf cente. Hael effe-n-ən *nemmere* waeter. Ook na een voorzetsel : De boere, die reene altijd nae Lâaje toe mit ən *vrachte* visch. — Bijzonder gebruikelijk is deze verbogen vorm bij woorden, die een gróote hoeveelheid noemen, in het bijzonder ingeval de spreker het „intensieve", het „erge" of het „verrassende" van het gebeuren in den zin constateert. Zoo kan het woord „skuit", verbonden met „haering", beteekenen een *volle* schuit, een *schuitvol* haring. In die beteekenis wordt het woord als *object* verbogen natuurlijk : Da't ən beste *skuit* haering! — Toe vinge we daer in ən week ən *skùite* háering ; nou! — De hoeveelheid visch, die men vangt in de punt van een trawlnet heet *boks* (de punt heet *kuul*). Als object in den zin, in het bijzonder bij ophef over de veelheid, heeft het woord de *-e* : We zette-n-en *bókse* vísch skeep, van ráek! — Een sterke vlaeg wind bij storm is 'n *bos* wind. Het woord *bos* komt ook voor in de beteekenis van „verward kluwen van netten", maar is dan onverbuigbaar. Wel daarentegen : We hadde-n-ən *bósse* wínd! — In dit en dergelijke gevallen wordt zelfs in den nominatief de verbogen vorm gehoord. De *-e* is klaarblijkelijk niet meer een naamvalsteeken, maar een verzwaring van den woord- en zinsvorm tot uitdrukking van een superlatief of intensief met sterk affect. Het blijkt,

dat men in neutraal-mededeelenden zinsvorm een dergelijk woord als object níet verbuigt. Men zal rustig vertellen : Toe krège we 'n hòòp waeter, *in toe* riep de skipper... Maar bij dramatische voorstelling ontstaat deze vorm : Toe krège we-n-om en ùur of drìe toch ən *hóope* wáeter, man! — De woordvorm is dus afhankelijk van de in den zin uitgedrukte gevoelsmodaliteit. De *-ə* in de verbinding der twee substantieven is feitelijk een element van het zinsrhythme geworden. Het blijkt, dat in dergelijke verbindingen ook een oude stam *-ə* kan worden bewaard : Dan sting der ən háele *skáere* mensche! — En het is begrijpelijk, dat er in de vaktaal aan boord verschillende termen zijn, waar de verbinding tot samenkoppeling is vergroeid. Hier wordt de -e dus gesproken in alle naamvallen en ook zonder den intensieven nadruk; het is een „overgangsklank" of „verbindings-ə" geworden : *'n komme dòòp* (een bakje met saus), *'n potte brokke* (een pot vol kaak), *'n panne gort* (de „viktaelie" bij „kantfaere"), *'n tonne gort* (stond daartoe „onder de bank"), *'n potte brouw* (soep).

Het geslacht der zelfstandige naamwoorden vertoont eenige bijzonderheden. Niet afwijkend van het algemeen Zuidhollandsch is de overheersching van het natuurlijke geslacht in een combinatie als deze (de naam „krepeltje" geldt een oud vrouwtje) : *Dat* krepeltje, kè-je *die* iet? *Ze* weunt an de Straet. Eveneens is algemeen Hollandsch de „nadrukkelijke" buigings-n, als in : „*Den* Piet fan Nelles hâat et ezâad!" Zelfs is deze -n als overgangsklank gefixeerd in correlatieve pronomina bij de aanduiding van vrouwelijke personen : As-*ten ien* ən kwartje hadde, dan zâai z e teuge *den* aor : „Buurvrouw! ik heb weer 'n kwartje hoor!" Ook zegt men van een man, die 'n „groote bek" opzet : „Wat *nən* hózesmoel!" (een hoos is een laars tot aan de heup, met een groote opening dus). Zie verder blz. 92.

Afwijking van de Nederlandsche cultuurtaal, niet steeds van de verdere Zuidhollandsche volkstaal, vertoonen : de strand, het skool (de school), tol (tolhek, tolboom), het bent, de donker (schemering). Men zegt *de wal*, maar „op *ət* Engelsche wal", waarschijnlijk te verklaren uit verscherping van *opd'* door de *p*. De voorraad bier aan boord is *et bier*: Waer lâat ət bier? 't Bier is choed fan de râais (op deze reis is het bier goed?). Maar in de beteekenis *bierpap* en ook in die van *'n kommetje bier* is het *de* (*die*) *bier*. Onzijdig *ət* is naast *de* gangbaar bij *de* of *et lont*, *et* of

de saejing, de of *ət* jaffok (jachtfok). Men spreekt van *ət val* (een takel), *ət slag* (een rijweg, een eindje zeilens etc.) ook van *ət deurslag* (werktuig om een gat in het zeil te maken). Ook de samenstelling *ət douwspil*; en zelfstandige naamw., die oorspronkelijk bijwoorden waren : *ət achterin* (achterlogies, *ət ope* (open ruimte om te zeilen). Men onderscheidt : *de lek* (een vischplaats, de binnelek, de buitelek, 'n goed lekje) en *ət lek* (in een schip of ton, het gewone woord), *de* (hemd)*boord* en *het* (scheeps)*boord*, *ət bom* (kurk of houten pin midden in een vat) en *de bom* (schuit). Het oorspronkelijke verkleinwoord *deutel* (klein propje) is niet meer onzijdig *ət*; wel *ət kwaertel*. Men zegt *de zwin* (een geul tusschen banken). Woorden op *-sel* zijn onzijdig, maar een korst onder in de pan heet *de bransel*. Een afleiding van het werkwoord *zâale* (zeilen) is *de* (thuis)*zâal*; natuurlijk is *het zeil* nog *ət zâal*. Evenals in ander Hollandsch zegt men : deur *de* midde breke.

De namen der windstreken zijn ten deele onzijdig : ət West, ət Oost; daarentegen de Noord, de Zuij en ook *om de* West, maar : *ət* Suidwest. As-te wind van *'t West* was. We liepe *om de Noord*.

XI.
HET BIJVOEGLIJK NAAMWOORD

Het bijv. naamwoord heeft de gewone verbuiging. Soms is de verbogen vorm zonder rekking afgeleid : 'n *grovve* stem.

Het bijw. van graad *hâêl* is ook in Katw. als een adjectief verbogen : de *hâêle* auwe tijd. Oude flexie vinden we nog in : met *gemiender* hand (met vereende krachten ; in den tekst van 1790 ; thans bij ouderen).

De *overtreffende trap* komt nog vaak als naamwoordelijk gezegde voor : Piet fan Nelles die was toe de hòògste (degeen die het meest besomde ; bijwoordelijk : ət hòògst). Aardig om de antiquiteit is : De skrík was *ət mâest* (het grootste, het ergste ; de schâde was van geen belang) en daartegenover : De onkoste da^{t} was *ət minst*. *Mâêst* (grootst) komt ook nog voor in : de *mâêste* macht (de meerderheid). Een versterkte superlatief is *alder*best, *alder*minst. De absolute superlatief (een zeer hooge graad) wordt op verschillende wijzen uitgedrukt : Uitgebrande olie was onze vettighâaid. Neen, ət ferskil is *te gròòt* hoor ! (wel heel groot !). We waere toe *zòò* zuinəch *fan belang* (heel zuinig).

Over locale bijwoordelijke en bijvoeglijke comparatieve vormen, zie bij het *bijwoord*, verderop. Een bijzondere, verzwaarde vorm in bijwoordelijke functie is : Daer staet se *skoonste best* te praete (als of er geen werk was ; doodgemoedereerd). De superlatief wordt hier door een nieuw „suffix", nl. het „leege" *best* versterkt.

ZELFSTANDIG GEBRUIKTE ADJECTIEVEN

De schipper, de kapitein, heet *„auwe"*. Wa^{t} sâat-*tən auwe*? Is *tie auwe* al om-boord? — „De *Auwste* (meerv. auwstəs)" is de oudste der *licht*matrozen ; de naam hangt af van het werk, niet van den leeftijd. Er kunnen dus meer dan éen „auwstəs" zijn : Wij vaere twie *auwstes*. Hij was al twie in twintəch, maer hij voer nog voor *auwste*. Gijs was *auwste*, in ik *jongste* ('n jongen

die 5/8 van een matrozenaandeel verdient, dus *dord'alver*[1]); de jongste lichtmatroos). De jongste aan boord is de *òfhauwer*, d. w. z. die de reep van de winch afhoudt bij het inhalen van de vleet. Het schip èn de schipper heeten naar gelang van de „besomming" (opbrengst van de vangst) : de *laegste*, de *hoogste*. Zie ook superl. adv. adj. als de *noorste* : blz. 70.

Haring wordt door vele zelfst. gebruikte adj. omschreven. Haring van het vorige seizoen : Da^{t} ben'*auwe* zeker? (zoodra de nieuwe haring er is). 'n *Dòòie* (die al lang in het net heeft gezeten). *Droge* (zijn haringen uit een vat waar de pekel uit is geloopen). *Groene* (de haringen die nog niet heelemaal zout zijn geworden). *Wrakke*[2]) (de haringen die haast bedorven zijn); *dubbelwrakke* (die heelemaal geel zijn geworden).

'n *Taaie* is een borrel. Wə zellə-n-ən *taejə* neme; ook 'n *blinde*.

Hij hâat de *vrije* (de vrije beurt of „torn"; hij is vrij van het werk). Vraagt men „Waar is-te *vrije*?" dan kan daarmee ook degene die vrij is, bedoeld worden.

Hij lâat op *ət slechte* (aan de luwkant van een eiland, of bij de kust, waar de wind af waait).

Van dat *auwerwesse* zou ik nog rijkelək op kennə gevə ! (Dingen uit den ouden tijd).

Verkleinwoorden zijn : *Auwe grootjies*, nl. knoopen, die aan de speerreep en aan de peezen van de netten zijn blijven zitten ; eigenlijk stukjes van de „staal", die men „behauwe teelt" er afneemt ; wat er aan blijft zitten, noemt men „oude grootjes", omdat „het dingen zijn waar je niets meer aan hebt".

't Lestje is bij het visch-lossen de laatste visch, die bijeengeraapt „er uit" komt. „Da's 't les^{t}je !" Ook het restant van vloeistoffen heet „les^{t}je". Iemand, die na vele mislukkingen nog éens met een nietig zaakje begint, om weer „op te komen", van hem zal men zeggen : „Das 't leste oləsjə (oorspr. het laatste oliesel)". Het heeft de beteekenis : „Minder kèn 't iet as tát". Deze uitdrukking wordt ook verkort tot : „Da's 't lessjə ! (de ss klinkt ietwat palataal). „Da's 't lessjə" beteekent ook : „Dat is mijn laatste verkiezing".

'n *Slechtje* is een oogenblik, waarop de zee in de nabijheid van het schip zoo „slecht" (vlak) is, dat er geen water zal over-

[1]) Zie blz. 17.
[2]) Uitspraak : *v*rakke.

komen ; „'t slechtje" moet men „waerneme". „'t Slechte" is het deel van de zee dicht bij den wal, waar de wind nog niet de golven opjaagt : „'t Is mitte ooste wind 'n *slecht zâêtje* onder de wal (dus : in verhouding tot de windkracht geen hooge golven)".

PRAEDICATIEVE ADJECTIEVEN

Heel gebruikelijk zijn : *kwijt* zijn en *prat* gaan op. Een vakterm uit den tijd der bomschuiten is : „Asset waeter viel, dan zette we 'm *drôôg* (nl. de skuit, op het strand)".

Eenige bijv. naamwoorden hebben in praedicatief gebruik een bijzondere beteekenis, of wel zijn praedicatief in de vaktaal bewaard.

Fijn. In de beteekenis : kapot, gebroken. Dat net is *fijn.* Die dissel is *fijn.* Dat kopje-n-is *fijn.* Zelfs als de huisvrouw de „bongs" hoort, zal ze zeggen : „*Fijn*? of iet!" (is het stuk?).

Deun (18E. don). „*Deun* be^{n}-je!" is de waarschuwing aan dengene, die de netten naar beneden haalt in 't ruim (wechstauwt), dat hij niet meer trekken moet, omdat er geen „loos" meer is, de netten gaan „deun" (gespannen) liggen ; ook als er bijna niets meer te trekken is. De volledige term luidt : Je bent deun an de hande (men voelt het strak staan in z'n handen). De râêp staet ààrəch deun (de reep staat strak gespannen) ; 't is bijna „op springes-of". We vaere *deun an* əm heen (dicht langs hem). Da^{t} sel *deun an* weze (ouder : don-an). *Deun an* de wind zâale, deuntjes-an de wind (skrael an de wind). 't Wassər *deuntjes an* (ze hadden het arm).

Glom[1]). In de beteekenis „nagloeiend". „Is m'n tèst noch *chlom*?" „Lâat de kachel *glom*?" Glomlegge is nagloeien, dus bijna „uit" zijn. „As te kachel glom lâat, mot ər gauw 'n skeppje kolen op". „Gloeiend" staat de kachel, als hij heel hard brandt.

Praedicatief gebruikt wordt ook *skaeləs* (schaaloos) in de uitdrukking : *skaeləslòòpe* (zonder werk rondloopen ; zonder vaart „loopen"). Wanneer bij het schaatsenrijden de schaats breekt, heet het ook : ik ben *skaeləs* eworde. Vroeger was ook een schip, dat buiten gevecht gesteld was, *skaeles.*

Mogelijk is het praedicatieve adj. *lens* afgeleid van het sybstantief. Die pomp is *lens.* D'r is gien *lens* in (het houdt niet op).

[1]) Ned. Wdb. „nu en dan 17E".

(Over de onzekerheden van dit woord, zie Ned. Wdb.). Zoo is er ook een zelfst. naamwoord *luip*, een stilte tusschen twee windrukken : D'r was effen-ən luipje. Hiervan kàn afgeleid zijn het verkleinde adjectief : „'t Is luipies" (stil weer), en de comparatief : „'t Is nou'n end *luiper*" en superlatief : „'t Is op *sən luipst* eweest" (nu wakkert de wind aan). Men zegt ook wel : Zoo'n *luip* halləf uurtje was et.

Er zijn adj. begrippen, in het bijzonder praedicatieve, die in het Katwijksch worden omschreven. We herinneren aan : „Gevalletjies as tat fan jou, *komme iet feul voor* (zijn zeldzaam). Da't*s* *praet te grabbel* (dat is onlogisch, onzinnig). Ook is er wel omschrijving in een *plastischen* hyperbool als : Ik heb 'm *z'n òòge dicht* eslege (blind). Men zal zelden of nooit in directen vorm constateeren „hij is dronken" maar Hij hâat *de hóógte skèep* (nl. de volle hoogte *van de flesch* „ingeladen")[1]. Hij hâat de lamp an. Hij hâat natte kouse. Hij is skeef, of : halləf skeef. Hij is halləf om. Hij is kiekes. Hij is löls ('n lichte graad). Hij is fan de kist. Hij is in de kroote.

Het adj. *ziek* wordt eigenaardig vermeden, in de uitdrukkingen : Hij lâa't *fan de niere* (hij is nierziek). Dat is omdat ək soo *van de remmetiek* ben. „'t Is fan de beer" beteekent : „Het is weer mis" (bijv. als iemand weer dronken is, of een storm weer op steekt).

KLEUREN EN TINTEN

BLÂEUW. De verfkleur : 'n stuk van 'n steng, dat blauw geschilderd is, heet *'n blâeuwe vent*. De Noortəchərs (Noordwijkers) werden en worden gescholden voor „zoo'n echte blâeuwe Noortəchər", naar men zegt oorspronkelijk omdat zij, die in Katwijk kwamen beunhazen op karwei, blauwe sokken droegen. Het adjectief heeft hier evenwel de sterke gevoelswaarde van „minderwaardig en vreemd". Een *„blâeuw luch't'je"* is de bekende hemelkleur van mooi-weer, een gunstige lucht. Daarentegen is *„blâeuw"* of *„blâeuwəch waeter"* allesbehalve gunstig, voor de vangst nl. Hier heeft blauw de beteekenis van kleurloos, doorschijnend, water dat „niet erg uitsteekt". Voor de vangst belooft veel meer succes 'n *groen* of 'n *bruinachtig water*, ook te vinden

[1]) Dit zal wel de volle vorm zijn van *„de hoogte* hebben".

op *„blonke steetjes"*, plekken met groei in 't water, die dus tegen de egale kleur afsteken : daar aast de visch. In dit woord *blonk* mogen we een vorm zien van *blond* in de oude uitspraak[1]) blongt, blonkt, blonk. De ongunstige beteekenis heeft het woord ook in *'n blâeuwe haering*, 'n ondervoede haring, die slecht in zijn vleesch en vet zit en daardoor in gebakken staat niet wit, maar glazig, doorschijnend is[2]) en niet lekker smaakt. Hij is dan *„zòò blâeuw as lòòd*, of *as'n lont"*. Het is vanzelfsprekend, dat de Katwijker de uitdrukking „'n *blauwe* Maandag (an boort eweest)" van oudsher kent.

BLANK. Het tegendeel van *„'n blâeuwe haering"* is *„'n blank vischje"*[3]) ook blijkens het waardeerend verkleinwoord een bijzonder smakelijke gekookte of gebakken haring, die wit van vleesch is. Ook een pekelharing „licht van kleur in z'n vleesch"; zijn tegendeel heet 'n *zwarte* haering. Blank is *helder* wit, ook *helder* van kleur in 't algemeen. De lichte schittering, het blinken, straalt nog door in de uitdrukking : We hadde-n 'n *blanke plecht* mit haering, nl. een plecht die blank ligt van de vele haring. Overdrachtelijk heet het : Hij gooide de markt *blank* (hij loste zooveel haring of visch, dat de markt geheel vol („één veld") was). Het is mogelijk, dat *blonk* uit *blongt* zijn opmerkelijken vorm heeft gekregen onder invloed van dit bnw. *blank*, en het werkw. blinken. *Blonke* steetjes immers steken ook af, vallen op door hun kleur.

BLÂAIK. De lucht staat „blâaik" of „blâaikies", wanneer een wittig licht in de lucht wind voorspelt. 'n *Blâaike* man heeft een ziekelijk-bleeke tint. Wie „bleek wordt", wordt in Katw. „wit".

BLIND was een bom, die, „zonder merken" aan de neus en op den boeg, onkenbaar was. „'n Blinde" is „'n borrel".

BLAKstil zegt men van een spiegelgladde zee en volkomen windstilte. Ook *blakgael* (zie *gael*, blz. 121).

BLONK : zie blâeuw.

---

[1]) Zie woorden als *bongs, fengster* blz. 97. Zie ook *blank*.

[2]) als het ei van een slecht gevoede kip.

[3]) De ook reeds vroeger genoemde term 'n *blàài haering* voor 'n haring van goede kwaliteit, die goed in z'n schubben zit en een dikken vetten rug heeft, en dus 'n „blank vischje" zal blijken als deze gebakken is, zou kunnen worden verklaard als een compositum met het woord *blaai* = blei. 'n Blaaje haering doet door zijn glans inderdaad denken aan een blei. vgl. blz. 79.

GROEN. Waardeerend is dit adj., verbonden aan waeter, dat is nl. het aspect van het zeewater, wanneer er veel kleine organismen in voor komen, waarop haring aast. Er zit dan veel haring en visch. Maar overigens is het mis : 'n *groene lucht* is onheilspellend, dan is er zware storm op komst. „Hoe *chroen* staette lucht!" „'n *Chroen* luchtje, das miss hòòr!" — Eenigszins dreigend is ook de *groene zâê*, nl. de bare zee, de zee, zooals zij werkelijk is, in al haar elementaire kracht. De oude zeeman zegt van het uitzicht uit zijn kooi door een raamgat : „Assək ət chat zoo uit keek, dan zag ək in de *gróene zâê*!" Komt er een groot „stik waeter" over het schip, dan heet het : „De *groene zâê* viel skeep!" Dan wassət chien baisswaeter! (niet enkel schuim of buiswater!). Een andere beteekenis is die van „nog niet rijp". Ten eerste van haringen, die nog niet lang genoeg gepekeld zijn; die heeten : „de groene". Ten tweede de algemeene gebruikswijze : „Ik wasser noch *chroen* in (ik had er nog geen ervaring van)". „Die vent is *chroen* as grass".

ROOD. 't Luchtje staet *ròòd*. Bij opgaande zon wijst dit op regen, bij ondergaande zon op wind. Er is dus „'n ròòije ochend", „'n ròòije daegeraet"; 't sonnetje gaet ròòd onder. — Van een blozend jongeling zegt men : „Hij wier zoo rood (kreeg 'n kop) as 'n kroot, 'n boei".

GEEL. Deze „kleur" heeft alleen *verf*. Maar het is in 't oog van den Katwijker een léelijke verfkleur. Ook als gelaatstint is het mis : „Hij zag *géél*, ik vertrouw 't iet" (ongezond uiterlijk). — 'n Sterke uitdrukking is : zoo geel as pis. *Geel* is vooral in vrouwentaal de aanduiding van „niet schoon"; „Hoe geel benne die laekes, da's iet skóón, hoor (dan zijn de lakens nog op geen stukken na geel in den technischen zin).

GRIJS is een verfkleur, naar 't blâeuwe zweemende; *graeuw* daarentegen is geen kleur, is kleurloos. Graeuw papier kan men niet grijs noemen, evenmin graeuw' örrete (erwten), en 'n graeuwe lucht (dan is er regen op komst). Eigenaardig is het gebruik van „grijs" voor : vreemd, raar, verbijsterend : „Dass haelemáel grijs! (dat is ook wat moois!)". „Dass chrijss! (dat is sterk! raar!)". Waarschijnlijk te verklaren uit de negatieve kleuraanduiding : dat is afwijkend van alle normen.

ROUW is „ruw", geeft de hoedanigheid van een algemeenen indruk aan, niet alleen een zíchtbaren vorm als van een „ruige"

oppervlakte. Rouw weer, 'n rouwe lucht (stormachtig), 'n rouwe zâê, 'n rouwe vent (ruw in zijn optreden), rouw in z'n mont (van taal). Maar ook : 'n rouwe kant van 'n plank.

SCHOON. Tamelijk gangbaar adjectief. 'n *Skoon* overhemd is pas gewasschen en gestreken. 't Is *skoon* klaere dag. 't Is *skoon* dag (helder, licht). 'n *Skoone* gront is de bodem der zee, wanneer er geen „hefte" op den bodem zitten, waaraan de netten scheuren. „Je hebt *skoon* gelijk!" „Hij staet *skoonstebest* te praete (als of er geen werk aan den winkel was)". *Skòònskip maeke*, letterlijk en figuurlijk bedoeld (zelfs „braken" wordt zoo omschreven). *Skoon* dek = opgeruimd, schoongemaakt dek. *Skòòn* dék maeke = 't dek opruimen. Hij wier *skòòn* dek egooid = alles op zijn schip werd door de zee van dek afgeslagen. *Skòòn* as sullever = brandschoon. Hij hâad *skòòn* boom emaekt = heeft alles op geruimd, zoodat men den „bodem" ziet. 't Is *skòòn* boom = 't is op. Ik ben *skòòn* boom = ik heb alles verbruikt, heb heelemaal niets meer. De visscherij is hier *skòòn* op = totaal afgeloopen. Hij is *skoon* op = geheel afgeleefd, zeer vermoeid. 't Is *skòòn* op = geheel verbruikt. Je hebt *skòòn* gelijk!

SLECHT. 'n *Slechte* zâê = 'n effen zee. „*Slecht* legge" is : 'n oogenblik stilliggen van het schip in bewogen water.

ZWART. Dit woord duidt eigenlijk alles aan wat „*niet* helder" is. Zoo is bijv. een stuk linnengoed „swart", als het niet goed schoon is gewasschen : Zòò *zwart* aste nacht. Met het gesubstantiveerde woord zegt men : „D'r komt *swart* op 't waeter (er komen rimpelingen, golfjes op het water, als er meer wind komt)". „Mâêr zwart!" wil dan ook zeggen : „Dat ziet er niet zoo aangenaam uit als zooeven met de „blanke" zee. Iemand „ziet *swart* van de maegerte". Ook 'n visch, die een leelijke kleur van vleesch heeft „ziet *swart*". Zoowel rauw als gebakken is hij dan „*zwart* as 'n kool" ('n *kool* is een slecht soort kabeljauwachtige visch). De visch is dan niet zoo helder wit, zoo „blank" als een gewone visch. 'n Zwarte lucht is donker-graeuw; 'n pikzwarte bewolking heet „loodgraeuw". *Zwarte bennetjes* zijn vischmanden van ongeschilde „tiente" (dus bruin in plaats van geelwit). „*Zwarte* vleet!" roept men, als de vleet nagenoeg geen haring blijkt te bevatten. De zwarte tint van magere menschen en visschen, eventueel ook de bijgedachte „zwarte vleet", wordt waarschijnlijk indirect genoemd in : „Hij ziet swart van maegerte". „Hij lijdt

swarte arremoe". „Hij lijdt swarte honger". Men zou hiermede kunnen vergelijken de oude „zwarte dood". „'t Was zwarte nacht" wordt zoowel letterlijk als figuurlijk gezegd (er was geen lichtpuntje meer). *Zwart kijke* is „dreigend kijken". Een aardige omschrijving uit de visscherstaal is : „zwarte bekjes" voor „haringen"; zoo ziet men ze nl. als „ze aan de oppervlakte zwemmen". Spreekt men den wensch uit, dat de haring zich moge vertoonen, om gevangen te worden, dan zegt men (als ook in den tekst van 1790) : „Kwikkel óp, zwarte bekjes!" (Vertoon je nu!)

Men kan positieve en negatieve bijv. naamwoorden onderscheiden. Van de bovengenoemde kleur- en tint-aanduidende woorden is bijv. *zwart* bijna louter negatief in zijn beteekenis, *skòòn* daarentegen positief. Een woord, dat in het Katwijksch zoowel in positieven als negatieven zin gebruikelijk is, is *geestig* : het beteekent ten eerste „bijzonder energiek, zeer actief". „'n Geestige vent" is iemand met veel fut, het tegendeel van 'n dooie pier. Ten tweede beteekent het „bleek, op het ziekelijke af" : „Wat sie jij *geestig*!" We laten hier eenige opmerkelijke negatieve èn positieve adjectieven van het Katwijksch volgen.

NEGATIEVE ADJECTIEVEN

Blind. „'n *blinde* skuit" is een bom *zonder* bijzondere kenteekenen.

Bot. Een *bot* mes, een *botte* zaag (*stomp* is niet Katw.).

Dòl. Eigenlijke beteekenis : zonder kracht of macht : „Die skrouf is *dol*". Afl. *dollen* : met den stroom meegevoerd worden bij windstilte (en zoo het trawlnet nog voortsleepen), aan de genade van den stroom overgeleverd zijn : „We laege de hâêl' ochend te *dolle*". Samenstelling : „'t Is te (de) *dollekoop*" (spotgoedkoop, voor een spotprijs).

Dom. „De haering is *dom* : wij motte maer skiete of wij er geen een hebbe wille" (1790) ; nog gangbaar : „de haring is onberekenbaar ; zij doen anders dan wij meenen".

Gael. Doodstil, van wind en zee. Versterkt : blakgael (beteekent : blakstil, hâêlegaer blak). Waarschijnlijk is *gael* en ook *blakgael* ontstaan uit *iengael*, dat als *gael* voorkomt en mogelijk gevormd is van *egaal*. Een oude vorm is het praedicatieve *gaelemijn* eveneens in de beteekenis doodstil, vlak van water en wind. Men zou kunnen denken aan een vervorming van également,

dat (zie Ned. Wdb.) voorkomt als substantief in de beteekenis van „met zand overstoven land, verstuiving(?)". Zie reeds hierboven, blz. 38.

Kael. We skote de *kaele* râêp : we „schoten" niets dan de reep, de netten waren weg. Adverb. beteekenis als „gul". De *kaele* mast is „zonder zeilen"; „an de *kaele* staffok" (met louter en alleen de stagfok op).

Lam. Da's *lam* ; 'n *lamme* vent : onaangenaam.

Lâêlək. Hij gaf 'n *lâêləke* slinger (de schuit slingerde erg en onverwachts ; 'n *lâêləke* daauw waeter ehad ! 'n *lâêlək* bien, 'n *lâêleke* vinger (ernstig gewond, etterend) ; 'n *lâêleke* bries uit 'n *lâêləke* houk.

Log. Niet vlug van beweging of vaart : 't was 'n ijsələk *log* vaertuig, 'n *logkont.* Ook 'n jongen kan in zijn werk *log* zijn. „Langzaam"[1]) is niet gebruikelijk. 'n Log schip heet ook wel *lomp.*

Loom. 'n *Loom* weertje ! (drukkend). 'k Heb sukke *loome* biene (geen zin om te loopen).

Los. 'n *Losse* man is niet nauwkeurig in zijn zaken, al is hij dan ook geen verkéerde man : Wuls van Pietjies ! da was „*los* allegaer !" (die vond alles goed !). *Los* weer (is niet vast en bestendig, plotselinge onweersslagen etc.). 'n *Losse* lucht (niet meer compacte, uiteengewaaide wolken etc.). We benne *los* ! (We hebben geen lading meer in ; ook : geen geld meer). *Los* in zijn mond (spreekt ongepaste woorden). Bij vertrek uit de haven is men „los", als alle trossen los zijn en het schip dus geen verbinding meer heeft met den wal.

Lui (uitspr. làài). 't Gaet er *lui* nae toe (het schip vaart langzaam, traag). Die zaag is wat *lui* (zie bot). 'n *Lààje* slinger is een langzame slingering van het schip.

Mis. 'n *Misse* week of nacht ('n periode, waarin niets of weinig gevangen wordt).

Moeiələk. „We laege *moeiələk* (het schip werd op bijna onhoudbare wijze geslingerd)" : „'t Is dan 'n *moeiələke* zâê". Met „'n *moeiələke* man" is geen vrede te houden.

Skeef. Skoss en *skeef* staen (door elkaar). Hij was halləf *skeef* (dronken).

Skrael. 't Is *skrael* over zâê, of : onder de vloot (er is weinig

[1]) Evenmin *zeldzaam.* Gevalletjies astat fan jou, *komme iet feul voor.* In de taal van jongeren is alleen „zelsaem mòôi" gangbaar geworden.

te vangen). 'n *Skraele* pot (zonder vet), 't ete was 'n beetje *skrael*. We hadde-n-ət *skrael* vrouger (armoedig, zuinig) ; 't was toe *skrael*bik. 'n *Skraele* man (een magere man).

Slecht. 'n *Slechte* zâê (zonder eenige beweging).

Stug. Dat ding gaet 'n beetje *stug* (niet vlot). Die boone benne *stug* (moeilijk gaar te krijgen). Die örretə benne nog *stug*, ze motte nog 'n snersje hebbe. 'n *Stugge* man (stroef). We haelde *stug* deur (onafgebroken, zonder zich te laten afleiden of ontmoedigen). 't Zâêtje-n-is *stug* (er zit kracht in den golfslag).

Vuil. 'n *Vuile* locht, de locht staet *fuil* (onheilspellend). Die vent keek me zoo *vuil* an. *Vuil* weer (gemeen weer). 'n *Vuile* grond (een zeebodem vol „hefte" of scherpe steenen ; tegendeel van 'n *skoone* grond).

IJsselək. Alles wat „niet om aan te zien, wat nauwelijks te verdragen is". In deze beteekenis ook *ijverig* : zie hierboven, blz. 41.

De graden van windkracht in haar uitwerking op de zâe ('t zâetje) in stijgende mate, zijn ongeveer aldus in bijv. naamwoorden te omschrijven : 'n blakgael of verglaest, 'n slecht (effen), 'n anskietend, 'n stug, 'n koppəg zâêtje ; 'n moieiləke, grovve, lâêləke zâê (deze drie laatste trappen zijn gezamenlijk „rouw").

POSITIEVE ADJECTIEVEN

Aâge (eigen). 't *Aâge* vaetje kaernemelk ('t zelfde). 't Was mitte kaeremelk persies 't *âage*.

Bol. 't Zâal staet *bol*, 't *bolt* te véul.

Dik. *Dikke* Dirk. 'n *Dikke* locht, de locht staet *dik* (zeer bewolkt). 'n *Dikke* teelt ('n voordeelige vangst, goede besomming). 't *Dikke* waeter : het water, dat eenigszins troebel is door de nabijheid van het land. De mate van deze vertroebeling hangt af van den tijd van het jaar, veel of weinig roering in het water ; kleinere of grootere uitgestrektheid ; is moeilijk waarneembaar. — 't Is *dik* weer (mistig ; het is „zoo *dik* as 'n kàuw", als het „potdicht van de mist" is (mogelijk is hier bedoeld „kauw" = koude, koude bries). Korter ook : 't Is *dik*. — Zoo *dik* as brouw (pap), zegt men van een taaie substantie met hooge viscositeit. Bijwoord is *dik-op* (erg, veel).

Fel. 'n *Felle* winter, vorst, kauw (bries, wind) ; 'n *felle* visscher (iemand, die intensief vischt, zooveel mogelijk kansen waarneemt). Vandaar bijwoordelijk : *fel* skiete (zelfs bij slecht weer nog schie-

ten, gaan visschen), 't gaet 'r hier *fel* nae toe (er wordt hier hevig gewerkt, gevischt). Ook : 't is *fel* kaud. Subst. is *fellechâaid.*

Gezond. 'n *Gezond* skip (dat alles kan, wat een goed schip moet kunnen verdragen).

Gul. 'n *Gulle* vent ('n royale man). Opvallend is echter het gebruik in de adverbiale beteekenis van „geheel en al" of „louter, alleen" : 't Ware daer *gúlle* skèpe (het was daar louter, of vol schepen[1]). 't Is *gulle* makriel ('t Is louter, alleen makreel, wat er in de „krebbe" ligt, wat er gevangen is). Da ben' *gulle* iele (dat zijn enkel „ielen"). 't Was op 't âailand *gulle* kurremis (volop kermis). De oorspronkelijke beteekenis is misschien „bol".

Kant. De wind is *kant* : waait vlak langs de kust (de kant). Ook attrib. 'n *kante* wind. *Kant* als adjectief kan zijn voortgekomen uit het bijwoordelijke gebruik als in *kantfare* (dicht langs de kust varen en visschen), via het praedicatieve. Misschien is dit van belang voor een verklaring van „kant en klaar".

Knap. Knap weer : tamelijk (goed) weer. 'n *Knappe* zeeman (iemand, die zijn vak goed kent). 'n *Knap* kauwtje ('n tamelijke bries). Dat hè 'je er *knap* ov-ebrocht (tamelijk goed). 't Is 'n *knappe* vrouw (een mooie vrouw), jae, in *knap* in der huishàuwe-nòòk (handig en flink).

Kostelək. Alles, wat van bijzondere waarde is, is *„kostelək".*

Kreen. 'n *Kreen* wijfje (proper, door 'n ringetje te halen). *Kreen* op s'n ete (kieskeurig, 't moet zuiver zijn). Het bijv. nw. *rein* ontbreekt in Katwijk ; maar *kreen* kan er géen doublet van zijn : de vocaal zou dan *aa(i)* moeten zijn (zie bldz. 78).

Rad, rap. 'n *Rappe, radde* man (vlug en lenig, ook in zijn werk).

Skis. Iemand is *„skis"* in zijn praten of in zijn werk, als hij het héel vlug doet. Hetzelfde van gebaren en werkwijze (bij kaken en touwwerk bijv.) heet ook wel *handgauw*[2]).

Skòòn. Positief naast *geel, zwart* en *vuil.*

Stijf. Beteekent : „boven het middelmatige". Die vent vaert *stijf* (heeft goede besommingen), hij is *stijf i n* de vloot (idem), Hij is *b ij* de *stijfste* (hoort bij de hoogste besommers). Ook „zeer winderig, stormachtig" : „'t Is knap *stijf*"; 'n *stijve* veger of drilder, of bries of kaauw. „'t Is *stijver* as vanochent" (er is

[1]) „Je haai d'r *aôrs iet as skepe."*

[2]) Het adv. *skierələk* schielijk, onverwachts : „Hij is *skierələk* sturrəvə" (*Schier* is niet Katw.).

meer wind, de wind is krachtiger dan vanochtend). Zie comp. met adj. : *stijfhauwertje,* en *stijfte* (voldoend briesje, steun en hulp).

Vors (versch). 'n *Vorse* ton zaut (is pas aangesneden). *Vorse* haering is haring, die niet gepekeld wordt ; leidt tot de negatieve beteekenis „zonder zout". Vandaar *vors* waeter (zoet water, om te drinken ; het behoudt dien naam ook als het al oud is en niet „frisch" meer. Voor *nieuw* drinkwater zou dus de combinatie „vórs vors-waeter" denkbaar zijn. Wat de haering betreft, zegt men : Hij hâat se *vors* an-əbrocht (aan wal gebracht). We zellə ze *vors* hauwe. Te *vorse* vaere (in 't najaar, alleen versch aan land brengen). Adv. : Van voornə *vors* beginne (van voren af aan). Afl. : *vervorse,* d. i. zout water van de zoute haring afdoen en zoet water er op ; ook : „We gaen *vervorse* (aan land, om alles versch op te doen)". *Frisch* zegt men van een koelen, kouden wind.

Zat (zadder). D'r ben d'r *zat* (heel veel, meer dan voldoende). D'r waere *zadder* zâêlui, die vrouger....

Deelwoorden, die vooral als bijvoeglijk naamwoord gebruikt worden.

Bijzondere gevallen zijn : 'n *bedroufd* beetje. „Dat was 'n *beknauwde* vent in die dinge (pienter, onderlegd en ervaren). 'n *Gehaaide* vent ; 'n *gehaaid* karweitje (waarbij het er op aan kwam). 'n *Vervalle* nachtje (een nacht, dat men niet vischte, omdat er slecht weer werd verwacht, terwijl het niet kwam) ; ook 'n *verspeuld* nachtje (toe hè-wə nog 'n nacht *verspeult*).

Behauwe teelt is het einde van de haringvangst (in December). We *hebbe behauwe* teelt. We *hauwe behauwe* teelt (we beëindigen de vangst). Ze kwamme thuis, *behauwe* teelt (kwamen thuis en waren klaar met de teelt, absol. constructie) ; ook „*mit* beh. teelt". *Behauwe thuiskomst* is wat te deftig ; als er een ongeluk op zee is gebeurd, zal men, wie terugkeert, begroeten met : „Welkom, *dat* je *behauwe* ben thuis ekomme". Bij een klein ongelukje aan boord zal men ironisch zeggen : „Ken ik âêrst mar zien, dattəwə *behauwe* thuis benne!" Het is moeilijk uit te maken, of *behauwe* in *beh. teelt* oorspronkelijk *ophouden* dan wel (perfectief) *tot het einde brengen* is. Eindigt nl. iemand vroeger dan December met varen en vangst, dan zegt men óok : Hij *hâat behauwe* teelt (hij is klaar met de teelt).

Zie ook *traliede* mâoⁿ (mand met „tralies"), teg. *toe* mâoⁿ.

Tegenwoordige deelwoorden, attributief, zijn besproken bij het Werkwoord. Eenige staande verbindingen zijn : *lòòpend* tuig (alles wat over schijven loopt) ; *staend* tuig (wat dient tot steun voor de masten als want en stangen) ; *ruimende* wind : op onze breedte naar rechts draaiende wind, bijv. van Z. naar W.; in den regel voorbode van afnemende windkracht.

X. VOORNAAMWOORDEN EN LIDWOORDEN

PERSOONLIJKE, WEDERKEERIGE EN BEZITTELIJKE VOORNAAMWOORDEN

Ik (ək, 'k), *jij* (je, j'), *hij* (ie), *zij* (ze, z') ; *wij* (we, w'), *jollie* (*jelui* in den vocatief en ook wel als object), *heulie* (ze). De *meervoud*svorm 3de pers. „zij" is blijkbaar van het vrouw. *enk.* „zij" gedifferentieerd tot *heulie.*

De verbogen naamvalsvormen zijn : *mijn* (me, m'), *jouw* (je, j'), *zijn* (əm, 'm), *heur* (dər, ər) ; *ons, jollie* en *jelui, heulie* en *dərlui* (ze). Ook hier is *dər* (ər) van *ze* gedifferentieerd. De accentvormen gelden ook als genitief ; op de vraag „Wies hoet is-tat?" antwoordt men : „Da's mijn, jouw, zijn, heur, ons, jollie, heulie"; (me vaeders, me moeders etc.; ook Piete etc.). *Mijn* en *zijn* zijn ook in andere naamvallen gebruikelijk ; voorbeelden van de zware vormen : Dat staet *mijn* iet te voor (voor den geest). 't Durrəp lâat *mijn* goed. Dat mag *mijn* iet heuge. Je moss oppasse mit *sijn.* Dan krege we 'n gláesje van *zijn* (nl. den reeder). Azək *sijn* was. Reeds in den tekst van 1790 staat *van zijn* (door hem), blz. 40. Ook in de typisch Hollandsche infinitiefverbindingen : „Lae *sijn* dat iet doen !" „Kijk *sijn* əris nijdig weze !" De zwakke vorm *ze* ook in *datief*functie : „Toe sneeje we *ze* de kop nog off". De zwakke vorm -ie wordt in verbinding ook -die en -nie (zie bij *die*) ; zie ook blz. 93. We laten hier een dialoog volgen met vele voornaamwoorden.

„In *ik* sech-tat Wuls er mâêr van weet". „Wat wouw *jij* now zegge? Kom kaerel, *hij* weet fan niks, dat houf *je*-n-an (j'an) *zijn* gəniens te vraege. Ze zuster kè-*je*-n-ət vraege". „*Zij, zij*? Nou, an *heur* houf je-n-ət net soo min te vraege. *Wij* zelle-n ət j' ánders vertelle". „*Jollie*? *Jollie*?" „Jae man, laet *heulie* dat now maer-is fertelle". „Nou, *we* komme bij de skuit, in toe we Gijze zagge, toe zâai-*die* (*-ie*) : „Kijk əris hier *jelui, dərlúi* motte *jollie* hier iet soouke".

Het voornaamwoord *hij* (əm) is niet alleen voor personen en

dieren maar ook voor zaaknamen algemeen gebruikelijk. Vooral voor schepen, en dan *əm* in allerlei uitdrukkingen van de vaktaal, als : We zetted' *əm* dròòg (we zetten de schuit op het strand). Nog opmerkelijker is het gebruik van het onzijdige *ət*, bijv. ter aanduiding van „het want" (de netten) : Soms hâaje-n-*ət* om tien ure-n-al in. Ook : We hadden-*ət* ín (nl. de volle vangst binnen boord). Toe hè-w'*ət* laete legge, want ət was toch ín de wind (de vleet in zee gelaten). We kunnen ons voorstellen dat de uitdrukking „Hij heeft *het* (er) leelijk (bij) laten liggen" met *onbepaald* „het" (ət), uit de zeemanstaal is voortgekomen.

Suggestief is *ət* in : „Dan zâaje we'*t* : „Da's noch fan Oud-Kattək". Bedoeld wordt hier „dat bekende oude gezegde".

In betoog en verhaal komt dikwijls een substantief voor als subject, waar een pers. voornaamwoord zou kunnen staan : „Z'n vrauw was ət te veul, *ət mensch* is in d'r hòòfd eworde". Zie verder bij „omschrijving" en „verzwaring".

Het voornaamwoord *je* wordt „onbepaald" gebruikt, als „men" (dat in Katwijk niet voorkomt). Speciaal voor de collega's, groepsgenooten, in het algemeen : „Toe voer *ək* as jongetje bij əm. As *je* dan ən beetje gròòter wier, dan wier *je* „râêpskieter" in „ofhauwer" medíen. Heulie liepe zoo over *je* hoofd heen. Mit *je* iene hand „haude" *je*'m „of", mit je âare hand „skoot" *je* zoo'n „raep" wech". Ook staat *je* naast *we*, voor de bemanning van een schuit : „Azze *we* ankwamme mitte skuit, wiere wíj (de skippers) der uit ehaelt mit ət paert, dan nam *je* zautbiljette mee. Zoo gauw azze *we* an de wal waere, dan spronge *we* dər of, in dan ginge *we*..." (het is mogelijk dat hier *je* gebruikt wordt bij de herinnering aan de opdracht, het bevel, die billetten mee te nemen). — Hoe mâêr kos'choed *je* hadde, hoe mâêr *we* mosse betaele. Ook wat *je* verspeulde. — Weet je nog wel wat *je* an boort hâai, mostert! As *je* dan ən zootje at, van die gròòte rogge, Huigo's nomde-*we* die, dan bakte *je*-n-ən beetje groen-olie, in dan maelde *je* mostert. *Je* mot er now nog om lache, hoe of *je* toe sjauwde. Laeter hâaje *we*-n-ən mostertmole". — „*Je* maekte vier mit ən tintelton, ən dot auwe lorre dər in, in dan ginge *we* an 't slaen, mit fierstiene. As tan dat tuig an was, dat in de tintelton zat, dan stakke *we* daer zwaevelstokke-n-an op, dan hadde*we* licht". — *Je* is neutraler, minder „sociatief" dan *we*, gelijk blijkt uit : „As taer dan die Skevelingers, in die Kattəkers, in Noortəchers waere, dan lach *jə* mekâar an boort". — Ook bij

de beschrijving van het kolfspel ; *we* is de „club", *je* is de individueele speler : „In zoo'n del lag ən plaesje, in daer mikte-we-n-op. In dan ginge *we* weer daer vandaen, ən end vorder, daer lag òòk weer ən del mit soo'n plaesje. As *je* ər ət dichst bíj lach of er óp lach, dan wón *je*. Daer van daen ging ət op te deur van ət kerkhof (*ət* onbepaald)".

Zelfs alle drie voornaamwoorden, *we, je, ze* komen naast elkaar voor, maar „ze" kan dan ook slaan op den karnemelkboer. Weer heeft de spreker het over dien ouden, ruwen tijd : „Al stinge *we* dan acht daege an de strant, dan ging toch ət âage vaetje kaeremellək maer weer mee. Dan gote *z'*er ət áuwe waeter óf, in vórs óp. Middaes dan kreeg *je* de man drie aerəpəle".

Natuurlijk kan *ze* ook voor „de walmensche" staan tegenover *we* (de bemanning, de eigen groep), (bij een storm) : „Temèt op ət hòòfd (de pier) zaete *we*. Op te ree mosse *we* blijve legge. **Dər** eisch was ən dorde van de skuit ; *ze* naeme-n-alles op!"

De bezittelijke voornaamwoorden zijn : *míjn* (mən, me), *jóuw* (je), *zíjn* (zən, ze), *héur* (dər) ; *ons* (onze), *jollie, heulie*. De zwakste vorm *me* (*ze*) vooral in den groepvorm : *me* vaeders pet. De sterke vorm *mijn* (*sijn*) komt ook nu en dan zelfstandig voor, in : „*Mijn* is âars" (de mijne is anders). Vergelijk hiermee den genitief van het pers. vnw. : Dat is *mijn* (van mij).

Het bezitt. voornaamwoord *zən* komt ook voor in de beteekenis „de hem eigene", „de van hem verwachte" : „Dat swaert doet *s'n* kusting (drukkracht) an die klamp".

Het bezitt. voornaamwoord *je* komt voor in scheepscommando's, ongeveer gelijk aan het voornaamwoord *dat-d a a r*, of het lidwoord *de* : „Hael óver *je* hòòfd!" (nl. het hoofdeind van de netten, dat daar). „Az *je* hòòvətje lâat!" Oorspronkelijk duidt *je* hier op de aandacht van den aangesprokene. De spreker kan ook den aangesprokene suggereeren, dat hij „het meemaakt" : „Bezuije Skéveling, daer vald *je* achtervloed an zâê, in híer vald *je* achtervloed om d'ín (aan de landzij)". Men vergelijke het gebruik van de voornaamwoorden *we* en *je*.

Het wederkeerig voornaamwoord is nooit *zich*, maar *əm* ; *ər* (dər) voor vrouwelijk enk. en ook voor meervoud. Bij eenigen nadruk treedt de vorm *zən âage* (dər âage) op. Dus : Hij skoor *əm* (zen âage) elləke dag. — Hij laet *əm* in iens in ət foronder falle. — Levend dat ferkocht *zən âage* (levende visch ging „vanzelf" weg, op de veiling). Ook determinatief : Ik heb ət *fan zən*

âage hoore vertelle (door hemzelf). Ze woste *dər* (dər âage) nooit mi^{t} chroene zâêp. (In het meervoud ook : Ze woste *dərlui* nooit mi^{t} chroene zâêp). Werkwoorden als *zich ergeren, zich schamen* e. a. zijn in Katwijk weinig gebruikelijk („Ze ergert zich" zal men omschrijven met : „Ze hâad ər van". „Ze stòòt dər âage dər an"). Wel is de uitdrukking bekend : „Hij hâad ən daai^{t}je *van zən âage* (hij heef een eigen kapitaaltje)".

Elkander is in Katw. *məkâar* en *məkander* : Toe zaege we *məkâar*. — Ze spreke iet mâêr teuge *məkander*. — Sundaegs dan lag je *məkâar* an boort. — Ze geve *məkâar* allegaer ən borrel. — Ook nog gesplitst : *Elk* gaf *d'âar* (of *dən âar*) ən borrel.

De vorm *məkander* is (tegenover *mekâar*), evenals *den ánder* (tegenover *den âar*), een vorm van nadruk of affect. Het laatste blijkt uit de beschrijving van een tragisch sterfgeval : „Dər wiere dər drie begraeve. Achter *məkánder*. Wullem van Aerentjies in zən vrauw". Hier is məkâar niet mogelijk. Dergelijke differentiatie treedt ook op bij *om d'ander* (één voor één) en *om d'âar* (om den ander, afwisselend) : zie blz. 140.

De voornaamwoorden bij de „aanspraak".

Vroeger was je-jij-jouw algemeen en alleen gebruikelijk (*je* wordt nooit -i) ; tegenwoordig komt natuurlijk wel eens *U* voor. Als meerv. geldt *jollie* (als vocatief en ook wel als object *jelui*). *Jij* heeft meer nadruk dan *je*. Aanspraak in de derde persoon is niet uitgesloten. Een kind kan tot zijn vader zeggen : „Gae *me Vaeder* ook mee?" en omgekeerd (hetgeen wel algemeen gebruikelijk zal zijn) de vader : „Gae *Jantje* ook mee?" of „Gaet-*te vent* ook mee?" Tegen kinderen (en dieren als de hond) zal men ook het *voornaamwoord* bezigen, wat in het Friesch een gewoon verschijnsel is : „Gaet *hij* (Gaet-i) ook mee?" Het is denkbaar dat een zeeman aan den wal zijn reeder (de baes) iets zal vragen met omschrijvenden eigennaam : „Wul *Taet* effe komme kijke?" Ook zou men vragen : „Wul *de Burgemaester* effe komme kijke?" Aan boord roept men elkaar meestal bij den voornaam (of den titel) ; aanspraak geschiedt ook door bepaalde vocatieven als *boet*[1]) voor den „jongen", *maet* of *man*(ne), *gaste* (meer algemeen). In den dagelijkschen omgang is *neef* als vocatief gebruikelijk, ook al is het geen neef[2]). Misschien is vroe-

[1]) *Boet* zal wel, als in het Vlaamsch een vleivorm zijn voor *broer* (zie J. W. Muller, Tijdschr. Ned. T. en L. 58 : 183).

[2]) Ook *buur* heeft een wijde sfeer. Voor *freere* zie blz. 35.

ger, als nog bij de Scheveningers, de vocatief „lans" gebruikelijk geweest. In den imperatief wordt de vocatief *jelui* of *manne* toegevoegd, om het meervoud te kenmerken ; de uitgang -t is daarvoor niet meer bruikbaar (zie blz. 158 en vlg.).

AANWIJZENDE VOORNAAMWOORDEN

Die, deuze, geune ; onzijdig : *dat, dut, gunt. Die* heeft als genitief *dies* en *dieër* : Van Piete? Neen, *dies* hoet is ət iet. — Van Jannetje? Neen, *die ər* jurrək is ət iet. — Je broers? Neen, *die ər* hoede benne-n-ət iet. — Ik bedoel Janse : nou, *dies* dochter is gistere-n-etrauwd. — Neen, de dochter van *dies* broer bedoel ək. — In deze zinnen is voor *dies* ook *die zən* mogelijk. Men zegt : Kees fan Sakke, *díe zən* vaeder, díe was burrəgemaester (hier kan geen *dies* staan). Maar : Kees fan Sakke, *dies* vaeder was burrəgemaester (hier kàn ook *die zən* staan). *Dies* is ook object : *Dies* bedoelək (Díe bedoel ik).

Men onderscheidt : *die* logger *g ú n t e r* en *die* logger *hier.* Dit is ongeveer gelijk aan : *géune* logger en *déuze. Geune* is ook „wat buiten Katwijk is, van Katwijk af gerekend", bijv. : We laege an *geune* kant Amelant. — Zoo is *deuze* ook : „van den tegenwoordigen tijd", „modern" : „Jae, aswe *déuze* nette-n-ehâad hadde, dan hâaje we ze-n-iet thúis kenne brenge (nl. zooveel zouden we er dan gevangen hebben, bij den vroegeren vischvoorraad). *Gunt* is bijvoeglijk gebruikt, nog regelmatig in gebruik : *gunt* wijf, *gunt* jòòn, *gunt* brael, dus tegenover *dut.* In zelfstandig gebruik veeleer *dat,* tegenover *dut* (dutte) : Den íen wist-*tút* in den âar wist-*tát.* Je hoorde me leve iet *dút* of *dát* (geen gemopper of zoo). Wel is *gunt* gebruikelijk bij zelfstandig gebruik bij samentrekking : *Dút* kind is thuis, *gúnt* heb ək iet ezien.

Het voornaamwoord *die* wordt vooral gebruikt ter aanduiding van een persoon of zaak die even te voren is genoemd of in gesprek gebracht : In ən vierkante haute *p ij p* op dek ; asset en beetje raerəg weer was, dan lag *die* pijp dər ellek oogenblik off. Dan spoelde *die* hier of-taer over dek. — Duidelijk komt de suggestieve functie van *die* uit in : Dan keke we nae *d e* Noortstar, hoe of *die* Noortstar stíng. — Verwant hieraan is de *hervattende* functie na een beklemtoond substantief : „De bóere *die* reene altijd nae Lâaje". „Maer Dirrək Táet *die* zâai iet feul".

Bij het suggestieve gebruik nadert *die* de functie van het lid-

woord *de*, zoo bijv. bij de beschrijving van een luidruchtige stemming in het visscherijseizoen, een „gulle körremis" op Ameland, zegt de verteller : As taer dan *die* Skevelingers in (= en) die Kattekers in Noortəchers waere...

Ook *dat* wordt gebruikt ter aanduiding van wat even te voren ter sprake is gebracht : Want we waere bang voor et lant. Laeter toe ginge we snoffele, toe wier *dat* beter ; toe ging je híer is snoffele, in dáer is snoffele, in zoo leerde je *dat*. — In ək hep ook foor mən òòge-n-ezien : *dat* was en barrək, hij hadde kolen-elaen. *Dat* was mit ən hòòge wint, rouw weer. — Der sting ən huis. Op ən duin. *Dat* hâad *d a e r* allegaer duin eweest. — *H ij* was nog jong toe ie sturrəf. *Dat* was zoo'n vreemde man. Hij is voor zən skrijftaefeltje-n-esturreve. — Bij de waegers ginge we-n-op, da^{t} ching allegaer zoo netjies, net as je tauw van de baen-ən-krijgt. — Dan ginge we nae Jannetje Vliete, *dat* was ən klâan hörrebörrəgje.

Ook vooruitwijzen kan *dat* : Dan waere *dat* altijd 'swinters de zâêlui die ze loste. — *Dat* heb ek ook in mijn jonge jaere hoore vertelle, dat was ən wâêsfaeder. *Dat* hâat seker zòò eweest, da^{t} se sente mosse haele op Kattək. — In *dat* was de voorzichtəchste Skevelinger van hâêl Skeveling, die ging over ət Bankje heen.

Dat staat hier ongeveer gelijk met *ət* in gewone taal ; in Katw. is *ət* vooral persoonlijk en onbepaald voornaamwoord.

De zwakke vorm *-ie* (hij) wisselt af met *die*. Ten deele hangt de keuze af van den vorm van het voorafgaande (werk)woord. Zoo schijnt *-die* meer gangbaar bij den zwak vervoegden verleden tijd (*-die* zou dan kunnen zijn bevorderd door *-de* of door het hiaat van -(d)e — ie) : Om nege-n-ure bij ət Flie *ging ie* visse, in om twaeləf ure *haelde-die* zən net skeep, in toe *hâai-die* (had hij) 15 ton skol. — Ook in één zin staan naast elkaar : *kreech-ie* en *zee-die*. Zoo schijnt *die* óok om het hiaat op te treden in : „In toe-*die wéch-ching*, toe *kreeg-ie* wint". Maar in den volgenden zin : „In ən góeje-wint, toe *hâai-die* əm nóodig, *toe ie* vlót wier" — is toch *toe-ie* blijkbaar de vorm met minder „aanwijzende" kracht ; in den eersten zin werd door *toe-die* het subject in eerste instantie genoemd, bepaald. De vorm *-die* wordt dan ook inderdaad gesteund door het aanwijzend voornaamwoord *die*. Dat is ook de waarschijnlijke verklaring van de afwisseling in : ... Toe *wul-ie* Jacob van Baele skíete : dat is soo tusse zən biene skiete ; in dát *wul-die* láppe, ət Beutje. — Hier wordt het subject „ət

Beutje" op suggestieve wijze aangekondigd door -die. Maar we moeten ook hier bedenken dat de „zwaardere" vorm *die* tevens de *nadrukkelijke* variant is van *ie* (zie hierover in het algemeen, blz. 104 en vlg.). Als „overgangsklank" bij hiaat kan ook de *n* optreden; een zinsverband waarbij ook díe vorm afwisselt met het meer emphatische *die,* is : Bezuije de brak, dáer *wéunde-n-ie*; jae dáer *weunde-die* bezúije van.

BEPALEND LIDWOORD

Verbogen is *de* vooral in *ter,* in uitdrukkingen als : uit*ter*zâê komme. *Den* als verbogen naamval van (het) ət : uit*ten*-òòge (uit het oog); hoewel hier ook het *meervoud* kan bedoeld zijn. Verder : op *ten* ete, onder *den* ete etc. Het lidwoord *de* wordt nu en dan nog *den* voor een klinker : teuges-*ten*-aevent; ook bij nadrukkelijke tegenstelling, in : *den* íen-*den* âar. Opvallend is het gebruik van *de* bij bepalingen van plaats of tijd of omstandigheden van wind en getij, waar het substantief logisch niet volslagen „bepaald" is : Toe benne we op ət Sand ekomme mit-*te* Zuijeləke wind (met een Zuidel. wind). — Mit-*te* voorələke wind ginge we opperd'an. — Mit-*te* Oktoberstörrəm is ie ebleve (hij is omgekomen in een Octoberstorm van dat jaar). — Toe in de nacht fan de Dingsdag op-*te* Weunsdag, toe komme ze me roupe. — Toe hadde we op *te* vaertien daege-n-ən skuite haering, in op-*te* zös weke waere we-n-án (thuis)[1]. — 'k Hep əs ən skuite haering helləpe hebbe (vangen) op-*te* week. — 't Ching allemael op-*te* beurt. — Op-*te* twaeləf faem hâaje we fijn zand. — Die zwalləkte gunter op-*te* zöstəg (op ± 60° N. B.).

Géen lidwoord staat in vaste bepalingen als *buite land*; we voere *op Bad* (de hoogte van het badhotel) etc. Hier kan *'t* zijn verdwenen voor *b.*

VRAGENDE VOORNAAMWOORDEN

Wie, verbogen vorm *wies* : *Wies* sag ək taer? (Wie zag ik daar?) — *Wies* hoet is-tat? (van een vrouw gezegd, is ook *wie er* mogelijk). Ook voor het mannelijk *meervoud* : „*Wies* hoede benne dat?" (vrouwelijk ook *wie ər*). Deze bijvoeglijke genitief kan worden

[1]) Zie hierover ook bij de telwoorden, blz. 136.

omschreven door van : *Van wies* benne die hoede? *Van wies* is-tie hoed? — Reeds in den tekst van 1790 komt de (ironische) vraag voor : „*Wies* haast heb je?" in de beteekenis „Je hebt toch geen haast?"

Onderschikkend gebruikt : Ik weet iet *wies* hoede dat benne. — Ik weet iet *wies* ək táer ezien ən hep! — Toe mos-te Stijger zegge, van *wies*-tat-tauw was.

Wies als onderschikkend-onbepaald en als betrekkelijk voornaamwoord : *Wies* bròòd je eet, *wies* wòòrd je spreekt (ook : *dies-dies*). — De man *wies* hoed in 't voorhuis hing (ook : *dies*). — De vrauw *wies* (*wie ər*) hoed in 't voorhuis hing. — 't Kind *wies* petje... De manne *wies* hoede (ook : *die dər* hoede...).

Wat (watte) is vooral in uitroepvorm gebruikelijk bijv. bij verwondering of verontwaardiging : „*Watte*!? Lòòp' éch!" — Anders is : „Piet, lech iet te vloouke!" „*Wát* vloouke, ək floouk gəniens!".

Onderschikkend-onbepaald : „Oflegge *wat* je hep!"

Welke : „*Welke* hòed bedóel je?" „*Wélləkè* bedoel je?" *Waffər* (wat voor) : „*Wáffər* hoèd bedoel je?" „*Wáffərè* bedoel je?" „*Wáffəre* mòtje hebbe, Noord of Zui?" Een eigenaardige vorming is „*Wattərən* vleet motje hebbe, ən Skosse of ən Hollanse?"

ONBEPAALDE VOORNAAMWOORDEN

Al en zijn afleidingen. *Alles* was ər : Gijs, Klaas, Gerrət, Hâan : ze waere dər *allemael*. *Allemael* waere z'ər. Ze waere dər *allegaer*. *Allegaer* wijst nadrukkelijk op de veelheid *of* de voltalligheid : Toe ging de vloot *allegaer* an zâê. — Daer achter stinge toe *allegaer* hanke voor visch. — Dan sting dər 'n *hâêle skaere* mensche rondom de visch *allegaer*, honderde! — Hè-je *alles* op sən stee ezetted, die zakke? *allegaer*? *alle*mael? — *Van alles* kwam dər. — *Van allegərand* soort volk kwam dər! — Ik heb ər *allegərand* volk ezien; edel en onedel! — (Zie ook bij *telwoorden*, blz. 141). Een omvangrijke onbepaalde woordgroep, die ook Noordelijk Nederlandsch is, is : Daer achter stinge toe allegaer hanke voor visch *in al zoo wat heen*.

Dər (ər) : *Dər* waere *dər die* zâaje dat... *Dər* waere *dər enkelde* die zâaje... *Dər* was *ən enkelde* die zâaj... Ik hep *ər* wel ekend *die* iet ən durrəfde. — Over *het* : zie blz. 128.

Sommigte. *Sommigte* die wouwe wel zegge, dat...

Iemand en *niemand* komen in Katwijk niet voor. Wel *nimməndál* (niet-met-al). Een korten klinker heeft ook *mennigmael*. Vreemd is naast *mennig* de vorm *mienig*.

Iets is ook onbekend. Wel : *ən iesje* mâêr ('n beetje).

Ien is Katw. voor „iemand" : Daer lòòpt *ə r ien*, die... Ik ken nooit op *ien* zən naem komme.

Dən ien zee dut, *dən âar* dat. *Dən ien* oft' aâr mot ət ezien hebbe. (*Dən ien* als subject, ook vrouwelijk).

Z ò ò ən ientje wul ək òòk ərəs sien te örrəve.

Zòò'n dikke zwaere man was ət (hier nagenoeg bijw. bepaling). Dan ginge we mit twie kruiweges om talhaute, elləke kruiwaege *zoo'n* drie hondert talhaute.

Aâge. Dan ging ət *âage* vaetje kaeremelk weer mee (hetzelfde). In dat was mitte kaeremelk persies *ət âage*.

Aâr (ander). *D'âar* (de ander), enz. Nog een oude genitief bij *iet* (dat hier *niet* beteekent) : *Aârs* hâaj'*iet* amboort.

XI. TELWOORDEN

De hoofdtelwoorden zijn : îen, twîe, drie, vier, vijf, zös, zeuve, acht, nege, tien, elləf, twaeləf, dortien, vâêrtien, vijftien, zöstien, zeuvetien, achttien, negetien, twintig, dortig, fâertig, fijftig, söstig, (t)seuvəntig, tachtig, tnegentig, honderd ; gròòthonderd ; duizend.

Ien kan worden verbogen : 'k Heb maer *iene* dochter ehâad. *Iene* vreemde weunde d'r, in twie Kattəkers. Bij tijdsaanduidingen worden de uurgetallen verbogen : 't Is *bij* (*over, kwart over, effe voor*) iene, twieə, drieə, viere, vijve, zösse, zeuvene, achte, negene, tiene, elləve, twaeləve. Ook : 't is bij (over, effe voor) *half* twieə ; 't is *vijf* over *halləve* (getal verzwegen). „Ongeveer" is „*om inne* (= ende) *bij*", maar niet bij de getallen alléén, wel : om innebij drie *ure*. Wanneer men wil doen uitkomen, hóe vroeg (of laat) het wel was, zegt men : *te klòkke* zös, ook wel : *te klók* zös úre (een bewijs dat de -e ook een rhythmisch element is : zie blz. 90).

Een eigenaardig gebruik van het hoofdtelwoord is : Ik was mit *me achttien jaer* spillòòper. Iets dergelijks in de vaktaal : *Op te vâêrtien* daege-n-ən skuite haering, in *op te zös weke*-n-án thuis (*in den korten tijd van veertien dagen* hadden we een volle lading gevangen, etc.).

Getallen ongeveer taxeert men op de volgende wijze : *'n vâêrtien* dage naederhand ; je lach soms wel mit *'n twiehondert* skuite ; dat is ook al *'n acht-in-söstich* jaer eleen. Wij mittie skuite lagge we somtijs wel *acht-nege* daege in Engeland ; jonges, jonges tie twintig, ien-in-twintig jaer waere ; d'r waere toe *twie-drie* straetwerrəkers in 'durrəp. Ze weunde daer allegaer in, *'n stik of fijf* ; *'n jaer of sös-zeuve*. Een aantal wordt nadrukkelijk onderscheiden in : D'r waere maer **vier stiks fan** kòòie, in elləke kòòi twie vente mit ən jonge.

Breukgetallen : 'n half, de helft ; 'n dorde part, 'n dorde gedâêlte, idem 'n vierde, vijfde etc. part (of gedâêlte) ; drie vierde part (of gedâêlte) drie vijfde part (of gedâêlte) ; *'n vierde gedâêlte* is ook 'n *vörrəndəl* („ronding" van verrendəl) ; 1/4 van de vleet of van de halve-vleet heet : 'n *kwaertel* want. De halven benoemt

men : ander'alf, dord'alf (2,5), vierd'alf, fijft'alf, zöst'alf, zöstiend'alf, twintigst'alf. Ouden van dagen ook boven de twintig : vijf in twintigst'alf (24,5) ; thans meestal : vier in twintig in en half.

Breuken worden natuurlijk niet in het oneindige onderscheiden, het meest gangbaar zijn 'n half en 'n vierde (part). Deze twee zijn de grondslag van de betiteling der scheepsbemanning naar gelang van de belooning. Bij de haringvisscherij waren vroeger 13 man aan boord, later veertien (een voor het drijven van den motor), op een groote logger vijftien ; aldus verdeeld : de skipper, de stierman, de motərdrijver, 6 matrozen (groote logger 7), 5 jongens. Wanneer zij nu „op dâêl" of „op part" varen (bij de bommen was dit : verdeeling van de winst èn het verlies), krijgt ieder zijn dâêl of part naar gelang van leeftijd of rang. *Part* is een zeer verbreid woord : 'n part want (van het staande tuig), 'n part tauw (streng van touwwerk, bij 't splitsen bijv.), 'n strook netten, ook een deel bij verdeeling : Da's Piete part (Piet zijn deel). Men gaat bij de bepaling van het loon uit van het *dâêl* of *part* van een volslagen matroos, een „man". Een jongen die de helft van de matrozengage verdient, dus 'n *halfdâêl*, heet 'n *halfdâêler* (-daelder). De verbogen naamval van de woorden op *-dâêl* heeft den vorm *-dâêls* ; hiervan wordt een verkleinwoord **dâêlsje** gevormd. Alleen *halfdâêl* krijgt geen -s : dus „hij verdiende halfdâêl", „Hij verdiende dord'alf vierəndâêls". „Hij verdiende maer 'n half vierəndâêlsje". Wie 1/8 (man)dâêl, dus *'n half vierəndâêls*(je) verdient is 'n halffierəndâêler. Wie 1/4 verdient, dus *'n vierəndâêls*(je), is *'n vierəndâêler*. Wie 3/8 verdient is *'n anderhalffierendâêler*. Wie 1/2 verdient, is *halfdâêler*. Een 5/8 matroos is *dord'alffierəndâêler* ; 3/4 matroos is *drievierəndâêler* ; 7/8 matroos is *vierd'alffierəndâêler* (dit wordt wat lang, en daarom verkort tot vierd'alləver, „Hij hâad *vierd'alf*"). Dan komt de *man* ; bij een versnelde promotie zegt men : „Ik ben in iens fan drievierəndâêls op *man* əkomme" (7/8 overgeslagen). Andere verkortingen zijn : dord'alf (5/8), dord'alver ; etc. Bijzondere regelingen waren er vroeger ook : „Voor râepskieter dan verdiende je *halləf dâêl*, oars, asje 't alléen doen mos (nl. ook het „offhauwe"), *fijft'alf*vierendâêls. Het berekenen van geldswaarden geschiedt nòg met behulp van (oude) muntnamen : 'n halləfje ; 'n gròòt (2,5 cent), ook : vierdaait(stik) ('n daait was 5/8 cent ; drie *gròòte* is een gewone benaming voor 7,5

cent, 'n blanke (4,25 cent); 'n vijfje (25 cent); 'n skelling (30 cent); 'n daelder (1,5 gld.), 'n kroon (2 gld.).

Het tellen van visch geschiedt door bepaalde termen : 'n twintigtal andere visschen dan haring is 'n *snâês* (meerv. snâês of snâêze) : 'n snâes tonge. 'n *Tal* is 200 haringen; 'n *kantje* is 700-1100 haringen (het zijn de haringen in een ton, ingezakt door het smelten van het zout, waardoor er een „kant" is ontstaan); 'n *last* is 17 „kantjes" of 14 „*gepakte*" tonnen (de ingezakte „kantjes" worden dan bijgevuld, „gepakt als haeringen-in ən ton"). 'n *Kinnetje* is een halve ton, de inhoud van een kleine ton op halve maat. Deze term is ook aan den wal gebruikelijk, voor aardappelen etc. (in Rijnsburg is bijv. 'n kinnetje aerəpəle een half mud).

Kleine schol en scharren worden voor de taxatie op dek of „op de stran^{t}" uitgelegd aan „hòòpies" : „Wa^{t} foor hòòpje motje hebbe?" Men meet deze visch per mand (mâo^{n}, meerv. mâon) : We hebbe twie mâon hòòps əhad (*hòòps* is een partit. genitief). Mitte mâo^{n} wier dat ferkoft. Het is in overeenstemming met de psyche van jagers en visschers, dat men, nog in functie zijnde, de vangst graag *te laag* taxeert. Zoo is er een zegswijze : „Vaertig duizend *engelse* is tachtig duizend leveres", waarmee men bedoelt : de schatting van de, onder de Engelsche kust, gevangen haring is zóo aan de lage kant, dat men kan verwachten, dat er bij den afslag het dubbele (om te leveren) blijkt te zijn.

Onbepaalde hoeveelheden worden in de vaktaal door allerlei substantieven omschreven; men kan dit onbepaalde télwoorden dan wel onbepaalde voornaamwoorden noemen. De hoeveelheid visch in de punt (boks) van het trawlnet is 'n *boks(je)*. Is het weinig, dan zegt men „We hebbe-n-ən maeger (klâan) *boksje* vis." Is het véel, dan, met de buigings-e van de groote hoeveelheid (zie blz. 111) : We zétte tòch ən *bókse* vís skèep fan ráek! — Andere namen voor groote hoeveelheden visch, die men vangt : *'n spok* haering ('n spok is een school) : 't Is hier erg spokkig (hier en daar zie je een school); hij hâad 'n mooi *spokjen*edaen. In de taal der „walmensche" is 'n *spok* ook een troep of gezelschap); Die vent die ving *'n berge* haering. Toe vinge we daer in 'n weektijd *'n skuite* haering, *'n mooi skeepje* haering. Daer vinge we *hòòpe* haering. *'n Vult* van haering (volte). Een kléine hoeveelheid haring, zooveel als voor de bemanning gebakken wordt, is *'n braetje* haering; van andere visch noemt men dit meest

'n zoodje of *'n zoo* (vergroot : „'n zoo van raek!)". Een héel ge ringe hoeveelheid visch om te bakken is *'n skurrəfje* (scherf). Het vischtuig bij de haringvisscherij is de *boel* : „Hij lag mit s'n *boel* in de grond" (als er veel haring in de vleet zit) ; „de boel in" beteekent het vischtuig is door de zwaarte tot *op* den bodem van de zee weggezakt („de grond *in* gaen" is eigenlijk : *in* het water wegzakken naar *den bodem* der zee) ; „'t boeltje in hebbe" wil zeggen : de heele uitrusting van het schip in een „binnenschuit" naar Katwijk hebben getransporteerd. „Ze hebbe-n-in məkanders *boel* elege (de netten zijn door elkaar) ; „drie *boele* in məkaer!" Het woord *boel* ('n hâêle boel) is gebruikelijk[1]) voor „heel veel" : „Die vent-tie hâad dat jaer *'n boel* haering evange". Evenzoo is „'n hòòp waeter" een zware stortzee, en dus „'n hâêle hòòp" ook „hâêl veel" : „D'r waere daer *'n hòòpe* vaertuige. Men onderscheidt : Gunter zie 'k *'n pártie* vaertuige (eenige). D'r waere *'n* h â ê l *pərtíj* vaertuige bij məkaer (een groot getal). Dan ook nog : 'n *Pərtijtje* haering van twintəch gulde. — Een afdeeling van het vischruim is *'n kee*, vandaar *'n kee*(tje) *visch, drie keetjies* visch. Het ruim is „'n gat" : *'n gat* haering. Een *ploug* (ploeg) is een groep menschen of vaartuigen, die tegelijk hetzelfde werk verrichten. Verder : *'n paer* (eenige), *'n kwak* (zeer veel), *'n vracht* : „D'r waere *'n vrácht* van *ən* vaertuige" (zeer vele, de nadruk leidt tot verzwarend *ən* ; zie blz. 93). Evenzoo : D'r lagge dan *ən mácht* van *ən* tonne op tie dam. Een lengtemaat is *vaem* (1,83 M), ook meerv. : tien vaem! *'n Pael* is een kilometer : Drie *paele* weg. Bij de dorde *pael* om de Zui. Groot is het aantal aanduidingen van een groote golf, die over het schip slaat : 'n *Bonke* waeter, 'n *stik* waeter, 'n *brok* waeter, 'n *hòòp* waeter, 'n *zet* waeter, 'n *klap* waeter, 'n *knip* waeter, 'n *skuiver* waeter, 'n *zâê*, 'n *douw*, 'n *kaister*.

Eigenaardige vormen voor een onbepaalde veelheid zijn : *dik-op* (zeer veel) : „Op te Hollandsche wal was *dik-op* haering", En *rijkelijk* (vrij of zéer veel menschen) : „Asset Paese was, ging je daer altijt nae toe ; rijkelijk".

Onbepaalde voornaamwoorden zijn *verskâaje, sommigte* (van die zakke), *'n enkelde* (een klein getal) : Van die potte hâat ie nog *'n enkelde*-n-ekoft, in van die stoele-n-òòk *sommigte*.

[1]) *Boel* is in Katw. ook „inboedel" en ook : 'n huisperceel, zelfs een stal voor paarden bijv.

Een belangrijke functie van de telwoorden is de benoeming van de scheepswachttijden. Zoo is de wacht van 's morgens 10 tot 12 uur *„de tien-twaeləf"* : „Jaep hâat *de tien-twaeləf*". *„*'t Is mîjn *tien-twaeləf"*. De wacht is gedeeld in tijden van twee uur voor telkens twee man ; ligt het schip stil aan de vleet, dan één uur voor één man. De afwisseling van de wachten is het „draaien" : „Hoeveul wachte hebbe d'r *edraejt*?" Men *„staet"* (op de wacht) : We hebbe ander'alf uur *estaen*. Hoe lang *staen* jollie al? We staen de man ən uur. — Men gaat *te* wacht : Motte dər twie man *te* wacht? De wacht indeelen en opzetten is „opsteke" : „We benne temèt voor de haeve, mot er nog ən wacht opestoke?" Het „porren" voor de wacht heet ook wel „anspreke". De verschillende wachttijden achtereen nu zijn : de âeste wacht, de hondewacht ('t hondje ; de slechtste wacht ; want na één of twee uur te kooi te hebben gelegen, moet men er uit) ; de dorde wacht ; de vierde enz.; de leste. De tien ; de tien-twaeləf ; de middernachtwacht ; de vier-zös ; de zös-acht (de kraej).

Oude tijdsaanduidingen van het visscherijbedrijf zijn : de Vaste, kruis ; op 't Sand, op 't Engelsche wal (nl. de tijden, dat men daar ter plaatse vischte).

Groepeering door telwoorden geschiedt als volgt : 's Middaes dan kreeg je d e m a n *drie* aerəpəle (iedere man kreeg 3 aardappelen). Dan hadde die altijt d e m a n *twie* kaekies. — Ik verkòòp se *drie an drie*. Ze liepe *vier an vier* over de plank skeep. — Loopen ze nu *naast* elkaar, dan ook : Ze liepe *mi*t *s'n viere* gelijk over de plank. Zoo ook : *mi*t *s'n drieë* (daarnaast : *mi*t *s'n drien*). *Mi*t *s'n twieë* (daarnaast : *mi*t *s'n twien*) ; *mi*t *s'n* bâaje. Maar „allebei" is in Katw. *bâajegaer*. Ook mitter bâaje : „Toe ben *dər* nog mittərbâaje nog ən paer ure weg eweest". Deze vorm is echter speciaal voor aanduiding van *vrouwen* gebruikelijk. Merkwaardig is, dat men deze groepeerende telvorm ook heeft uitgebreid tot „maer" (meer) : *„Mi*t *s'n hóeveule* waere ze? Waere ze *mi*t *sən maere* as drie?" „Je was toch *mi*t *s'n maere* skuite? (er waren toch meer schepen dan jullie alleen). Een oud samenvattend getal is nog *gedrieë* : Ze kwamme *gedrieë* anstappe, anzâale.

„Een voor één : Ze moche drinke *om d'ander"*. Er is hier weer differentiatie met *âar* (zie blz. 130) : *Om d'âare* dach komme ze. *Om d'âare* ton de boom inslaan. Dit is het „afwisselend" voornaamw. en telw. „om den ander".

„Dubbel zoo groot als..." is in Katw. *iens-soo* groot as.

„In het geheel twee" : „D'r waere *háele twie* straete-n-op Kattək".

Een bijzonder telwoord is : *driegərand, viergərand, vijfgərand, zösgərand* enz. in de „onderscheidene" beteekenis „van vier soorten" enz., bijv. *viergərand* skol hadde we. Deze formatie moet zijn uitgegaan van *alləgərand* (allerhand, bijv. *alləgərand* tuig, *alləgərande* vaertuige), uit een vroeger *alregader hande* ; *alləgâer* is een gewone vorm naast *al*(le). De uitbreiding is in de hand gewerkt door het bestaan van een woord *gərant* voor een verwant begrip, nl. het woord dat „crediet, waarborg van een zeker bedrag", beteekent[1]) : Hij komt an zən gəránt (wat hem toekomt). Ik sal *mən gərant* sien te krijge.

De besproken namen vierendâêler, vierendâêls(je) enz. zijn van een bijzondere vorming. Dergelijke zijn ook woorden als *driestrengs*tauwwerk, verkort tot *driestrengs* : „Istat drie- of vierstrengs?" Gewoner formaties zijn : *twiepunter* (scheepje of sloep met twee punten), *driemaster* enz.; *neeg'oog* (omvangrijke steenpuist) ; d e *drielait* (vuurschip met drie *lichten* op, Eng. light) ; *driestalletje* (stoeltje, *drie*poot, waarop men steunt als men slecht ter been is). *Twiebak* is verouderd, evenals *twielicht* voor „schemering"; modern zijn : *'n vierselinder* (mətor), *'n twietakt*-Brons (motor van de fabriek van Brons). Namen van zeesterren zijn *vijfvoete, negevoeters, dortienvoeters.*

[1]) Zie Ned. Wdb. op *grant.*

XII.
DE VORMEN DER WERKWOORDEN

1. HET VOORVOEGSEL GE-

Het verleden deelwoord heeft in het algemeen het voorvoegsel e- als overblijfsel van ge- (misschien je-). Ge- komt nog voor bij gebruik als bijv. naamwoord en als bepaling van gesteldheid. Zoo zegt men : *gedaen* werke doen ruste ; hij kan alles van me *gedaen* (ook *edaen*) krijge ; hij hâat *gedaen* (ook *edaen*) ekrege ; d'r was iet feul an *gelege*, hij hâat er em niks an *gelege* laete ligge, 't is sòò *gelege* dat...; *gezwore* kammerae's. Maar : inwendig is hij *e*kneurst (gekneusd), omdat dit als *werk*woord wordt begrepen. Ook bij werkwoorden met een bijwoordelijk voorvoegsel is bij bijvoeglijk gebruik *ge-* gebruikelijk : ang*e*trauwde neef (ook anə-trauwd), afg*e*duikeld hard werreke. De *ge-* vorm is vast en zeker bij den negatieven vorm : *onge*trauwde man, *onge*likte beer ; *onge*skore was ik ; *onge*daen maeke. Opmerkelijk is de vorm van het aan boord zeer gebruikelijke woord *bakke* : Ik lus-se liever *g*ebakke (ook *e*bakke). Hij vertelt alles halfgebakke (onduidelijk). Als *werkwoord* natuurlijk *e-* in : Hij hâad er wa^{t} fan *e*bakke ! (terechtgebracht). Maar bij dit werkwoord schijnt toch een oude vorm zonder voorvoegsel bewaard te zijn in : *halfbakken* timmerman ; *bàkke*-háering, *bàkke*-vís. Dit zijn bijvoeglijke woorden, deelwoorden van het sterke werkwoord in samenkoppeling. Ook in eenige woorden der vaktaal, die van een zelfstandig naamwoord zijn afgeleid, ontbreekt in nauw verband met een substantief blijkbaar van ouds het voorvoegsel : *traliede* mao^{n} (vischmand met spijlen als tralies), *olied* vel, *oliede* jas (geolied schootsvel, jas), *olied want* (netten ; maar in werkwoordelijk gebruik : die nette motte nog əolied worde). Ontleende woorden op -éeren hebben, door het reeds zwakke accent van de eerste stamlettergreep, geen e-, dus : As je die dijk *passeerd* was, dan ving je niks. Buiten het verleden deelwoord weifelt het voorvoegsel bij het werkw. *gebeure*, zoo in éen verhaal : „'t *chebèurde* genóch dàttə-

we..." en 't *Béurde* wèldəris, da' we hálləf tìj bleve légge". Hier wordt ook achtereenvolgens de volle vorm *dattəwe* en de zwakke vorm *da'we* gebruikt in verband met het zinsrhythme. Het werkwoord *gelooven* heeft in Katw. den vorm *glòòve*; in den zeer gebruikelijken vorm *lòòf ək* (... geloof ik) ontbreekt zelfs de *g*.

2. DE STAMVORMEN DER STERKE WERKWOORDEN

I. grijpe-greep-grepe-egrepe.

De *ee* is volslagen eenklank, lange gesloten ĭ (van *ik*), zelfs in het enkelvoud snee van snijje : (ik) snijj- snee- sneeə- esneeə (ook híer is de *ee* gesloten eenklank, voor -ə zelfs geen j). Naast sneeə en esneeə zijn gebruikelijk sneene en esneen : zie hierover blz. 153. Ook belijje (bekennen) heeft een verl. deelw. beleen; de verleden tijd is zeldzaam. Van het werkw. *zijgen* (zakken) is het verl. deelw. *in*-əzege bewaard (flauw gevallen; ook : na herstel weer ingestort). Het werkw. tijje[1]) heeft verl. tijd *teeg*(en) in de beteekenis beginnen (te) : Die vent teeg[2]) an 't vlouke! Het werkw. *ántijje* (met het werk weer beginnen : „Zè-wə ántijje?") heeft de vormen *tooch-toge-etoge* (ook : „Toe ben ək an 't waarək etoge"), dus de oorspronkelijke stamvormen. Van het werkw. spuwen is blijkens *spijgat* waarschijnlijk de vorm *spije* gangbaar geweest. Het is thans *spouge*-spoog-espoge, dus van klasse II.

De werkw. *prijze, wijke* en *wijze* zijn zoowel zwak als sterk; de zwakke vormen zijn nog heel gewoon.

Het werkw. *skâaje* (scheiden) van klasse VII heeft naast de vormen skâaide en eskâaje ook skee (uit) en (uit) eskeeə aangenomen. *Vrije* is nagenoeg geheel sterk, met een meerv. verl. tijd *vreene* naast *vreeje*.

Oorspronkelijk zwakke werkwoorden met een ij in den stam schijnen gemakkelijk sterke vormen aan te nemen. Een opmerkelijk geval is *skrijne* met *skreen* en *eskrene* naast de zwakke vormen. Interessant is *slijte* met *sleet* en *slijtte*. Hier is nl. omgekeerd de zwakke vorm nieuw. Zwak is het werkwoord in de beteekenis „venten" (ook verkoop als agent, in 't klein). Men neme

[1]) Teg. tijd : hij *tijt* an 't opspeule.

[2]) Naast *tege* komt in 't meervoud *teeə* voor.

in aanmerking, dat er een zelfst. nw. *slijt* (verkoop in 't klein), gebruikelijk is : „Hij *hâat de slijt* van die bakkerij in dörrəp". Nu kan het woord *slijter* afgeleid zijn van *slijte* maar ook van *slijt*[1]), en zelfs van een nieuw *zwak* werkw. *slijte*. Men zegt : „Hij *slijtte* brôôd". In de beteekenissen „sloopen" (waarvan sleet = de sloop bijv. van schepen), en „verslijten" (van kousen bijv.) is het werkwoord alleen sterk.

Een ander merkwaardig geval is *strijje*, in Katw. nog gebruikelijk in de beteekenis „twisten", „bekvechten". Hiervan bestaan de sterke vormen stree-estreen[2]), in het meerv. *streeə* en *streene*. Maar waarschijnlijk in verband met het zelfst. nw. *strijd*, wordt ook zwak vervoegd : strijdde (meerv. strijddede[3]).

Bepaald een curiositeit is de vervoeging van *zweve*, dat in het verl. deelw. regelmatig *ezweefd* is, maar in den verl. tijd behalve *zweefde* ook *zweef*. *Ik zweef* is dus zoowel tegenwoordige als verleden tijd ; bij h ij zweef*t* en *zweef* is verschil. Verwarrend is dit niet : het werkwoord wordt zelden in den tegenwoordigen tijd gebruikt. Er is trouwens eenig verschil in beteekenis : De sterke vorm *zweef* wordt namelijk gebezigd in de beteekenis „rond*zwerven*, rondslingeren (ook van voorwerpen)", bijv. „Hij *zweef* gistere weer bij de Waetering, die jonge". In de gewone beteekenis is de sterke vorm zeldzaam ; als voorbeeld noemde men : „Hij *zweef*(*-de*) tusse *w*aeter en *w*ind (lucht)". Hier kan men inderdaad weifelen, welke beteekenis wordt bedoeld !

II. a. biên (ik bie, wij bieje)-bôo-bo*d*e (bone) bôon (ebo*d*e). Verlieze-verloor-verlore-verlore.

b. sluite-sloot-eslote.

Opm. 1. Spuiten is Katw. spâaite, zwak ; evenals stâaite (stuiten) en wâaive (wuiven).

Opm. 2. Hierbij weege (lange, gesloten eenklank)-wooch-ewoge. Over *tije* zie boven.

Opm. 3. Skuile is sterk en zwak.

III. a. binne (= binden) (ik bin, jij bint, wij binne)-bonbonne-ebonne.

b. skenke-skonk-skonke-eskonke.

c. skelde[4])-skold-skolde-eskolde. Hierbij ook de zwakke verl.

---

[1]) Vgl. sleeter van sleet.
[2]) Ook in *ov-əstreen* (Ze hâat feul ov-əstreen = doorstaan).
[3]) Zie hierover blz. 151.
[4]) Praesens ik *skeld*.

tijd skelde ; deze wordt van het praesens alleen onderscheiden in het enkelvoud. Deze zwakke vormen zijn vooral gebruikelijk bij sterk affect van het werkw. *uit*skelde. Maar dan, om de duidelijkheid, voornamelijk in het enkelvoud ; in het meervoud zou verwarring met praesens ontstaan. Hierbij ook *delləve,* dolləf, edolləve (graven, spitten, uitspitten).

d. helpe (ik helləp)-holp-holləpe-eholləpe. Hierbij ook hieləp en helləpte. Oorspr. Klasse VII.

e. störrəve-st*u*rrəf-st*u*rrəve-est*u*rrəve. Hierbij in den verl. tijd ook *stierəf,* vooral bij sterken nadruk : „As je dan 'n raem opezettede, *stierəf* je weer van de kauw". *Bestörrəve* heeft meestal de ie : „Hij *bestierəf* 't fan de skrik". Het verl. deelw. *besturrəve* is vooral gebruikelijk in de beteekenis „half vergaan". Ook *zwörrəve* heeft naast het oudere *zwurrəf* den vorm *zwierəf* ; ook komt hier bovendien de zwakke vorm *zwörrəvde* voor. Evenzoo *bedörrəve.* Bij deze twee werkw. kan worden geconstateerd, dat de oude vorm met *u* alleen bij geringen nadruk wordt gesproken ; ook hier leidt affect of nadruk of intensieve modaliteit tot nieuwe vormen, den zwakken of den helderen.

Een eigenaardig geval is het werkw. barsten. Het oude „bersten" is Katw. *borsten* geworden : ik borst etc. De verl. tijd is zwak *borstte,* maar het verl. deelw. heeft den ouden vorm *eborste* bewaard. Daarnaast staat echter de vorm eborstət, een adj. met de beteekenis „met een barst erin". „Die kan was *eborstət*" beteekent : er was een barst in die kan. „Die kan die was eborste" beteekent : die kan was (in stukken) gebarsten. De zwakke vorm is in dit geval niet onder invloed van het subst. „borst" opgekomen ; dit woord bestaat in Katw. niet (een „barst" heet daar een „krak"). Het woord „borst" is waarschijnlijk al vroeg verdwenen door de vrees voor homonymie ! In den tekst van 1790 is de verleden tijd van „bersten" nog sterk : De nok (bovenhoek van het zeil) *borst* an stik (ald. blz. 51).

Het werkw. *körrəve* (kerven) is sterk (kurrəf-ekurrəve) en zwak (körrəvde en ekörrəvd). Zwak is het in de gewone beteekenis „een kerf (körrəf) zetten" ; slechts is in de oude formule bij het tellen van tallen haring („al ekurrəve !") de sterke vorm bewaard. Sterk is ook het verleden deelw. *ver*kurrəve („hij heeft het bij N. N. verkorven"). Nog sprekender voor het leven der wisselvormen in de volkstaal is de vervoeging van *skrikke,* regelmatig

skrok-*eskrokke*[1]). De zwakke vorm *skrikte* is namelijk gebruikelijk bij heftigen schrik, bijv. in de werkw. zich *dòòd skrikke* en *op*skrikke. In geval van *op*skrikke is ook het verl. deelw. zwak („Daer waere we van *op eskrikt*"). Het is mogelijk dat men bij *dood-skrikke* aan 'n (*dòòd*)*skrik* (krijge) denkt. Zeker is, dat bij *op*-skrikke nog de oude concrete beteekenis (nl. op*springen*) door-schemert. Van nog meer belang is dat in de vaktaal der visschers een werkw. *opskrikke* (transitief) bestaat, in het bijzonder in het commando „Opskrikké!" dat wordt gebezigd, als een touw „deun staet". Geeft men dat touw een „skrik"(je), d. i. een ruk, dan „springt" het terug. Dít werkwoord is zonder twijfel zwak, bij het substantief „skrik" en de causatieve beteekenis. In zijn concrete voorstelling kan het bij den zeeman ook nawerken, als hijzelf „opskrikt" of wordt „op eskrikt".

IV. a. geve-gaf-gâêve-egeve. Bij de werkw. van deze klasse is naast de regelmatige vormen van het meerv. verl. tijd ook een analogie naar het enkelv. gebruikelijk : gavve. De oudere vorm met lange âê is echter bij sterk accent nog altijd vast[2]), ook in de aanvoegende wijs.

b. zitte-zat-zâête (zatte)-ezete. „Toe *zâête* d'r dríe op één brok háuwt. Twie zwárte in 'n blánke *zatte* d'r op". De tweede vorm heeft zoowel formeel als psychologisch minder nadruk.

legge-lach-lâêge (lagge)-elege. In den verleden tijd bovendien de vormen lâai-laaie (oorspr. van leggen)[3]).

c. spreke-sprak-sprâêke(sprakke)-esproke. Hier is de vorm met *âe* voornamelijk nog gebruikelijk voor de beteekenis „groeten" (door groeten reageeren) ; in de beteekenis babbelen en in *of*spreke geldt *sprakke*.

d. zien-zach-zâêge(zagge)-ezien.

e. zijn-was-wâêre-eweest (ook wazze), zie blz. 155.

komme-kwam-kwâême(kwamme)-ekomme. „Toe we án*kwàême*, wâêre we vol". „In tóé *kwamme* we-n-án". In actueele beteekenis de oude lange vorm[4]) : „Asse now maer *kwáeme*!" „*Kwáeme*

---

[1]) met gesloten ŏ.

[2]) Zie ook het gebruik van de negatie *en* in bijzinnen :

[3]) *bidden* is zwak (ebiddəd ; maar in de speciale beteekenis verzoeken op een begrafenis of feest sterk gebleven (ebêên), het werkw. heeft dan echter zelf ook den vorm *bêen*.

[4]) Vgl. staen en gaen bij klasse VIII.

ze iet?" Maar bij een locale *bepaling* de korte : „Asse *bij* ons *kwamme*".

Opm. Het werkw. *vrete* schijnt als (bijv. naamwoord) bij samenstelling zwak te zijn geworden in : „De haeringe allegaer anevretəd".

V. worde-wiere-wiere-eworde. Zwak is de verl. tijd in Katw. nooit.

VI. graeve-groef-groeve-egraeve. Dit werkwoord is ook zwak (er is een zelfst. nw. graef = spa) ; maar begraeve is alleen sterk.

Over het algemeen is, ook voor f en ch, de *oe* en niet de oo regel. Maar de oo heeft wel tot verwarring geleid. Het eigenaardige is, dat naast het werkw. *groef* gedifferentieerd is het zelfst. nw. groof (groef) met den normalen klinker. Zoo is ook naast *vraegde* (evraegd) een sterke vorm *vroech* gebruikelijk[1]); terwijl het bijv. naamwoord den ouden klinker heeft : vrooch. *Jaege* (de haring van meer dan één schip naar huis brengen) is zwak ; maar in de beteekenis „wegjagen" *joech-ejaegd* (hij joech de jonges uit duin vandaen). Ook *waeje* heeft *woej* naast waejde-ewaejd.

Dragen en slaan hebben zoowel de klankwettige vormen drooch en slooch als droech en sloech ; de oo is ook in het verleden deelw. doorgedrongen. Dragen is Katw. *drege* (ik dreech), de stamvormen zijn dus : drege-drooch, droech-edrooge. De vorm met *oe* wordt waarschijnlijk alleen aangetroffen in het meerv. bij zwak accent : Jónges die *droege* de jásse. In de beteekenis „een doode dragen" kwam in één verband de sterke èn de zwakke vorm voor : Die 'm *dróoge* waere van 't geslacht. Op 'n báer (baar, brancard) drèegde z'əm.

Slaen vertoont geen zwakke vormen, maar hier is de klinker van het verleden deelw. doorgedrongen in het meervoud van den verleden tijd, die dus drie sterke vormen heeft : slaen-slooch, sloech, *sleech*-slooge, sloege, *slege-eslege*. De vorm met *oe* is hier in 't enkelvoud weinig gebruikelijk. De vorm met *ee* is frequent, in allerlei beteekenissen van het werkwoord, bij sterk accent, en vooral bij affect ; in geval van affect dringt hij ook in het *enkelvoud* van den verl. tijd door. (Bij het kolfspel) Die teuge de bóom an *slòog*, die wón dat... In dúrrəp *slége* we-n-ìet. — Dan *sléeg* de kwállem teuge dék an. — As je véul vísch hadde, dan *sléeg*

[1]) vooral in de gewone beteekenis. In de beteekenis „eischen" (geld of loon) is het zwak gebleven.

je de próppe-n-in. Dáerom *slége* we die próppe-n-in. — As je ov-*əslege* hadde, ging je âêst om waeter, vijf of zös vaete waeter slaen. Wij *slege* altijt wáeter, waer now de weduwe Krúyt weunt. Een aardig voorbeeld van den *e*-vorm bij affect: „Dan *sloege* ze die klòòt 'n end wech. Dan *slége* ze *vierkant* over de Waetering heen! Jónges *sloege* d'r, in getrauwde-n-ook".

Vaere heeft in den verleden tijd sterke en zwakke vormen; het gebruik hangt ten deele af van de beteekenis van het werkwoord. Alleen sterk is de tijdvorm in de intransitieve beteekenis „als matroos varen" en de transitieve beteekenis „een schuit, bijv. met boomen, voortbewegen; dus: „Toe 'k foor metróos *foer*, verdiende-n-ik...". „Dan hâai-je mensche die binnenskuite *voere*". Alleen zwak is in den verl. tijd het werkwoord in de beteekenis „een zeil, een takel, wand etc. „voeren", op het schip"[1]). Sterk òf zwak is mogelijk bij de beteekenissen „varen als mətroos bij een schipper", „als schipper bij (van) een reeder", en meestal sterk maar ook wel zwak in de algemeene beteekenis „zeilen", „varen op zee". Soms schijnt het, dat de zwakke vorm bij een zeker affect of nadruk opduikt: „'s Maendəsochəs skeepte we-n-in, in we *váerde*-n-óf!" „In 'n dag of twaeləf edaen! Vaertien daege dan, mitte Zundaege mee; toe we wéer óf*foere*". (Deze twee zinnen volgden op elkaar). In de algemeene beteekenis is de zwakke vorm gebruikt in: „As je dáer *vàerde*, moes-je oppasse". „Je *vaerde* op 'n kompásje". „We *vaerde*-n-op párt, in wat je verloor dat moss-je betaele". In de beteekenis „transporteeren" zal het wel altijd zwak zijn: „Koeie in skaepe die *vaerde*-n-ie nae Engeland"; komt echter weinig voor.

Zwere in de beteekenis „bezweren", „een eed afleggen", heeft de vormen *zwoer-ezwore*. In de beteekenis „zweren van een wond": zwoor, zweerde-ezwore, ezweerd.

VII. slaepe-sliep-eslaepe.
lòòpe-liep-elòòpe.

Sterk òf zwak in den verleden tijd zijn *wasse* (wasschen) en râên (ik râê)-riet, *râêde*-erâên, in de beteekenis „adviseeren" (door bijgedachte aan *râêd*). Het werkwoord *hauwe* (houden) is ook zoowel sterk als zwak in den verleden tijd, de sterke vorm

[1]) Hiervoor is ook het causatief *voere* gebruikelijk. Het is begrijpelijk, dat *vaere* dan zwak is; de sterke vorm zou gelijk zijn aan den tegenw. tijd van *voere*, het synoniem.

is, naar analogie van het praesens, *hiew*. Ook hier komt in aanmerking, dat er een zelfstandig naamw. *hauw* bestaat, in de beteekenis „zware inspanning om iets te „hauwe", vast te houden" : „Das 'n hâêle *hauw* hoor!" Het zwakke *hauwde* is in de *vaktaal* in een bepaalde technische beteekenis gebruikelijk : „Je *hauwde* dan je opte-niet". Hier zit wel iets in van volhouden, volharden. Het is mogelijk, dat de zwakke vorm aanvankelijk en thans nog vooral bij de beteekenis „met geweld stevig *vast*houden" gebruikelijk is. Zoo bijv. „Dat tauw dat *háuwde*-n-iet". Iets dergelijks kan nog worden geconstateerd bij het werkw. ófhauwe, een werkzaamheid vroeger gecombineerd met *râêpskiete* : „Mit je ééne hand *hauwde*-j'əm *óf*, mit j'áore hand skoot-je zoo'n râêp wéch". Hiervoor bestaat ook een zelfstandig naamw. in omschrijvend gezegde : „Wie hâat de *ófhauw*?" Het werkw. nu voor deze speciale, langdurige en moeizame bezigheid kan als het ware „op nieuw gevormd" worden ; het wordt dan altijd zwak vervoegd[1]). Daarentegen stérk in de momentane algemeene beteekenis „van iets, dat stoot, weghouden, aanraking vermijden" : „Toe *hiew*die de bòòt óf". Sterke en zwakke vormen komen voor bij *onthauwe, óverhauwe, ínhauwe, de wacht hauwe* : „Elləke skipper *onthaude*, hoeveul gaerent-ie gebruikte in de winter".

Het werkwoord *roepen* (roope-riep-eroope) heeft in de speciale beteekenis „wekken", „porren" voor de wacht of het werk, den *verl.* tijdsvorm *roop*, althans in de 3de pers. enkelv. (in den tegenw. tijd roop*t*). Het is de gesloten klinker van drooch en slooch.

Een eigenaardige klinkervorm heeft ook (uit)*skee* van (uit)-*skâaiə* (scheiden), meerv. *skeeə*[2]). Daarnaast komt de zwakke vorm voor, eenig peil is er niet op te trekken : As je soms mi^{t} s'n viere of fijve gelijk *uitskee* in je hadde de leste beurt mit trekke, dan hâai-je de leste beurt mit timmere-n-òòk." „Al hâai-je-n-en nieuwe skuit, 'n timmerman moss-je toch hebbe, as je 'r *uitskâaide* mit kantfaere". Het verleden deelw. is (uit)eskâaiə en eskeeə.

Het werkw. *heffen* bestaat in Katw. niet (vgl. hieve). *Skeppe* wordt in den verl. tijd zwak vervoegd (God *skepte* de waereld).

Het werkwoord *hiete* heeft in de beteekenis „een naam dragen" nog het sterke verleden deelwoord *ehiete* ; in die van „een op-

[1]) Vgl. de zwakke vervoeging van het samengestelde speciale vakwoord sp*tllòòpe*.

[2]) de *ee* ook in *zee* (naast zaai) van zeggen. Hier echter beide klinkervormen in den verl. tijd.

dracht geven"[1]) is het zwak : *ehieted.* „Wie haa^{t} je dat *ehieted*?"

De klinker van den verleden tijdsvorm is bij het werkwoord *helpen* kort : helpe — hilləp, hilləpe — eholləpe. Men voelt dezen vorm als ouder dan het thans ook gangbare *hielpe.*

VIII. Hange-hing, hong-hinge, honge, hangde-ehange. Vange-ving, vong, vangde-evange. Bij deze werkwoorden is de zwakke vorm vooral in het meervoud gebruikelijk. Vooral „vange" in de beteekenis „besommen", dus met betrekking op de geheele vangst gedurende een reis. Ook wanneer de handeling als „gewoonte", niet als die van het oogenblik der vangst wordt voorgesteld : „Azz we gunter tónge *vàngde,* dan lubde we ze". Van *ĭ* en *ŏ* heeft bij nadruk de *ĭ* de voorkeur.

Staen en *gaen* hebben in den verl. tijd stinge, stonge en ginge en gonge. In het enkelvoud is de vorm *stong* zeldzaam. Ook hier geeft men aan de vormen met *ĭ* de voorkeur bij nadruk, vooral wanneer de werkwoorden in hun eigenlijke beteekenis worden gebruikt. „Asse now mar *gínge*!" (weggaan) : hier is „gonge" uitgesloten. „Daer *stínge* we now" : „stonge" is uitgesloten. Daarentegen : „Daer *stònge* van die húissies". Men zegt : „Toe *sting*-die", maar „Dan *stòng* (sting) je toch te kíjke!" In één zinsverband werd gezegd : „Gròòte skuite die *gínge* áêr. Kláane skuitjies die *gonge* maestal *héen* op Kruissiesdach". In een vorm *héen-gonge* absorbeert *heen* de eigenlijke beteekenis van het werkwoord ; het accent van het werkwoord verzwakt, en ook de klank waar dat mogelijk is. *Staen* in de beteekenis „als schuld genoteerd staan" wordt concreet gevoeld, nml. als „op de lei of in het kasboek geschreven staan"; vandaar de vorm *sting* in : „As now alles betaelt was wat er *sting,* in d'r was óver, dat óverskot kréeg je".

Er zijn talrijke werkwoorden, die wèl in den verleden tijd een zwakkeren vorm vertoonen naast den sterken, maar niet in het verleden deelwoord. Er zijn ook werkwoorden, die in den verleden tijd louter zwakke vormen hebben, in het verl. deelw. den sterken behouden : braen, brâawe (nml. in bierbrouwen ; in de beteekenis „'n papje maken" en daarvan overdrachtelijk „er van terechtbrengen" is het verl. deelw. zwak), bakke, opbakke (in de beteekenis „opnieuwbakken"; in de beteekenis „verdeelen van de gekookte aardappelen, groenten enz. in bakjes, is het een ander werkwoord, van „bak" afgeleid, dus zwak), hiete (heeten, be-

[1]) Deze beteekenis ook in de uitdrukking : „'t Is allemael *hiete*-n-in-gebien.„

velen en „liegen hiete"), lâên (laden), faauwe (vouwen), wreke, stòòte (ik heb m'n hòòfd estòòte ; maar : ik heb 'm an-estòòtət, d'r teugenan-estòòtət, klaarblijkelijk : 'n stòòt geven), zauwte (zouten) heeft ook, behalve een sterk, een zwak deelwoord.

3. HET ZWAKKE WERKWOORD

Het verleden deelwoord van de zwakke werkwoorden heeft nog den vollen vorm op *-ət* na *-t* of *-d* : estortət, ov-epartət (in „parten" verdeeld) ; „'t Was iet op-te ruite-n-emuntət ; ezettət"; „Hè-je al ebiddət". De *verleden tijd* wordt gevormd door *-de*, na -t (of -d) ədе : „Die *zettəde* d'r de timmerlui op". „Hij *zettəde* zoo'n raer gezicht!"

De volle vorm blijft in het verl. deelw. langer gehandhaafd : stâaite (stuiten) heeft (wərom) estâaitət ; maar stâaitte (wərom). Het is een feit dat de volle vorm op -de vooral in het meervoud bewaard blijft, klaarblijkelijk ter onderscheiding van verleden en tegenw. tijdsvormen : *zette-zettəde*. In het enkelvoud is er verschil : *zet-zette*. Zoo is ook de zwakke vorm *strijddəde* (van strijə) meervoud, naast enkelv. strijdde (zie blz. 144). Duidelijkheid redt den ouden vorm *-ədе* ; ook is de herhalingsvorm „meervoudig". De uitgang -de kan voor volgenden klinker worden verzwakt tot *d'* : „In de brák *weund'*altijd auwe mense-n-in". Bij deze accentuatie zal men niet den langen vorm „weunde-n-altijt" kiezen. Die is wèl heel gebruikelijk bij een enclitisch -ie : „Tóé *stierde-n-iè* van Gijs Dóeze", hoewel ook hier bij een anderen aanloop mogelijk is : „Dan *stierd'ie* vàn Gijs Dóeze".

Nu en dan heeft een werkwoord met een *-b* den scherpen vorm op *-te*, zoo bijv. het vaktaalwoord lubbe (van visch) : „We *lubte* ze". Ook skrobbe-*skropte* in de beteekenis *kaalschrobben* en *afschrapen* (schrappen). In de gewone beteekenis *skrobde*[1]).

Een eigenaardig werkwoord met een stam op langen klinker (door samentrekking) is *rôên* (rooien van aardappelen) ; het heeft de vormen *rôêde*[2]) en *erôêd*.

De werkwoorden brengen, denken, zoeken, koopen hebben de gewone vormen : brocht-ebrocht, doch(t)-edocht, zocht-ezocht, kocht-ekocht (koft-ekoft), etc. Van het werkwoord *dunken* be-

[1]) *tobde* is in Katw. *topte*, maar ook het werkw. in zijn geheel is *toppe*.
[2]) Mijn zegsman heeft den indruk van een „dubbele" d.

staat alleen het praesens (mijn dunkt...) ; in den verleden tijd zegt men : *mijn* docht ət beter dat je... (klaarblijkelijk nog de verbinding van het onpersoonlijke werkwoord).

Het uitvallen van -d- tusschen twee klinkers, in het bijzonder vóor -ə(n), heeft tot eigenaardige variaties in de vervoegingsvormen aanleiding gegeven. *Verbieden* wordt *verbien*. Dit blijft de vorm voor den infinitief. Maar doordat in Katw. de meervoudsvormen op -en zijn verkort tot -ə, de -n dus geen meervoudsteeken meer is, wordt het meervoud : wij *verbiene*. Het is waarschijnlijk, dat deze vorm aanvankelijk bij *inversie* is ontstaan, door een overgangs-ə tusschen *bîen*-we, bîen-*jollie*, *bîen-ze* (heulie). Vgl. vormen als *we staene*, blz. 157. Daarnaast staat de vorm *verbieje* (niet voor den infinitief) ; en de oude vorm *verbien* is niet uitgesloten. Maar *rijjə* heeft geen ouden vorm „rijn". Wel is „laden" in Katw. *lâen* en het meerv. praes. is we *lâen* en we *lâene* ; „braden" is *brâen* en het meerv. we *brâen* en we *brâene* (de verl. tijd *laede* en *braede*).

Van (ver)*bien* is de verl. tijd (ver)*boo* ; het meerv. *bone* (ook nog boon), maar daarnaast niet als in het praes. (met *ie*) de vorm *boojə*, maar *bode*. Het verl. deelw. is *verboon*, *eboon* en daarnaast *ebode*. De vormen met *d* komen vooral voor bij „bieden op een verkooping" ; zij kunnen uit de officieele sfeer voortkomen. Eigenaardig is, dat na de meervoudsvormen op -ne nog een overgangs -n kan optreden : ze verbiene-*n*-əm, ze verbone-*n*-əm.

In den verleden tijd hebben de werkw. van klasse I ook de -n- : snijə-snee-sneeə, *sneene*-esneeə, *esneen* ; rijə-we *reene* ; vrijə-ze vreene. De -d- is hier niet, als bij de vormen met *o*, tevens mogelijk. Alleen het adjectief, tevens beperkt in gebruik, *ve(r)lede* (jaer) vertoont de *d* nog.

Opmerkelijk is de -d- bij d e d e n. De verleden tijd van *doen* is *dee*, meerv. *deeje* of *dene* (*dene* is een nieuwe tegenhanger van den teg. tijdsvorm we doene). Maar een oeroude Katwijker zei, bij zwaar accent op het werkwoord : „Weet je watte-we wel *déde*?" „We verkochte ze an de Engelse". Terwijl hij iets later, bij zwak accent zei : „Weet je wattə-we wél *deeje*? Die skellevis die sneeje we de kóp of". (Hier had hij ook *deene* kunnen zeggen). Het werkwoord kan ook in „oneigenlijken zin" gebruikt worden, dan komt de vorm met -d- níet voor : „Toe *dene* (*deeje*) ze állemael of z'əm iet ən záege". Daarentegen in eigenlijken zin :

„Déeje ze-n-ət iet?" kan ook worden verscherpt tot „Déde-ze-n-ət iet?"

Eigenaardige vormen doen zich voor bij het zwakke werkwoord s m e d e n. Dat is in Katw. *smêen* (teg. tijd ik smee, hij smeet, ze smêen). Het meerv. van den teg. tijd is óok *smeene*. De verleden tijd enkelv. is : hij *smeedde*, maar ook hier treedt de meerv. vorm ze *smeene* op. Vgl. bij de sterke werkw. zweven, blz. 144). Het verleden deelw. is zoowel *esmeen* als *esmeed*.

4. BIJZONDERE WERKWOORDEN

Zeggen.

Teg. tijd : ik sech, je zech(t), hij *zâa¹t* of *zâat* ; wij zegge.

Verl. tijd : ik see, je zee, hij zee ; wij zeeə ; ik sâai, jij zâai, hij zâai ; wij zâaje. Verl. deelw. ezâat.

Leggen.

Teg. tijd : ik lech, jij lech(t), hij *lâa¹t* of *lâat* ; wij legge.

Verl. tijd : *legde* of *lâai*. Verl. deelw. *elege*. (We hadde vijf mijl ov-elege).

Liggen.

De teg. tijd heeft, als „leggen", de vormen hij *lâa¹t* of *lâat*.

De verleden tijd heeft naast den ouden vorm *lâege* en den jongen vorm *lagge*, naast den ouden vorm *lach*, de vormen van *leggen* overgenomen, nl. *lâaie* en *lâai* : voor het meerv. zijn er dus drie varianten. Het verl. deelw. is *elege*. Van de vormen van den verl. tijd is *lâai* (lâaie) de meest gebruikelijke.

Hebben.

Teg. tijd : ik hep, jij hep, hij *hâa¹t* of *hâat* ; wij hebbe. Bij inversie : hè-je, hè-we. Verl. tijd : hâai (hâaje) of hadde. Verl. deelw. ehâad. „Hij heeft gehad" kan dus zijn „Hij hâad ehâat". Zeer waarschijnlijk heeft analogie naar *hij zâat-hij zâai*, geleid tot : hij *hâat* (oorspr.)-hij h â a i (nieuw).

De keuze van *hadde* of *hâai* schijnt grillig en willekeurig. Maar ten eerste is *hâai* de jongere vorm, en komt dan ook méer voor bij jongeren en ouden die minder vast zijn in hun taal, bijv. door meer omgang met vreemden. Bovendien zijn er wel enkele aanwijzingen van de factoren die de keuze bepalen. Daartoe is het noodig een bepaald zinstype met een bepaalde functie van „haddehâai" te vergelijken. Nu zijn er in het textmateriaal drie zinsver-

banden van eenzelfden spreker van een voorwaardelijken bijzin met *as*, gevolgd door een hoofdzin, met volt. verl. tijd, dus hulpwerkw. functie. In alle drie heeft de bijzin *hadde* en de hoofdzin *hâai* : Assət 'n kauwtje eweest *hadde*, *hâai* ət íet ebeurd. Jae as we déuze nette ehâad *hadde*, dan *hâaje* we ze-n-íet thúis kenne brenge ! As ək soo-maer-zoo ər in blijve zitte *hadde*, dan *hâai* ək ər al jáere iet maer ewéest ! — Er zijn ook drie vooropstaande bijzinnen met *as* die niet een onderstelling maar een verleden gewoonte omschrijven, alle drie met *hadde* (hier volgen deze gezegden) : As je dan egéte *hadde*, dan zâai je teuge de voerman... As je óv-eslege *hadde*, ging je âest om waeter. Aswe 't waeter bij de skúit erolt *hadde*, dan.... — Ook twee dergelijke bijzinnen met *hadde* als zelfst. werkw. : As-tən íen 'n kwártje *hadde*, dan.... As je véul vísch *hadde*, dan sleeg je ze-n-in. — Ook is er een bijzin met *as* zonder hadde, maar toch met *hâai* in den hóofdzin : As je mit s'n áchte wàs, *hâai* élləke plòug twíe bàlle. Maar hieraan ging onmiddellijk vooraf : As je now mit s'n zösse was, *hàdde-je* dríe balle. — Hier blijkt dat deze spreker bij overigens gelijke syntactische omstandigheden den vorm *hadde* handhaaft bij bijzondere rhythmiek en accenten. Het is bovendien waarschijnlijk, dat *hâai* in de genoemde hoofdzinnen bevorderd is door de woordschikking. De plaatsing vóor het onderwerp van den zin heeft òf verzwakking van het accent ten gevolge (als het onderwerp zeer sterk accent heeft als in „hâai élləke plóug"), òf versmelting met het volgende pronominale subject, waardoor de vorm van het tweelettergrepige *hadde* eveneens kan worden samengetrokken. Voorbeelden : T o e *hâai* die 'n vléet evist fan 'n Noortəchər, in die *hàdde* die wèze verkóope-n-in Éngelant. — Want je *hàdde* dríe gáete-n-in 't bùn. Dan *hâai-je* dríe proppe ; as je véul vísch hadde, dan sleeg je ze-n-ín. — Onder die róoster daer *hâaije*-we 't fíer in. — Interessant zijn hier weer gevallen waar in éen verband twee zinnen met denzelfden grammaticalen vorm, maar met een verschil in rhythmisch accent op het werkwoord afwisselend *hadde* en *hâai* vertoonen : Ik hep ər winterlaeg òòk elege mit me skuit. Toe *hádde je* dàer zoo'n gát an de óverkant, in 't chróen. An déuze kant kón je iet, daer *hâai-je* húize. — Nou, die plánke dat is me beháuwt eweest. Anders *hâai-ək* allíen (finaal) wég-ewèest (verdronken). Dán *hádde-n-ək* al fíjftig jaer wég-ewèest (nadrukkelijke overweging ; de toevoeging van de bepaling van tijdsduur

maakt ook het gezegde minder irreaal). Schijnbaar volkomen gelijk is de inhoud van deze twee zinnetjes, met de vermelding van hoe het vroeger aan boord was : „Toe *hádde je* twíebàk". „Toe *hâai-je* âaike". Er is echter verschil in beteekenis van *hadde* (toen *kreeg je* beschuit te eten) en *hâai* (toen *waren ze* van eikenhout). *Hadde* heeft nog de eigenlijke beteekenis van hebben ; *hâai-je* is onbepaald en onpersoonlijk, heeft nauwelijks accent.

In overeenstemming met den hier waarschijnlijk gebleken zwakkeren vorm van *hâai* is de voorkeur voor dien vorm aan het eind van een bijzin achter in een zinsverband : Da^{t} kwám əran wa^{t} fər-ən héllepər je 'n *hâai* (met de negatie-vorm 'n, zie blz. 93). Je mos soms zwemme kaerel, deur 't waeter heen, as ət erégend *hâai*. — In dan ginge we zóo over 'n kóoiplank zitte víjle totte we víer *hâaje*. — Tegenover deze stellen we de hoofdzinnen zonder inversie met *hadde* : De gróóte zâalskepe *hadde* toe ook chien rooje in groene viere. We *hàdde* van die hánke-n-óok. — En den vraagvorm : Maer *hádde* die mole nog wat te dóen dan? (werd er met die molen nog gemalen?). Van de hier gevonden ratio in de keuze van *hâai* en *hadde* (we hebben het tekstmateriaal geheel onderzocht) zijn maar enkele „afwijkingen", en dan bij den spreker die in zijn taalvorm het minst conservatief is. Een ervan is (hij sprak over een winkelier)... Die *hâai* óok zalləf". En zelfs hier is hâai klaarblijkelijk zwak van accent, ook doordat deze gezegdevorm in den tekst al meermalen was geuit.

Zijn.

Teg. tijd : ik ben, je ben, hij is ; we benne, jullie benne, ze benne ; bè-je, benne we, benne of ben ze. Verl. tijd : ik was, je was, hij was ; ik, je, hij was ; we waere, wazze.

5. DE PRAETERITO - PRAESENTIA

Zelle.

Teg. tijd : ik sel, jij zel, hij zel ; we zelle (zel-k, zè-je).
Verl. tijd : ik sauw etc.

Kenne (kennen en kunnen).

Teg. tijd : ik ken etc. Verl. tijd : kon, kos ; konne, kozze (kosse).

Kos en kozze komen veelvuldig voor, maar bij voorkeur in de beteekenis *kon*(den).

Verl. deelw. : ekend.

Magge.

Teg. tijd : ik mag ; wij magge. Verl. tijd : moch ; moche.
Verl. deelw. : emacht (zelden : emagge) : Hij zel iet *emacht* hebbe.

Motte.

Teg. tijd : ik mot ; wij motte. Verl. tijd : moss ; mosse.
Verl. deelw. : emotte.

Durrəve.

Teg. tijd : ik durrəf ; wij durrəve. Verl. tijd : dors, dorse ; durrəvde.
Verl. deelw. : edurrəvd (niet : edorst).

Wete.

Teg. tijd : ik weet ; wij wete. Verl. tijd : wiss ; wisse.
Verl. deelw. : ewete.

Wulle.

Teg. tijd : ik wul ; wij wulle. Inversie : wuldi? (wil hij?).
Verl. tijd : wauw (of wŏw) ; wauwe. Inversie : wauwje? (of wŏ-je?).

6. SCHEIDBAARHEID VAN SAMENSTELLINGEN

Onscheidbaarheid van samenstellingen komt niet voor bij werkw. als *kantvaere* en *baksnije* (de visch die gebakken zal worden, die „bak" wordt, klaarmaken) : D'r *voere* d'r noch fier of fijf *kant*, die ginge buite vlote. Hè-je *bak-esneen*? Evenmin bij het werkw. *spillòòpe*, dat zijn karakter van samenstelling dus niet heeft verloren, al wordt het zwak vervoegd : Azze we *spilloopte*, dan.... Dan *lòòpte* ze mi^{t} s'n viere *spil*. Ze *liepe spil*. Hier zien we één der wegen, waarlangs een sterk werkwoord zwak kan worden. Scheidbaar zijn ook blanksette, kantsette, râêpskiete (Ze skote râêp ; ze skote *de* râêp), gəndáchsegge, kofferdijvaere.

In den *bijzin* kunnen deze werkwoorden door *en* worden gescheiden, dat altijd vóor het werkwoord staat (zie blz. 93).

Overigens zie men over deze werkwoorden bij woordvorming, blz. 70 nog meer voorbeelden.

7. DE WERKWOORDEN MET -N IN PRAESENS

Ik *doe, gae, stae* ; *zie* kan bij inversie een -n krijgen : doen-ək (doe-ək), gaen-ək (gae-ək), staen-ək (stae-ək), zien-ək (zie-ək). Deze werkw. hebben in het meervoud een -n, evenals de samengetrokken werkwoorden als we lâên (we laden). In het Hollandsch is daarnaast vrij verbreid de nieuwe vorm met een -e, dus we *doene* etc. In het Katwijksch kunnen we constateeren, dat dit niet een „spontane" kenmerking van het meervoud door den regelmatigen uitgang -e is. Immers het Katwijksch kent dien verlengden vorm alleen of in hoofdzaak bij inversie. De aanleiding tot de verlenging is dus klaarblijkelijk de -e als „rhythmische overgangsklank" bij samenkoppeling : doenewe, gaenewe etc. (zie blz. 152). Maar normaal is nu nog de tegenstelling : Ázzewe[1]) *gaen,* dan *gaenewe* nae Engeland. — In den eersten zin zou de verlenging (en dàn ten deele naar analogie van den geïnverteerden vorm, ten deele naar de algemeene meervouds-e) kunnen optreden als het werkwoord het syntactisch accent krijgt : Azze we *gáene,* dan *gaenewe* gáuw. — Het spreekt vanzelf dat naast de vormen *doenewe, gaenewe* ook korte vormen voorkomen : *doe-we, gae-we* (deze vorm is zelfs de eenige als *adhortatief*).

8. DE UITGANGSVORMEN

Meervoudsvorm is -e voor alle drie personen. In het enkelvoud is de -t in de 2de persoon zeer wankel, bij inversie nooit aanwezig. In den verleden tijd der sterke werkwoorden is de -t nagenoeg geheel verdwenen ; in den verleden tijd van de zwakke werkwoorden zijn *-de* of *-te* de eenige vorm voor enkel -en meervoud (bij *-t* in het enkelv. natuurlijk *-te* in het meerv.).

Bij een stam eindigende op *d* kan bij volgenden klinker (zie blz. 151) of bij inversie het verschil in de enkelvoudsvormen opduiken : ik wor(d) al auwer, jij wor(d) al auwer, hij wor*t* al auwer ; word-ək, wor(d) je, worti ; ik word, jij word, hij wort(d) ; ik lech-em neer, ik leg-al ; jij lecht-em neer, hij lecht-əm neer (hij lâât əm neer).

---

[1]) Hier is de e van azze meervoudsteeken ; zie blz. 91. Zie thans ook het artikel van Dr. Van Haeringen (Tijdschrift LVII, 161).

De keuze van de vormen met of zonder -d of -t, en ook de keuze van -d of -t, is vooral bij *inversie* van de persoonsvormen enkelvoud ook afhankelijk van, en belangrijk voor de uitdrukking van nadruk of affect.

9. IMPERATIEVEN

Het groote aantal imperatieven, opgevangen uit den mond van visschers en oude Katwijkers, vertoont meestal den vorm *zonder -t*. Het gebruik van de -t is, dat blijkt bij navraag, aan verschillende bijzondere omstandigheden van phonetischen, phonologischen, syntactischen en psychologischen aard toe te schrijven.

Er is in het Katwijksch geen verschil in getal door de onderscheiding van de vormen mét en zonder -t. Ik geloof trouwens (maar dit kan moeilijk meer dan een vermoeden zijn), dat men in een volkstaal als deze bij de *„aanspraak"* of in *modaliteiten* als den imperatief zelden een aantal individuen onderscheidt, men voelt zich veeleer tegenóver een veelheid of in de vertrouwde „groep", de bemanning aan boord. Wel kan men in een toegevoegden vocatief die „veelheid" of „eigen groep" uitdrukken door substantieven als „Jonges" of het oude scheepswoord „Manne", of door den opmerkelijken pronominalen vocatief „jelúi". Zoo is *„Gae* wech!" enkel- en meervoud; bij sterk affect *„Chae* wéch". Nadrukkelijk meervoud of liever „veelheid" is *„Gae*wech *jelui*!" Eveneens : *„Jonges, gae* nae húiss!" of *„Jonges, gae* nae huis, *jelui*!" Men zal zeggen *„Gaeter* nae toe!" tot één persoon of tot een groep. Van een *sterkere* neiging tot de *-t* bij *meervoud*, is in het Katwijksch geen spoor of sprake. Het gebruik van dezen vorm moet uit andere oorzaken worden verklaard. Het komt voor in de volgende tien zinnen van mijn omvangrijk materiaal : 1. Toe komt-er maer uit! 2. Denkt-er om watje doet! 3. Maekt-em veràl iet kwaed! 4. Maekt-em 'n vaempje klàànder. 5. Dóet-et (dan)! 6. Gaet-er off! 7. Doettat now eris, gerust! 8. Jo, chaet chauw om de vles en de kouk! 9. Jo, gaet ffan die plank of, fort! 10. Staed-iet soo te beve!

In verband met de boven-geciteerde „neigingen" van den Katwijker is het van belang, dat in deze zinnen de *t* (of de volgende verscherping) blijkt voor te komen voor -er (daar), em (hem), en na een werkwoordstam op een klinker eindigende.

In no. 10 is de oude vorm *-d* gehandhaafd (gelijk ook t. a. p. in andere gevallen) voor *iet*.

In géen van deze zinnen nu bleek bij navraag de *t* (*d*) onmisbaar. Zelfs werd bij opzettelijke vertaling bijna steeds, door verschillende proefpersonen, de korte stamvorm gesproken. Hierbij kwam al gauw aan den dag, dat sterke nadruk, een werkelijk „gebiedende" modaliteit, een belangrijke voorwaarde voor de verzwaring met *-t* is. Nadere bijzonderheden mogen thans nog volgen :

No. 8. Jo, chaet chauw om de vles en de kouk ! — Deze vorm was het bevel van een schipper tot den „jongen". Gericht tot een gelijke of oudere, zou deze zin vanzelf zijn „scherpte verliezen". Hij zou dan luiden : „Dirrək gae gauw effe om de vles en de kouk" of „Gae strakkies eve..." Ook als men zich zou richten tot twee collega's. De vorm „Gae dəris..." zou bij den nadruk van het bevel tot den jóngen, worden verscherpt tot „Gaetəris".

10. „Stáed iet sòò (iessòò) te béve !" is een geërgerd verbod. Hier is geen verscherping tot *staet* mogelijk, dat is gelijk gezien een phonetische onmogelijkheid. Bij verzachting tot een kalmeerend advies is de vorm „Stàed ie^{t} sòò te béve Aai", met de verzachtende plaatsing van een vocatief achteraan, mogelijk, maar ook zonder *-d* : *Stàe* ie^{t} sòò te béve Aai !

7. „Doettat nog əris, gerust !" is een scherp-ironische tartende opmerking. Bij verzachting van dien inhoud tot een gemoedelijken raad als „Doe dat now maer dəris, gerust !" kan de *t* wegvallen. Dat deze verscherpt is uit „dat" wordt aannemelijk, wanneer wij zien, dat in een zin „Maek ta-je van die plank of ben !" de *t* niet gemist kan worden : klaarblijkelijk aan de *k* geassimileerd uit *d*.

3. „Maekt-em vərál ie^{t} kwaet !" Zeer dringende waarschuwing. Bij kalmer betoog kan de *t* wegblijven. Idem bij no. 9 ; maar bij 6. „*gaedər* of !" bij verzachting, in tegenstelling met het verscherpte en verzwaarde : „Chaetər off, fferúit !"

Bij werkwoordstammen eindigende op *l, r, m, n,* treedt bij nadrukkelijk bevel de *t* op vóor (of liever in plaats van) de *d* van *(d)ər, de* of *dat* (die) : *Hâêlte* háemer èffe ! — *Sár-ta*^{t}-kínd ie^{t} sòò ! — *Verwénta*^{t} kìnd ie^{t} sòò ! — Gijs, *swémtər* effe óver ! — Hier kàn wel een *d* worden gesproken, maar het gaat moeilijk „van nature".

Maar, óok bij sterken nadruk zal men voor een klinker deze stammen niet met een *-t* spreken ; dus zóo zijn de vormen :

„Gijs! *háel effe* de háemer! — Gijs! *wár effe* die haering! — Gijs! *zwém effe* óver! — Gijs! *rén effe* om záuwt, 'n halləf pont *sauwt*!

Ook déze zinnen krijgen niet een *-t*, wanneer men zich richt tot een „veelheid". Men zegt dan, behalve „*Jonges*! zwem effe over!" of „Zwem effe over *jelui*!" ook : „Zwem *jollie* effe over!" of „*Zwemme* jollie effe over!" Deze laatste zinsvorm moet, gezien den niet-vocatieven vorm van het voornw., in oorsprong een (vragende) indicatief zijn (hoewel het formeel niet uitgesloten zou zijn dat hier „zwemme" een „overgangs-ə" vertoonde bij een oorspr. imperatief „zwem"). De verklaring uit een indicatief vindt buitendien steun in zinnen als : Jonges, *gaene* jollie d'r off! — Men vergelijke ze met den boven genoemden dreigenden *imperatief* : Gaetər óff, ffərúit! — In den laatsten zin is de *t* uit *d* van *d'r* gehandhaafd, ondanks een eventueel zwak accent op het werkwoord. Er zijn, vooral aan boord, talrijke bevelvormen met de rhythmiek ⏑ ⏑́ of ⏑̀ ⏑́. Men spreekt daarin zelden een *-t*, ook al zijn ze meestal gericht tot de „Manne".

XIII. GEBRUIK EN VERBINDINGEN VAN WERKWOORDEN

1. DE INFINITIEF

In den vorm van de „onbepaalde wijs" kan men een bevel uitdrukken, of een aansporing ; een moeder zegt tegen het kind : „*Ete* nou maer, flink, hap !" — Die Franse zeeə (tegen een man dien zij wilden berooven) : „*Oflegge* wa^{t} je hep !" — In het verhaal echter kan dit verzwakken tot een „advies" of zelfs geheel neutraal constateeren van een gewoonte of toestand : Op te skuit hadde ze meeldoop : 'n beetje groene olie. Díe góed *uit laete bakke*. Aârs hâai-je-iet omboort (aan vet nl.). — Dan wier 't bennetje op 't kasbakluik ezetted, *uitsakke* (= en dan moest het water er uit zakken). — Asset kos^{t} choed omboord was, dan kaeremelk *haele*. — Ook de alarmroep is een infinitief[2]) : „*Roupe, roupe, roupe*" (= gauw de mannen, die slapen, roepen !)' — Deze vorm kan ook *in* den zin staan bij het onpersoonlijke „het is (was)" : We zaege-n-əm iet, dus *ət was souke* nae de boei (= het was gewenscht (van belang) te zoeken naar d. b.). — Elk oogenblik *asset opskiete*-n-*is*, isset er weer van (hebje weer last met dien luilak). — (Hoe was de taktiek bij het in en uitgaan van die haven?) „*ət was* âêst *opgaen*, in mit falle van ət waeter *was ət offchaen*". — Asset winter was, in *vrieze*, dan....

Ook nader verklarend kan deze infinitief zijn ; zoo bijv. nevengeschikt aan een verleden tijd : Die vrauwe die h a e l d e de beug ó f, in *brénge* (ze haalden hem uit het schip en brachten hem terug als hij nagezien was). — We leefde toe uit-te-duine in uit-te zâê : aərəpələ *zouke* ; drooge vis. — De Zwaen, daerachter, dat hâad allegaer kolləfbaen əweest. Mit kolləve *slaen* (= *men sloeg* daar met kolven). Geheel „onbepaald gezegde" is de „onbepaalde wijs" in nadrukkelijke, uitroepende zinnen :

[1]) Over een infinitief op *-es* : zie blz. 166 (tegenw. deelw.).
[2]) Zie overigens bij „Signalen", blz. 232 en vlg.

„Toe moss-je əris əzien hebbe, wat al ən vaertuige! Allemael *bakse* in de donker!" — „Die skuitjies (= de oude bomschuiten) waere dortəch foet (lang). In störrəme-n-*uitlégge* hoor! Störrəme!" — „In dan brandde-we die rijze-n-in nolle[1]) 'saevəns; in dan vóor *verbránde*, in áchter b e v r ó r e we" (weer mogelijk, nevengeschikt aan een verleden tijd). — De schipper vertelt hoe men hem 's nachts kwam roepen: „Hij zâat: „Aauwe! slaep je!" „'k Sech: „Dán weer *slaepe* in dán weer wakker *legge*! now ben ək wakker!" — Duidelijk „verhalend", van spannende gebeurtenissen is: Toe bè-we-n-an skot əgaen. De gelegenhâaid bléef soo. Dinsdəsochəns *kijke*: „niks in!"; *bijskiete* weer. Toe komme ze me roupe". — Nog levendiger: Ik nae de skuit, klijn uit əgooid, 'n pártie bochte aan de kaebel, ik-te klijn in zâê *gaen*[2]) *zette*, kat əran! — De uitroepende onbepaalde infinitief kan ook uit den zin worden afgescheiden: „Aerəpələ *zouke*! D'r waere genoch zâêlui die de hakker in de kriel meenamme! — Voorbereidend onderwerp van den volgenden zin is: *Lengstik ete*[3]), dat was soo gauw aste vleet an boort was. — Een dergelijke onbepaalde vorm leidt den zin in: Dan voere w'altijt mit s'n zösse, *overloope* mit s'n negene (= bij het „overloopen" was er een bemanning van negen).

Een aardig voorbeeld van den verhalenden infinitief voor oude „gewoonten" is: „Toe k w a e m e de mâaide, die 'n jaer of zeuventien waere; ook mee*helpe* lenge; mâaide-n-ook *zinge*-n op-te waege, ne[t]-soo goed as-te klâane jonges". Het zou, gezien de dalende toon vóor de pauzen, waarschijnlijk foutief zijn, den eersten infinitief als doelaanwijzend, of als verbonden met „kwaeme" te beschouwen; veeleer is hij, en in ieder geval de tweede, in dit verband een echte „verhalende infinitief".

Men zou kunnen meenen, dat in een zin als: En dan g i n g e d'r ən partij jonges mee; op-tie waege *zitte* — het werkwoord „ginge" is samengetrokken. Maar het dalend accent van „mee" en de scheidende pauze, vooral echter het zoo frequente gebruik van zinnen met een infinitief voor de aanduiding van een „gewoonte", maakt het waarschijnlijk, dat ook deze infinitief een

---

[1]) takken en stobben.

[2]) Dit kan ook een verleden deelw. zijn.

[3]) Het „liturgisch" maal van brood en melk, als het „lenge" van de netten vóor de uitvaart klaar was.

gezegde op zich zelf vormt. Zoo ook bij verbinding met een zin waarin het hulpwerkw. „moeten" staat : „In dan m o s s e-ze nae de skuit toe ; *gaen* slaepe". „Dan m o s s e-we ze skeep doen ; âêst op dek *gooie*, dan in 't fəronder, in dan pas *opburrəge*".

Zinnen met een infinitief met *te* als „gezegde" zijn zeldzaam. In de eerste plaats is er de uitroep van verontwaardiging : Wat hè-je d'r an ! Twie skote *te vermorse* ! In de tweede plaats de stereotype vorm : Saeterdəssaevens hâaje we de klijn wech egooit mitte stilte, *niet te wete* dat we in de Straet waere (= zonder te weten). En dan de *verbiedende* zin : *„Niet te vlouke* !" *„Niet te skelde* hoor !"

Er zijn eenige vlotte verbindingen van den infinitief met „te" en andere voorzetsels. Hoe gemakkelijk de infinitief door middel van een voorzetsel (i. c. *van*) als een substantief in objectsverband kan staan, blijkt bijv. uit : Hij praet *fan* maer om de Noort *te gaen zâale*.

Den infinitief met *om* (*te*) kunnen we nog zien „groeien" uit de voorzetselbepaling met *om*, uitgebreid met een infinitief, die als de boven besprokene, naderverklarend is : Dan ging je *om waeter*. Vijf, zös vaete w a e t e r *slaen*. — Dan ginge we mit twie kruiwaeges *om talhoute*[2]). T a l h o u t e *haele*. — Zoo kan men nog in het Katwijksch den infinitief met *voor* (*te*) verbinden : 'n Bun is 'n bewaerplaes *foor de vis* in 't leve *te hauwe*. Oorspronkelijk staat de infinitief (in 't leve te hauwe) door een pauze gescheiden. Zoo ook : Dat was *foor booskoppe te betaele*. — Daar kwam de auto *voor* de stikkənde nette *te haele*. — Dər waere twie luikies, íen *voor* omlaeg *te gaen*. — (als men de schuit opvijzelde) âêst achter opfijzele, in et roer ofneme, *voor* onder de pan *te legge* (= om het roer onder de pan van de vijzel te leggen). — Dat beleze is *foor kwaele te geneze*. — Op dezelfde wijze is gegroeid : Dan zat je mit s'n stik of sösse-n-ofachte-n-*om de mast* op *te haele*. — Andere voorbeelden van *om te* zijn : As je overhâai (= geld overhield), dan kreeg je dat *om te dâêle*. — 'n Kan of drie groen' olie, d a^{t} w a s *om te brande*-n-ook.

Verbindingen met *om* (te) en *voor* (te) kunnen ook zijn voortgekomen uit het gebruik van den *substantieven* infinitief bij deze voorzetsels.

De substantieve infinitief komt voor, verbonden door een voor-

[1]) Dan *ginge* we *om* talhoute — is ook zonder volgenden infinitief nog gangbaar.

zetsel, vooral *met* : Skâai now mar uit *mit huile*. — Toe was ie in de war *mit-tat uur verzette* (= de zomertijd). — De viktaelie was *mit kantfaere* (als men op de kustharingvangst was) ən panne gort (hier is de bepaling er een van *tijd*, als bijv. *mit Korssəmis*). — *Mit laen* (= bij het laden) benne d'r twie ton örrəte in 't dubbəlde gat əgaen. — Ook de infinitief met een *lidwoord* kan door een voorzetsel met het werkwoord of het gezegde zijn verbonden. In vergelijking met de verbinding met *voor* (*te*) is interessant de doelaanwijzende functie in : Dan ging er 'n beet waeter overheen, *voor 't goed blijve*. — Bijzonder kort is deze constructie in : Dat was voor *'t net klaer blijve* (= om het net „klaar" te doen blijven, klaar te houden). Gewoner is de beteekenis „om tegen te gaan" : D'r sting ən hâaning *voor ət stuive*. — D'r wier âêst wa^{t} sand op-te mao^{n} əgooid *voor ət ofsliere* (dat de schollen er niet zouden afglijden).

In de vaktaal zijn eenige vaste substantieven gebruikelijk[1]), als *'t kantfaere*, *'t overloope* (de groote haringvisscherij), bijv. : As tan de skuite *nae 't overloope* waere... De ingang van een haven heet wel *'t inkomme* : *An 't inkomme* van de haeve lag ən sliksuiger. Dit is een plaats-, geen tijdbepaling : *„bij het binnenkomen* van de haven" zou in het Katwijksch luiden : *Toe we 't chat in kwamme*, zaege wə'n sliksuiger.

Werkwoordelijk is de verbinding, evenals in andere volkstaal, vooral met *aan* en de werkwoorden *zijn* en *gaan* : De Kattəkərs die choet swemme-n-ən konne, *waere-n-ant swemme* om die mense te redde (= waren doende om zwemmende d. m. te redden). — Dat mòòie straetje daer an de noortkant lag er al. Daer *waere* wij welderis *ant knikkere* (plachten wij wel te knikkeren). Het is de „durende" of de „gewone" handeling. De beginnende door *gaen* : Je maekte vier mit ən tintelton (tondeldoos), ən dot auwe lorre d'r in, in dan *ginge we an 't sláen* mit víerstiene[2]). — Zonder voorzetsel is een staande uitdrukking met subst. infinitief : D'r mot ən móle-n-əstaen hebbe, i s *ət segge*. — Opvallend is dit omschrijvend gezegde in het rapport van een schipper : Door de goede maneuvers onzerzijds *wier het een schrijnen* van onze stuurboordsboeg met het achterschip van de Sch. 169 (=

[1]) Zie ook boven : *Dat beleze* is foor kwaele te geneze.

[2]) Ook zonder *gaen* de korte verhalende zinsvorm : In toe viel-die, dat *hij an 't opspeule*!

bleef het bij een lichte aanraking). — Volslagen onbepaald is de infinitief in : As je deur 'durrəp ching z a g je overal *brâaie* (= netten breien). — Deze verbinding kan zijn uitgebreid tot : ... zag je overal *menschen* breien, of : zag je *de menschen* overal breien.

Wat deze verbinding van een object en een infinitief betreft, wijzen we ten slotte op twee verbindingen, die niet in het verdere „Hollandsch" gangbaar zijn : „Die *weet* ik wel *weune* (ook : *te* weune). Ik ken *'t* iet *sien te leze* (= ik kan het bij dit licht niet lezen). Eigenaardig is ook : We *vonne*-n-əm *te* bed *legge* (zonder infin. zegt men : We vonne-n-əm *in* bed). Over infinitieven op *-es* : zie bij Tegenw. deelwoord, blz. 166.

2. TEGENWOORDIG DEELWOORD

Het is van belang, ook voor de historische syntaxis, de frequentie van het tegenw. deelwoord in de volkstaal vast te stellen. In het Katwijksch is het als *bijv. naamwoord* nagenoeg onbekend. Men zegt niet : 't is vervelend, — vermoeiend, — vleiend, enz. Niet : hij was woedend (maar : *dol*), hij werd vervélend op den duur (maar : je wier əm zát), dat is voldoende (maar : dat kèn wel zoo), dat is afdoende (maar : dat sel ət wel dóen), hij is wat vervelend als spreker (maar : hij is iet soo vlót in z'n spreke), hij is niet voortvarend (maar : hij geeft iet feul stuidie !), enz. Wel komt het bijvoeglijk voor : Het was een *deinend* zâêtje. — Het tegenw. deelwoord als bijwoord van graad is zeldzaam ; men zegt niet : „Wat eet hij toch *verbazend* veel !" maar „Wat eet-ie *toch voor 'n paerd òòk*[1]) !"

Met een koppelwerkwoord verbonden is echter het tegenw. deelwoord heel gebruikelijk voor de durende handeling : Hij *is* al lang *sleepende* (lijdende). — We *waere thuisstoomende* van de visscherij en liepe 's morgens op te Noorderhaeks (= kwamen terecht bij de boei van de N.). We *waere*-n-op te Noordzae *visschende*... Nog levender is het deelwoord als bepaling van gesteldheid : *Skrâêwende* van de pijn heb ik 'm əvonne. Hij kwam d'r *dansende*-n-an. *Speulende* komme ze ammekâar (al jong raakten ze verloofd). — Hier is vooral opmerkelijk de met het bijwoord *an* verzwaarde vorm : Zoo half *lachende-n-an* keek ze nae d'r

[1]) *Oók* is een emphatisch slotwoord.

broer. — Dat (nl. het kolfspel) ching dan zoo rech^{t}-deur nae Kattək-binne, *skietlootende-n-an* (of : skietlootend' *an heen*). Waarschijnlijk is het deelwoord verkort in : Toe ginge we zoo *loope-n-an heen* nae Skimmelekoog. *Rollen-an heen* ging 't langs de strand. Dat ching maer zoo *loopen* (= toen liepen we maar verder). De handeling wordt in deze zinnen voorgesteld als durende en met een „gemoedelijke" modaliteit. Er zijn ook vormen met een adverbiale *-s* : Da^{t} ching er allemael *staendes* nae toe (= direct). We ginge *drijvens* voor de wind. De skipper holde *vliegens*, an z'n onderbrooukje, nae boven. Die Keesje Leene ! die was (bij het kolfspel nl.) de felste klapper, die sloouch əm in iene klap-*drijvens* in de Waetering (ook : *'n drijvəs*). — Deze vorm kan afslijten, zoo in : Da^{t} ching allemael *vervolgəs* nae 't overloope (= de een na de ander). Gae je *loopes?* — Evenwel, deze vorm op *-es* kan ook infinitief zijn : Dat tauw staet *op brekes-of*. 't Staet *op springes-of*. Vaertig duizend Engelse haering, dat is tachtig duizend *leveres* (om af te leveren). In den stijl van het scheepsjournaal komen eigenaardige gevallen voor van een „absoluut" gebruikt tegenw. deelwoord ; in het bijzonder *wezende* en *hebbende* : 'n Uur voor daege, mə wacht *wezende*, zeg ək : ... Dat edaen *wezende*, ginge we skiete. — Dat edaen *hebbende*, wier ət tijd om te skiete. — Ook : Dat *edaen*, wier ət tijd om te skiete. — Eveneens uit een journaal is de blijkens de woordschikking (ək seg) vrijwel absolute constructie : Alweer an tot an ət leste kwaertel kommende (= toen *wij* aan 't l. k. kwamen), ək seg : „Hael óver, kok !"

3. HET VERLEDEN DEELWOORD

Het verleden deelwoord wordt evenals de infinitief gebruikt als „gezegde" in korte, levendige spreekwijze. We wijzen op het reeds genoemde geval : Ik nae de skuit ! klijn *uit əgooid*, 'n pártie bochte van de kaebel, ik-te klijn in zâê *gaen* zette, kát ərán ! (Hier kan óok „gaen" verleden deelw. zijn). — Toe begon ət werrək : tərék alleman an dek *əroupe*, om ət lek dicht te maeke. — Toe de mast in die mik lag, toe hè-we-'m zòò op sien te haele, in toe ən fok achter de mast *əzetted*, in zoo thuis *sien* te komme (hier mag geen samentrekking van *hè-we* worden aangenomen). Een oeroud verleden deelwoord als korte roepvorm is in de vaktaal bewaard : „As je an-kwam, dan wier de haering allegaer

ətéld in kaekmaon (manden). Ien sting er an de kant van 't boort, die skrâêwde : „Kurrəf!" (= kerf!) Dan skréef-te hóoftman (*skrijve* is hier nog : 'n schreef zetten), in die zâai : „*Al əkurrəve*!" Dat skréef-ie mit kríjt op en plánkjè".

Het deelwoord kan ook „naamwóordelijk gezegde" zijn : „'t Is 't íene waeter in 't âor *ədrége*!" (Het is onbegonnen werk ; water naar zee dragen).

Bepaling van gesteldheid is het nog in : As we *opgetrokke* stinge... (een uitdrukking van de vaktaal : op rollen stond de bomschuit tegen de duinen op).

Absoluut staat de zin met het verleden deelwoord in : Dat *edaen*, wier ət tijd om te skiete. Ze kwamme thuis, *behauwe* teelt.

4. HET WERKWOORD „ZIJN" MET HEBBEN OF ZIJN ALS HULPWERKWOORD

Het werkwoord *zijn* wordt in de voltooide tijden met *hebben* of met *zijn* vervoegd : Skimməlakoog daer *heb* ik ook mennəgmael əweest. — Hoe ienvaudich *hebbe* die mensche toch vroouger əweest. — Ze *hebbe* toe van sins əweest, omdat alləgaer wech te doen. — Da^{t} mag mijn iet heuge, dat ər al ən zautskuur əweest *hâad*. — Die *hâat* ər jáere-n-əweest hoor, jáere! — Hij *hâât* hier eweest. — Daarentegen : Mijn âêste teelt, toe *benne* we voor 't âêst n a e A b b e r d e e n əweest. — Hier is „hebbe" volgens den Katwijker zeer onwaarschijnlijk. Maar beide hulpwerkwoorden hebben kans in : Ik *ben* (*heb*) d'r iet bíj əweest. — Het maakt den indruk, dat de keuze van *hebben* of *zijn* bij *eweest* niet geheel van den aard der verbinding afhangt ; ze kunnen bij één zelfde verbinding afwisselend worden gebruikt, misschien louter ter variatie : „*Was* je daeral mâêr eweest?" „Wel jae, ik. In Hull ook. Ik *hadde*-n-er bij auwe Piet Malle al eweest, in bij Guite van Piet Chuite *was* ik er al eweest. — *Hebbe* is ook regel bij den volt. tijd van de verbinding : Ze *hebbe* de kindere w e z e haele (= ze zijn de kinderen gaan halen, en nu teruggekomen). Dit onderstelt de verbinding : Ze *zijn* de kindere *haele* (ze zijn bezig de kinderen te halen).

Het werkwoord *hadde* is, evenals in andere volkstaal, ook in Katw. regel in de voorwaardelijke wijs : As híj ər iet eweest *hâai*, dan.... Een eigenaardige combinatie van vormen zit in déze zinnen : Die plank dat *is* me behauwd əweest. Anders *hâai* ək alléen

weg eweest! Dan *hadde*-n-ik al fijftig jaer weg eweest! (zie over *hadde* en *haai*, blz. 153 en vlg.).

Hadde is o. a. ook bij werkwoorden die een verandering van plaats aanduiden in de voorw. wijs noodzakelijk : 't Hâat net choed-eweest (*hebben* bij *zijn*) datte-we vast wiere an die braels, âars *hâaje* we zóo bóvenop die Skevelingers *edreve* (waren we midden in hun netten terecht gekomen).

Trouwens, ook bij de aantoonende wijs is *hebben* gebruikelijk, bij het werkwoord *gaen* wanneer het met een bepaling van den *tijdsduur* is verbonden : Wij *hadden* al 'n p o o s egaen, toe.... — En we *hadden* gien h a l l ə f u u r əgaen, of hij zei... Toe laet ie ət anker weer valle, in toe *hâat* ie toch nog ə n e n d j e-n-əgaen (= bleef hij nog een eind doorvaren). — Merkwaardiger is het gebruik bij *raken* (verandering van plaats) : Toe *heb* ək o p - t i e b a n k *eraekt*. — Omgekeerd schreef een Katwijker in een rapport : We *zijn* toen onze reis *vervolgd*. — Dit is misschien minder „eigen" dan het volgende typisch *korte* mondelinge verslag : „We *benne* toe de trek uit was, om zeuven uren-*estréke*". „Strijke" is hier „het schrobnet ín gaan halen ; hierbij werd de staffok gestreken". „We benne toe de trek uit was, om zeuven uren-estreke" beteekent nu : „We *hebben* het net ingehaald, en het fokzeil *werd* gestreken". Misschien is het te begrijpen als : „we *zijn gaan strijken*" waarbij „strijken" of liever „əstreke" perfectief moet worden begrepen.

De tegenstelling van *zijn* en *hebben* resp. bij een veranderend gebeuren en een durende handeling, komt goed uit in : We *benne* deur de wind *estoke*. We *hebbe* ən uur l e g g e *steke*. — Zoo ook : We *benne ov-ehauwe* nae Ymuije (hebben den koers gericht op).

In het Katw. wordt onderscheiden, als elders ook in Holland, Ik *hep* et fergete (nl. niet gedaan) en Ik *ben* ət fergete (nl. heb het niet onthouden).

5. HET WERKWOORD „HEBBEN" MET VERLEDEN DEELWOORD

De verbinding van *hebben* met een verleden deelwoord van een *overgankelijk* werkwoord is oorspronkelijk zoo te begrijpen, dat *hebben* nog zelfstandig werkwoord is (= „bezitten" of „krijgen") en het deelwoord bepaling van gesteldheid bij het

lijdend voorwerp. Het deelwoord is dan *perfectief*, d. w. z. de handeling die het uitdrukt, wordt voorgesteld als volkomen bereikt. Dit is in het Katwijksch in de vaktaal nu en dan nog het geval. Het gezegde staat dan niet in een „voltooiden", maar in een „onvoltooid" tegenw. of verleden tijd : De skuite hadde soms mit slecht weer de kaele râêp ervóor epaaid (lagen *met* „de reep zonder netten" uitgepaaid, dwz. buiten boord) een verbinding ongeveer gelijk aan : ze *hadde* de râêp *uit*. — Ik hep ət ook foor m'n oogen-ezien, dat was ən barrək, hij *hadde* kolen-*ələen* (hij had kolen „in", als lading). — Deze verbinding is volkomen gelijk aan die met den infinitief : „'t Paerd dattie op stal *staen hâai...*". Opmerkelijk is hier ook de woordschikking, gelijk aan die in Noordoostelijke dialecten. Een echte zeemansuitdrukking met *hebben* + deelwoord in de hier bedoelde verbinding is : Daer hâad-ie ət land an əzien hoor! — Ik heb ər ət land an əzien. (Hieruit de algemeene kortere vorm : 't land hebben). Ook is Katw. : Wattie dáer an əzien hâat, dat weet ik iet (= wat hij daar voor bezwaar in ziet). — Een speciale vakterm is ook *evist hebbe* voor : *opvisschen*, oppikken wat ronddrijft in zee. Het Katw. : „Hij hadde-n-ən slooup əvischt" beteekent : „Toen vischte hij een sloep op". In dit geval kan nu een „dubbel-voltooide tijd" worden geconstrueerd : De bemanning van een bomschuit was na 't zinken van de schuit te water geraakt en dreef en zwom in zee... „in toen *hadde ze'n slooup evist* e h â a d in kwamme ze an de wal". Dit is een *perfectieve* onvoltooid verleden tijd : *toen* kregen ze een sloep *te pakken*, terwijl er tevens mee wordt bedoeld, en dat is het „voltooide" in de voorstelling, „ze hadden die sloep vroeger *opgepikt*", nl. voor dat zij er mee aan den wal kwamen. Een ander geval is dit : tijdens een storm breekt het steunende „mikje" waarop in rustpositie de mast ligt. Dat mikje moet worden vervangen, anders kan men de mast niet ophijschen : „We *hadde* 'n mikje vast-*ebonnen-ehâad*, in toe hèwe dat in-ezetted". Men zou kunnen „vertalen" : „We *hadden* nog ergens 'n reserve-mikje *vastgesjord zitten* (en toen we dat *hadden losgemaakt*) hebben we dat (in de plaats van het gebrokene) ingezet". We constateeren ook hier weer den buitengemeen „korten" taalvorm van den vertellenden vakman, die weet : „sapienti sat".

De verbinding met het deelwoord als bepaling van gesteldheid is ook nog aannemelijk in de staande uitdrukking : Dat wull-ik

fan jouw iet ezâat hebbe (= dat wil ik niet hebben, nl. als door jou gezegd), ook een korte vorm. Over den *lijdenden vorm* hiervan : zie blz. 184, evenals over de verbinding : „Over ən halləf uur issət faere-n-*əzâât*".

6. HEBBEN EN ZIJN ALS HULPWERKWOORDEN

De verbinding van *hebben* of *zijn* met een verleden deelwoord heeft natuurlijk in het Katwijksch gewoonlijk de functie van aanduiding van den „voltooiden tegenw. of verleden tijd". Die functie heeft zich ontwikkeld uit de boven besproken *perfectieve* beteekenis van het deelwoord (en ook dezelfde van het werkw. *hebben*, zie blz. 174). Een overgang van de perfectieve *onvoltooid* tegenwoordige naar de *voltooid* tegenw. functie mogen we nog aannemen in den zin : „Maer *hè-je* n o g *əhoord*, dat er in die Franse tijd ən soldaet uit-te brák mee moss, as je of-foer?" „Neen dat *heb ək iet əhóord*". Dit is misschien wel bedoeld als : „dat heb ik in mijn jeugd nooit gehoord", maar ook als : „dat is mij niet bekend, dat *heb* ik niet *in mijn herinnering*". Heel vaak ook is de volt. tegenwoordige tijd tevens de aanduiding van een *volledig afgesloten* gebeuren of een *uiteindelijk*, ook wel een *maximaal* resultaat, alles schakeeringen van het „perfectief aspect" der handeling : Ik ben sinds 1904 van de zâê of. *Ik heb vijftig jaer evaere*, tien jaer van Ysbrande-n-əstierd. — 't Biggetje, dat klâane wijfje dat now in ət gasthuis is, dat h â â t d i k o p *ebraaid* (heeft heel haar leven goed geld verdiend met breien). Ook met het hulpww. *zijn* : Op ət Lâaistovver zand *benne* g e n o c h chròòte skepe-n-*ebleve* (= heel wat schepen). Toe in ən snâêwbui — ze konne níks sien — *is* ie *ezâald* deur ən (stoom)-skip (= aangevaren, zoodat hij zonk). Hierbij moge worden overwogen dat ook het werkwoord *wézen* wel in „perfectief" verband gebruikt kan worden, zoo bijv. met zwaar accent in : Maer as ət ienmael hòòg waeter *ewéest* was, vloog ət sóo weer wéch ook. — Ook „momentaan" bij verbinding met „toen" : *Toe waere* we tien weke *of*, in toe benne we mit 28 last binnen-ekomme (Het resultaat wordt hier in den volt. tegenw. tijd geconstateerd). Nog duidelijker momentaan is : „Toe de skuit ging rechte, viel dat alles boven op me. *Toe was ək in zwijm*. 'k Wis fan niks".

Wanneer twee schippers op zee elkander praaien en nieuwtjes ruilen, zal de een den ander vragen : „Wat *fang* je gistere?"

Mijn zegsman meende dat deze vraagvorm in den tegenw. tijd kan worden verklaard uit het feit, „dat er nog wel eens iets van de vangst van den vorigen dag aan dek staat", het resultaat van den vorigen dag is dus nog „tegenwoordig"[1]). Men zou dan den zin mogen opvatten als „Wat *is je vangst* van gisteren?" Wanneer in het bewuste praaigesprek was gevraagd „Wat *hè-jij evange*?" dan zou dit alleen een informatie kunnen zijn naar het *volledige* resultaat van de visscherij *op de heele reis* : „Wat is je vangst *in haar geheel*". Ook hieruit blijkt weer dat de verbinding van *hebben* + *verl. deelwoord* inderdaad dient voor de *perfectieve* handeling : het *bereiken* van de *nagestreefde* voltooiing, niet louter voor het constateeren van het feit der voltooiing of het resultaat.

Duidelijk perfectief is de mededeeling bij het samenvattend constateeren : Ik *heb* m a e r i e n e dochter *ehâad* (in het geheel). — Hè-je Keetjies ekend, Keetje die a l t ij d musse-n-*əmaekt hââd*? (die haar leven lang met mutsen maken den kost verdiende). Wanneer dan de spreker voortgaat met de „rhetorische vraag" : „Kom hoe *haat*-se-n-əlevel *əhiete*?" dan is in dien zin géen perfectief gezegde vervat. Hij zegt niet „hoe *heette* zij", omdat hij de zaak ziet vanuit zijn eigen denken. Zoo is het ook in : „Ik w e e t wel, dat ie altijd nog skuite *əhâad hâad*, ən stik of drie vier (een kleine reederij dus)".

Het perfectum kan dienen om een historisch feit te constateeren, als in een „kroniek" : Dat kolləvə was weer âars. *Bij de Zwaen hâad ən Kolləfbaen əstaen.* Maar ze deene-ət òòk op strant. — *Dat hâad in die tijd zeker zòò əweest,* da[t]se sente mosse haele op Kattək-binne of sòò. — Jae *toe die əsturrəvə-n-is,* toe wassər (= kwam er[2])) in Kattebinne 'n burrəgəmeester. — Toe skoot je mit vijf in dortig nette, faertich op s'n hoogst. Laeter *toe benne de skuite gròòter əworde,* in *toe is tat allegaer gaen mâêre* (vermeerderen) tot 80 nette toe. — Ook gewichtige personen zijn in de kroniek van belang : Van Aerie Verloope *hâât ie nog əstiert.* Aai Voois hâat-ie əhiete. — 'n Klâanzeun van me *is er in de mijne əbleve.* — Die skuit *heb ik əhââd* toe ie ziek lâai. Altijt op tie kəndiesies, dat ie beter wier, dan híj skipper. Pinkster kréeg ik əm. *Hij is əsturrəvə.* — Nu kan bij het kroniek-matig memoreeren een doorloopend verhaal ontstaan. Een toevallige handeling kan

[1]) Zie verder over zulke bijzondere gebruikswijzen van den *teg. tijd,* blz. 177.

[2]) Zie „zijn", blz. 158 ; blz. 170 onderaan en blz. 42.

beslissend zijn voor den gang van zaken. Dan krijgt de vorm van het perfectum de functie van een dramatiseerend verhalend gezegde, het „historisch perfectum" is ontstaan. In het hier volgende verband eerst twee constateerende zinnen, de derde noemt het fatale moment : „Piet Mol die *hâad* əris 'n hâêle vleet *verlore.* Toe vóer ək ər bij (= bij Piet). Die *hè-we motte* betaele. Toe we weer is an-əweest waere, mit chien volle skuit haering, in *tóe hâad Hubrecht teuge Piet Molle-n-əzâad* (= toen heeft me die Hubrecht, de reeder, de stommiteit om te zeggen, zondigende tegen de regelen van taboe!) : „Je mot əm nou əris choet fol zien te vange". Toe hadde we nog ən ton of fier zaut an boort (een tijd later), in toe doche we nae huis te gaen. „Skiete!" zâat Piet Mol. In toe krege we rouw weer, in toe verspeulde we de hâêle vleet! Wech, teelt fan 9000 gulde! Toe hâaje we voor níet əvaere, de hâêle teelt". Men ziet het, de aanmoediging van Hubrecht had een fatale uitwerking, was de aanleiding tot een dramatisch verloop! Het is opmerkelijk dat hier ook de zin met het perfectum met „en toen" den gang van den inleidenden bijzin met „toe we" bruusk afbreekt (zie over dezen „anakoluthischen" zin, blz. 217-218).

We laten nu een reeks van fragmenten uit verhalen volgen, waar het perfectum nadrukkelijk en suggestief een beslissende handeling ópheft uit den stroom van het verleden gebeuren : het historisch perfectum :

De stoomboot zauw ons nét epakt hebbe in de drie kwaertel[1]) : drie kwaertel wéch-tan! Toe *ben we* ammaer *gaen zitte staekele*[2]). *Toe hâât ie* ət anker *óp ehaelt.* — Toe ginge we skiete. T o e z â â t de Turrək : „Motte we-n-iet skiete?" Ik sting an 't roer. Mid 'n skuit kon je toch iet vordere mit soo'n kraemerij[3]). Toe *benne we*-n-an skot *egaen.* De gelegenhâaid bleef soo. T o e k o m m e z e me roupe.

Het begin van de Katwijksche „cause celèbre" van de „gestolen vleet" is een goed voorbeeld : Toe hâai N. N. ən vleet evist fan ən Noortəcher, in die hadde die weze verkòòpe-n-in Engelant. In toe *hebbe ze* X. Y. Z. d'r voor op *epakt.* Maert fan Piet-te Krikke *is* toe mit-te boot nae əm toe *egaen,* om te vraege,

[1]) Kwartdeelen van de vleet.

[2]) Voortdurend blijven seinen met vuurbakens.

[3]) Rommel, ingewikkelde situatie.

of tat waer was dat hij die vleet hadde .Nou die man die wis nörrəges fan! Toe *is ie* əruit *ehaelt* (nl. uit zijn bomschuit) mit ət paert, in toe *is ie* dríjvens nae de Zwaen *ebrocht* op ət paert, omdat te belije voor die vleet. Maer hij *hâat*-ət iet *beleen*!

't Is bij mijn ebeurt, toe ging de vloot allegaer an zâê. 's Maendəs toe voere we-n-of. We sjauwde-n al op te kust, allegaer an zâê. 'k S e c h teuge de gaste : Weet je wat? We zelle dəris passe in de binnelek, ən tij. „Toe *benne* we daer *ebleve*; in toe hadde we 's Weundəsochens hondert zös in vaertich chulden-an de wal. 's Weundes kwam de hâêle vloot an. Beskouwde (verdienden) allegaer vijftien in zöstien gulde!

'n Klâanzeun van me is er in de mijne ebleve : Hè-je 'm iet əkend? Wullem van Wullem van Leen Teune". „Jae, ək heb-əm wel ekend, hij was nog jong". „Jae, maer daer wier mitten ooreloch iet nae evraegd. Vlak fan te vore was ie nog ov-ekomme, niet?" „Jae, hij was bij Jaep Antjies al ətorpedeert, daer *benne* ze toe alle gaer ov-*ekomme*. Dan *benne ze* nog ən kaer op ət leven-of mit sturrəmweer in ət Nieuwe diep *inəloope*, in kedaer! de dorde kâêr mot ie ət lootje legge! — Deze perfecta zijn nog ietwat kroniekachtig.

Saeterdaes waere we nae huis egaen mit 400 ton haering, in twintig ton steurhaering. Toe krege we-n-ən binne zuijewint mit regen. In toe zaâi de auwe Turrək : „Wel auwe, laete we gaen skiete. We hebbe noch fijf ton zaut!" Toe ginge we skiete, ək sech : „As jollie wulle!" We hadde Sundaes legge stekke, maer we waere toch haelemael uitte vaertuige. Dinsdaes was ət nog ən stijve kau. Ik sech, toe ət eve luiper wier, op ten dach : „We zelle toch eve opwinne". Toe *hè-we* de âêste nette-n-əkeke, maer d'r zat iet feul in. Toe *hè-we 't laete legge*, want ət was toch in de wint. Toe k o m t in de nacht fan Dinsdag op te Weunsdag... k o m t - t e wacht omlaeg bij me kooi, in z a â t : Auwe...!

We benne nog əris mitte oosteləke wint uit Laaistof egaen, toe hâaje we-t-iet fan hoore zegge! Te met op ət hòòft zâête we! Mitte hauwboome in rieme *hè-we* 'm vrij *ehauwe*. Op te ree mosse we blijve legge.

Het perfectum komt ook voor in verbinding met allerlei hulpwerkwoorden : Dat s e l ie-n-iet *ewete hebbe*. — 't M o t ən wonder staarəke man *eweest hebbe*. — Toe m o s s-je əris *ezien hebbe* : wat al ən vaertuige! — In allerlei modaliteiten drukt men den *verleden tijd*strap door de verbinding met *hebben* uit : „Ik

k o n wel al ən logger *ekrege hebbe*; toe waere d'r pas drie op Kattək". Dit blijkt ook uit het gebruik van den *volt.* verleden tijd voor de verleden voorwaardelijke wijs : „Dát weet ək iet. Dat heb ek nóoit ewete, want dan *had* ək ət nóg *ewete*" (= dan wist ik het nog).

Ook het „voltooid *verleden*" vertoont den overgang van het „perfectieve" naar het „perfectische" aspect : Toe *hadde* we íene zâêwerd *edaen* in de maend Maert. In toe ət kos^{t}choed omboort was, in w'alles *edáen hadde* — ət was 8 Maert — toe ginge we nae 't ijs. Van Kattək tot Lââje sting ət toe vol tente. Het eerste „hadde-edaen" is een volt. verleden tijd; het tweede, „edáen hadde", is een perfectief *on*volt. verleden tijd, waarbij het verleden deelwoord nog bepaling van gesteldheid is (met de beteekenis „klaar").

7. HET WERKWOORD *HEBBEN*

Ter verklaring van het perfectum is de gebruikswijze van *hebben* van belang. *Hebben* wordt in de vaktaal gebruikt in de beteekenis van vangen, opvisschen en oppikken; dus in een beteekenis die overigens wel door „krijgen" wordt aangeduid en die men „perfectief" kan noemen. Wanneer in een praaigesprek de eene schipper den ander vraagt naar zijn *vangst*, zegt hij, het werkwoord „vangen" vermijdende : „*Heb ie* nog wat *ehâât* fan ochent?" En in een verhaal besluit een ander : „Toe benne we gaen visse in in drie nachte *hadde* we ən skuite haering" (= vingen, hadden gevangen). Zoo ook „Toe we *de in hadde* van de hòòfde (toen we *zoover* landwaarts *waren gezeild* als zich de hoofden bevonden). Zelfs in verbinding met het „sociatieve" hulpwerkw. „helləpe" : Ik hep əris ən skuite haering *helləpe hebbe* op te week (in één week een volledige lading), in toe waere we toch noch drie weke wech (= van huis). — „Opvisschen" (van den zeebodem nl.) beteekent het in : „'t Is nau maer per gelok, in se *hebbe* nou zoo'n auwerwesse stien d'r is..." — Ook buiten de eigenlijke vaktaal is de beteekenis „krijgen" mogelijk : Dat kesjak hâad ie ər mit laete hange-n-op ən paeltje, in nooit w ə r-ó m *əhâad*. — Ook ongeveer, in uitdrukkingen als : „Toe *hâai*-je voor vijf sente ən goed glas" (krijgen = kunnen koopen). „'k Hep ət ook fan me leven-*ehâad*, dat..." (beleven). Wanneer iets over boord is gevallen en wordt opgevischt, zegt men : „Hebbe!"

(= dat is gepakt, gegrepen; tegengesteld aan „mis"). Tot dengene die bezig is het op te pikken, richt de stuurman de *vraag* : „Hebbe?"

Het werkwoord „krijgen" is daarnaast gebruikelijk, vooral in de beteekenis „terug krijgen, opnieuw te pakken krijgen", met een sterk accent : Dan mosse we weer zien dat we die skietkloot *krége*. — Ook in de beteekenis ontmoeten, tegenkomen, komen langs : 't Is waer now die winkel is, âêst *krijg je* ən hâaning, dan *krijg* je ən pet, in dan *krijg* je weer ən hâaning. Het verschil blijkt ook bij de verbinding „'t ín hebbe", nl. *de netten* van de vleet *in* het schip (geladen) *hebben*. Ligt de vleet in zee, dan „hebbe we 't úit"; en „de halve vleet hebbe" wil zeggen : de halve vleet uit en de andere in. „We hebbe-n-ət in!" beteekent dan ook : „We zijn klaar (met het werk)", „We hebben de vleet binnen, zonder verlies, en met goede vangst". Ook overdrachtelijk, bijv. wanneer men niet meer kan schrijven, omdat het potlood op is, dan zegt men : „Now heb ik ət in!" ('t Is uit!), ook als er iets gebroken is. Hoewel, in deze gevallen is ook gebruikelijk : „Now *héb* ik *ət*!" (zie blz. 128). Zegt men bij het inhalen van de vleet : „Nou *krijgt*-ie ət ín", dan bedoelt men : „Nu haalt hij *het laatste deel van* de vleet in". Zoo ook : „Hij krijgt ət *uit*". Hij is *op het punt* het „schieten" *te beëindigen*. We *krege*-n-ət die aevent iet maer *uit*. We *hadde*-n-ət om zös ure-n-*uit*.

Het pronomen *ət* kan hier staan voor het ook wel gebruikelijke omschrijvende object „'t boeltje".

Andere verbindingen met een bijwoord zijn : *uit*hebbe = opgedronken hebben, bijv. „*Hè*-je je bakje-n-al *uit*?" (Heb je al koffie gedronken?). „*Hè-je* now die gròòte kom waeter al *uit* òòk, jò?" „Hij *hadde* maer íen biertje-*n-uit*".

Teuge-hebbe beteekent : nadeel ondervinden van. „Ze *hadde* Gijze *teuge*" (Gijs werkte hen tegen). „Ze *hadde* de mart *teuge*" (Ze maakten lage prijzen, troffen een lage noteering). „We *hadde* slagboug *teuge*" (bij het laveeren juist na het wenden den wind in ongunstige richting zien veranderen). „*'t Veld in* hebbe" : zie hierna.

Verbindingen met een voorzetselbepaling zijn onder anderen : „Kees *hâat* söstien last *an boort*" (= gevangen hebben). Nog definitiever is : „Piet *hâat* 9000 *an de wal*" (hij heeft in het geheel 9000 gulden besomd). „Toe hadde we's Weundesochens hondert zös in vaertich chulden *an de wal*" (toen hadden we maar

eventjes 146 gld. aan visch gevangen). „We hadde in de wind".

Met een lijdend voorwerp verbonden. In de eerste plaats *concreet* : Ik *hadde*-n-*ən goeie baes,* in ək *hadde* pás *ən nieuwe skuit* (nl. als schipper). Van de oude bomschuiten zegt de oude schipper prijzend : We *hadde* nog *'n skip* foor de zâê hoor ! (Het schip was nog tegen de zee bestand, ondanks zware lading). Zoo „omschrijvend" zijn ook de volgende gezegden : Zoo gauw azze we binne de banke bij ət land waere, *hâaje we-n-ən slechte zâê,* d'r was feul skuring. — Toe hè-we-n-*ən bos əhad* ('n verward kluwen netten „hebben" bij het „haele" of „skiete", dus vertraging ondervinden). — 'k Hep *ət hondje* (de hondewacht). — Hij hâât *'n dooie* (degeen die het net in het ruim wegstouwt, kan het niet bergen, er blijft een „dotje" netten aan dek liggen). — „Hè-je *grond?*" (*bereik* je den zeebodem met het schietlood ; ook : sta je op den bodem bij het springen uit de schuit).

Met abstracta verbonden ; ook deze verbindingen zijn „omschrijvend" : Hij hâât *de slijt* van ət bròòd in 'durrəp (hij heeft den verkoop van (fabrieks)brood in de dorpskom). — Dan zel ək enkelt maer van me moeder vertelle, waer ək *heugenskop* fan heþ (voor zoover ik mij herinner). — „*Kauw* hadde-je-n-iet, wel?" „Neen, ək ching zòò mit me naekte hande" (*het* koud hebben). — 't Schip hâat *chang* (goede vaart). — „Hep *stuidie* !" (Pas op, nl. voor iets dat op je kan neerkomen). — 't Ken best *plaes* hebbe (gebeuren). — Asse we *chien nòòd* ən hadde (niet in nood waren). — Die hond hâad al mâêr *tier* as gistere (is fleuriger). 'k Heb iet feul tier (voel me niet lekker). — 't Skip (s'n dek) hâât feul *zeeg* (het dek staat hol, het „maent"; afleiding van *zijgen*). Een eigenaardige uitdrukking is „het veld in hebben", tegengesteld aan „het land hebben". Waarschijnlijk is dit oorspronkelijk : het wantveld (de vleet) binnen boord gehaald hebben.

Evenals men algemeen zegt : „Ik heb er een heel karwei aan gehad", zegt de visscher : „Ik hep ər 'n hâêle *taarən* (torn), c. q. 'n hâêle pullək an ehââd". Zoo ook : De hâêl-râêp *hadde*-n-en hâêle *hauw*" (de reep in z'n geheel moest heel wat kunnen dragen). Ook het onbepaalde *ət* komt met *hebben* omschrijvend voor : „Ik hep *ət* ook f a n m ə l e v e n *əhââd* (= beleefd), dat...". „Toe hââje we *'t* iet f a n h o o r e z e g g e !" (toen hadden we het zwaar te verantwoorden). — *„Je hep ət !" roupe de kraeje* — wordt gezegd als (wegens het breken van een onmisbaar takel bijv.) om een of andere reden een werk waaraan men alle kracht

heeft besteed, plotseling niet kan worden afgemaakt. Waarschijnlijk is dit oorspronkelijk zoo te verklaren : Zoodra het water *begint te vallen,* komen kraaien aan de hoogwaterlijn om wat van hun gading is, op te scharrelen, schreeuwend en vechtend. Als men nu met de bom had getracht vlot te komen, was deze roep het teeken, dat het water reeds gevallen was en er geen kans meer was vlot te komen.

8. BIJZONDER GEBRUIK VAN TEG. TIJDVORM

De tegenw. tijdsvorm (praesens) wordt soms op verrassende wijze gebruikt[1]). In een verhaal van een storm van 64 jaar geleden, zegt de oude verteller : „Toe mittie störrəm bleve d'r zeuve Skevelingers in twie Kattekers in íene Noortəcher. Huich fan Huigies ; die *is* fan Dubbeldamme (nl. Die twéede Katwijker was H. van H. ; die „skuit" *was* van den reeder D.). Een bijzonder korte, aanstippende gedachtevorm. Dit tijdgebruik is eenigszins te vergelijken met wat in het Schilderboek van Carel van Mander staat, aangaande een kunstenaar, wiens vader ten tijde van het schrijven van Van Manders boek, al langen tijd geleden gestorven was : „Sijn vader *is* een constich Silversmit". Dit kan worden opgevat als : „*Tot vader heeft hij* een c.S.". — Zoo zou ook in onzen zin de bedoeling kunnen zijn : „Dubbeldam *is de reederij,* (waar)van die schuit (was)". Iets dergelijks als deze instelling vanuit den gezichtshoek van den spreker zien we in de inleidende formule : „In dat **ken** iet skele, as je róg h a d d e (gevangen had), levende rog, die w i e r ook op-te strant uit-esprâaid". Wij zouden projecteeren in het verleden : „Het was eenerlei, ook als men rog h a d g e v a n g e n, l e g d e men die uit". Bij navraag omtrent de omstandigheden van een verhaalde gebeurtenis uit het verre verleden, antwoordde de verteller : „'t *Ken* best plaess *hebbe* hoor!" terwijl wij zouden zeggen : „Het *kan* zijn, dat het zoo g e b e u r d e toen".

In het spannende verhaal is het historische praesens voor verleden gebeurtenissen bij de Katwijkers heel gebruikelijk[2]) : „In ze *zelle* ze n e t grijpe, de zwemmers, toe *komt*-ər ən hòòp waeter lòòpe, in zòò *slaet*-te kaptâain d'r off!" De *voorstelling* van

[1]) Vgl. bij het verl. deelwoord („Wat *fang* je gistere?").

[2]) Zie ook bij de voorbeelden van het perfectum (gespatieerd).

dit dramatisch gebeuren was ingeleid door een verklaring van *het aanschouwen in de verbeelding* van den verteller, hij *ziet het verleden vóor zich* : „Toe komt ər ən hoop waeter lòòpe-n-in zòò alle drie de maste gelijk over boort. *De mense* z i e j e *zòò sparrele*! Toe z â ê t e d'r dríe op een brok hauwt. Twie zwarte in ən blanke zatte d'r op. — Een ander voorbeeld van het praesens voor dramatiseerende voorstelling is : Toe w a s ie bij 't tol. Toe k w a m m e d'r ook twie Franse nae əm toe. Die z e e ə : „Oflegge wat je hep!" In hij zaâd : „Ik hep niks!" Hij *pakt* die Franse-n-an, ət mot ən wonder-staarəke man eweest hebbe, in hij *slaet*-se zoo dòòd as ən stien, teuge mekâar an".

Het praesens duidt ook het onmiddellijk voorafgaande verleden aan : „Nou, toe waere z'əris, die ək je daer *vertel*, op wech nae huis..." (= die ik zoo juist heb genoemd).

Een soort „indirecte rede" is de weergave van de gedachte in : Dan was ət weer ən skuit die iet wow bakse. Dan állegaer nae bovene om te k ij k e hoe of-tat *ofloopt*.

9. VERBINDINGEN MET „ZIJN"

Murrəge om deuz' tijd *benne we*-n-al *visserman* (zijn we al met de visscherij bezig). — Kees Nel *was* taer altijd *baes* over. — Dat wegje *was* allemael *zand in waeter* (bestond louter uit...). — Jae, ək sel now maer zegge, *we waere* altijd maer *skuitjies* (onze schepen waren niet meer dan kleine bomschuiten). — Me vrauw *is* nou elləf jaer *dòòd*, me dochter al langer. — Toe was-te visch sòò *dicht*[1]), datte korders dik-op visch hadde. — We *waere*-n-*op* te thuis-sâal (op weg naar huis). — In toe ben ik nog zeuventien jaer *op*-te dam *əweest* (op de reederij werkzaam). — Toe de skuit ging rechte, viel dat alles boven op me. T o e *was* ək *in* zwijm (*werd* ik bewusteloos). 'k Wis fan niks. — Toe *waere* we hâêlemael *uit*-te vaertuige (geen andere visschende schepen om ons heen). — Ze *waere mittə* sloupe (in sloepen). — De drank *was* toe *voor* níet (nagenoeg gratis). — Drie in dortəg jaer *ben* ək al van de zâê (van de zee *af*; vaar ik niet meer). — Hij *is fan* z'n vrauw, ze benne ov-ətrauwd (gescheiden). — De wint *was fan* 't West. — Dat was omdat-tie man ijsselək *fan* de rimmetiek *was* (heel erg lijdende aan). — Die huissies *waere van* 'durrəp

[1]) *dicht* is hier bijwoord, nl. „dicht op de wal".

(van de gemeente). — Dat huis is *fan* Krijn Haezenoote. — Ze hebbe toe *van sins əweest* om dat allegaer wech te doen. — Dat swaerd *was an stikken*d. — Die was *fan de wegt* (hij was „wegwerker" van de gemeente).

Azzəwə *an waere* (aan land gekomen waren). — Toe *waere* we tien weke-n-*of*. — Die klâane Leen, die *is*-taer òòk *fan*. — 't Burrəkomsche gat dat *is in* in *úit* (nl. te bevaren).

Het subject *dat* is meestal nog terugwijzend; nadert echter nu en dan het onbepaalde *het* (ət) : zie blz. 132. *Dat waere* allegaer *van die* harde nette. — Dat ək je vertelde van die Octoberstörrəm, *dat was behalve* de mensche die van 'dek ov-əhaelt benne (dat was volledig, met uitzondering van de omstandigheid...). — Middaes dan kreeg je de man drie aerəpəle. *Dat was in* zoo'n wit romt zoo-bennetje; 'n komme dòòp in de midde (hier wordt het subj. al wat onbepaald, door de vage, vervangende functie van „was"). — Eigenaardig zijn twee verbindingen bij het begin van een verhaal : „Dat hep ək ook in mijn jonge tijt hoore vertelle, *dat was*-ən weesfaeder (er was eens). *Dat hâat* seker zòo *əweest*, datse sente mosse haele op Kattəbinne (*dat* kondigt den bijzin aan; het gezegde met „zijn" is inleidend omschrijvend).

Het (ət) is onbepaald subject bij de aanduiding van „omstandigheden" : *'t Was* iet feul weer, regen in alles (geen mooi weer). — Dingsdaes *was-ət* nog ən stijve kauw. — *'t Was* toch *in* de wind (de koers was tegen den wind in). — Dat wier altijd ədaen, as-*ət* ən harde strand *was* (als het strand hard was). — *'t Was* toe beter tijd as now (de levensomstandigheden waren toen gunstiger). — *'t Was* toe aarəch skrael : ən snippərtje vettəchhââid was ər iet. — Terugwijzend is *ət* nog in : Die Piet H. hâad winkel ədaen; *ət was* ən vreemde. — Huissies? *ət was* âandələk íen huis. — Die verloor z'n drie zeuns. Z'n vrauw *was ət* te veul. — Minder bepalend is de verbinding in : De vangst was niet omvangrijk : *„'t waere* altijt maer skuitjies in die tijd". — Geheel onbepaald is de verbinding van *ət* met *ər* en „zijn" : Ellək oogenblik assət opskietə-n-is, *issət ər weer van* (heb je weer last met dien luilak). De verbinding *er was* is meestal nog ietwat terugwijzend bepaald : Zoo gauw azzə-wə binne de banke bij ət land waere, hââje we-nən slechte zâê. *D'r was* feul skuring. — Maar toch kan de uitdrukking wel onbepaald zijn. Dat is vooral waarschijnlijk in : 't Was toe aarəch skrael : en sníppertje véttichhâaid *wàs er* iet. In het voorlaatste zinsverband is tevens duidelijk dat verbin-

dingen met „hebben" synoniem kunnen zijn met die met „zijn" (... *hâaje we*-n-ən slechte zâê). Vgl. „We hadden ət koud" en „Het was koud".

10. VERBINDINGEN VAN „WORDEN"

Worden heeft nog duidelijk perfectieve beteekenis, in verbinding met bijv. naamw., zelfst. naamw. en voorzetselbepalingen : 't Hâad net goed əweest, dattewe *vast wiere* an die brâêls (vast geraakt waren). — Toe hâai-die əm nòòdig toe-ie *vlot wier*. — Die mâon die *wiere* toe zoo *dier* iet (kwamen ons heel niet duur te staan ; voor het accent zie blz. 42). — 't Mensch is *in d'r hòòfd əworde* (krankzinnig geworden). — (Door de goede manœuvres onzerzijds) *wier ət ən skrijne* van onze boug mittət achterskip van de Sch. 169 (onbepaald „ət" : het liep af met een lichte aanvaring). — *'t Wier* zwaer *dik* (er kwam een zware lucht opzetten). — In Katw. zou ook mogelijk zijn, wat ik op Ameland hoorde : (Er komt in de verte een wagen aan, men vermoedt die van Piet. Men zegt dan :) „Dat *wordt* Piet" (= dat gaat lijken op, zal blijken te zijn). Zie ook het hulpwerkw. *eworde* bij den voltooid-lijdenden vorm (blz. 185).

11. HULPWERKWOORDEN

Een typisch hulpwerkwoord van de groeptaal is *helpen*. Het heeft een functie die men „sociatief genus" zou kunnen noemen : als lid der bemanning werkt men mee aan de handeling. De verbinding is beperkt tot den volt. tegenw. tijd. „'k Heb əns ən skuite haering *helpe* hebbe op-te week, in toe waere we toch nog drie weke wech!" (= ik heb het beleefd, dat we in één week een volle schuit haring vingen). — Ik heb al van Aemelant binnedeur nae 't Nieuwediep *helləpe* komme. — Die tong heb ək nooit *helləpe* zaute. (Pas in later tijd werd tong gezouten). — Zelləf ophaele heb ək iet mâer *helləpe* doen. — „Hè-je nooit əris chien vleet *helləpə* verspeule?" Hier is heel duidelijk, dat de etym. beteekenis van „helpen" is verdwenen. Evenzoo in : Ik hep ət *helləpe* beleve, dat... (= mee beleefd).

Ook het gebruik van het hulpwerkw. *liggen* is door de vaktaal bepaald. In het algemeen voelt men de werkwoorden van rust en beweging in hun concrete beteekenis. Wanneer bijv. een

Katw. zegt „Toe ək ziek *lâai*" dan bedoelt hij terdege : „ziek op m'n bed lag". Het gebruik van het werkwoord *liggen* nu is vooral van belang met betrekking tot het schip op zee : *liggen* is *niet-varen*. En hierbij is vooral de verbinding met een infinitief ontwikkeld. Door de concrete voorstelling is *liggen* dan nog niet volslagen hulpwerkw. van het duratief aspect ; de infinitief is nog bepaling van doel of omstandigheid. „Wat doet-te K. W. 80 daer?" „Hij *lâât* fijftien last over te neme". — Het net dat goed zwaer was, *lagge* ze in te haele. — Sundaes *lagge* we te steke, in toe kwam d'r ən ander, in toe... — We hadde Sundaes *legge* steke, in toe.... — Toe *lach*-te logger mit ən defecte motor te drijve. — We hadde de hâêle nacht mee *legge* draeje. — Die skuit bleef bij ons *legge* drijve. — Het is echter duidelijk, dat bij dit gebruik in de vaktaal aanleiding is tot de gewone functie van hulpwerkwoord der duratieve handeling. Deze functie gaat met de modaliteit der onaangename, verveelde „stemming" gepaard bij het hulpwerkwoord *zitten* : (in den ouden tijd toen er nog geen lucifers waren) dan ginge we zóo over 'n kooiplank *zitte* vijle totte we vier hâaje (hier nog de eigenlijke beteekenis). Dan *zat* je mit s'n stuk of zösse-n-of achte *om* de mast op *te* haele : Dat most je allegaer mit ət lijf doen (hier nog niet hulpwerkw., wel „onaangenaam"). (Toen er een aanvaring dreigde) toe ben' we ammaer gaen *zitte* staekele ; toe hâât ie 't anker op əhaelt.

Ook *staen* is als duratief hulpwerkw. heel gebruikelijk ; bijv. De lucht *staet te zwelle* (er komen dreigende wolken op).

Bij deze drie hulpwerkw. is de infinitief door *te* verbonden ; alleen niet, wanneer het werkwoord in voltooiden tijdvorm staat : De lucht *had staen* zwelle etc.

Het werkwoord *gaen* omschrijft in allerlei verbindingen de beginnende handeling : *an skot gaen* (= beginnen te „skiete") ; toe *ginge* de lóggers *in zwang* (= kwamen in gebruik, in de mode) ; ik *ging nae ət kətoor* de verklaering *brenge* ; We *gaen nae Keeze*, 'n borreltje *neme* (hier nog geen hulpwerkw.) [1]) ; dan ginge d'r ən partij kooplui hier in de boot *ər nae toe roeie* : Ze ginge *an 't akkərdeere* over de vissies ; in as mə moeder dan 's aevəns thuis kwam, dan *ging ze* z i t t e *naeje* in zitte stoppe voor ət huishauwe ; laeter is dat chaen *aevəsseere* (kwam daar geleidelijk verbetering in).

[1]) Infin. zie : 162.

Komen met den infinitief omschrijft een verrassend gebeuren : In ze zelle ze net grijpe, de zwemmers, toe *komt* ər ən hoop waeter *lôôpe*, in zóo slaet-te kaptâan d'r off. — Toe *komt* er ən trolder *gaen* (= kwam in onze richting gevaren). Een merkwaardig gebruik in de vaktaal is het zeer samengestelde perfectum : We *benne* nog ən paer ure dwors onder de zâê[1]) deur *komme gaen*, maer d'r was chien doen an. *Komme* duidt hier de herhaalde plotselinge wending of poging aan. Evenzoo : We benne de hâêl ochend an zâê *komme gaen* (We zijn heel den morgen bezig geweest met zeewaarts te gaan). Ook met praesens is dit „komen" gebruikelijk ; een bijzonder „korte" constructie is : Hij *komt* ons aerdig opsnije, da' sie ək wel" (*opsnije* is dichterbijkomen als de koerslijnen elkaar snijden ; dan moet men uitwijken. *Ons* is hier belanghebbend voorwerp).

Hulpwerkw. van *pogen, trachten,* is „zien", dat in de vaktaal even gemakkelijk wordt toegevoegd als „helpen" : In assər dan 'n vaertuig kwam, dan mosse we-n-ən zwaevelstok op *sien te* steke, in dan hiewe we-n-et luchtertje zóo. — Het kan het perfectief aspect omschrijven (= er in slagen) : Toe de mast in die mik lag toe hèw-wə-m zoo op *sien te* haele, in toe en fok achter de mast əzetted, in zoo thuis *sien te* komme. In toe we an de strant kwamme....

Een hulpwerkw. van *beginnen* is ook *tije* : Toe *tege* we allemael *an 't* skrâêwe.

Van de gewone hulpwerkwoorden noemen we eenige typische gebruikswijzen : „Weet je noch wat je toe ətrókke hep?" „Neen, maer dat *sel* iet feul eweest hebbe". — Dan stinge we daer an dat strantje ; dat *sel* d'r nog wel weze? — In ze *zelle* ze net grijpe, de zwemmers, toe komt-ər ən hoop waeter loope, in zoo slaet-te kaptâan d'r of! — Je *zel* in de hel brande! —

„*Wul* ək əris segge wie d'r in dat boeltje now weunt? Weduwe Hus". —

„ ... (eenige malen werd hij bij schipbreuk gespaard) in kədaer! de dorde kaer *mot*-ie ət lootje legge (was het beschikt dat hij omkwam)". „D'r *mot* 'n mole-n-əstaen hebbe, i s ə t s e g g e". „Dat *mag* ək je-n-iet segge hoor! (= kan)". „Dat *mag* mijn iet heuge, dat ər al ən zautskuur eweest hâad". „*Mag* ət jou nog

[1]) evenwijdig aan de kammen der hooggaande golven ; een gevaarlijke manoeuvre van de reddingboot.

heuge?" „*Laet-ək* əris kijke...". Over dit gebruik van „laete", zie bij den imperatief (blz. 237). *Laete* komt ook voor als hulpwerkw. van den c a u s a t i e f : Die jas *laet* je-n-ət laaje (= luie) zwâêt uitbreke (= doet uitbreken); hier is „je" datief-object.

„*Laet-ək* eris kijke", beteekent : „Ik zal eens kijken". Men zegt echter : *Laet sijn* dat iet doen! (Dat moet *hij* niet doen!) : zie imp. zin. Evenzoo construeert men : „*Kijk sijn* əris nijdig weze!" (Kijk, wat is hij nijdig!). Ook hierover zie men bij den imper. zin.

Doen als hulpwerkw. is ons niet bekend.

Opm. Vervangend is het natuurlijk wel : Speule, dat *deeje* ze-n-iet. Nog op weg om het te worden, in : We d e e j e die teelt drie râaize, mâer *deeje* we-n-iet. Het verl. deelw. komt voor in de beteekenis „Klaar met werk" : „Hè-je al *edaen*?" „Ja, ik heb *edaen*". In den tekst van 1790 zelfs : Ik heb *edaen bakke*. Gewoon is ook : De vloet *is edaen* (afgeloopen). Over een geval van dit *edaen* als bep. van gesteldheid zie men blz. 174 boven.

12. LIJDENDE VORM EN ANDERE GENERA

Onovergankelijke werkwoorden kunnen, in de vaktaal bij kort aanduidende denkwijze, overgankelijk worden : „*Vaere* jollie die zautton daer?" (= is dát de plaats van de zoutton op het schip?). „Wij *vaere* gien drie-vierendâêler" (wij hebben geen jongen die 3/4 gage verdient, aan boord). Is het lijd. voorwerp deel van de tuigage, dan is het oude overgankelijke werkwoord *voeren* gebruikelijk. „Toe *hâat* ən Engelsch schip əm *əzâalt*" (toen heeft een Eng. schip hem zoo aangevaren, dat zijn schuit zonk)[1]). In dit geval is het eigenaardige, dat het werkwoord zonder bijwoord of bijw. bepaling overgankelijk wordt (vgl. aan-zeilen, in den grond zeilen etc.). Zoo zegt men ook : „'t Beurde wel dat we ze *viste*-n-óók" (= *op*vischten).

Het werkwoord *kijken* kan overgankelijk zijn, zooals trouwens ook in „prentjes kijken" algemeen. Bij het „skiete" : „Toe hè-we de âêste *nette*-n-*ekeke*" (de eerste netten van de vleet onderzoeken; bekijken). — Overgankelijke werkwoorden kunnen ook „absoluut", zonder lijd. voorwerp, worden gebruikt : „Toe *skoot je* m i t vijf in dortig nette, faertich op s'n hòògst". Zoo is door gedurige verzwijging van het lijd. voorwerp „de schuit"

[1]) Zie hierover verder Stil. Grammatica, blz. 77.

onovergankelijk geworden : „As we dan *anzettede* an de strand..." (nl. de schuit aan wal zetten, teg. *ofvaere*).

Het passief (ondergaan van een gebeuren) wordt in de vaktaal niet altijd door *het hulpwerkw. worden* omschreven. Men zegt : „Mit te vloed ginge w'aerdig *opdringe*" en „We *dronge* teuge Zanferd an", waarmee bedoeld wordt dat men *door den stroom gedrongen wordt* tegen de richting van den wind. — Iets dergelijks is de zin met actieven gezegdevorm : „Die logger *laet* faertig last" (in die logger kan 40 last geladen worden). Het passief kan ook door een reflexief gezegde worden omschreven : „Levend dat *ferkocht s'n âage*". In dit verband wijzen we op het zelfst. naamwoord *braeder* (brâêr), nl. een makreel of vette haring, die in zijn eigen vet *wordt* gebraden ; men bakt hem in een stuk papier gewikkeld op de kachel ! De voorstelling is echter : hij *doet* het zelf, hij *braadt zichzelf* ; vandaar het nomen agentis op -er.

De lijdende vorm is ook in de volkstaal vooral gebruikelijk als aanduidende omschrijving. Zoo zal men zeggen „Dat *wier* me toe *bij ebrocht*" voor : „die gedachte viel me, bij inspiratie, in" of „ik kwam plotseling op die gedachte". In antwoord op de opmerking, dat een nog jónge matroos was omgekomen door de torpedeering van een bomschuit, zei de grootvader : „Jae, maer daer *wier* mitten oorəlog *iet* nae *evraegd*". Ook de onpersoonlijke constructies komen voor : „*D'r is* hâêl wat ov-*espeult* in die jaere". Ook voor gewoontehandelingen aan boord is het passief heel gewoon : As we dan anzettede an de strant, g i n g e r ə n b e e t w a e t e r o v e r h e e n voor ət choed blijve, in as we dan weer ov-en-voere, dan *wier ət er weer ov-egooit*". Hier is ook een omschrijvende onpersoonlijke gezegdevorm met „ging" gebruikt. Zoo ook : Laeter krege we-n-en boot op te bouch, in toe *ging* de klijn mit s'n poote in de kous fan ət touw (werd geplaatst). Nog een passief : Dat *wier* altijd *edaen* as ət ən harde strand was.

Het hulpwerkwoord wordt in de Katw. volkstaal wel weggelaten bij samengestelde gezegd : „Die nette *motte* nog *əólied*" is even gebruikelijk als „motte nog əólied worde". Zoo ook : „'t Stierboordswand mot 'n beetje anezetted".

Daarentegen is in het Katw. in den voltooiden tijd het verleden deelw. *eworde* onmisbaar. Hierover, en over het gebruik van het hulpw. *weze* dient nog een en ander gezegd. We hebben reeds gewezen op de uitdrukking „Dat wull-ək fan jouw iet *ezâat hebbe*". Het verleden deelwoord is hier passief, bepaling van gesteldheid.

(Het voorzetsel van het passief is in het Katw. veelal nog *van*).

Dit nu kan in den lijdenden vorm worden omgezet : „Dat wull ik fan jouw iet *ezâad weze*" (= dat laat ik me door jou niet zeggen). Ook andere verbindingen met „weze" : „Hij wou van gien mensch *eholpe weze* as fan z'n moeder". Merkwaardig nu is de „voltooide" tijd van „weze" met een ander deelwoord verbonden, ook een constructie met dubbel deelwoord : 't Huis *hâad verkoft eweest* an Aaie (= *vroeger* is dat huis verkocht aan A.). Het deelwoord kan nog bijvoeglijk naamwoord zijn, het geeft dan een *toestand* weer, niet een gebeuren dat voltooid is : Hij *was in-əskeept*, in toe moss-ie 's ochens of-faere (hij was *kant en klaar*, al zijn benoodigdheden waren *aan boord*). — Ik heb nooit *ferkaerd* eweest (= verdwaald op zee). Maar ook *verdwaald* aldus : Gerrit die hââd əris *ferdwaeld eweest*. — Belangrijk is ook de verbinding in den lijdenden vorm met *eworde* : 't Huis is *verkoft eworde* — beteekent : eindelijk en ten laatste is inderdaad het huis verkocht. Dit gebruik, dat ook in het Westelijk Groningsch-Friesch gewoon is, moet men zoo begrijpen, dat het verleden deelwoord *verkoft* naamwoordelijk deel van het gezegde (dus adjectief) is, en *eworde* nog koppelwerkwoord met de oorspronkelijke „perfectieve" beteekenis. „Die skuit is fan Piete-n-*eteert eworde*" — wil zeggen dat het karweitje inderdaad door Piet netjes is opgeknapt. Nog meer samengesteld, en met de woordschikking die van de gewone Hollandsche afwijkt, is : „'t Hâai *veranderd eworde motte*, maer ət is over-egaen (ook „overgaan" = niet gebeuren is niet algemeen Hollandsch, wel Noord-Oostelijk Nederlandsch).

Men kan in het Katw. niet zeggen : „Die skuit is fan Piete-n-eteerd" zonder „eworde". In dat geval drukt men zich in het actief uit : „Píet *hâat*-tie skuit *eteerd*".

Een eigenaardige korte vorm voor de nadrukkelijke mededeeling is het deelwoord *ezâad* (= gezegd) in zinnen als : Over ən halləf uurtje-n-is ət faere-n-*ezâat* (= over een half uur vertrekt *pertinent* de boot, of : over een half uur is het varen, *dan zal het wezen*!). Zoo ook : As je twie honderd kantjies fangt, dan isset warken-*ezâat* (= dan is het wérken, dat vertel ik je). In deze laatste uitdrukking zou ook het deelwoord *eblaese* kunnen staan (aan boord wordt in plaats van met lange uithalen en roepen ook wel een sein tot werken gegeven door een fluitje of een hoorn).

13. DE ONPERSOONLIJKE CONSTRUCTIE

Behalve de lijdende vorm is ook de onpersoonlijke constructie dikwijls omschrijvend, zooals uit voorbeelden naast het passief reeds bleek. De directe mededeeling „Ik heb mijn eerste reis gedaan bij" wordt „onpersoonlijk" omschreven door : „*M'n âêste teelt hâad eweest* bij Huig Plasse". Vgl. hierover ook „verbindingen met het werkwoord „zijn", blz. 178. In plaats van den actieven persoonlijken gezegdevorm „Jan had het *express* gedaan" de onpersoonlijke met het handelend subject in den datief : „*Janne* was *ət er* om te doen"; het grammaticaal subject ət is „onbepaald". Zoo kan men met een „persoonlijk" gezegde zeggen : „*Ik hep ət* ook fan me leven-*ehâad*, dat...", maar liever met de onpersoonlijke constructie : „*'t Is* b ij m ij n *ebeurt*, toe ging de vloot allegaer an zâê". — Niet : „*Ik herinner* mij, dat..." maar „*'t Mach* m ij nog *heuge*, dat...". Niet : „Daar *stonden* tallooze *koetsen*" maar „Daer *sting ət* allegaer vol m i t k o e s s i e s". Niet : „Door onze handigheid *schuurden* alleen *de twee schepen* langs elkaar" maar „Door de goede maneuvers onzerzijds " *wier het* een schrijnen v a n o n z e s t u u r b o o r d s b o e g mit de Sch. 169". Zulke gezegden zijn ook omschrijvende inleiding van het eigenlijke gezegde : „*'t Hâat er nae əstaen*, d a t we-n-ən vleet verspeulde mit rauw weer.

De onpersoonlijke constructie met „ət" is vooral gekenmerkt door het „*onbepaalde* onderwerp" *ət*. Hierover spraken wij reeds[1]) bij de voornaamwoorden, we noemen alleen als een aardig voorbeeld van het „aanduidende" *ət* : „*'t Hâat* hier wel *əmaele* vannacht" voor „Blijkens de ligging van de vleet zijn hier vannacht maalstroomen geweest". Een heel ander geval weer is de verschuiving van het subject in korten gezegdevorm : „D'r lag ən slag, ə n r ij s l a g : *dat ree* dan zòò om nae Klaes Haezenoote" voor de gedachte : „*Men reed* l a n g s d a t s l a g óm naar K. H."[2]). Nog een gezegde met het onbepaalde *er* is : Dat hing *er* iet in (= dat woog niet zwaar, dat was niet van zooveel gewicht). Hiermee synoniem is : Dat skauwde zoo nauw iet toe.

[1]) Zie blz. 128 en blz. 179.
[2]) Zie ook blz. 206 en vlg.

XIV. VOORZETSELS, BIJWOORDEN EN VOORVOEGSELS IN HUN SYNTACTISCH GEBRUIK

1. VOORZETSELS

Van voorzetsels die in het Katwijksch opvallen, is een van de belangrijkste *te*, dat in Hollandsche en andere volkstaal veeleer tot verstard gebruik is beperkt. De Katw. visscher zegt: Je lach soms mit 'n twie honderd skuite *te* Lâaistof — hier duidt het de „standplaats" aan. Als zoodanig en ook voor de *woon*plaats gebruikt men het vooral bij stadsnamen als Lâaje (Leiden); ook wel „hij weunt *te* Skeveling", maar hier is even gewoon de overigens bij dorpsnamen geldende praepositie *op*: hij weunt *op* Skeveling, *op* Râainsburrəch, *op* Kattə Binne. De verbinding *in* Skeveling duidt op de bebouwde kom, het dorp met de straten; *bij* Skeveling wil zeggen *vlak* bij Sk.; in het bijzonder in de zeemanstaal: vlak tegen den wal, dicht bij de kust vóor Skeveling.

Men *gaet te* zâê, *te* zâal, *te* scheep, meestal samengetrokken tot *(t)sâê*, *(t)sâal* en *scheep* gaen. Niet samengetrokken is *te vier* gaen (= met stoken en koken beginnen), *te wacht* gaen en *te wâa* gaen (zie hierover, blz. 80). *Te börrəch* haele is „op crediet koopen". 't Ching *te ruifel* is „overhaast". Van belang is *te pal* komme, waarvan in het Ned. Wdb. XII, 198 wordt gezegd, dat het nog gewestelijk (bijv. in Friesland) bekend is in den overdrachtelijken zin van „vastzitten", nl. in moeilijkheden zijn ofgeraken. Een pal zet een raderwerk etc. vast en is ook een belangrijk element in de scheepstuigage. De Katwijker zegt: „Ik ben evalle-n-in lèllək op mə-nàarəm (= arm) *te pal* ekomme". En van iemand die „bij den duivel te biecht komt", zal men zeggen: „Nou, bij zíjn (= hem) ben ik lèllək *te pal* ekomme". Een synoniem van deze uitdrukking is *te nooie*(n) komme, misschien in verband te brengen met *nooden* = uitnoodigen (*nòòn* is Katwijksch, bijv. te brulləft ənòòd weze). Dr. A. Beets (Leidsch

Jaarb. 1928) verklaart de uitdrukking dan ook als „te gast („op de koffie") komen". In tegenstelling met deze twee ironische uitdrukkingen zegt men alleen in gunstigen zin *ter hauw* komme, voor „ergens goed terecht komen, succes hebben". Iemand zoekt werk : „ik ben bij díe eweest, in bij díe eweest, in toe ben ik bij Aáie(s) *ter háuw* ekomme". Hier is de oorsprong te vinden in het gebruik van de uitdrukking door den zeeman voor het „pakken" van het anker, wanneer het den grond „haelt" : „Eerst ginge we déur (verder) in dat hadde zoo éven edúurt, in toe bè-we *ter hauw* ekomme". Natuurlijk roept men bij die gelegenheid : „Hij haut!" De vorm *ter* komt hier overeen met die in *ter plaetse* : „Morge kenne we *ter plaetse* weze" zegt de visscher in zijn taboetaal, wanneer hij wil zeggen : op de plek waar we gaan visschen. Andere verbindingen met *ter* in de vaktaal zijn : *ter skep*, nl. in den stand waarin het schip den wind of het water opvangt (opschept) ; ook is er de uitdrukking „'t Ching alles *ter skep*" (= alles moest met de schop worden opgeschept). Verder : „We liepe *ter doel* in de haven" (= zonder verdere ongemakken, dus recht op het doel af, vlot) ; „Maer gaen skiete *ter dâais*" (= achteruitzakkend, zie blz. 79), en *terzèt* staen (scheef staan tegen, gezegd van de kolfstok).

In den tekst van 1790 : Het slapen gaet niet *ter harten* (= van harte).

Ook *ten* is in een vaste uitdr. bewaard : *ten haering* gaen. Daarentegen : *te vette gaen* (op de vette-haringvangst gaan).

Mogelijk is *te* organiek verbonden met een *bijwoord* in : Da^{t} staet mijn *iet te vóor* (= niet voor den geest).

Bijzonder gebruik van eenige voorzetsels noemen we, zonder hierin volledig te zijn.

An. De oude richting-aanduidende beteekenis is nog bewaard in : Dan ginge we weer *an zâê* (= mit-te kop in zâê). Hij waaivden-*an* dər. Verder dienen genoemd : *an zwijm* legge ; *an flenters* (= flarden) ; *an stikke* (= in stukken), *an mòòte* (= in mooten). Opvallend is de verbinding met *zien* en een infinitief : Gunter kè-je net *an* ən vaertuig zien toppe (= Daar zie je een schip nu en dan met de toppen van de master tusschen de golven zichtbaar). Het onvolledige zien wordt hier door de voorzetselverbinding uitgedrukt ; volledig zien is natuurlijk ook in het Katw. : *ən vaertuig* zien toppe. Feitelijk wordt hier een partitief aspect uitgedrukt.

An de hand zijn of *komme* is „klaar" zijn (of komen) met een karwei. Oorspronkelijk gezegd van den kok-in-'t-ruim die de vleet overhaalt bij het „halen" : als hij de wantstaanders aan de handen trekt, en dus moet ophouden, krijgt hij het sein : An de hand hè-je déun ! Deun an de hand !

Bij. „Vaere *bij* auwe Leen Duine" duidt de verhouding aan van leden der bemanning ten opzichte van den schipper. Ook : 't Was nog in mijn mətroosskop *bij* auwe Leen Duine. *Bij* auwe Kees fan Sakke haelde we altijd booskoppe bij Pietje Skedeen (= als we voeren bij Kees v. S.) ; een korte vorm van uitdrukking, de voorzetselbepaling is bepaling van gesteldheid.

In. Een eigenaardig verschil is er tusschen *op s'n trauwdag* (= op dien dag) en *in z'n trauwdag* (*tijdens* zijn huwelijk ; in den tijd dat hij getrouwd was). — 't Boeltje *in* de grond (de netten zakten zoo diep *in* het water, dat ze *op* den bodem lagen).

Mit. Duidt vooral „omstandigheid" aan, in bepaalde voorstelling van gebeuren en handelwijze ietwat „temporaal" : *Mit*te haering ginge we nae Skaerenburrəg (= in den tijd van de haringvangst). *Mit*-tie skuite toe was-ək nog zelləf skipper (= toen er nog bomschuiten waren). De viktaelie dat was *mit* kantfaere ən panne gort. *Mit* laen benne dər twie ton örrəte in ət dubbelde gat egaen (= bij het laden). (Om veel visch te vangen) ət mos, *mit* soo'n skuit, mos alles vleuge. — *Mittə mâo*n wier dat ferkoft (= per mand ; zie blz. 84). — 't Rijtuig *mit alles* wier wegegooid (= het heele rijtuig). — Dan reenewe zòò de laegte-n-in, *mi*t chang. — We voere in de mist *mit* om de 2 mənuite 2 *stòòte*. — *Mit in de* wind kwam je d'r iet (= als je den wind tegen had).

Nae. Je mos weldəris *nae* mekâar wachte, mit timmere (= als de schuiten gekalfaat werden). — Dat hâad *nae* gedachte wel ən Fransman eweest (= waarschijnlijk).

Om. Richting : *om* de Noort gaen, *om* d'in gaen ; *om*laeg (beneden in 't schip) viere (laten zakken in het ruim). *Omboort* is gangbaar naast (wellicht ontstaan uit) *an boort*. — Doel : Azzəwe *om* onze cente ginge. — Doel of inzet van een spel : (bij het kolven) Now ging ət *om* de klappe nae de Waetering toe (het ging er bij het kolven om, wie het kleinste *aantal klappen* noodig had tot aan de Wetering) ; een korte zinsvorm.

Onder. De skuite stinge *onder* de wurrəf (de bomschuiten stonden tegen de duinreep aan, dus onder de „boulevard". Daer

lijkt iet feul gevangen *onder de* vloot (over de heele vloot gerekand. Deze uitdr. ook in den tekst van 1790). *Onder* de zâê valle (dwars-zees kommen te leggen).

Op. We mosse 73 mijle vaere *op* het vierskip Haeks (= *koers houdende op* : in gedachten zet de spreker zijn passer op de kaart). Van oudsher is er de term : anhauwe *op* (= koers houden op, varen in de richting van). — Ik sech, toe ət eve luiper wier *opten dach* (= in de uren van het daglicht). — Skeppe-n-in-pompe *op* ət leve (= op leven of dood).

Over. Over ən week of drie = een week of drie *geleden.*

Uit. Kort is : We leefde toe *uit*-te duine in *uit*-te zâê (= van de opbrengst van wat wij uit de duinen en uit de zee haalden). *Uit* is nog voldoende bepaling van richting en aspect in : We zouwe om íen uur *váere*-n-*uit* Dieppe.

Voor. Prohibitieve beteekenis : Dər sting ən hâaning *voor* ət stuive (= om het st. te verhinderen). Dər wier wa^{t} sand op-te maon əgooid *voor* ət ofsliere (om het afglijden van de visch te voorkomen). Ik weet nog dat we 's nass twie mael op ən nacht haele-n-ən mosse *voor de* haeje (= om de netten te beschermen tegen de haaien ; van wege ; uit vrees voor). Ook dit zijn korte uitdrukkingsvormen. Eveneens : Ik hep-ər twie teelte mid óver elòòpe *voor* 15000 gulde (ik heb er twee jaar de haringvangst mee uitgeoefend *met een opbrengst van* 15000 gulden). — *Voor* verbindt in de vaktaal een bepaling van gesteldheid (= als) : Toe ək *foor* metroos foer (eig. : voor een gage als van een volledig matroos). Het was mən dorde râais *foor* skipper.

Een voorzetselbepaling kan zelf tot de verbindende functie van „voorzetsel" verbleeken : Die lach chunter om de Noort *an géune kant* Aemelant, (= achter Ameland). „Verholen" formaties van dien aard zijn de vormen *benoorde* Skeveling ; id. beooste, beweste, bezuije ; en eigenlijk ook *bove,* binne en buite. Het laatste is een zeer belangrijk voorzetsel in de verbinding *buite* láng : 't Was drie ure buite láng (= *drie uren* varens, *nadat het land uit zicht verdwenen is*) ; een uiterst korte vorm, waarover men zie blz. 211 en vlg.

Voorzetselbepalingen worden in de groep- en vaktaal gemakkelijk tot „bijwoord"; dat is feitelijk het geval met *„om de Nóort"* etc. waarbij het eigenaardige *om d'ín* (= in de richting van de kust) ; *in íen slag* (= plotseling, ineens) ; (net) *op soo'n wijs* as (now mit-te pekelhaering) ; (dat hâad) *na gedáchte* (wel ən

Franschman eweest) = waarschijnlijk ; en samenkoppelingen als onderlest (= onlangs), omlaeg, omhoog, enz., waarbij ook *omboort*.

Het voorzetsel *van*. Nog locaal : 't Ching *van* paeltje-n-op paeltje. Ze waere an zâê *van* de straet (= verder in zee dan de Straet). *Van* strant chaen. — Vanwege, van de zijde van : „Maer hij was ər in jóu tijd toch nog!" „Neen, wél dat ək weet *fan* mə váeder, dat wel". Vooral in den vakterm : *vaere van* (auwe Piet Chuite) ; ook *stiere van* (iemand) = als schipper vanwege een reeder varen : Auwe Léen hââd nog *van* əm əstiert. — *Van* fungert nog als „tengevolge van" : We konne iet ten anker komme *van* de skuite die allegaer an de vleet lagge. Op lest is-te kaebel ebroke, *van* de stilte (tengevolge van de windstilte ; toen sleepte nl. de kabel over de steenen op den zeebodem). Dan bleve we légge *van* de visch (= tengevolge van de groote hoeveelheid visch die er was). Op ət hekje van de Zwaen mos je springe, as we nae de kerrək ginge, *van* ət waeter (= tengevolge van het hooge water). Een staande bijwoordelijke uitdrukking is *ván de kist* (= halfdronken, ten gevolge *van* het gebruik van den inhoud van *de* bier*kist*), een aardig voorbeeld van korte, aanduidende taal.

Van staat bij een passief gezegde nog in plaats van *door* ; een voorbeeld uit 1790 is : Laatje je zooveul ontduimele *van* zíjn (= hem) (= door hem voor je neus weg laten kapen). Deze uitdr. is nog gangbaar. Zie verder bij passief gezegde : blz. 183.

De bepaling met *van* in bijvoeglijke functie is vooral „bezitaanduidend", o. a. familieverwantschap, in het bijzonder *afstamming van* een vader of moeder : Kees *fan* Sakke ; hiernaast is ook de verbinding met den ouden genitief op „e" mogelijk (zie blz. 108). Dikwijls staat een bepaling met *van* met nog de bijwoordelijke functie „van wege", die tevens bijvoeglijk kan zijn, maar dan gescheiden van het nader bepaalde substantief : Dan kreeg je zòò d e s e n t e mee *van* die booskoppe. Dər stinge planke-n-in ; dat nomde we de last. Toe sting d ə n í e n e p l a n k sòò, *van* die last, in dən ander zòò.

Functie van een voorzetselvoorwerp heeft de verbinding o. a. in : Weet je nog wa^{t} *fan ən mole* hier op Kattək? (Ook bijwoordelijk *van*, met nog de oorspronkelijke beteekenis : Díe zel dər nog *fan* wéte).

Van verbindt een werkwoord van *denken* of *zeggen* met een

object van zoo'n gezegde : „Piet Guit die hâai de âêste nette van kətoen". „Ik g e l ò ò f - *fan* Piet van Nélle".

Een substantief wordt „onbepaald" aangeduid door *van* : Ze zatte op *fan* d i e plankies (= op z o o i e t s a l s plankjes). Dər is *fan* allegərand te kòòp (= van allerlei) — hier is van „partitief". Dər waere (alləgaer) *van* die harde nette.

Er zijn verschillende staande bijwoordelijke uitdrukkingen : „Gunter lâat ən logger *van top*!" (er staat geen fok voor den steven). Bepalingen van graad : 'n bosse wind *van raek*! Die wisttat sòògoet *fan beláng*!

De bepaling met *van* wordt ook op velerlei wijzen met het werkwoord *zijn* verbonden : Drie in dortig jaer ben ək al *van* de zâê (= ben ik geen zeeman meer). Hij is *fan* zən vrauw, ze benne ov-etrauwt (= gescheiden levend). Dat was omdat-tie man ijsselək *fan* de rimmetiek was (verzwijging van „ziek"). As-te wint *fan* 't Suidwest was. — Jae, dat is *fan* Krijn Haezenòòte, dat huis. Die huissies waere *van* 'durrəp (gemeentelijk bezit). — Ze hebbe toe *van* sins eweest om dat allegaer wech te doen. Ook bijwoordelijk wordt *van* aldus verbonden : Piet Meerburrəg, die klâane Leen, die is-taer òòk *fan* (= is ook een zoon van hem). Ellək oogenblik asset opskiete-n-is, is-ət-ə r weer *van* (= heb je weer last van hem). Met *worde* : Ze is *tər van* in d'r hoofd *eworde* (= aan het malen geraakt, ten gevolge daarvan).

Andere voorzetsels bij het werkwoord *zijn* : In toe ben ik nog zeuventien jaer *op*-te dam eweest (aan land, op de reederij, werken). We waere *op*-te thuis-sâal (= op weg naar huis, met de schuit). As je wat te doen ən hâai, dan mos je *bij* əm weze. Dan wassət *an* stikkent (= in stukken). Ze waere *mit*te sloupe (= met sloepen aan het werk). We waere hâêlemael *uit* te vaertuige. Toe waere we twie dage *uit*-te vloot (van de visschende schepen verwijderd). In dat was *mit*te kaerəmelk persies ə t â a g e (= hetzelfde). 't Was tóch *in* de wind (de koers was tegen den wind in, men kon dus niet vorderen).

2. VOORZETSELS EN BIJWOORDEN ; BIJWOORDEN

Zeer verbreid is in het Katwijksch de afsluiting van een voorzetselverbinding met een bijwoord, vooral bij locale bepalingen.

Het bijw. *toe* : „Mottewe-n-iet *nae* Emuije *toe*?" „Neen, azze we gaen, dan gaen we nae Engelant". Hier is in den tweeden zin

bij het werkwoord van beweging *gaen* het bijw. blijkbaar niet onmisbaar. „In dan mosse-ze *nae* de skuit *toe*, gaen slaepe". „Dan ginge we zòò mitte baes mee, *nae* ət kəmijzehuisje *toe*". Bij een pronominaal „object" is *toe* ook bij een werkwoord van beweging onmisbaar, „Toe kwamme dor ook twie Fransche *nae* əm *toe*". „Dan kwamme ze *nae* ons *toe*". „As je *an* de Straet *toe* komt, daer weunde Hubrecht"[1]).

Het bijwoord *an* : Hij weunde teuge de skilləphòòpe-n-*an* (in de richting van de „schelphoopen"). Ook : *teuge* Noortəg-*an* (dicht bij Noordwijk). We hebbe *teuge* de wal *an* elege (dichtbij, bij). Dan sleeg de kwallem *teuge* dek *an*. Hij sloeg ze *teuge* mekâar *an*. Die met kolfskloote *teuge* de boom *an* sloog, die won dat.

Het bijwoord *in* : Ze benne mit sturremweer *in* ət Nieuwediep *in* elòòpe. *In* de brak weund' altijt auwe mense-n-*in*.

Het bijwoord *of* (= af) : Ik ben nog əris an ekomme *van* d'Engelsche wal *of*. Die is mid-ən hòòpe waeter *van* dek *ov*əhaelt (= over boord geslagen). Ik ben sinds 1904 *van* de zâê *of*. 'n Endje *van* ət slag *of* an de binnekant, daer sting ie. As je 'n endje *van* de skuit *of* was. Wat weet je now noch *fan* dat kolləve-n-*of*. We wisse nog iet *fan* kaeke-n-*off*. — In al deze gevallen is *of* duidelijk een bekrachtiging van de locale functie, die ook nog door het enkele *van* kan worden uitgedrukt (zie blz. 195). Meestal is de verbinding met het bijwoord wel heel duidelijk „perfectief"; het gebeuren is „definitief". Zoo ook in de staande uitdrukking : Dan benne ze nog ən keer *op ət leve-n-of* mit sturremweer in ət Nieuwediep in elòòpe.

Het bijwoord *vandaen*. Dit staat na andere voorzetsels dan *van* : Dər kwam ən stoomskip mit faert *uit*-te mist *fandaen*. Toe spronge we allemael *uit*-te skuit *fandaen*, om te zien hoe diep of we lâaie. *Uit* ət bent *fandaen* betaelde die dat (= uit de pot). — De kwalləm kwam *onder* de kombuis *fandaen*. 't Bun ging sseumers *bij* de skuit *fandaen*. Toe stinge de kraeme *bij* Wullemse *fandaen* (vanaf het huis van W.). Toe hoorde ik *van* vóor *vandaen* skreeuwe (= van af het voorschip).

Het bijwoord *heen*. Je mos soms zwémme, kaerel, *deur* ət wáeter *héen* (zwemmen = waden). — Dər stinge *an* ət paedje *heen* alle-

[1]) Na een dubbele voorzetselbepaling : *Tot* deur de boveste raempies *toe* skittert dat licht.

gaar van die klâane boompies (langs de *heele* lengte). Das ginge we visse *op* seuve, acht vaem *heen*. Zie verder over *heen* bldz. 195.

Andere bijwoorden. We ginge ən-drijvens *voor* de wind *om* (met een groote vaart vóor de wind). Dan ginge we weer an zâê hoor, *om* de Noort*gunter* (= daarginds in het Noorden varen; het bijw. is met *de Noort* samengesteld). Het kan ook vooropstaan : Die lach (mitte skuit) *gunter om* de Noort an geune kant Amelant. — We benne b o v e n əm h e e n, *an* de windertkant *elangs* egaen (men heeft dan het voordeel van den wind bóven den ander; *windert* = *windwaert(s)*, een bijwoordelijke vorm[1]), die hier adjectief of eerste lid van een samenstelling is geworden).

Twee bijwoorden bekrachtigen de bepaling : Die vent hâai zòò'n vréemd voorkomme, da^t sting me *van* əníens *of an* iet an! (= van meet af aan). In plaats van een bijwoord wordt ook wel een substantivische bepaling toegevoegd : *Nae* Kattək-Binne *die kant* (oorspr. : naar K. B., *nl.* die kant uit).

In bijzinnen en bij een verleden deelwoord of infinitief staan deze toegevoegde bijwoorden vóor een werkwoord. Ze worden dan gemakkelijk tot v o o r v o e g s e l s en als zoodanig ook helpen zij wel het perfectieve aspect der handeling uitdrukken : As we dan *an*zettede a n d e s t r a n d ... Ook kan er een primitieve beteekenisschakeering door worden aangeduid : „Ze hebbe álles *van* de stránd ehàeld" beteekent : „weggebracht". Maar : „Ze hebbe alles *van* de strand *wég*-ehaeld" beteekent : „gestolen", of liever : ietwat onrechtmatig meegenomen, bijv. „gejut". „Gestolen" in optima forma heet veeleer : „*wég-eklauwd*". Men zal niet zeggen : „Ze laege-n-achter die muur *verschóle*" — maar : *wég-eskòle*. Hier is het bijwoordelijke voorvoegsel weer een duidelijke vorm voor de perfectieve handeling.

Het voorvoegsel *terug* bestaat in het Katw. niet : Je mot-ərəs *wərómkomme* etc.

Een andere eigenaardige beperking in de adverbiale bepaling, en wel tengevolge van de in de visscherstaal gefixeerde beteekenis, betreft het woord *uitgaan* : hiermede wordt bedoeld het uit*varen van* of *met de schuit voor de vischvangst*. Nu kan een Katwijker door dit werkwoord niet uitdrukken : uit huis gaan,

[1]) Zie *te* wind*ert* (= windwaarts) en bovendien de curieuze bijvoegl. superlatief *de winderste*.

gaan wandelen, op reis gaan etc. Hij zegt dan „*heen*gaen", bijv. : Toen ie allien achterbleef, *ging* ie maer zelde *heen*. Omgekeerd kan *heengaen* wèl gebruikt worden voor „uitvaren, naar zee gaan" : Klâane skuitjies die gonge mâêstal *heen* op Kruissiesdach. *Heengaen* wordt ook in overdrachtelijken zin gebruikt[1]) : „D a e r ben ik o p *héen egaen*" dat is : „Daar heb ik mijn berekening op gemaakt, daar heb ik op vertrouwd", te vergelijken met : „Daarop ben ik van wal gestoken". Hierboven is reeds gewezen op de verbinding van *heen* met *gaan* en *infinitief* en het vaag-aanduidende *zòò* : Toe g i n g e we z ò ò l a k k e f i j e *heen* (op ons dooie gemak zeilden we zoo door). 't Zâalt j e gaet s ò ò drege *heen* (we glijden zoo met een kalm vaartje vooruit). Ook nog verzwaard met *an* : En dan ginge we maer rolle-n-*an heen*. En dan maer laeve-n-*an heen*.

Een bijwoord van richting kan achteraan staan : Hij kwam zən kooi *uit*. 'n Slag (= zandweg) liep daer de Noord *in*. 't Ete stonk de pot *uit*. Kom dút *op* (*dut* = dit, deze kant) ; ook : „Kom d e u z e kant dut *op*", en „Ik chae g e u n e kant-tát *op*", en zelfs bij ontwijkend antwoord voor een onbepaalde richting : „g e u n e kant *dut* op"[2]).

Merkwaardig zijn de ook in Groningsch-Friesch gangbare verbindingen als : D a t l a m p j e zat ən tuit *in*. D e b r a k weunde die bezuije *van*. D e l e s t e n e t t e atte de haeje-n-al *van*. V l a e r d i n g ginge ze òòk *nae toe*. D e m e s i e n e məkeert wat *an* (As-te mesiene wat *an* məkeert).

In het Hollandsch zal men overigens deze vooropstaande substantieven hervatten door een bijw. *daer* of *d'r*. Dit ontbreekt in het Katwijksch ook wel in andere gevallen ; zoo bijv. in het commando : Piet ! hauw ən wúl *tusse* (= hang *er* een stootkussen tusschen) — en : *Bin óm* ən brok sââl, Klaes ! (Bind *er* een stuk zeildoek om). D i e g a e t e stinge ope ; daerom slege we die proppe *in*. Zie verder over commando's en hun praegnanten vorm : blz. 232 vlg.

Het onbepaalde *er* wordt nu en dan op bijzondere wijze ge-

---

[1]) Dit vindt men ook in het Groningsch. Daar ook het Katw.: Daer stinge allegaer banke voor vis, in *al zoo wat heen*.

[2]) Ook kan een plaatsnaam zonder voorzetsel als plaatsbepaling nader bepaald worden door een volgende *voorzetselbepaling* : Vorder sting d'r gien huis over weerssijen-iet, ət Mallegat *t'enne* (= te einde). — Een tijdbepalend bijwoord : 'n Vaertien daege *naederhand*.

bruikt : Ik heb maer iene dochter ehâad, ən klâanzeun van me is *er* in de mijne əbleve. — Toe zâad-*ər* nòg ən mətróos : „Mottewe-n-iet nae Emuije toe? — Eigenaardig is nu en dan de voorkeur voor den vollen vorm *daer*, die in het overige Hollandsch vreemd zou klinken : *Daer* is now gien mensch mâêr die van die huize weet. — W a e r is me mes *daer* verdaegt? Dər zóo heb ək ət noch!

Zoowel het bepaalde als het onbepaalde *er* wordt heel frequent met bijwoorden verbonden. We zien het „onbepaald" worden in de vaktaal. Bepaald is het in : Die pen zit iet goed in ə t g a t, hij zittər *beneen*. (In een beschrijving van het opwindende kolfspel). Dat kəsjak hâad ie *ər mit* laete hange-n-op ən paeltje, in nòòit wərom ehâad (... heeft hij met dat spel laten hangen en hij heeft het nooit terug gekregen). Ietwat bepaald is *er* nog, wanneer bij het verhaal van een bezwaarlijke thuisreis het gehavende schip voorwerp van zorg is, en de verteller zegt : Toe waere we ən poosje-n-off, in toe vloog *ər* ən zwaerd off! — Maar toch is *ər* hier los van het syntactisch antecedent „de skuit"; die wordt nl. in dezen tekst en gedachtegang niet *genoemd*. Geheel „onbepaald" is *ər* in een vaste uitdrukking der vaktaal : Toe is-ie *ər* uit ehaelt mit ət paert (nl. uit de schuit gehaald, door de politie). Stereotyp is ook : 't Sand is *ər in* ekomme deur twie Aimənders (nl. als vischplaats gangbaar en gebruikelijk).

Opm. Een eigen verzwaarde vorm is : Waer is me mes daer verdaegt? *Dər zóo* heb ik ət nog (= zooeven). Hollandsch ook wel : *dərnét*. Vgl. *zòò* = plotseling, in eens.

Uitbreidingen van het onbepaalde *ər* zijn *əris* (= 'n reis), weer*dər* *əs* (weer e e n s), wèldəris e. a. Voor *ən raais*, zie „Klanken" bldz. 78.

Bijwoorden van graad zijn :

AARECH (= erg) : onverbogen bij bijwoorden : „Ik hep *aarəch* hard eloope", en bij een praedicatief bijv. naamwoord : 't Is *aarəch* mooi ; maar bij een attributief bijv. naamwoord verbogen : en *aarəge* goeie man. Ook zegt men : ət doet *aarəge* zeer, — waar „zeer" blijkbaar als substantief wordt gevoeld, gelijk in : ət doet *aarəge* pijn.

HAEL (= heel). Jae zeker heb ək əm ekend, *hâêl* best.

PAS : *Pas* an zâê van de hòòfde (= juist aan de zeezij)

NET. 't Hâad *nét* goed eweest, dattə we vast wiere an die braels. *Net* iender as now. Die weunde h i e r *-net* op-te wurrəf.

HOE. In het Katw. is het suggestieve bijw. *hoe* zeer gebruikelijk : „*Hoe* zwáar!" (bij het tillen van een voorwerp, een uitroep van verbazing).

KNAP. We benne *knap* an de vracht (er kan niets meer bij de lading).

ZWAER. 't Wier *zwaer* dik (zeer bewolkt).

VEUL in de beteekenis „dikwijls", „vaak" (het Katw. kent noch *dikwijls* noch *vaak*). Hij komp *feul* op Kattək, en dan komtie *veulal* (= meestal, nogal vaak) bij óns òòk. Een andere omschrijving van dit begrip is : Dát hep ək *al genóg* ehoord. 'k Hep əm *verskaie keere*-n-ezien.

PAL. Toe kwamme we teuge de dijk an, dər bleve we *pal* op legge. — *Stik* in : *stik* in de wind vaere (= pal).

SAMENSTELLINGEN : We liete de motər *vólan* werrəke. — Opte Hollandsche wal was-toe *dik op* haering (= volop). 't Biggetje ('n oud vrouwtje) hâad *dik-op* ebraaid (de kost verdiend met breien). Hij was soo zuinig *assərəntóe*. Hij was soo rijk *fanje daege zoo niet*. Een formatie met de beteekenis „nagenoeg" : Hij was déurnat *assoogoed*. Elk jaer kwam d'r ən nieuwe *assoogoed*. Een geheele zin is bijwoord van graad geworden in : Die man was *ək weet iet hoe* aud al. — Een adverbiale superlatief is : Ik doch dattie ziek was, maer now zittie *skòònstebest* zâale te maeke. — 'n Elk fertelt *sən skòònst* (een spreekwoord dat beteekent : niemand beschuldigt zich zelf).

Een typisch voorbeeld van een krachtig bijwoord van graad dat aan de zeemanstaal ontleend is, is *deurgrondech* (= tot in hart en nieren) : „Hè je die Joode die toe op Kattək weunde-n-ekend?" „Wè jaet! héb ik tie ekénd! *Deurgrondəch*!"

Eenige bijzondere adverbia.

AANDƎLƎK = eigenlijk (uit *âaiənlək*) : Dat now die broodwinkel is, dat hâat n o w *âandələk* de brak eweest.

ALTIJD in de gewone beteekenis : Hij was *altijd* zòò opsiender over 't durrəp (steeds door, z'n leven lang). Uitsluitend is de functie in : Da^{t} kolləve wier *altijd* edaen as ət ən harde strand was (uit den zin gelicht, en verbonden met *as* zou het de beteekenis hebben van *althans*). Modaal, met de beteekenis *althans* in : Zoo zégge-ze-n-altijt, hoor! — Versterking van het uitsluitende, beperkende *maer* is het in : 't Waere *altijt maer* skuitjies in die tijd (het was dus een heele praestatie, zoo'n storm te doorstaan).

DAN wordt dikwijls in toegevende zinsverbanden gebruikt :

A l stinge we *dan* acht daege an de strant, dan ging t o c h ət âage vaetje kaeremellək maer weer mee.

MEE in de verzwakte beteekenis van „aldoende" : Dər ging *mee* nogal veul visch op-te mao^{n} hoor! — Je ben dər *mee* óok iet fetter op eworde! — 't Is *mee* slecht weer a^{l} maer.

NOG is dikwijls additief gelijk in oudere taal : Weet je wie ər *noch* weunde bij de brak? Auwe Huig Plas (= nog meer, verder).

OOK aan het einde van den zin is concludeerend en bevestigend : Hij skeert əm ən end wech, da^{t} jə'm ontrent iet mâêr zien ən ken. Zòò'n staarəke man was-tat-*òòk*. — „Je hep seker wel veul mense-n-ehâad mit je verjaerdag?" „Neen, ət was iet feul wéer òòk".

STRAK. Now zelle we *strak* allemáel weg weze (We zullen weldra allen dood zijn).

VAST in de beteekenis „intusschen" : 's Nass benne we *vast* verdaegt mit-te valle-n-om de braels.

ZÒÒ. Is zeer gebruikelijk met sterk accent in de beteekenis „meteen", „precies op dat oogenblik"[1]) : Toe we ankwaeme, voere we bóven op Jaep Swaene, in *zóo* was er de steven of. — Azze we nae Klaes Haezenoote mozze, reenewe *zòò* de laegte-n-in, mi^{t} chang. — Maer assət ienmael hòòg waeter eweest was, vloog ət *sòò* weer wech ook. — Zoo gauw as we an de wal waere, dan spronge we'r of, in dan ginge we *zòò* mit te baes mee nae ət kəmijzehuisje toe. — Verwant is de beteekenis „geheel", „zoo en niet meer of minder" : Neen, ək ching *zòò* mi^{t} me náekte hande (in den winter, ook bij strenge vorst). — *Dər zòò* (= zooeven) : Waer is me mes-taer verdaegt? *Dər zòò* heb-ək ət nog! — As ək *sòò maer zòò* ərin blijve zitte hadde, dan was ək wech eweest. — Een tweede frequente gebruikswijze is die van *zòò* met zwak accent in de beteekenis „ongeveer", „tamelijk", in een „verzachtende" functie, vooral in de zeemanstaal : We benne in ət flootje *zòò* (onze besomming is zoo ongeveer bij het gemiddelde; is tamelijk goed). We waere mi^{t} sen twintəgə *zòò*. Zòò teugəs tən aevənt, *zòò*. Daer bij Vlamburrəg, *zòò*. — 't Lâat *sòò* ín in úit ət sicht fan Lerrewik. Ze weunde *zòò* kruiselings (zoo ongeveer kruiswijze). Dat hâad daer allegaer duin eweest. Je liep *sòò* in ən zandwoestijn, overal heen.

[1]) Vgl. ook het voegwoord (= zoodrá), blz. 228. (Bijv. : In da^{t} sach Klein əniens, *zóo* die op-te dam kwam bij Piet).

Ook in de Katwijksche volkstaal is het aantal combinaties van verschillende modale bijwoorden in den zin overstelpend groot : „Piet fan Welle hè-je die *ook nog weldəris* hoore nomme?" — „We houwe *toch* allemael *iet* foor den dag te blijve *zeker wel*?" Men zie hierover, in het algemeen, Stil. Gramm., blz. 430 en vlg. Typisch Hollandsch is *altemé(t)s* : Je hep əm *toch altemes* iet ebroke?

Een zelfstandig naamwoord zonder voorzetsel, als bijw. bepaling : We zelle dəris passe in de binnelek, *ən tij* (gedurende een tij). Elləke skipper onthaude hoeveul gaerent-ie gebruikte *de winter* (gedurende den winter). Ik heb i e n s *me leve*, zòò lang as ək evaere hep, vroug evaere. Wat je misse kon *ən râais*, dat saegde we stikkent (op een reis). Kruistijd was altijd *Valkenburgsche mart* (op V. markt). Ik hep er *winterlaeg* ook elege (als de bommen in de winterlaag, op het strand opgelegd, waren). Als je *halləf waeter* anzettede... (= bij half hoogwater), voer je off assət waeter ging wasse. *Pinkster* kreeg ək əm. En dat ching dər *al zən daege* bove heen (= toch nog, ondanks de bezwaren). — Een verbogen vorm (genitief of datief) : Dan zellewe de maon *halləvermast* hijse. Dat ching *ruifeldergooi*[1]) (= in haast). Dan zettəze en tijtje *hallevwege* Skeveling an (dan voeren zij aan strand gedurende een tij, halverwege Sk.).

Halverzâê is „tusschen de Engelsche en de Nederlandsche kust, in de Zuidelijke Noordzee" : „We waere *halverzâê*". — „Waer was-tat?" „Hier halverzâê!" (dwz. niet ver weg).

De meest bekende bijw. bepaling, die den indruk maakt van een absolute constructie, is in de vaktaal de uitdrukking *behauwe teelt* (= als het haringseizoen voorbij is) : 't Wier van je cente *behauwe teelt* ov-ehauwe. — „'s Middags" is in Katw. *middaes*.

Bijwoorden van plaats of richting worden in de vaktaal op allerlei bijzondere wijzen verbonden. We noemen, om de oude beteekenis die er nog in doorschemert : (Bij het bergen van de vleet) As-te kous te nauw wier, ginge we *óp* nae de waegers (= in bovenwaartsche richting). Bij de waegers ginge we-n-*op*. — Dər hing ən auwe holleblok *op* an ən spijker, daer ginge de brokke weer in (= stukken van een zwavelstok ; toppunt van zuinigheid).

We lâaie zòò goed as *óm*, toe ging de skuit rechte[2]) (het bijw. is bepaling van gesteldheid, beteekenis : ondersteboven, gekanteld).

---

[1]) Ook : *te ruifel. Ruifele* = haasten.
[2]) Recht liggen.

Een andere verbinding die tot korte zegswijzen leidt is die van de bepaling van gesteldheid bij een lijdend voorwerp : Ze h e b b e de vracht *skeep* (ook overdrachtelijk voor : Ze zijn dronken).

Kort is ook de verbinding van allerlei bijwoorden van plaats of richting met het koppelwerkwoord ; we hebben er reeds genoemd, van deze kracht : 't Burrəkomsche gat dat is *in* in *úit* (is naar binnen en naar zee te bevaren).

Van *op* en *in* bestaan in de vaktaal belangwekkende afleidingen. Gaat men bij sterken wind uit de kust, dan vaart men ± 60° van den wind af, van de kust uit naar zee (*an zâê*) ; men gaat dan *opperd'an* = opwaert an (dus in den wind *op*). Nog duidelijker is : We z e t t e welderis k o p *opperd'an op*, om losse (met de kop van de schuit op de wal gericht). Vaart men van den wind af, dan „lòòpt" men „nae de lij". Heeft men daarbij „ruimte van wind" bij het zeilen, dan zegt men : We hadde *opte* genoch ! (een substantief van *op* dat in *opwaert-opperd* steekt). Dit woord is ook in de dorpstaal overgegaan in overdrachtelijk gebruik : „Van *opte* kè-je wel ofkomme". In de zeemanstaal beteekent deze uitdrukking : „Je kunt bij het zeilen nooit te veel *opte* hebben", maar overdrachtelijk : „geld kun je nooit te veel hebben, dat kun je altijd wel kwijt worden", dus „neem van het geld, als op zee van de *opte*, uit voorzorg liefst het maximum".

Innewərd en *innewərd-an* is : „bij land", „in de richting van de wal". Ook : Wie lag *ət innewərst*? Wie was *d'innewərste*? In plaats van *innəwərd* (an) *gaen*, zegt men ook *om d'in gaen*. — *Binnewaers* is : in de richting van of in het „binnenland", dus Oostelijk van Katwijk aan Zee ; *binnewaers fandaen* is : vanuit het binnenland (naar Engeland vervoeren bijv.). — *Innelək* daarentegen is weer : dicht bij den wal.

Te winderd legge, is : in de *windwaartsche* richting. Hiervan een bijvoegl. comparatief : De *winderste* van de twee.

Innelək ligge is het tegendeel van *zâêwələk ligge*, dwz. van het land af, naar of in de ruime zee. „Komt Piet fan de kust?" „Neen, *zâêwələk* ; hij hâad *zâêwelək* evist". „De visscherij is *zâêwələk*". „Die ander komt nog *zâêwələker* vandaen". „'n Endje *zâêwələker* hebbe ze nog mâêr ehâad (= gevangen)". „De *zâêwələkste* van die vaertuige". Ook : de *zâêwərste*. Dit laatste is weer een afleiding op-*waert* ; het woord *zâêwərt* is ook substantief, met de beteekenis „zeereis" : Je maekt 'n mòòie zâêwert ! (met veel verdienste). Ook deze uitdrukking is overdrachtelijk in de dorps-

taal overgegaan : Die kan nog gien íene goeje zâêwərt maeke! (Hij doet nooit een ding goed, heeft altijd ongelukken, etc.).

Als bijwoord is gangbaar het substantief *lij*[1]) : We benne dər *lij* van (we liggen aan de lijzijde ervan, lijwaarts van het doel). Afleidingen zijn : *lijeləker*, bijv. 'n endje lijeləker (wat meer naar de lij) ; ət *lijer* hoofd (de lijwaarts gelegen pier) ; ət *lijələkste* vaertuig (het meest naar de lij liggende vaartuig). Tegendeel van *de lijerste* is *de bovəste* ; de vorm is dus waarschijnlijk naar het voorbeeld van *de onderste* geschapen (ook *lijer* naar *onder*).

Een ander bijwoordelijk *voorvoegsel* op *-er* is *uiter* bijv. in : 't *uiterend* van de vleet (het uiteinde).

De *Noordelijkste* is in het Katw. *de noorste* ; comparatief is *noorləker*. *De Zuij* (het Zuiden) heeft als bijv. naamw. *Zuier* (zuider-) bijv. 't *zuijer* hooft. Superlatief bijw. en bijvoegl. is *zuierst*.

3. DE ONTKENNING

De ontkenning van het gezegde wordt door den Katwijker met het bijwoord *iet* uitgedrukt, den ouden positieven vorm (oorspronkelijk beteekenende : iets, op een of andere manier, ooit) waarvan het algemeen Nederlandsche *niet* de negatei is. Hierbij zijn nog resten van het oude negatieve *en* aanwezig. De andere negatieve bijwoorden *nooit, nurrəgens* en de voornaamwoorden *niemand*[2]) en *niks* (nadrukkelijke *nimmendal*) hebben den gewonen vorm met *n-*. Eigenaardig is de zin : „We hebbe *iet* evange!" (We hebben niets gevangen). Het schijnt wel dat dit een rest is van het gebruik van *iet* = iets ; dan is de negatie *en* (We *en* hebbe...) uitgevallen. Hetzelfde kan men onderstellen bij den uitroep „'t Is *ietes*!" (= 't *en* is *iet des*). Ook *gien* (verscherpt tot *chien*) wordt in het Katwijksch gebruikt op de manier van het Hollandsch in het algemeen[3]). We noemen het omschrijvend gebruik, als in „Hij hâai ər *gien* skuld an" (= hij was *on*schuldig) ; het voorvoegsel *on-* komt zelden voor, een bijv. naamw. als *ongeduldig* kent het Katw. niet (daarvoor *driftig, kort, zeurderig*). Ook *gien* als negatie bij een déel van het gezegde : „Vóer je daer van?" „Bè n e e n 't. Die hâat *chien* râêder eweest". Toe we weer əs an eweest waere, mit *chien* volle skuit haering

[1]) De richting waarheen de wind waait.
[2]) Meestal *gənien* (geen één).
[3]) Zie Stil. Gramm. blz. 420.

(= met een *niet* geheel volle schuit). En in allerlei negatieve krachttermen : Hij vertraude dər o p *chien* s t i k k e n a e. Gerrit hâai *gien oofeltje* aarəgewaesie. Dər komt s e l é v e *gien* visschersvaertuig. Kees fan Sakke wow er n o o i t *chien*[1]) halleve cent fan hebbe. 'n Vleet fan zeuve kantjies is *chien* haering (heeft niets te beteekenen) *Gien bezonders* (= niets bijzonders) reeds in 1790. *Gien* is als verzwakt *gən-* aanwezig in *gəníen* (niet één) en *gəníens* (niet éens) ; *gəniens* is een nadrukkelijk ontkennend bijwoord : 't Beurde genóch (= dikwijls) dattəwe *gəníens* et sâal wegneme konne. We hadde *gəníens* mâêr zauwt omboort.

Ook naast de gewone negatie met *iet,* als in : „Hij hâatət *iet* beleen (hij heeft het niet bekend)", „Da begrijpək *iet*", „De dinge wiere toe zoo dier *iet*", „We krege íen kommetje mit suiker, de aare kommetjies *iet*", „We houve toch allemael *iet* foor den dach[2]) te blijve zeker wel?" komen verzwaarde nadrukkelijke zinsvormen voor : (de herhaling) „Maer *iet* dattək daer ən tólhuis ezien hep. N e e n, ət staet mijn *iet* te voor, dattər ən tolhuis estaen hâat. Toe sting er n i m m e n d á l!" — Da[t] mag mijn *iet* heuge, dat er al ən zautskuur eweest hâat. Da[t] staet mijn *iet* te voor. — (Krachttermen). Je hoorde m e l e v e - n-*iet* dút-of-tát! (heelemaal niets). Hij moch er i n 't g e h â ê l *iet* chaen zitte, van de burregemaester. Soms lach-te strant bezaejt. Da[t] sie je now a l l e g a e r *iet.*

De gewone negatieve vorm *niet* is in het Katwijksch niet geheel en al onbekend. Hij fungeert o. a. als interjectie : „*Niet*? Wè jonge! Dat hâai-ək nòòit kenne denke!" Ook vragend als korte zin : „*Niet*?" Ten tweede in den stereotypen zinsvorm : „Ik heb weldəris op dat huis elét, maer *niet* dattək daer ən tólhuis ezien heb!" Ouderen zeggen in dit geval echter ook *iet.* Ten derde is *niet* gebruikelijk bij den nadrukkelijk verbiedenden infinitief : *Niet* te stele hoor! *Niet* te vlouke hoor! Dat de negatieve vorm hier aan sterken nadruk te danken is, blijkt uit een commandovorm met vrijen infinitief, gebruikelijk bij het ronddraaien met het gangspil, „*winne*" (= winden) genoemd. Het commando om het „winne" te staken luidt : „Winne! *Iét* winne! *Niet* winne!" De vorm met *niet* bij uiterste urgentie. Ten slotte is *niet* in de

[1]) Dubbele ontkenning bij nadruk. Zoo zijn er meer, bijv. : Toe hadde we tien daege an strand estaen, zonder bougtauw, *zonder níks*! — Ik heb *nikschien* zin.
[2]) = present.

beteekenis „niets" (de oudste beteekenis) gebruikelijk in de uitdrukking *voor niet* : De drank (jenever) was toe *voor niet* (bijna gratis verkrijgbaar). Toe hâaje we *voor niet* evaere (zonder eenige winst). Slechts schijnbaar is *niet* hoorbaar na het voornaamwoord *mij, me,* dat in den verlengden vorm *mijn, men* den hiatus overbrugt[1]) : „Kè je me-*n*-*iet*?" „Dat mag mij*n iet* heuge!"

In het oudste Nederlandsch was het bijwoord der ontkenning *en* (*ne*). Dit stond steevast onmiddellijk vóor het vervoegde werkwoord. De ontkenning kon bij nadruk worden verzwaard door een aan het einde van den zin toegevoegd *niet* of ook *iet* (in een der drie bovengenoemde beteekenissen). „Zij zagen den man niet" werd dus uitgedrukt door : 1. Si*ne* sagen den man. 2. Si*ne* sagen den man *iet*. 3. Si*ne* sagen den man *niet*. Algemeen is *ne* overbodig geworden en verdwenen, door het toenemend gebruik van den negatieven vorm *niet*. Het is begrijpelijk, dat wanneer men, zooals in het Katwijksch, den vorm *iet* de voorkeur gaf, het oude negatieve *en* langer kon blijven bestaan. Niet in een hoofdzin als de hier gegevene, want al sedert heel lang is de scheiding van onderwerp en werkwoord in den hoofdzin (in dit geval door *en*) niet meer mogelijk. In den bijzin is daarentegen scheiding van subject en werkwoord juist regelmatig. Zoo is het heel niet vreemd dat in het Katwijksch in den ontkennenden bijzin naast *iet* het bijwoord *en* nog voorkomt. Natuurlijk is voor het taalgevoel *iet* niet meer positief; maar wèl is deze dubbelvorm regelrecht uit een zeer oude taalperiode overgeleverd. Men voelt *iet* + *en* nu als dubbele, verzwaarde ontkenning, zooals er zoovele zijn, en zooals ook het geval is met de verbinding *nooit iet* in dezen zin : In as we dan ət net weer wech chooide, dan hadde we gemiendeləк ən zòòdje (= een zeer geringe of zoo goed als geen vangst) : *nooit iet*! (= heelemaal niets). Nog een nadrukkelijke zin : We waere iet froug evaere. Ik foer *nooit iet* froug. Dezelfde verzwaring bij nadruk in : Ik ken me dissel n ö r r ə g e n s finne; *nörrəgens iet*! — Gevallen van het nadrukkelijke negatieve *iet* + *en* in den *bijzin* zijn : „Wow je soms segge dat je mijn-*iet* meer *en* kén?" — (Die zâage állegaer da^{t} se *níks* ezien *en* hadde. 't Was mâêstal ən jonge gast die *nóoit en* vòer. — As ət *chien* wéer *en* was). Dan zijn er gevallen waar de nadrukkelijke

[1]) Volgens mijn zegsman zou in een zin „Kè-je me *iet*" verwarring met „Ken je'm iet" ontstaan. De -n zou volgens hem dienen om die verwarring te voorkomen (taalverandering door streven naar duidelijkheid).

negatie alléen gevoeld wordt bij overweging van de oorspronkelijk negatieve, de verhinderende of afwerende functie van den hoofdzin[1]) : Ik skow je wáer, dat je-ət-*iet* mâer *en* doet!" De opmerkelijke splitsing van „waarschuwen", bekend ook uit andere streken van Holland, wijst op de bedoelde negatieve beteekenis. Nadrukkelijk ontkennend is ook : Pasop, dat je *iet en* valt!" Minder „sprekend" is *en* in een dubitatieven bijzin. Mijn Katwijksche zegsman was dan ook aarzelend ten opzichte van : „We zelle dəris kijke of ie *iet* mée *en* wil". Evenwel „verzwaring" van het ontkennende „iet" is hier evenzeer aannemelijk als nadruk op de dubitatieve modaliteit door *niet* in : „We zullen zien of hij *niet* mee wil" naast het gewone dubitatieve : „We zullen zien of hij mee wil". Het is denkbaar dat „naar analogie" van zulke zinnen ook in andere dubitatieve zinnen *en* opduikt : Dat kwam eran (= hing er van af) wa^{t} fer ən helləper je *'n* hâai. — Weliswaar zal oorspronkelijk *en* gehandhaafd zijn terwille van den nadruk, dus „verzwarend". Het is duidelijk dat het terwille van „verzwaring" werd overgebracht naar andere zinnen, die geen spoor van negatieve functie hadden. Het woordje, of liever de *klank* „ən", wordt dan een algemeene vorm van zekeren nadruk, eventueel zelfs een „overgangsklank" die de uitspraak of het rhythme vergemakkelijkt. Dit „leege" *en* staat alleen in bijzinnen, en vóor het werkwoord ; men lette op den rhythmischen val in : ... datti achterover vande wáege óv-*en*-vìel. Tòe ze bij de póort *en* kwàmme (daarentegen : Azje de poort van de stát in kwàm). Ik lòòf dat-ək nége jáer *en* wàs. Da^{t} ching allegaer zoo netjies, net as je táuw van de báen-*en* krìjgt. As te káus te náuw *en* wìer, ginge we óp nae de wáegers. In as-we dan weer óv-*en*-vòere, dan wier ət er weer óv-egòoid. Dan mossie de vlagge maer ópsette, as ie gebrék *en* hàdde. As je wat te dóen *en* hâai, dan mos je bíj əm wèze. In ək weet òòk nog, da^{t} we 's nass twiemael op ən nàcht háele-n-*en* mòsse voor de háeje. As je je klíjne óok ferspéuld *en* hàdde, dan gooide je ən ijzere pot-om-te-koke over boord. — De louter rhythmisch-phonetische uitwerking van het woordje *en* wordt geëvenaard door die van een verzwakt *een* dat analogisch is toegevoegd aan het graadaanduidende *hoe* bij het praedicatieve adjectief : Dat kwám er àn, h ó e' *ən* láng je zâêwerd *en* was. Hoe fijn hier de rhythmiek is geleed, blijkt uit het al of niet voor-

[1]) Zie O. Taaltuin, I blz. 255.

komen van *en* bij varianten van een werkwoordsvorm[1]). De zin : Toe ze bij de póort *en* kwàmme... kreeg géen *en* bij den vorm *kwâême* : Toe ze bij de *póort kwàeme*. Er is dus keuze tusschen de twee rhythmische vormen : ´ ˘ ˆ ˘ en ´ ´ ˘; de klank „en" handhaaft het evenwicht van den syntactischen klankvorm, d. i. accent + toonhoogte + quantiteit. Dat blijkt o. a. hieruit, dat bij plaatsing van een werkwoord als „kwămme" in dezen bijzin aan het einde van het zinsverband, dus nà den hoofdzin, de noodzaak om *en* mee te spreken nog dringender wordt. Bij die plaatsing van den bijzin is dan ook accent en toon van het werkwoord zwakker en lager. Ook blijkt *en* overbodig, wanneer op het werkwoord nog een woord met zwaar accent volgt, bij het schema ´ ˆ ˘ ´ ˘; naast elkaar hooren we : Toeze álmaer weer bij de póort kwàmme zéure..., en : Toeze ál maer weer bij de póort *en* kwàmme. Zoo ook : „Toeze nae húis(*en*) gìnge, régende-n-ət," en, nog noodzakelijker met „en" : „Et régende tòeze nae húis *en* gìnge. Daarnaast bij hulpwerkwoord + infinitief : „Toe ze nae húis ginge éte...". Daarentegen weer : „Toe ze nae húis *en* gìnge, om te éte". In de derde plaats blijkt *en* weg te blijven, niet alleen bij een zwaren, hoogen en langen werkwoordsvorm als *kwâême*, maer ook bij een éenlettergrepigen vorm *kwam* : „Toe ik bij de póort kwám, gaf ik ən gil". „Ik gaf ən gíl toe ik bij de póort kwàm". Hetzelfde principe bepaalt de keuze van het ontkennende *iet* mèt of zonder *en* : „Toe ze iet óp *en* kwàmme" en „Toe ze iet óp wìlde kòmme".

De rhythmische functie van *en* verklaart ook, hoe het mogelijk is dat het in zeldzame gevallen op een andere plaats staat dan de oude vóor het vervoegde werkwoord, en wel vóor een infinitief : „Laet ək mə -n-*ìet* kwáed *en* màeke. Zelfs bij verbinding van den infinitief met een persoonsvorm is die plaatsing mogelijk, de twee werkwoorden worden dan blijkbaar als een geheel gevoeld : Ik heb ehoord astatte ze gien záut *en* k r íj g e k è n n e. Ik doch da[t] je íet mâêr *en kómme zàuw*. In dit geval is de normale volgorde ook mogelijk : De Kattəkers die chóet swémme-n-*en* kònne, waere-n-ant swémme[2]).

---

[1]) het oorspr. negatieve *en*.

[2]) Over een mogelijk negatieven vorm *in-gangs-iet*, zie Stil. Gramm., blz. 426.

XV. DE ANALYTISCHE OF GESPLITSTE ZINSVORM

De „analytische denkvorm" leidt tot *splitsing* van de gedachte, een van de belangrijkste kenmerken van de syntaxis der volkstaal. Een synthetische „gedachte" : Zijn schuit is op de Engelsche kust met man en muis vergaan" aan het slot van een verslag van een schipbreuk, wordt door den verteller aldus gesplitst : (1) Hij hâad opte Engelsche wal nog 't ongemak ekrege (2) toe is ie ebleve, (3) alles wech ! De directe noeming van het ongeluk is hier „vermeden" ('t ongemak krijge = vergaan, schipbreuk lijden ; ebleve = verdronken, alles wech = de heele bemanning dood). Uit een ander dergelijk verhaal halen we een meer rhetorischen, opgewonden vorm aan : „In Ys-tan? Ys fan Parele daer? Die verloor z'n drie zeuns in z'n skoonzeun. Allegaer jonge mensche, in flinke knappe zâêlui, skippers waere-n-ət". Dit verband is gekenmerkt door de noeming van het subject vooraf en daarna de *telkens nader verklarende toevoeging,* variatie en herhaling ; van deze trant van zeggen zijn allerlei vaste vormen van *terugwijzend* verband het gevolg : Kees fan Sakke, *daer* heb ək nog fan əstierd. Vijf jaer. *Die* hâai twie skuite. N o u , in *toe* weunde *daer* Piet de Knors ook. Ze weunde *daer* op ət wegje. — „Weet je nog dat ər 'n tol was?" „Jae wearələk ! Kees Nel wastaer baes over. 't Was waer now die winkel is, *die winkel* j a e, *d'r* is fan allegerand te kòòp ; *âêst* krijg je ən hâaning, *dan* krijg je ən pet, *in dan* krijg je *weer* ən hâaning. *Daer was ət.* K e e s N e l, *die* was straetwerrəker, *in* telder was-ie *òòk.* — Evenzoo geleidelijk beschrijvend, door aanduidende ontleding is : 's Middaes, *dan* kreeg je de man dríe aerəpəle. *Dat* was in zoo'n romt wit zoobennətje : 'n Komme dòòp *in de midde,* de visch *an de kante.* M é e l d o o p was-tat : ən beetje meel in ən beetje-n əzijn. Somtijs ən beetje groene olie, die goed uit laete bakke. — Zoo

ook : Dat was âandələk de vaeder van de Dorie ; *díe* z'n vaeder, *die* auwe man. *Hij* is al jaere dòòd. *Dat* ken je wel begrijpe, ək lòòf dat ək nege jaer ən was. *In* ək foer voor ən halləfvierəndâelsje bij əm. *Hij* hâat iet lang mâêr əleeft. — Deze zinsverbanden bestaan uit bijna louter korte nevengeschikte zinnetjes. Gesplitst is ook het antwoord op een informeerende vraag, in : „Gonge jollie weldəris nae Faiərel?" *„Faiərel,* ə t â a i l a n t, je kómt *er* **iet**! Je verkent *ər* weldəris an, maer *dər* komt ze léve **gíen** vissersfaertuich!" Hier is de nadrukkelijke ontkenning in gesplitsten vorm verzwaard.

Beknopte vormen van „splitsing" zijn :

Die proppe daer zat ən ront ijzer ringətje-n-om, *voor* 't slaen, *dat*-se iet ən spléte (opdat ze bij het slaan niet spleten). — Dan keke we nae de *Noortstar,* hoe of die *Noortstar* sting. — *Jónges* sloege d'r (nl. bij het kolfspel), *in* getrauwde (sloege d'r) *ook.* — Een hoogere graad wordt in drieën benaderd : Dan mosse ze nog *vorder* : *ət Witte hek, zoo* vord (= ver) was ət (synthese : „Dan moesten ze nog heelemaal tot aan het W. H.). — Een vreemd, verouderd „vuurgat" wordt ontledend beschreven : „Kachels hâai-je-noch iet, toe(n), omboort : je hâai van die *vuisters.* Da^{t} was - - - soo'n *romt fier,* zoo'n *romde pot, in de stiene".* Een onderschikkend-gelede samenstelling (gisteravond) wordt in de nevenschikking der twee leden uitgedrukt : „Wij hebbe teugəs (= tegen) *den aevənt gistəre* Piet fan Klemme-n-epraejt". — *Toevoeging,* ter nadere bepaling is zeer gebruikelijk : Kees fan Sakke daer heb ək nog fan əstierd. *Vijf jaer.* — Die rijer skoot-je mâêst op 'dek, *op de bil* ; drie tauwe : *twie* tauwe op məkoar an stierboort, in *íen* an bakboor's-sij. — Die boere die reene altijd nae Lââje toe mit ən vrachte visch. Jaep Alt mit twíe waegəs altijd. De lòòpsters die zatte d'r *òòk* op. *Op* fan die plankies. — ... die was hier *burregemaester.* Kees fan Sakke, *díe* z'n vaeder, *die* was altijd *burregemaester.*

Talrijk zijn de gesplitste gezegden, waarbij de spreker eerst het subject isoleert in een zin met een „leeg" of „loos" werkwoord, om daarna het eigenlijke gezegde te laten volgen met een zekeren nadruk : Dan h â a i j e, net iender as nou, *jónges* ; jonges die 20, 21 jaer waere, *die vréene.* Dan *ginge* ze s'aeves graeg *nae de maaid* (de gedrongen, enkel constateerende zinsvorm zou zijn : „'s Avonds gingen jongens van 20 of 21 jaar graag naar hun meisje"). — In dan h a d d e w e *jonges,* die

droege de jasse. — Je h e b e r *éen,* die *is òòk Kees fan Sakke,* die is nou in ət Gasthuis (= er is nòg een Kees van S.). — Met een stereotype inleidende vraag : Weet je watte we-n-òòk d e e n e (= deden) : ət sâal (= zeil) drie mael op in neer *gije* (= we plachten nl. ook wel het zeil te gijen). — Weet jĕ wat j e nog wel an boort h â a i? *Móstert.* — Ook met het werkwoord *zijn* komen dergelijke analytische zinsverbanden voor : Dat hâat seker z o o e w e e s t, dat *se sente mosse haele* op Kattebinne of soo. — Dat w a s tan *mit róuw weer* weldəris, dat *we páele of ginge hakke.* Zoo ook een verband met een nadrukkelijken *betrekkelijken* bijzin : Dan w a e r e dat altijt 's winters *de zâêlui, die ze loste* (= 's Winters werden ze door de zéelui gelost). Ten onrechte worden deze zinsvormen wel eens als gallicisme gebrandmerkt. — Daer i s now *gien mensch* mâêr die *van die huize weet.* — Talhoute haele, dat w a s, asje-n-omhoog sting (= als de bom op de duinreep stond, haalde men talhouten). — Andere „leege" werkwoorden : 't B e u r d e weldəris azzewe *opte Engelsche wal* hier vischte, dat *we drijfwant maekte* (= soms op de Eng. wal lieten we de vleet hooger gaan). — Toe hebbe we-n-*ən bougtauw* e n o m e in d'r *'n stag van emaekt* (= toen hebben we van een boegtouw een stag gemaakt).

Een ook in het Groningsch gebruikelijke verzwaring door het leege werkwoord *doen*[1]) is : „'t Is *'n skarrelen-in-doen* om d'r te komme". Het werkwoord *doen* is hier een „variatie", om den nadruk te leggen van de intensieve handeling. De v a r i a t i e nu is een der consequenties van de analytische denkwijze. Nadrukkelijke variatie is : Daer *was vaert* in dat auwe Mallegat ; onder ət breggetje deur *kon je vaere".* — (het vischtuig zat vast in de Kwaegrond) : 't Kon iet skele wat je dée of wat je-n-íet en dee, je kon əm ər iet uitkrijge. — Evenzoo met variatie van positief en negatief : We hebbe-n-ət *maer íene kaer* over ehange, in toe hebbe we 't *íet maer* óver ehange. — Nauwkeurigheid in de locale bepaling wordt bereikt in : 't Was âandelək íen huis, maer toch ofsonderlək weunde ze daer allegaer in ən stik of fijf : *hier* dən íen, *dáer* dən aor, ze weunde zoo *kruiselings.* — Andere heel gewone variaties zijn (ze zijn „nader verklarend") :

Da[t] ching *om beurte, man voor man.* — Wij slege altijt waeter, *waer nou de weduwe K. weunt. Bij auwe Huig Plasse.* — Zoo'n

[1]) O. Taaltuin II 303 : „Die Kaerel scholt-in-dée (= schold hevig, almaar)."

dikke zwaere man was ət; *hij zat goed in z'n vlâaisch.* — ijW mit-tie skuite lagge we somtijs wel acht-nege daege *in Engeland,* weldəris acht-nege daege *in Grensbie,* dan stinge we *daer an dat strantje.* — Variatie van een positieven en een negatieven *zin* is nader verklarend in : (bij het râêpskiete) ət moss allemael net-jies op skijf, ər moch-chien rimpeltje inkomme. — Een aardige toelichting bij het begrip *woestijn* is : Je liep soo in ən zandwoes-tijn, *overal heen* (zand nl.).

Uit de nader verklarende variatie komt de b ij s t e l l i n g (appositie) voort : Alləgaer jonge mensche in flinke, knappe zâê-lui, *skippers waere-n-ət* (nog een zin). — Hij was altijd zoo op-siender, opsiender *over 't durrəp* (uitbreiding). — D'r lag ən slag, ən *zij*slag (idem). — 'n Klâanzeun van me is er in de mijne ebleve ; *hè* j'əm iet ekend? *Wullem van Wullem van Lien Teune* (de ty-pische naamgeving). — Vorders was ət koschoed, *ən beetje meel in zwaevelstokke.* — Dat was âandelək de vaeder van de Dori,e díe z'n vaeder, die auwe man. — Een dramatiseerende bijstelling is (bij een schipbreuk) : Twie zwarte in ən blanke zatte d'r op. In *ze* zelle ze net grijpe, *de zwemmers,* toe komt er ən hòòp waeter loope, in zoo slaet te kaptâan ər of! — Toe wul ie Jaekob van Baele skiete : dat is soo tusse z'n biene skiete, in dat wul *die* lappe, *ət Beutje.*

Bij de variatie worden ook woorden en zinnen h e r h a a l d. Een gedeeltelijke herhaling, om nadruk te geven of uit te weiden is aanwezig in : We ginge ən drijvens voor de wind om, in toe ging *alles* wech, ət saâl *in alles.* — Huig Greetje, die is al *in de negentig,* jae *effe negentig.* — Maer *ən zwaert, jae ən zwaert,* dat konne we-n-iet maeke. — *Stroop* was ər *nog weldəris, ən lepeltje stroop ərin nog weldəris.* — De blokmaeker, voerman, alles mos-je uit dat bentcheld betaele, vörrəwer ook, moss je ook betaele. In al brak je 'n roer, of al brak je 'n plank, je moss əm betaele. In die tijd moss je álles betaele. — As je-n-omhoog sting, *ging* de skipper, *ging rekeninge-n-ophaele* in betaele[1]). — Neen, *wel* dat ək weet fan me vaeder, *dat wel!* — Een voorbeeld van heel nadrukkelijke *ontkenning* door herhaling, is : „Mag ət jou nog heuge dat ər ən tól was?" „*Neen,* ən tol? *Neen,* d a[t] m a g m ij n i e t h e u g e. *Neen,* dat ək ət əzíen heb, *iet*". — De *herhaling*

[1]) Zoo ontstaat de tweezijdige verbinding : In toe *gong ie* 's o c h e n s *gong ie* nae de skuit. Zie hierover blz. 218.

fungeert als vorm van een *langen* tijd : Húig die hâad-er ook *'n tijd* eweund, *'n tijd* ! — Van een hoogen graad van een eigenschap : Wullem was 'n *rad* ventje hoor, *rad* ! — De levende voorstelling en dramatische plastiek van een intensief gebeuren : (bij het kolfspel) Keesje Leen, die sloech əm in iene klap *drijvens in de Waetering*. Hier bij de Wörrəf fandaen, *drijvens in de Waetering* ! — Ze sloege *vierkant over de Waetering heen*, eer ie (de kolfbal) opte gront kwam, *zóo over de Waetering* ! — Iets dergelijks in : Die rijer skoot je mâêst op 'dek, asset sturremweer was dan. *Op tie rijers*, je zat er allegaer op, *op tie rijers*. — Nadere bevestiging leidt tot een geringe variatie in den vorm der herhaling : Bezuije de barak, daer weunde-nie ; jae, daer weunde-die bezuije van.

Als een verschijnsel van splitsende variatie of herhaling kan ook de zoogenaamde *correlatieve* verbinding van woorden en zinnen worden beschouwd. Deze komt als bijzondere syntactische vorm nog ter sprake, evenals trouwens allerlei andere syntactische constructies die uit de analytische denkwijze voortvloeien. In de richting van de correlatie gaat al de „analytische" voorstelling in : We dolləve die skuit uit. Aêst an de íene kant *wegdelləve*, dán ande ándere kant *wegdelləve* (delven = graven, spitten). — Vrouger was ət vaster weer : ijs in snâêw *op sən tijd* ; we hadde-n-òòk waarəmte *op sən tijd*.

Een syntactische afwijking is de herhaling in : „Toe *zâat* 's Maendəs *zâat* Dirrək de Turrək... : „De bepaling „'s Maendəs" is dubbelzijdig verbonden" (zie hierover blz. 218).

XVI. DE KORTE TAALVORM

In de besloten-groeptaal is de aanstippelende zinsvorm, zonder vervoegd werkwoord, voldoende duidelijk : een man van het vak heeft aan een half woord genoeg. De reeds besproken aanduidende „variatie" is ook één der verschijnselen van deze kortheid van uitdrukking : Toe was ək nog *ən kind,* ə n j a e r o f z ö s - s e u v e. — Een sterk staaltje van den discreten, „lapidairen" stijl is het slot van dezen zin : „In de brak weunde altijd auwe mense-n-in ; *aarəm* !" De verteller scheert heen langs het begrip : „de armen van de gemeente, de bedeelden". Typische korte zinsverbindingen zijn : „*Iene zeng* (= windvlaag) ! in we waere-n-omme-gaen !" (*als* er nog één zoo'n windvlaag *was gekomen,* was de schuit omgeslagen). — 'n Jonge gast fan ən jaer of seuventien-achtien was altijd opwinder, *de zwemmers* (= een van de „zwemmers" kwam er voor in aanmerking). — We hadde Emuie (= Ymuiden) N. O. O., *fier an 't waeter* (= op den afstand waarbij men *het licht* van de vuurtoren nog net *aan de kim* ziet). — (Op de bomschuit) maekte je vier mit ən tintelton, *ən dot auwe lorre d'r in,* in dan ginge we aan 't slaen. — Onder ət ââre luikje was de pal. *Van de pal op de springplank,* in *zóo op de laene* (= zoo ging men zonder trap in het logies). — Je kon er iet déur haele hoor ! in die kwaegrond, *daedelijk je net fijn.* — (Uit een verslag van vroegere vischvangst) : Op te veertien daegen-ən skuite haering, in op te zös weke-n-án ! Vier weke onder weech. — (Uit een verhaal van storm en schipbreuk) : Da^{t} was mit ən hòòge wind ; rauw weer. 't Waeter teuge de duin an. 't Strandde halləv-wege Noortəch. 'n Hòòp follək ! — (Over een kritieke situatie bij de vischvangst) : Toe ginge we skiete : gien vaertuigje bij ons, niks ! In dik fan regen, in álles : stik in de wind, in 'n hâêle gelegenhâaid. — (Oude methode van vischbewerking) : We sneeje ze de kop of, *in 't saauwt* (= en daarna werden ze gezouten). Hij slaet de fok of, *in doukt əm op in de béting* (= en doekt hem op en bergt hem dan op in de ruimte vóor de beting). — D'r waere vrouger hier 'n hoop kofferdijlui, 'n hoop stierlui

in kaptaains ; Siem Aauwehand, Jan Aauwehand. *Allegaer driemasters, barrəke.* — Die skuit heb ik ehâad toe die ziek lâai. Altijt op tíe kəndisies dat ie beter wier, *dán hij weer skipper.* — Die kost die mosse we zelləf betaele, *dus soo zuinəch fan belang.* — De viktaelie, da^{t} was mi^{t} kantfaere ən panne gort. *Altijt ən tonne gort onder de bank.* — Toe voere we nog əris om drie ure-n-of, in om vijf ure ginge we-n-an 't skot, *in de âare ochent twaelef groote traeliede mâon haering.* De karrelui kon je an de strant makkelək sien, *de wint uit-te wal* (= terwijl de wind zeewaarts woei). — (Een zware zee over het schip) In zòò'n hòòpe waeter heb ək òòk nog eris op-te Welbank ehâad. *Alles wég op dèk.* De mast lag op-te velling, die was uit-te mik egooid ; *de mík an stíkkent.* (Na een zware zee) *Al de braels de boom in* ! (van al de br. werd de bodem ingeslagen). Uit een „vertelsel" : Ze greep Janneman, in dauwde-n-əm in ən auwe zak, die ze medien al mee-enome hâai. *Zak-op-t'r-nek,* in daer ging ət heen !

Korte zinnen als deze, zonder persoonsvorm van een werkwoord, zijn ook die met alleen een deelwoord of infinitief (zie hierover ook blz. 161, vlg.) : We leefde toe uit-te duine, in uitte zâê : aerepəle *zouke,* droge visch. — We stinge gemiendelək vaertien daege-n-op-te rolle : *râêpmuize,* braels klaer *maeke,* speerrəps *maeke,* râêp*tere, insteke* ; we stinge gemiendelək vaertien daege onder de wörrəf : Kruistije (in den tijd dat de haringvangst begint). We ginge mit-te gròòte fok op uit, in toe al zoo lessender wijs mosse we de zâale mindere ; alzoo lessender wijs ət kauwtje *mâêre* (begon de wind te groeien in kracht). — De vrauwe die haelde de beug of, en *brénge* (en dan moesten ze hem br.). — *Levend,* dat ferkocht s'n âage (= als de visch levend was, kon je hem zoo maar verkoopen). — Wíj Kees de Haeze-n-*erope* ! (En toen riepen wíj K.). — Dat waere allegaer van die harde nette. Uit-te hand *emaekt,* dat deeje de vrauwe. — Maer an de wal móche-z'iet. Daerbij ov-elòòpe (basta !). — (Een spannend gebeuren met snel ingrijpen) : Ik nae de skuit, klijn uit-*egooid,* 'n partie bochte van de kaebel, ik-te klijn in zâê *gaen* zette, kat əran, etc. (Ook de gewone verteltrant) : t'Zâal *egaen,* tjik op ezetted, onder de wal ekomme, om drie ure skotters te boord ; toe hadde we 't om half vijf uit.

Ook verbindingen in den zin kunnen op allerlei wijzen kort zijn. Een aardige vakterm is : We zâalden *ət land an brokke,* in toe ginge we skiete. De bedoeling is : we zeilden zeewaarts, zoo

lang tot van de kustlijn aan den horizon alleen nog de hoogste brokken zichtbaar waren ; zoover tot *het land aan brokken* werd gezien. Mogelijk is, dat „zâale" verbonden met „het land" hier overgankelijk wordt ; *an brokke zâale* is dan perfectief. Een andere merkwaardige korte verbinding is : *In ət bun* hiette die sprâaiskol (= schol, die om z'n grootte *in 't bun* kwam, heette spreischol).

Niet minder belangwekkend is : We benne *anker op* egaen (We zijn, nadat *het anker* was opgehaald, weggegaan) ; *anker op* is hier in oorsprong een absolute constructie. — Iets dergelijks is het geval met de uitdrukking : Hij lâat *kop en gat* (= dat schip ligt net andersom dan wij : zijn „kop" ligt waar ons „gat" ligt). Een „sylleps" is : We gooide vaertien vaem (We wierpen *het lood uit en peilden* veertien vaam *diepte*). Hier verandert de „beteekenis" van het werkwoord.

Suggestief schilderend is : „'t Is *„kaistpoes"* eworre !" (Ze hebben na vriendschap ruzie gekregen). „Kaist" sist men zoowel aan het adres van iemand die „koest" moet zijn, als van vechtende dieren of jongens, om ze aan te hitsen. Een andere korte verbinding met naamw. deel van een gezegde is : Jan hâad òòk nog lang in kippe-n-edaen. Dat now nòg *Jan* is (= de zoon die Jan heet, en die nòg leeft).

Kort door vermijding van uitdrukking van een gevoel, is : Ik *hép er van,* dattie now zoo héen egaen is (= ik heb er *verdriet* van, dat hij gestorven is). Want as j'em now skiet (de kolfbal), in je ken əm iet pakke, dan *hè j'er* nog maer *van* (nl. spijt). — Talrijk zijn ook de verbindingen, vooral met *zijn,* van een voorzetselbepaling zonder een elders gangbaar praedicatief deel : Ze *waere mitte sloupe* (= *bezig* met). Ik *was bij Gijse* toe (= ik voer toen *als matroos* bij schipper Gijs). We *waere uitte vaertuige* (= ver van de andere vaartuigen *verwijderd*). *'t Was in de wind* (= de koers was tegen de wind in). Ik *voer van* Haezenoote (= als *schipper vanwege* den reeder H.). Ik ben *op man ekomme* (= van 3/4 matroos tot de volle matrozen-gage gekomen). Now *kom* ik weer *op-te winter* (= begin ik weer te vertellen wat 's winters gebeurd is). — Aai *komt om Aaltjies* van Klaes Boone (= komt vrijen naar, of dingen om de hand van Aaltje van Klaas van der Boon). Hij is *om heur eweest* (= heeft haar ten huwelijk gevraagd).

Een verkorting door „taboe" is : „Hij is *er* nog *ov ekomme* (= was veilig of levend van het zinkend schip gered)." Een con-

crete zin als deze zou de oorsprong kunnen zijn van de uitdrukking : „Er levend afkomen". In besloten-groeptaal is begrijpelijk de korte vorm : „We *ginge of*" of „We *waere* tien weke *of* (= voeren met de schuit van den wal, van het duin ; waren tien weken van den wal af). In zinnen als deze kan het subject verschuiven : „As je om hoog sting (= als *de schuit* tegen duin omhoog stond ; als *men* aan wal was). As je op-te rolle sting (= als *de schuit* op rollen op het strand lag). Algemeener is dit het geval in : „D'r lag ən slag, ən rijslag (= rijpad), *dat* ree dan zoo om nae Klaes H. (= daarlangs reed *men* om naar K. H.). — Ook dergelijke verschuivingen zijn „kortere taalvormen". Speciaal Katwijksch is de verschuiving van subject in een verkorte verbinding : Ik ben ewonne-n-an əm implaes fan edâaist (= *ik* vind dat *hij* vooruitgegaan is, in plaats van achteruitgegaan. In „hij is ewonne" is bovendien het werkwoord *zijn* in de plaats van *hebben* getreden, gelijk in het Hollandsch wel meer gebeurt. *Dâaizen* = „deinzen").

Een aardige uitdrukking met verschoven subject is : Jae, ək sel now maer zegge, *we waere altijt maer skuitjies* (= *onze schepen* waren in dien tijd niet meer dan bomschuitjes). — Eveneens treedt het „sociatieve" *wij* in de plaats van het schip in : Toe benne we *droog evalle* (= toen was het water gevallen, en lag het schip droog). Ook hier is het werkwoord perfectief. Zoo ook in : Jae, hij was bij Jaep Antjies al *etorpedeerd*, daer benne ze toe allegaer ov-ekomme (= hij was op het schip van J. A. dat getorpedeerd werd). Natuurlijk kan in vaktermen het schip ongenoemd blijven : *de kop* opperd'an op zette (= het schip met den kop opperd'an op zetten) ; of de haring : te vettegaen (= op de vangst van vette haring gaan). Een dergelijke korte vorm is : Onder die rooster daer hâaje we 't fier *in* (= *in de ruimte* onder den rooster hadden we het vuur). Ook : Jae maer *daer* bedoel ək iet (= *die plaats daar* bedoel ik niet). — Een werkwoord wordt verzwegen in : *In en uit* is 't Burrəkomsche gat (= naar binnen en naar buiten is het gat van B. *gemakkelijk te bevaren*).

Het zinsverband kan ook relatief „kort" zijn. De asyndetische verbinding, zonder het voegwoord *en*, is er een ; in het Katwijksch komt deze vorm, bij sterk gespannen voorstelling (van het opwindende kolfspel bijv.) veel voor : „*Wij liepe* maer verúit, ám-maer verúit[1]), *maekte* dattewe de táite hadde, zie je!"

[1]) De herhaling kenmerkt hier den langen duur en de „herhaling".

Zoo is ook kort het verband bij verzwijging van het voornaamwoord „hij", als in oudere taal : „Hei-je nog Kattəkers epraejt?" „Jae, j e A a i z w a e g e r. *Het* gestere nog bij ons elege". — Ook de infinitief, die door een pauze gescheiden staat, is grammaticaal onverbonden : En dan ginge d'r 'n pərtij jonges mee ; *op-tie waege zitte* (zie hierover bij den infinitief).

Kort is ook de constructie van een „tusschenzin", bij de vertellers heel gebruikelijk : „Toe komt in de nacht van Dingsdag op-te Weunsdag (*'t was 's nachs twie úre*) k ó m t de wácht omláeg bij me kóoi in zâat : „Auwe... !" Het werkwoord „komt" wordt hier nadrukkelijk herhaald, met als gevolg den inversievorm.

In meer gemoedelijken trant van den „praetvaer" geschiedt de hervatting van den onderbroken zin geleidelijker : „Vrouger 'swinters, as we behouwe teelt hadde ('k spreek fan me jónge tíjt hoor !) *nou, dan* stingje gemiendelək zoo'n week of twaeləf op-te rolle (= met de bomschuit op het strand). Er zijn ook tusschengevoegde bepalingen : De twiede râais, *fier weke,* toe beskauwde we twie duizend gulde (en die duurde vier weken !). Over den tusschenzin zie men verder : bldz. 217.

Als een verkorting van het zinsverband beschouwen we ook de afscheiding van een zelfstandig naamwoord voorop ; de verhaler duidt door dit eene losse woord, een naam, heel een situatie schetsmatig aan : *De Leense-banke,* in míjn tijd raekte je'r óp mit-te skuit. Deze korte zin is feitelijk een soort uitroepvorm, in den uitroepvorm schuilt de suggestieve kracht. Over uitroepende zinnen en woorden, zie verder : bldz. 240.

Ook het woordgebruik vertoont korte taalvormen. In de verbinding : „*Rijkelijk* deene (= deden) dat in de túin (= rijkelijk veel reeders deden dat op hun erf), is door het bijwoord van graad een onbepaald telwoord geabsorbeerd ; het bijwoord wordt feitelijk zelfstandig gebruikt telwoord. Een zeer belangrijke bron van korte taalvormen is, als in elke besloten-groeptaal, de omvangrijke *samenstelling* : Toe krege we-n-ən *binne-zuie-wind-mit-rege".* Een drieledige voorwerpsnaam aan boord is o. a. *kasbakluik.* Zie verder : blz. 58.

Ook foutieve verkortingen komen voor : Want dàt weet ək ook allegaer nog *as de dag van gistere* (= als *van* den dag van gisteren ; alsof het den dag van gisteren is gebeurd).

Woordvorming is dikwijls het resultaat van verkorting. Men

zie de formatie van „skootan" (= borrel) uit een zin (blz. 237). Dat samenstellingen dikwijls korte taalvorm zijn, behoeft niet te worden betoogd ; we wijzen hier o. a. op : *zâalfranse* (= fransche zeilschepen, zeilschepen van Franschen), *vóorzoodje* (= een partijtje visch dat vooraf werd afgeslagen). Een samenstelling kan ook worden afgekort : *bakzoodje* is een partijtje visch voor de bemanning, afgekort tot *bak* („Heb je *bak*?" „Bak uit te hauwe !" = houdt visch voor het bakken afzonderlijk) ; *kaeremelk* is een samenstelling van *kaern* (= de karn) en melk ; bij de dagelijksche bestelling kan afkorting usueel worden : „Drie koppies *kaere*". Ook samenkoppelingen worden afgekort, waarbij tevens specialiseering der woordbeteekenis optreedt : *sterke drank* heet gewoonlijk *drank*.

XVII. ZINSVERBAND

1. ONTSPORING EN PROLEPSIS

In den dagelijkschen omgang en in het gemoedelijke verhaal is het zinsverband niet sterk gespannen. De analytische taalvorm is vooral gekenmerkt door de nevenschikking, de aaneenschakeling van zinnen door middel van terugwijzende bijwoorden en voornaamwoorden en nevenschikkende voegwoorden, of wel de op blz. 211 en vlg. besproken „korte zinsvormen". Wel kan een verband tot stand komen door de onderschikking van een bijzin aan een volgenden hoofdzin. Maar de typen van bijzinnen die geregeld voorop staan, zijn beperkt in getal : bijzinnen met *toen, als* of een betrekkelijk voornaamwoord. En deze bijzinnen worden dan bij voorkeur opgevangen en gesteund door een terugwijzend bijwoord of voornaamwoord van den hoofdzin : *Toe* ək jonge was, t o e leefde Sak fan Doorn nog, etc. Wel is er bij een meer gespannen verhaaltrant vrij sterke spankracht in dit zinsverband te brengen. Zoo kan aan den inleidenden bijzin een tweede worden gecoördineerd, terwijl bovendien het verband met den hoofdzin wordt onderbroken door een verduidelijkenden tusschenzin : Toe hadde we íene zâêwerd (= reis) ədaen in de maent Maert. In *toe* ət kosᵗchoed (= etenswaren) omboord was, *in* w'alles edáen hadde — *ət was acht Maert* — t o e ginge we nae 't ijs. Van Kattək tot Lâaje sting ət toe vol tente. — In een verband van een beschrijvenden zin met *als* kan echter de bijzinvorm van den tweeden ondergeschikten zin niet gehandhaafd blijven : In *as* ət 's nass (= nacht) was, *in de stárre skéne* fe͝l, d a n keke we nae de Noortstar. Deze tweede bijzin krijgt blijkens de woordschikking ongeveer de waarde van een onderbrekenden tusschenzin ; des te minder kan het steunende *dan* worden gemist. Bij onderbreking door een tusschenzin is die hervatting nl. normaal : *As* je dan ən zootje at, van die groote rogge — Huigo's nomde me die — d a n bakte je-n-ən beetje groenolie, in dan... — *Die* kantfaere — d'r voere d'r nog fier of fijf kant — d i e ginge əniens búite vlote. — Onderbreekt de tusschenzin een hoofdzin, dan is deze steun niet zoo noodig : Auwe Kneel Voois — hij is

now al dòòd — *verloor* in íen slag z'n twíe zeuns in twie skòòn-zeuns. Toe in en snâêwbui — ze konne níks síen — *is* ie əzâald deur ən skíp (= stoomboot). — Maar toch raakt men ook hier wel van den strakken draad : Auwe Sak — die man was ək weet iet hoe aud al — t o e zee d i e maer : „'t Durrəp lâat mijn goed". — Zelfs kan er nog ernstiger storing in dit eenvoudige verband van den bijzin met *toen* voorop, optreden : Laeter *toe* Kees Auwehand die winkel is gaen doen, d i e hâai òòk salləf. — Bij sterke spanning gaat men zelfs over naar een zin met en *toen* : *Toe* we weer es án eweest waere, mit chien volle skuit haering, *in tóe* hâad Hubrecht teuge Piet Molle-n-ezâad[1]) :

Een heel gewone ontsporing is de herhaling van een zinsdeel, zoodat de zinskern dubbelzijdig verbonden is : *We viste* mit te ep *fiste we. Wij* mittie skuite *lagge we* somtijs wel acht-nege daege in Engeland. Toe *zâat*'s Maendəs *zâat* Dirrək de Turrək : Toe *mosse ze* allemael ien voor ien *mosse ze* vóor komme. Maer dat spreekt, *ət moss*, mit soo'n skuit, *moss* alles vléuge (= meeloopen). Deze constructie ontstaat ook bij sterken nadruk op de afgescheiden zinskern : *We brochte an de wal* : twaelef honderd-in-zös in dortech kantjies *broche we-n-an de wal*. Een zinsdeel kan ook dubbelzijdig verbonden zijn met twee ongelijke zinnen of zinsdeelen : „Waer now de Batstraet is, daer mottət eweest hebbe". „Oh, dáer! *Dat mooie straetje* jae, ande Noortkant lag er al". — „Of huissies? 't Was âandələk íen huis, maer toch *afsonderlək* weunde ze daer allegaer in" (tenzij hier „toch ofsonderlək" dubbele aanloop is, zie blz. 221 en vlg.).

Eenvoudige prolepsis van een bijwoord constateeren we in : Dan mosse we *weer* zien, dat we die skietloot krége (= dat we die skietloot wéer krege).

2. HET AANSLUITEND ZINSVERBAND

De eenvoudige mededeelende zinsvorm leidt tot aanschakeling van zinnen door middel van terugwijzende bijwoorden en voornaamwoorden : Toe ək jong was, *toe* leefde Sak fan Doorn nog ; *die* was, zel ik maər stelle, hier burrəgemaester. Kees fan Sakke *die* z'n vaeder, *die* was altijd burrəgemaester. *Dat* waere allegaer drôôgers. Auwe Sak, *die* man was ək weet iet hoe aud al, *toe* zee *die* maer : „'t Durrəp lâat mijn goed". — Want as-te

[1]) Een spannend perfectum.

zon onder was, *dan* moch-je iet mâêr buite. *Dan* hâa-je, net iender as now, jonges die vreene ; *dan* ginge ze 'saevens graeg nae de maaid. In *dan* mosse ze nae de skuit toe gaen. — Maer Huig Grietje, *die* zeld'r nog fan wete. — De viktaelie, dat was mit kantfaere ən panne górt. — Daer was ət Kees Nel, *die* was straetwerker, in telder was ie òòk. — Die kost *die* mosse we zelləf betaele. — In dan hadde we jonges, *die* droege de jasse. — Kaeremelk, lekker zuur was-*tie*. *Die* sting d'r ən vaertien daege. — *Toe* lach er ən auwe steve van ən auwe skuit op strand, in *die* kocht Piet foor nege stuivers. — *Die* zettede'r de timmerlui op. — Kees fan Sakke *daer* hep ik nog fan estierd. — Bij Pietje Skedeen haelde we altijd booskoppe. *Daer* gingje Saeterdaes ət briefje ophaele, in *dan* kreeg je zòò de sente mee. — Laeter *toe* benne de skuite gròòter eworde, in *toe* istat allegaer gaen mâêre.

Ook in voorwaardelijke bijzinnen, en in den daarmee verbonden hoofdzin : As-*tan* dat tuig an was, *dan* stakke we daer zwaevelstokke-n-an op. — As je *dan* ən zootje at, van die gròòte rogge, *dan* bakte je-n-ən beetje groen-olie, in *dan* maelde je mostert. — Het terugwijzende voornaamwoord staat zelfs midden in een beknopten bijzin : Maetjeshaering hebbe we nog wel 'n ton of tien estortet in de gròòte kasbak, om *die* tonne òòk nog te gebruike. — Het bijwoord *toe(n)* vervult in een formeelen hoofdzin nu en dan dezelfde functie als het *voegwoord* in een bijzin : Ik kon w e l a l ən logger ekrege hebbe, *toe* waere d'r pas drie op Kattək. — Zelfs heeft de zin weleens de waarde van een subjectszin : 't Is bij mijn ebeurd, *toe* ging de vloot allegaer an zâê (misschien denkt de spreker hier aan een zin : „Ik heb den tijd nog gekend"; dat is nl. de beteekenis van „'t Is bij mijn ebeurd").

Onder de geciteerde verbindingen zijn er eenige, waar het bijwoord of voornaamwoord ook nog door het voegwoord *in* (= en) wordt voorafgegaan, zooals in dit analytisch nevengeschikt verband : Op ət ôâre end weunde Hubrecht Maerel, *dat* was ən voerman, *in die* weunde waer now dat chròôte eetskool staet.

3. HET VOEGWOORD *EN*

Hoofdzinnen worden in reeksen aaneengeregen door het voegwoord *in* (en) bij spannende mededeeling : Toe ben ək mee egaen mid ən grondzâê. *In* gien víschje op dek, *in* ík op dek (nl. neergesmeten). *In* t o e sting dər ən klijn in de beting, ən losse klijn, *in* die zat onder an de toerâêpe, an 't want. N o u, *in* die

grondzâê d i e brak net in de krebbe. *In* ik sting teuge de krebbe-n-an mit me knien. *In* heb je Dirrək ekend? D i e sting naest me. — Toe voere we nog əris om drie ure-n-off, *in* om vijf ure ginge we-n-an 't skot, *in* de âôre ochent twaelf gròòte traeliede mâon haering. — Astaer dan die Skevelingers *in* die Kattəkers *in* Noortechers waere, (dan was het een herrie van belang)!

Het voegwoord heeft vooral ook *additieve* functie, het voegt iets toe aan de mededeeling, ter versterking van het betoog, in een analytisch nevengeschikt verband : 't Was ən gròòte vent, in ən staarəke vent was ət. — Daer was Kees Nel, d i e was straetwerrəker, *in* telder was ie ò ò k. — Ammaer (= steeds) ín de wind, *in* stíjf. — Piet Chuit was râêder, *in* skípper m ə-d í e n. — Het voegwoord verbindt ook wel eens een formeelen hoofdzin, die feitelijk ondergeschikt is aan den eersten : 't Is now maer per gelók *in* ze hebbe now zoo'n auwerwesse stien dəris (= dat ze zoo'n steen opvisschen).

Een bijzonder affectieve uiting eindigt in een zin met *in* en den ouden uitroep *kedaer* : „Dan benne ze nog ən keer op ət lévenof mit stúrremweer in ət Nieuwedíep ínəlòòpe, *in* k e d á e r! de dórde kaer mòt-ie ət lóotje lègge."

Causaal verband wordt meer door *want* dan door *omdat* uitgedrukt : Hij wou iet feul koste maeke, *want* ət mos betaelt worde.

4. SAMENTREKKING

De sterke neiging tot korten syntactischen vorm leidt ook tot *samentrekking*. Die is bijv. duidelijk in : Me vrauw *is* nou elləf jaere *dòòd*, me dochter al langer. — Maar in het verband : Dan *mosse we ze* scheep doen, âêst op dek *gooie*, dan in ət fəronder, in dan pas opburrəge — is samentrekking van de gecursiveerde deelen niet zeker ; de Katwijker kan ook in zoo korte zinnetjes zonder persoonsvorm en onderwerp deze handelingen aanduiden. Zoo is het ook met : Toe was ək nog ən kint, ən jaer of zös-seuve — hier is de tweede zin toegevoegde variatie (zie verder blz. 208 en vlg.).

Kort is ook de *asyndetische* verbinding, zonder *in* (en) of *persoonlijk voornaamwoord* : Asset te stijf was om te skiete, ginge w'altijd om d'in, *zâalde* bij Haesburrəch. — 's Weunsdəs kwam de hâêle vloot an. *Beskauwde* allegaer vijftien in zöstien gulde!

Gespannen door sterke tegenstellende accenten is de analytische *correlatieve* nevenschikking : Híer den íen, dáer den âôr!

XVIII. WOORDSCHIKKING

1. AANLOOP

In den hoofdzin komt nu en dan schijnbaar een afwijking voor van de regelmatige inversie van onderwerp en persoonsvorm na een inleidende bepaling : In toe gong ie, 'sochens gong ie nae de skuit, in t o e *auwe Dirrək Taet, die zâai* teugen-əm : — Hier is na het bijwoord toe eerst het onderwerp afzonderlijk genoemd, gevolgd door een pauze ; daarna wordt de zin hervat in de gewone volgorde : *die zâai...* Het geheel is een voorbeeld van splitsing van de mededeeling (zie blz. 206 en vlg.).
Een heel aardig voorbeeld van deze spreekwijze is : B ij d i e k l â a n e s k u i t e-n-*ət ete-n-in de koot,* is áltijt ewéest. — Bedoeld is : Dat het eten in de koot ('n) plaats vond op de bomschuiten, is altijd zoo geweest. Het eigenlijke „onderwerp" der mededeeling, die bijzondere omstandigheid van het eten, staat in een korten zin zonder werkwoord ; na de pauze het „eigenlijke gezegde". Alleen wanneer we de zinspauze verwaarloozen, is er een afwijkende woordschikking.

De inversie in den mededeelenden zin zonder aanloop treedt op : 1e in zinnen die oorspronkelijk rhetorisch vragend zijn geweest en thans mededeelend met sterk affect : *„Hàat ie* míjn effe te gráezen ehàat!" (Wat heeft hij míj daar beetgenomen!) — „Hè-je die Joode die toe op Kattək weunde-n-ekend?" „Wè jaet, *héb ək* tie ekend! (òf ik die gekend heb!) Deurgrondəg!" 2e wanneer een bijwoordelijke bepaling van den voorgaanden zin ook slaat op het volgende gezegde : Toe hâat ie 't anker op ehaelt. Jae, in toe was-ie net achter ons, n e t s o o 'n e nd j e a c h t e r o n s, *laet ie ət anker weer valle* (hier is eigenlijk een hervattend „daar", of „toen", verzwegen).

In sterk gespannen mededeeling staat dikwijls een *zware aanloop*vorm voorop, vooral bepalingen van plaats, tijd of middel : We benne nog eris mitte Oosteləke wint uit Lâaistof egaen, toe hâaje we-'t íet fan hoore zegge! (een kritieke situatie). *Temèt*

op 't hòòfd (de pier) zâête-we. *Mitte hauwbòòme in rieme* hè-w'əm vrij ehauwe. *Opte ree* mosse-we blijve légge.

„Toe ək fan Kees fan Sakke stierde, heb ək nog eris 'n hòòpe waeter ehâad, dat 't rijtuig mit alles weg egooid wier. *In zòò'n hòòpe waeter* heb ək ook nog eris op-te Welbank ehâad. Alles weg op dek. De mast lag op-te velling, die was uit-te mik egooid ; de mik an-stikkent. *'s Náss* benne we vast verdaegt mit-te válle om de braels". Hier is de tweede aanloop „'s nass" weer een reflex van de spannende mededeeling ; de eerste „zoo'n hòòpe waeter" is een gevolg van zinsverbinding, door middel van het aanwijzende, terugwijzende „zoo'n". — Uitvoerige en nauwkeurige plaatsbepalingen komen als aanloop *afgescheiden* door een pauze voor : *Bij 't Waeterhuisje te Lâaistof,* om 't houkje, lagge dan wel twie honderd skuite. *'n Uur of fier buite land, voor Kattək in Noortəch, daer bezuije,* hâai-je de Kwaegrond.

Het kan gebeuren, dat het „uitroepend" karakter van het „eigenlijke onderwerp", geïsoleerd voorop, wordt bevestigd door hervatting (het *bijw. dan* !) : *Ofslach*[1]), da's fast, *dan* sting d'r 'n hâêle skaere mense rondom de vis. Een spannend verhaal wordt gekenmerkt door een dubbelen aanloop, het momentane bijwoord *toe* en een bepaling van omstandigheid, van den zin gescheiden door een tusschenzin : *„Toe in 'n snâêwbui — ze konne niks sien* — is ie ezâald[2]) deur 'n skíp[3]).

In een verhaal werd na een ietwat absolute deelwoordzin de inversie vermeden : „Alweer tot aan 't leste kwaertel k o m m e n d e , *ək seg* : „Hael óver, kok !"

De aanloop heeft ook wel onderscheidend of tegenstellend accent : As-ət tij om 'n uur of elləf kwam, ging de kok om negen ure al gort koke, *an de wál* ging ie te víer (niet op het schip, maar op het strand stookte hij zijn vuurtje). — *Máetjeshaering* (nl. die al in tonnen zat !) hebbe we nog 'n ton of tien estortet in de groote kasbak (nl. om tonnen voor de overweldigende vangst vrij te krijgen). — Ook een nadere bepaling van hoeveelheid staat met nadruk voorop : Vorders was 't kóstchoed, 'n beetje meel in z w a e v e l s t o k k e, *'n bós of fier vijf* nam je mee.

De aanloop is ook louter van affect de weerslag : *Vijftien hondert*

---

[1]) Bij den vischafslag.

[2]) In den grond gezeild.

[3]) Stoomboot.

fijf in dortich chulde beskáuwde we an skóon géld! — (Bij een ernstig ongeval) In ík op dék! Maer *an zwtjm* lâai ək!

Eigenaardige gevallen, afwijkend van de gewone woordschikking in het Hollandsch : *Wélderis* hadde we van die groote skol daer van daen. De plaatsing van dit bijwoord is minder vreemd, wanneer we overwegen, dat *wel-* den nadruk heeft en positieve, bevestigende beteekenis : *Wél* hadden we *zoo nu en dan* van die groote schollen daar vandaan. Het toonlooze *-eris* is, volgens een ouden regel, onmiddellijk achter dit eerste zwaar beklemtoonde woord gehangen (zie blz. 224). Elders[1]) is het bijzondere besproken van de constructie : *„'n Hâêle* moch[t]je iet *'n stok* anviere, om je pijp op te steke (een *volledige zwavelstok* mocht je niet aansteken).

Het spreekt vanzelf, dat ook de infinitief van een samengesteld gezegde in zinnen met sterken nadruk op de handeling (bijv. bevelende zinnen) als aanloop voorop kan staan : *Thúiskomme* mòtte jòllie! — Ook bij onderscheiding of tegenstelling : Maer *thúiskomme* dée-d-ie iet.

2. BIJZONDERE ZINSVORMEN

Met den gewonen nadrukkelijken aanloop van het voorop geïsoleerde „eigenlijke onderwerp" is te vergelijken de ook elders (als bijv. in Groningsch en Drentsch) gewone constructie : *Die jónge* is now hâêlegáer níks *án*! — *Dat kínt* hâat-de hâêle nacht gien léns *in* eweest [(in) dat kind (zijn geschreeuw) is de heele nacht geen pauze (in) geweest]. — *Die jónges* heb je al aerdig stijfte (steun en hulp) *an*.

Ook een grammaticaal subject kan, vooral bij een „onpersoonlijk" gezegde, het accent en de plaats van het „eigenlijke onderwerp" hebben : 't Was toe aarəch skrael, *'n snippertje vettechâaid* wás ər iet. — *Blaeze* (verkorting voor *„blazen gebruiken bij het visschen"*) i s rinneweereger (ruïneuzer) as bráels, as je 'n beetje haering vangt. — Suggestief is ook het beklemtoonde subject voorop, in een beschrijving van een situatie : (Daar heeft een molen gestaan) : 'n Klâan endje in 'duin, ommənnebij de Valstrik. *'n Slág* (een zandweg) liep daer de Noord in ; 'n en[d]je van 't slag of, an de binnekant, daer stíngie. — Onderscheidend is het

[1]) Stil. Grammatica blz. 20.

accent op het vooropstaande subject in : „Weet je nog dat er 'n tól was?" „Jae waerelək! *Kees Nél* wastaer altijt baes over."

Aan het eind van den zin kunnen allerlei bepalingen worden toegevoegd, afgescheiden door een pauze : Toe mosse we van nòòd ən deugd blijve staen, *'s Weundəs ochəns, voor 'n nieuwe klamp.* — Je mos soms zwémme kaerel, *deur 't waeter heen.* Maer dat spreekt, 't móss, *mit soo'n skuit.*

Gewoonlijk staat het lijdend voorwerp onmiddellijk na het werkwoord, daarna de bijwoordelijke voorzetselbepalingen. Hiervan zijn afwijkingen mogelijk. Bij de opsomming van een omvangrijk bedrag of hoeveelheid : We brochte wel an de wál : *twaeləf-honderd-in-zös-in-dortəch kantjies.* — Hierop kan dan herhaling van het gezegde volgen : ... broche-we-n-an de wal (het lijdend voorwerp is dan tevens *aanloop* bij het herhaalde gezegde). — Bij onderscheidend accent op de bepaling kan deze voorop staan : Het andere skip bekwam *van wáerde* gien demmes (schade).

3. DE PLAATSING VAN BIJWOORDEN

Bijwoorden kunnen in den zin geheel achteraan staan. Een van de eigenaardigheden is het modale *òòk* : Maer as 't ienmael hoog waeter ewéest was, vloog 't soo weer wéch *òòk.* — Verder : De mensche zatte allemael in de mást *âêst.* — Jae, ze is fan d'r verstánd of *nòw.* — In dán mosse ze aes zouke *dər voor.* — Dan wier je râêpskieter in ofhauwer *mədien.*

Evenals in den hoofdzin kunnen in den bijzin lichte bijwoorden achteraan staan : Ik geloof, dattək al skipper was *toe.* — De knecht hâad weze vraege, welləke zâale ək hadde *altijt.*

Nu en dan blijkt een overigens vaste volgorde in de volkstaal nog niet gefixeerd : Ik *heb* 'n âai *liever* dan vleesch — is in Katw. minstens even gangbaar als : Ik *heb liever* 'n âai dan vleesch.

De oude regel, dat een onbetoond bijwoord (ər) of voornaamwoord (ət, əm, ze) onmiddellijk aansluit bij het eerste beklemtoonde woord, geldt in het Katwijksch vooral in hoofdzinnen met inversie : Lâêt-*ər* dat noch? (Ligt dat er nog?) — As we 't waeter bij de skuit erolt hadde, dan mós *ət* 't fólk ambóort doen. — Zagge-n-*ət* de Franse, dan waere ze wech. — Die zéttede-*dər*-de tímmerlui op (die werden er door de timmerlui opgezet). — 's Zomers verkóope *ze* de boere-n-iet (willen de boeren ze

niet verkoopen). — Opmerkelijk is ook deze plaatsing van het emphatische *dat* in een zeer bewogen wenschenden zin : „Kenne *dát* me òòchies nog maer əs anskauwe!"

4. WOORDSCHIKKING BIJ SAMENGESTELD GEZEGDE

Bij samengesteld gezegde kan in den hoofdzin het hulpwerkwoord in den infinitief achteraan staan in afwijking van het gewone Hollandsche spraakgebruik : 't Hâat feranderd eworde *motte*. Dat durrəve ze je nou líege *nomme*. Toe zauw die z'n âage dòòd laete stuive *hebbe*. Hij hâat je zien *wulle* zwemme. Dat sauwdie edaen *motte* hebbe (of hebbe motte doen). Hij zel wel iet emacht (emagge) *hebbe*. Hij zauw 't nog edaen *hebbe*. Hij zauw 't nog zelle doen *hebbe*.

Bij samentrekking van twee infinitieven staat de tweede voorop in zijn verband : Ik sel nae 'm tou gaen *in praete*-n-əs mit əm. — Wou je eris soo goed weze *in zegge-me* dər is. De meeste van deze schikkingen zijn ook Groningsch-Friesch.

Bij samengesteld gezegde staat in den b ij z i n de persoonsvorm bij voorkeur achteraan, in tegenstelling met het Hollandsch overigens : Hij zâai dat ək 't wel wegbrenge *kon*. Ik doch dat je iet maer e n[1]) komme *zou*. Dan vrouge we of ie 'n zoodje vis hebben *moss*. As je dər 'n hâêle week mit 'n paer kindere van komme *mot*. De beug lach taer in klaer, datte ze zòò skiete *konne*. Ik hep ehoord as-tatte-ze gien zaut e n krijge *kenne*. 't Beurde wel deris dat we halləf tij bleve legge, dattewe 't ər iet deur haele en *kosse*. Ik weet er ook noch fan, dattewe altijt talhoute haele *mosse* in Katte-binne. — 't Is waer dat hij 't ezâa't *hâat*. — Zelfs bij drieledig gezegde : Toe was ie al bang, dat ie *blijve zitte moss*. Dat wij om de Noort gaen zâale *motte*. As ək soo maer zoo er in blijve zitte *hadde*, dan hâai ək ər al jaere iet meer eweest. Toe ək foor mán gaen vaere *ben*. Mogelijk dat ət blijve legge-n-*is*. Deze schikking is echter niet in alle gevallen de eenig mogelijke.

In den bijzin met *dat*, bij nadrukkelijke aanduiding van een hoogen graad, of na een werkwoord als *zeggen*, staat het vervoegde werkwoord onmiddellijk na het subject (op de manier van het Friesch-Groningsch) : 't Was sóo káut dat-*te rúite waere* dík fan de káuw bevróre. — Hij zâat-tat *Arie Plas is* in Vlaardinge

[1]) Zie blz. 203.

bínne-ekomme. — Je weet wel dat ək je al op-enomt (verteld) heb, dat-*tie slóoupe kwámme* bij de wal, mit 't ijs!

Er zijn in het Katwijksch nog voorbeelden van den ouden lijdend-voorwerpszin zonder het voegwoord *dat*, met de woordschikking van den bijzin, vooral bij het gezegde *ik denk* : Ik denk *de skuit* wel vaere *zel*. Ik denk *'t bakje* baol *is*!

Bij nevenschikking van twee inleidende bijzinnen neemt de tweede de woordschikking van een hoofdzin aan : Want *as* j'əm now skiet, in *je ken* əm iet pakke, dan hè' je'r nog mâêr van (nl. last, of spijt).

5. ZINSRHYTHME

Er is in den rustigen verhaaltrant van een der oude sprekers herhaaldelijk een bepaalde zinsrhythmiek te onderscheiden : zinnen van twee of vier heffingen, de heffingen dikwijls „dipodisch" geordend, dat wil zeggen, afwisselend in paren van een zwakke en een sterke heffing, of omgekeerd. We noemen eenige brokken gesprek met dit rustig „deinend" op-en-neer : Toe in míjn tìjd, waere dər mâér bòere-n-as datter nów benne, hòor! jáe hòor! De bóere die reene áltijd nae Láaje tòe mit 'n vràchte vísch. Jaep Aét mit twée wàeges áltìjd. De lóopsters die zàtte dər óok òp. Op fan die plánkies.

Op 't énd van 'dùrrəp hâad 'n móle-n-estàen, mid 'n stíene... jàe zoo'n stíene tòrent; 'n kláan endje in 'dùin, ómme ən bij de Válstrìk. 'n Slág liep dàer de Nóord ìn. 'n Endje vàn 't slág òf, ande bínnekànt, daer stíngie. In dán kwam je bìj 'n dróoger. Jáepje Skúit nòmde ze dìe. — Dər stìng 'n húis, òp 'n dúin. Dat hâad daer állegaer dúin ewèest. Je liep sóo in 'n zándwoestìjn, óveral hèen. Dər làg 'n slág, 'n ríjslàg, dat rèe dan zoo óm nae Klaes Háezenòote, jae.

XIX.
BIJZINNEN MET EEN VOEGWOORD OF EEN VOORNAAMWOORD

1. MET EEN VOEGWOORD

Dat. De *dat*-zin kan terugslaan op een voornaamwoord *dat* : D a t heb ək j'aldəris fertelt-*tat*-taer ən tol was. — De bijzin duidt een *gevolg* aan : Toe ək fan Kees fan Sakke stierde, heb ək nog əris ən hòòpe waeter əhâat, *dat* ət rijtuig mit alles weg egooid wier. — Een *doel* : Die proppe daer zat ən romt ijzer ringetje-n-om, voor ət slaen, *da*t se iet ən spléte. — Een *gevolg* òf een *doel* : De beug lach-taerin klaer, d a ttəzə zòò skiete konne. — Een *doel*, ofwel de zin is bijvoeglijke bepaling : Baekes da^{t} waere d i n g e *dat*təwe məkâar kosse kenne. — De zin met *dat* kan voorwaardelijke functie krijgen, wanneer hij afhangt van een voorwaardelijke „antecedent" : (Hij kreeg een plaatsvervanger) altijt o p t í e c o n d i s i e s, *dat*ie beter wier, d a n híj weer skipper. Ook wanneer hij nevengeschikt is aan een voorwaardelijken bijzin : I s s ə t d a ttəwe íet ən konne, *dat*te-we d'ââr dag of-vaere mosse, d a n ginge de vrouwe zonder manne. — De *dat*-zin is verbonden aan de voorafgaande negatie *iet* : Ik heb weldərəs op tat huiss-ələt, maer í e t-*tat*-ək daer ən tolhuis ezien heb (= maar een tolhuis heb ik daar beslist niet gezien). De *dat*-zin kan dan ook voorop staan : Neen, dat mag mijn iet heuge, neen ; *dat*tək ət əzíen heb, í e t. — Ook met *wel* verbonden : W è l *dat* ək weet fan me vaeder, d a t w e l. Heel gebruikelijk is de combinatie *as-tat* ; ten eerste duidelijk vergelijkend : Toe in mijn tijd waere d'r m â ê r boere-n-*as tat*tər now benne. — Die brieve die bleve daer net s o o lang *astat* je weer ofvaerde. — Ten tweede beperkend : Het waeter hadde gien deurlòòp, *astat* ət Mallegat ontrent t'enne lag ən pijp (= behalve dat ongeveer op het eind van het M. een pijp lag ; opmerkelijk is hier de inversie ; de zin gaat over in den hoofdzinvorm).

Of. Het onderschikkende *of* komt voor in vergelijkende verbinding (= alsof) : We motte skíete, of wedər gəníen wille hebbe (= bij het visschen d o e n *alsof* we géen haring willen vangen).

Of is verlenging van het voegw. *hoe* : Dat komt ər an (= opaan) *hoe* hárd *of* we viste. Hij kwam kijke, *hoe* diep *of* we lâaje. — *Hoe* veul mense *of* ertoe omboord eweest benne om te kijke, da^{t} was onnommelək. Je mot er nou nog om lache, *hoe of* je toe sjauwde !

Opm. Het nevenschikkende *of* in de bekende onderschikkende functie is in het Katw. bijzonder ontwikkeld. Ten eerste zegt men : We hadden *maer* een poosje əgaen, *of* we kwaeme bij de fiesse. Ten tweede : Maer we hadden *al* een poos egaen, *of* wij kwaeme bij de fiesse.

Als. Het vergelijkend voegwoord wordt bij voorkeur versterkt en aangekondigd : Da^{t} ching allegaer zò ò netjies, n e t *as* je tauw van de baen-en krijgt. — Het voegwoord „als" is, door een zekere verkorting van den gedachtevorm, *plaats*bepalend in : *As* je an de straet toe komt, daer weunde altijt Hubrecht (*op de plaats waar* men in de hoofdstraat komt). — In zeer frequent gebruik is het *voorwaardelijke* „als". Ook dit staat wel in samengetrokken verbinding : Wij waere allegaer present, *as* ər wat in de weeg kwam (= *voor het geval* er een kink in de kabel kwam). De voorwaardelijke bijzin kan op allerlei manieren worden ingeschoven : Ik glòòf altijd wél *as* j'ər now nae zocht, dat ər nog wel ən pərtij zauwe weze hoor ! — Natuurlijk is in den verhalenden stijl het *tijd*bepalende *als* (voor de *gewoonte*-handeling in het verleden) schering en inslag, dat van het voorwaardelijke weinig verschilt : An de zuidkant, *as* je d a e r vaerde, moss je oppasse ; d a n kwam je-n-op aud Kattək (twee terugwijzende bijwoorden). — Nou, daer wast ət waeter z ò ò hard, *as* je ən en^{d}je van de skuit of was, moss je maeke dat j'in de skuit kwam. — D a n v e r d i e n d e j e, kijk *as*-ər now zòò'n ofhauwer bij was, d a n v e r d i e n d e j e halləf dâêl.

Zoo. Interessant is het gebruik van *zoo* als voegwoord van den zin waarin een plotseling, onmiddellijk gebeuren wordt bericht (= onmiddellijk toen) : Onz' Aeltje die zâai, *zòò* z'əm zag drege : Da's Gròòtevaers skuit ! — *Zóo* ze die de dam opkwam, grepe z'əm. — Deze functie is in overeenstemming met die van het *bijwoord* : zie blz. 198.

Toe(n). Dit voegwoord wordt vaak versterkt door *in* (en) ; en aangekondigd of herhaald in den vorm van het bijwoord :

T o e was ək twie jaer etrauwd, *toe* Sak fan Doorn hier burrəgemaester was. — Merkwaardig passend in de spannende vertelling met z'n korte vormen is het *progressieve* „toe" : 's Maendəsochəns skeepte we-n-in, in vaerde-n-of. In ən dag of twaelef edáen! Vaertien daege dan mitte Zundaege mee; *toe* we wéér of-foere! (ten tweeden male, in zoo korten tijd).

Hoe. Dit voegwoord drukt nog duidelijk „graad" uit, in suggestieve voorstelling[1]) : Hij hâai iet in de gaete *hoe* van alle kante verlòòpluchte op kwamme zette (= hoe dreigend de lucht werd; een begrip als „dreigend" wordt natuurlijk in een concreet omschrijvenden zin uitgedrukt : zie blz. 52). Dit gebruik is in overeenstemming met dat van het *bijwoord* van graad in affectieve zinnen : *Hoe* chroen staet de locht! (Wat 'n zware, langdurige storm is dit). *Hoe* donker staet de locht (Wat 'n bui komt daaraan). Uitgebreid is het voegwoord : Je mot ər nów nog om lache, hoe o f je toe sjauwde (nl. als je er aan denkt...). Dat kwam eran (= hing er van af), *hoe 'n* zuinige kok *of* je 'n[2]) hâai! — Zelfs kan de combinatie *hoe 'n* als bijwoordelijke bepaling voor een een *praedicatief* bijv. naamwoord staan : Dat kwam eran *hoe 'n* lang je zâêwərd e n was (= hoe lang je reis was). In dezen zin zien wij tweemaal den klank *ən* als louter zinsklank zonder beteekenis gebruikt : zie blz. 204-205. Ook *correlatief* „hoe" is Katwijksch : *Hoe* mâêr-ie verliest, *hoe* kwaejer-ie wordt. — *Hoe* zieker-ie is, z o oveul te makkələker pəsjent-ie is.

Waer, daer. Onbepaald is het voegw. in beperkenden zin : Dan zel ək enkelt maer van me moeder vertelle, *waer* ək heugenskop fan hep (= *voorzoover* ik er herinnering aan heb). Bepalend, aanwijzend is *waer* : 't Was *waer* now die winkel is. — Maar ook *daer.* Hij hâad winkel edaen *daer* Ys Does now weunt. — Een eigenaardige assimilatie heeft plaats gehad in : In dat hokje zette je je rijst in gort in alles wat je mee kreeg boven op, je bròòd in zòò. Altijd *daer waer* ie-n-uitgebrúikte (= *datgene* van den voorraad, waaruit men dagelijksch iets nam). Het zelfstandige begrip (*datgene*) is hier aan den vorm van *waer* geassimileerd.

Omgekeerd blijft het voornaamwoord *wat* gehandhaafd, al slaat het terug op een bijwoord *daer* : „Weunt-ie dáer?" „Nee, *dáer, wat* nów de Batstraet is".

---

[1]) Zie Zeventiend'eeuwsche Syntaxis § 107 en Stilistische Grammatica § 390, c.

[2]) Dit is het oorspr. negatieve *en* in bijzinnen als klankelement bewaard : zie bldz. 203 en vlg.

2. BIJZINNEN MET EEN VOORNAAMWOORD

Wat. In den laatstgenoemden zin fungeert *wat* ongeveer als in de cultuurtaal wanneer het den inhoud van een voorafgaanden zin hervat. We kunnen ons voorstellen dat de spreker met het antecedent *daer* een heele „situatie" aanduidt, het woord heeft de waarde van een „zin". Het voornw. „wat" wordt in den zelfden zinsvorm ook na een substantief als antecedent gebruikt : Aêst ging ət op te deur van de vierbòòt ; *wat* now nóch-te deur van die viertorent is. De Voorstraet ; *wat* nów de Voorstraet is, die was òòk al bestraet. — De voornaamwoordelijke zin is dus niet louter „bijvoeglijk-beperkend" maar „uitbreidend, nader verklarend". — Ook het „onbepaalde" voornaamwoord komt onderschikkend veel voor : A l l e s ofsonderlək, *wat* onvisch was. 't Was a l l e s aaremoei *wat* er omboort was. A l *wat*-tat Mullegat smaller eworden is, bennen ze daar op-te Waetering verdaegt (hier fungeert het als „voegwoord", gelijk „naarmate"). Een typisch zinsverband is : Hoe mâêr kos[t]choedje je hadde, hoe mâêr we mosse betaele. Ook *wa*[t]je verspeulde. De zin met „wat" is lijdend voorwerp bij „betaele". — Het vragende *wat* wordt verlengd met *of* : Vrouger kò-je altijd sien *wat of* Nóortəchs tauwwerk was, of *wat of* Káttəks tauwwerk was.

Ook *wie,* en wel in onbepaalde functie : *Wie of*-tie vis kóft, die skreef-tat óp. Zie verder den genitiefvorm *wies,* bij de flexie besproken, blz. 133-134.

Die en *dat.* Wanneer een zin als de bovengenoemde vooropstaat, wordt hij ingeleid door *dat,* een „bepalend", nl. „aanwijzend" voornaamwoord ; de bijzin is dan trouwens niet hervattend of samenvattend, maar subject bij den hoofdzin : *Dat* now die bròòdwinkel is, d a t hâat âandelək-te brak eweest. *Dat*tək je' vertelde van die Oktoberstörrəm, d a t was behalve de mensche die van dek ov-əhaelt benne (de hoofdzin is verkort, voor : dat was *de heele geschiedenis* behalve van de menschen die etc.). Wanneer de bijzin vólgt bij een *persoonlijk* antecedent, zegt men ook *dat* (niet *wat*) : J a n hâad ook nog lang in kippen edaen. *Dat* now nóg Jan is. (De Jan die nu nog leeft).

In het Katwijksch is heel gebruikelijk de nadrukkelijke verbinding met een betrekkelijken bijzin, in een analytisch verband : Dan w a e r e d a t altijt 's winters de zâêlui *die* ze loste (= 's Wínters werden ze altijd door zéelui gelost). An bákboort,

d a t was mâêstal ən níeuw tauw *dat*-taer lach (= Aan bakboord lag meestal een níeuw touw). Zoo kan ook de zin met *wat* gebruikt worden : 't Was a l l e s aarəmoei *wat* er ombòort was (= 't Was álles armoede aan boord). *Wat* staat hier weer na het onbepaalde antecedent a l l e s. — Ook een zin met het „leege" werkwoord *hebben* kan op deze wijze nadrukkelijk verbonden zijn in analytischen vorm : Dan h â a i - j e j o n g e s die twintig, ien in twintig jaer waere, *die* vréene. — Ook de zin met *die* fungeert „aanwijzend", „nader verklarend", dus „uitbreidend" : Jeroene váeder ook ; *die* verlede jaer esturrəve-n-is op-te stráet. Hij woonde hier net op-te wurref, daer dat mòòie huis staet ; *die* 's zeumers thúisleggers hebbe (feitelijk een „korte" constructie voor : van d e m e n s c h e n *die* 's zomers pensiongasten hebben. Maar dáar is de bijzin beperkend bijvoeglijk). Als subjectszin voorop : In *die* dər ín zatte, liepe dər soms náest op ət ijs. *Die* teuge de bòòm an sloog, d i e wón dat. *Die* bij Dirrək Bramme was, was-te váste. Hoe lenig deze syntactische vorm van relatieven bijzin nog is, blijkt uit de plaatsing middenin het verband : Nou, toe w a e r e z e əris, *die* ək je daer vertel, in Jaecop Knelis van Baele (ongeveer zoo bedoeld : toen waren eens *als club bij elkaar, de lui waarvan* ik je zooeven gesproken heb, en bovendien J. K. van B.). — Bijzonder nadrukkelijk en gespannen is de verbinding van een bijvoeglijken bijzin met een bepalingaankondigend *bezittelijk* voornaamwoord : Die andere die was h é u r man, *die* mit Jaecop Plasse-n-etrauwd is.

Zoowel de zinnen met *die* als die met het voegw. *dat* worden op de gewone wijze „vervlochten" (zie Stil. Grammatica, blz. 139 en vlg.) : W a e r denkje *dat* ək now de week m i t in mot? (Met hoeveel geld, denk je, moet ik nu de week beginnen?).

XX. DE NIET-MEDEDEELENDE ZINNEN

1. IMPERATIEVEN, COMMANDO'S EN SIGNALEN[1]).

De bevelende zin wordt niet zoozeer door toonwisseling (intonatie) als wel door krachtaccent (rhythme) gekenmerkt. De imperatieve zin is, wanneer hij een dringend bevel inhoudt, uit den aard der zaak „kort en krachtig". Een ingewikkelde, drieledige opdracht van den schipper of een oudere aan den „jongen", als : „Ga zoo vlug mogelijk bij Jan Souverein een half pond zout halen!" — wordt in korte zinnen gesplitst : „Jò gáauw! rén eve' om záuwt! 'n hállef pont sáuwt! bij Ján Souveréine! De voorkeur voor den korten vorm nu wordt duidelijk in de talrijke commando's aan boord, bij de behandeling van schip en want, en bij de spannende werkzaamheden van de vischvangst. Evenwel zijn zelfs in die omstandigheden zinnen van louter het werkwoord in de gebiedende wijs zeldzaam (zinnen dus als het verwenschende „Stik!" of „Barst!" of het kort aangebonden „Kóm!" waarmede men in Katw. een kind dwingt om mee te gaan, of een jongen aan boord beveelt, om harder te werken).

Wanneer bij het „uitschepen"[2]) van de haring degeen die toeziet zegt „Körrəf!" in de beteekenis „Zet er een kerf bij (voor het tellen)!" — waarop hem geantwoord wordt „A'l ekúrrəvə!" — dan is het niet zeker dat dit „körrəf" althans in oorsprong, een werkwoordsvorm is. Het kan ook wel het substantief „kerf" zijn (dus verkort voor : „Een *kerf* er bij!") In dit commando zou, als het zóo is, een oeroude, nl. nominale, vorm van den imperatief bewaard zijn. We merken op, dat het woord tweelettergrepig is, zoodat het imperatieve accent een zeker reliëf

[1]) Ten deele naar O. Taaltuin V blz. 235.

[2]) adverbiale vorm voor „ontschepen".

krijgt. Zoo kan óok wel substantief zijn het commando „Stéek!", het bevel om door den wind te steken, d. i. te wenden. Een derde korte imperatief in den vorm van een stam(woord) is : *Víer*! — in de beteekenis o. a. van „Laat de ton zakken in het ruim". Ook deze vorm is ten eerste rekbaar door de -r, maar bovendien wordt hij meestal vervangen door den infinitief : *Vìer...ré...*! Deze vorm nu is geen korte gestooten bevelvorm meer, maar een geroepen signaal, met een „muzikalen" vorm : lage toon in den aanhef, stijging in de langgerekte tweede lettergreep (met „stomme" ə). Bij dit werk zal men een kort „momentaan" bevel „stóp" er uitstooten, maar om het voorloopig einde van de handeling aan te kondigen, roept men het signaal „Stò...ppə́...!" We kunnen dus ook hier zeggen, dat twee geheel verschillende „aspecten" van de handeling worden uitgedrukt door geheel verschillende zinsvormen 1e door verschillend accent en toon, 2e door het verschil van gebiedende wijs en infinitief. Ook de infinitief als vorm voor den imperatief is, gelijk bekend, oeroud. Den vorm ⤡ met een rekbaren -ə́klank aan het einde en stijgende melodie heeft ook het commando om het „leer goed" aan te trekken, wanneer de vleet wordt ingehaald : „Lèere jə́!" (het reflexieve werkw. zich „leêren").

Andere infinitieven zijn : de tegenhanger van „Viere!", nl. „Hauwé...!" (houdt het touw, de tros, vast ; maak hem vast). Bij het „skiete" van de „râêp" moet dikwijls „vliegens" (= vliegen(d)s vlug) worden „angehauwe". Dan luidt het dringende bevel ook hier in de herhaling : „Háuwe, hàuwe, háuwe!" — Zoo'n opgewonden bevel is ook het commando, dat de bemanning in z'n geheel aan dek moet komen ; met een rhythmiek die het affect weerspiegelt : „Róupe, ròupe, róupe!" (Roep ze allemaal, direct. Het gevoel voor de beteekenis van roepen is hier allang verdwenen). Het bevel om het grootzeil te laten zakken, luidt kort : „Zákke záal...! — Een omgekeerden vorm heeft : Gròote fok ín nemə́...!" — Een dergelijk rhythme heeft de roep bij het skiete van de vleet" dat wel paeijə" heet[1]) : Pàeijə, paeijə́...!" (Dezelfde beteekenis heeft de roep : Skòtters te bóorrd!" Evenzoo : „Wìnne, winnə́...!" (Weer aan 't werk met het ophalen (winden) van de netten!). „Háele màns, haelə́...!" (De netten „halen"; de oude vocatief „mans" is hier bewaard). Wanneer

[1]) Ook een tros kan men uitpaaien, buiten het schip uitgeven.

in het begin van de „teelt" ieder zijn zak is aangewezen, eindigt de schipper met de vaste formule : Iéns ezâat, en dàt ontháuwe ! (= eens gezegd en dat onthouden (infin.)). Ook in de dagelijksche omgangstaal is natuurlijk de infinitief als imperatief gangbaar : *Nie pruttele,* ik hè me al zoo ehaest om noch te komme !" „*Ete* nou maer, flink, hap !"

In het Mnl. kon het dringende momentane bevel den vorm ⏑ ´ met stoottoon krijgen, door het voorgevoegde bijwoord *nu.* In het Katwijksch is daarvan nog één voorbeeld : „Nou gáe !" geroepen, als bijv. het schip gunstig komt te liggen om iets van het tuig los te gooien. Vermoedelijk is echter dit geen imperatief in oorsprong, maar een wensch of aansporing : „Nu ga (hij) !" *Nu* wil hier zeggen : nu de „gelegenheid" gunstig is. Een aardig bewijs, dat in dringenden nood het enkele werkwoord niet afdoende is, levert de komische vorm van onderlinge aansporing om hard te „trekken", als bij het „halen" van de vleet met haring, er haaien op afkomen. De bemanning wil het dan „winnen van de haaien", wordt opgewonden en roept : „Hael, klaeuw, slae, vloouk, trek... jònges !" waarbij eenige willekeurige werkwoorden met de imperatieven der eigenlijke handeling worden aaneengeregen tot een roepvorm van vrijwel louter rhythmiek en snel tempo[1]), een symbolieke vorm voor het „intensief-frequentatieve" aspect (hevig en herhaald gebeuren).

Een oud commando in den scherpen vorm ⏑ ´ is „Hou wáer !", vroeger bij het trekken naar het strand van de bomschuit (op rollen), met de beteekenis : „Let óp !" De term is nu in algemeen gebruik vervaagd tot een uitroep van de beteekenis : „Daar heb je 't nou !" „Wel heb ik van mijn leven !"

Er zijn talrijke scheepstermen van dezen commandovorm ⏑ ´ (eventueel gevarieerd tot den gezongen vorm ⏑ ´...) : Gooi tóe ! (= gooi hierheen, naar dit schip). — Geef lóos ! (= geef „ruimte" van beweging, in een tros of kabel. Gaat „de loos" er weer uit, dan staat hij „deun" = gespannen). Ook : Gòoi lóss... ! (wanneer een vastzittend touw snel moet worden losgemaakt van het tuig, bijv. de „vallen" of „schoten" van de zeilen). — Wanneer de kok, die in het ruim pleegt te zorgen voor het bergen

[1]) *Klaeuwe* = hard naar zich toe trekken. *Slaen* = de haring uit de netten slaan, dus ongeveer hetzelfde als „skaeke" (schaken = schudden. Vanouds een plotselinge beweging).

van de „gehaalde" netten, even pauzeert omdat de netten „deun liggen", roept men hem toe : „Hael óvér ! — d. w. z. *over* de „rollen"[1]). Deze twee commando's zijn vatbaar voor den gerekten vorm. Zoo ook dat voor het vlug-inhalen van de netten : Hàel náé jè... ! — Ook deze vakterm is in algemeen gebruik overgegaan, in de beteekenis van : „Schiet wat op met je werk !" Als algemeen gerichte roep is de accentvorm : Háel náe je ! — Een korte bevelvorm bij het „schieten" van de „reep", tot dengene gericht, die de netten staat op te halen, is : „Haelóp !" en evenzoo bij het roeien, het bevel om voorover „in de riemen te vallen" (Als ze de riemen „halen", is het : „gelijk !").

Bij het „hiewe" (Eng. to heave), met versterkend voorvoegsel „ophiewe", d. w. z. het opwinden van een last, vat of ton zout (met de *winss* = windas) is het bevel : „Hiev ópp !" Aan boord is het algemeene bevel om haast te maken : „Skiet óp !" of ook wel „Maek óff !" (een collegiale adhortatief is : ófmàèke jongéss... !) „Skiet óp" wordt in bijzondere opwinding rhythmisch gevarieerd tot den zeer bewogen „intensieven" herhalingsvorm : „Skie(t)óp, skie(t)òp, skie(t)óp !" — Men duwt elkaar op zij bij het werk met : „Gae wéch !" — veel minder „fel" is de vorm : „Gàet eres uitte wéech[2]) !" — Een energieke alarmroep is : Mànne kom úít... ! (nl. uit de kooien).

Wanneer het commando een handeling met een bepaald object betreft, wordt de zin met dat object uitgebreid. Men handhaaft echter de onmiddellijke verbinding van het werkwoord met het scherpe stootende bijwoord. Er ontstaat aldus een rhythmische vorm, die de beweging symboliseert, als bijv. in „Zet ópp de vlàgge !" rhythmisch _ ⩽ ⌣ ⩾ ⌣ voor de beweging van het snelle ophalen. Wanneer er haast bij is, zegt men : „Slae úitt die kègge !" „Slae wéch die kègge !" —, want immers, men kan toch als er haast bij is, niet zeggen[3]) : „slàet die kégge dèr es úit !" Een „jongen" krijgt het ook kort en bondig naar z'n ooren : „Ridder óp de bòel !" — Weer een verlengde, fraaie rhythmische vorm is, bij het „halen" : „Win ópp ; het wànd op de ról !" (= zoover dat het op de rol *begint* te komen). Een „inwendige"

[1]) De netten liggen dan *deun an de hande* van de „wandstaenders" (degenen die op een rij staande, de netten inhalen en leeg „skaeke"). Dan wordt ook geroepen : „Déun an de hándé... !"

[2]) met den datief *weech* (vroeger *wege*).

[3]) dit is het gevoelen van een ingewijde.

versterking zit in een ander bevel bij het „halen" : „Hael óver je hòofd!" (Let op het „hoofd" van de netten, dat daar aankomt : dat moet met zorg worden overgehaald). De aandacht van den toegesprokene wordt nl. gespannen door het bezitt. voornw. *je*, dat hier „kracht bijzet".

Talrijk zijn aan boord de imperatieven in den korten vorm van een voorzetselbepaling of een groep met een bijwoord. Wanneer de netten worden binnengehaald (getrokken) wordt door een uitkloppende beweging de haring uit de netten „əskaekt", men trekt en „skaekt" afwisselend. Men trekt het volle net telkens tot aan de handen der „skaekers" en roept daarbij, wanneer er veel haring in zit, waarschuwend : „Tóttə hàndjies!" Dit is een signaal, niet een eigenlijke imperatief. Een aardige uitroep van verrukking als bij het „skaeke" een net binnen boord komt met véel haring erin is, in denzelfden rhythmischen vorm : „Dát nètje!" — Zoo ook het signaal van den „bolleman", als hij de haring voor de haringpakkers (-leggers) in de bak gooit : „in de bàk!"

Wanneer bij het „skiete" een van de twee nettenruimen leeg is, roept men „hálve vlèet!", evenzoo wanneer bij het „halen" de halve vleet buiten boord is. Wanneer de zeilen „aan den wind" komen, d. w. z. gaan sláan doordat de wind te veel van voren in komt waaien en de zeilen dus niet meer „dragen", waarschuwt men den roerganger dat hij zijn maatregelen neemt : „Án de wìnd!" — Een dergelijk signaal zou dringender bevel worden door den accentvorm : „Àn de wínd!" Zoo het bevel : „Uìt de wéech!" — „Kòk te víer! (= Ga de kachel opstoken). — „Twie màn te wácht!" — „Lòstíe!" (= los die! Idem : „Laetcháen!") wanneer men een ton in het ruim wil bergen en beveelt dat de man bóven loslaat. Daarentegen het signaal, dat de einden van het onderhanden zijnde net niet aan het volgende zijn „gelengd" : „Lósse lènge!" (Hier zijn de lengen lós!) Verder : „Mast úit!" — „Fok ín!" „Kluifhout úit!" „Klâane fok ín, stúrremfok óp, en 't zâal 'n kník!" Een signaal in zangvorm is substantief geworden, een der benamingen van den „oorlam" : „Asset déur de wind en was (d. w. z. dat men door den wind stak of wendde over den anderen boeg) dan hâaijə-zə op-tie zâalvaertuige veul mannetjies nòodig, *in et leste dassə deeje was-te bezaenskoot an haele.* Assət dan kauwd was, in soms 's winters vrieze, dan riep-te stierman met-te vles in z'n hande *„Bezaanskoot án!"* In dattis ál zoo van

lieverlee ov-əkortət tottə-ze-n-ən borreltje 'n *skoot-an* nomde."

„Off!" is een geroepen signaal, dat de ton aan de haken is gepikt en van dek-„off" in het ruim kan worden gevierd, tevens een bevel. Ironisch voegt men er dan voor het uitvieren van het rhythme aan toe : „Off... mittə liefde!..."

Bij manœuvres of bij werk van een groep met een voorwerker worden de signalen, ook al bevatten zij een imperatief werkwoord, met een bijzonder rhythme „gezongen". Zoo bij de manœuvre van „dichter aan den wind houden" wordt er geroepen met twee *gerekte* woorden, ieder met hoogen toon : Háuw bíj, háuw bíj! — De gekaakte haring wordt door den „bolleman" weggehaald, wanneer de kakers een mand (= bol) vol hebben ; ze roepen dan : Háell òff...! — Is de bolleman nog niet in staat de mand weg te halen, dan antwoordt hij : „Háuwt-te-hànd!" — In oorsprong is dit : „houd *te* hand!", nl. „*houd* de gekaakte haring nog maar even *in de hand*". De bolleman geeft dezelfde waarschuwing als hij de mand even van zijn plaats moet halen, en de kakers dus de gekaakte haring niet op het dek mogen werpen. Wanneer de werkzaamheden het toelaten, dat er wat gegeten wordt, krijgt de kok een order dat hij kan gaan „(ver)schaffen" : Skáft(ə) kòk! — Deze waarschuwende roepvormen onderscheiden zich niet meer door den gebiedenden stoottoon, maar veeleer door een dalend rhythmisch accent en een gerekten toon. Ze komen ook voor zonder vervoegd werkwoord ; bijv. met een infinitief : Míddelfok ópsette, en stáf-fòk! De infinitief is dan ook minder gebiedend : terwijl men een „jongen" of in agitatie tegen ouderen „kortaf" zal gebieden met „Skiet óp!" — zal de schipper tot de „mannen", de primus inter pares, zeggen : Opskiete mánne —, met een egaal accent. Nog gemoedelijker zal hij op haast aandringen in dezen benaderenden zinsvorm : Nou jonges, metter háest die kántjies dìchtslaen, en dán skíete!

Er zijn veel commando's met den imperatief van „laten" : Lae cháen ət ròer! — Lae lóope de stàffok! — Lae ssákke de zàale in 't hól nèer! — Lae wárre maer! (= laat de mast maar achterover loopen). — Láe maer kómme! — Lae cháen! — Làe chàen vóor! — Voor deze laatste is, bij het uitzetten van de trawl bijv., heel gebruikelijk de Engelsche term „let go (lekkó)" : Lèkko vóor! — Lèkko áchter!

Een oud signaal in bijzinvorm is : A'zjə hòovətje làat — voor den „kok in 't ruim", als hij de netten inhaalt (over de rol haalt),

en bezig is met het „hoofd" van een net op te stuwen. Dit signaal zegt hem, dat hij, onmiddellijk *als het hoofd* „ligt" (*lâât*), *dóor moet trekken,* om dat er boven „loos ligt", d. w. z. voorraad netten klaarligt. Deze zin is niet meer „voorwaardelijk", want de man boven wéet, dat het „hoofd" al „ligt". Hij geeft feitelijk de waarschuwing : Trek maar door ! — Zoo is er ook het signaal : „A'z je sàizing laàt !"

In de algemeene omgangstaal zijn ook waarschuwingen en uitroepvormen met het hulpwerkw. *laten* in den imperatief gebruikelijk. Met de 3de persoon van het voornaamw. is de accusatief regel als „laten" de beteekenis heeft van „vrijlaten, toelaten" : Làet *əm* maer gáen, hij rétsən âage wel. Met onderscheidenden nadruk de zware vorm „zijn" : Lae ssíjn dat iet doen ! — Maar bij het uitspreken van een wensch of waarschuwing, waar „laten" louter omschrijvend hulpwerkwoord is, staat de 1ste naamval : Làet *ie* óppasse ! — Eveneens in den typisch-Hollandschen vorm van nadrukkelijk constateeren : En laet *ie* ət nou tóch edaen hebbe ! — In de bereidverklaring staat de 1ste pers. enk. in den nominatief ; bijv. als men iemand die zwaar werk heeft, aflost : Laed-*ik* əris effe ! (hier is de -t van *laet* voór het nadrukkelijk accent van *ik* verzacht). Laed-*ík* maer ! — Ook in de negatieve dreiging : Laet *ək* mə-n-íet kwáed en màeke ! — Eveneens in de 1ste pers. meervoud : Laete *we* 't âêst ín zien te krijge (de vleet nl.). Lae *we* dát doen. Er is ook een stereotype vorm van overgang in het gesprek, met accent op *laet* : Láe-we ris kìjke. Da was in de wínter van tnégentəch. Láe-we ris-sien, da was 'n broer van me Lee snaertje.

De nominatief staat ook in : Kíjk *ie* hólle ! — Hóor *ie* skráewe ! — Met nadruk op het voornaamwoord : Kijk *síjn* əris níjdig wèze ! — Kijk *hij* əris nijdig wèze !

In het Katwijksch zijn ook zeer gebruikelijk de hulpww. van het duratief aspect, in de modale bijfunctie van de ergernis : *Blijf* nou maer iet seure ! — *Staed* iet soo te beve ! — *Zit* nau maer iet te knijze ! — *Lég* iet te liege kaerel ! — *Léch* toch al mar iet te slaen ! — Deze laatste zin was een der „vertalingen" van „Niet meer slaan !" Andere echt-Katwijksche vormen voor dezen „prohibitief" zijn : Hau óp ! — Hau óp *te slaen* ! — Hau óp mittat c h eslá ! — Hau óp mittat slaen ! — Skai úit mit slaen ! — Andere gewone hulpww. in *indicatieve* zinsvormen met ver-

biedende, gebiedende en adviseerende functie zijn : *Wo'je*[1]) stíl wèze? — *Wo'je* 't láete? — Da^{t} *mòjjə* láetə, of ik skouw je waer! — Zoo gauw asje de lait ziet, *mòjjə* me waerskouwe. — Ook in een figuurlijken zin[2]) : Je mot alléen de mast mar op sien te haele! (= Red je zelf! of : Zie je er maar uit te redden!). — Het oude hulpww. der verwensching is bewaard in : *Je zèl* in d'hél brande! — Algemeen is ook : Jə mòch je wel skáeme! Jə mòs jə skáeme!

Omschrijvende zinsverbanden van het bevel zijn : *Maek*[3]) t aj jə van die plank of ben! (= Ga van die plank af)[3]). *Kijk uit* d a'jə 't iet laet falle!

Wees wijzər i n gae d'r iet nae toe. — *Neem* jij de kist i n brengt əm nae bovene.

Omschrijving van een waarschuwing is : Denktərom wat je doet! — In enkelen bijzin vorm : *Az jə* dát toch doet!

De imperatief kan worden versterkt door voorafgaande of volgende interjecties : 'n Beetje hárder, *toe*! Skáem je, *toe*! Jongəs, gaene jollie d'r off, *toe*! Het is de vraag of dit het bijwoord *toe*, dan wel een ouder *dat dóe* is. — Een eigenaarde roep voor een bevel is : *Jowâêi*, kommərəs hier! — Herhalingsvormen zijn : *Heei, heei*, laet tat hek əris los! *Hoho*, niesso gulzəg! — Een gemoedelijk en liefderijk advies aan een kind of een oudje is het met gerekten en stijgenden toon gesproken : (Fál iet) *hòòòr*!

Een analytische zinsvorm voor „Kom hier heen!" is : „Híer, kom dút op!" („dut op" = „dit op", „deen kant op"; zoo ook : „Dáer, loop dát op!").

In de omgangstaal is bewaard de oude adhortatief : „Kóm jò, *gaen we* bij dát zoodje!"; *Gaen we* âêst maer 'n ope zouke! (een ruimte om te „schieten"). Ook verkort : „Gaewe" (laat ons gaan, laten we weggaan).

Evenals elders in Holland is in Katw. de *verleden* imperatieve vorm gangbaar : „*Hâai* me dan ook waer-eskouwd!" „Wel, *hâai* ət maer edaen!" „*Was* tan toch foor den dach ekomme! — Deze zinsvormen moeten we begrijpen in verband met wenschende

---

[1]) = Wil je...

[2]) Een spreekwoord met imperatief is : Hau je biene uit de loopende waege (= Men moet zich buiten andermans gevaarlijke zaken houden).

[3]) *Maken dat* omschrijft causatieve functie, bijv. *Da'hâad emaekt dat* ik ər iet nae toe ən ging (= deed my besluiten er niet heen te gaan).

zinnen als : „Hââi *je*-n-ət maer iet ezâad!" „Waz *ək* er maer tijjelək (= op tijd) bíj eweest!" „Jae, *dée* je maer əs wat!"

3. DE VRAGENDE ZIN

De informeerende vragende zin heeft in het Katwijksch geen bijzondere kenmerken.

Er zijn in de conversatie vele typische min of meer „rhetorische" vraagvormen ; men wordt door den levendigen en muzikalen vorm ervan voortdurend getroffen. Zoo allereerst de *navraag*, ter wille van de nadrukkelijke mededeeling (in dit geval de ontkennende) : „Maer mag ət jou nou nog heuge dattər ən tol was?" „Neen, *ən tol?* Neen, da^{t} mag mijn iet heuge. Neen, dattək ət əzien heb iet" (over deze negatie-vormen, zie bldz. 201). Een *vergoelijking* : Er waere toe in 'durrəp twie, drie straetwerrəkers, wè jae, *wat wau je dan*, ər waere 4000 mensche! — De zeer rhetorische affectieve vraag : Auwe Kneel Voois verloor in íen slag z'n twie zeuns in twie skòònzeuns. *In Ys-tan? Ys fan Paarələ daer?* Die verloor z'n drie zeuns in z'n skoonzeun. — Levendig is ook deze rhetorische vorm : Toe voer ək as jongetje bij əm. In wáer voor denk je? Voor ən halləffierəndaelsje (met 1/8 gage). — D'r sting ən hâaning voor ət stuive, maar je kon der over heen kijke, zòò van de wurrəf op-tie huissies ; *of huissies?* ət was âandələk íen huis. — Ook de rhetorische vraag met eigen antwoord als nadrukkelijke mededeeling is heel gebruikelijk : *Wul ək əris segge* wie der in da^{t} boeltje now weunt? Weduwe Hús. — En *weet je wie* er nóch weunde bij de brak? Auwe Huig Plas. — Wanneer de verteller en passant even informeert over détails van zijn onderwerp, vraagt hij inlichting in een zin met den gewonen grammaticalen zin der mededeeling, maar met vragende intonatie : Dan stinge we daer an da^{t} stran^{t}je. *Dat sel dər nóg wel weze?* — Zoo ook wel bij nadere verklaring : Op ət Lâaistover Zand benne genoch chròòte skepe-n-əbleve. Ze vólgde-n-ons, hè?

In het Katwijksch komt de voorwaardelijke bijzin met den vorm van een omgekeerden hoofdzin veel voor : Nou, *zagge-n-ət de Franse* dan waere ze wéch!

3. DE UITROEP EN DE INTERJECTIE

Bij de „korte zinnen" zijn reeds vormen genoemd die op den rand van mededeeling en uitroep staan. Er zijn nog vaste vormen

van dien aard te bespreken. In de eerste plaats de vormen „jae" en „neen" (dat niet tot *nee* verkort wordt). Wanneer men bevestigend antwoordt op een informeerende vraag, is men geneigd tot een gemoedelijke, schier eindelooze variatie en herhaling : „Hè-je Heystekke nog əkend?" „*Jae* zeker ; *jae* best ; in Sikkebekke-n-ook, h â ê l b e s t. Die hâad ən winkel edaen daer... *Jae* die heb ik əkénd". Zoo ook bij de ontkenning maar dan nadrukkelijker : „Mag ət jou now nog heuge datter ən tol was?" „Neen, ən tol? Neen, da^{t} mag mijn iet heuge. Neen, dattək ət əzien hep, iet." (Zie hierover bij negatie : blz. 201). Nadrukkelijke reactie leidt tot dubbel *jae* of *neen* : „Weet je nog dat ər ən tol was?" „Nae Kattebinne die kant?" „*Neen, neen,* daer wat now de Ba^{t}straet is". Beide woorden kunnen ook versterkt worden door *wè* (= wel), *bè* (= versterking van *wè*), hòòr ; ook door een tweeden korten zinsvorm, waarvan de meest eigene is : „Ken je dat huis fan Krijn H.?" „Van die kaptâain bedoelje? *Jae* dat is fan Krijn Haezenoote, *recht sòò* !" Een verzwaarde vorm met de beteekenis „Precies, nu begrijp ik het !" is „*Jae waerələk* !"

Wanneer echter de Katwijker pertinent en kort antwoordt op een vraag, zal hij *jae* en *neen* versterken door de toevoeging van het voornaamwoord *ik* (*ək*) als de vragende zin actueel over hem en zijn handelingen gaat, en van *ət* wanneer meer in het algemeen wordt geïnformeerd : „Weet *jij* noch fan de Paesduin?" „Bè jáe *ək* !" — „Kén *je* dat Kətóortje?" „Wel jae *ək*, wel jáe *ək* !" — „Was *je* daer al mâêr əweest?" „Wè jáe *ik*". — „Liepe jollie anders bínne?" „Bè jàe *ət* !" (= Zeker, zoo was het de gewoonte). — Ook in de uitvoerige mededeeling als vorm van nadruk : Dat was allegaer daer bij Abramme, daer die zautskuur is, bè jàe *ət*." *Jae 't* en *neen 't* zijn dus ook „verzwaarde woordvormen" (zie hierover ook blz. 105).

Bovendien wordt de combinatie gebruikt als verzwarende vorm van nadruk in plaats van het enkele jae (ək) : „Hè je je gròò^{t}-faeder ook nog ekend?" „Bè jáe-*dək* ! Góed ekend !" *Jaedek* is oorspr. jae + et + ik.

Jae en *neen* zijn ook frequente „interjecties" in den eigenlijken zin des woords. Het onderbreekt of volgt op de mededeeling met een nader-verklarende functie : „Waer now de Ba^{t}straet is, daer mottət eweest hebbe". „Ooh, daer ! Dat mòòie straetje *jae* daer an de noortkant lag er al. — Bezuije de brak, daer weunde-n-ie, *jae* daer weunde-die bezuije van. — Dər lag ən slach, ən rij-

slach, dat ree dan zòò om nae Klaes Haezenòòte, *jae*. — 't Was waer now die winkel is, die winkel *jae* : dər is fan allegerand te kòòp. — Toe in mijn tijd waere dər mâêr boere-n-as dattər now benne, hòòr, *jae* hòòr! — Dər waere toe twie, drie straetwerrəkers, wè *jae, wat wou je dan* : ər waere 4000 mensche. — Maer ən zwaert, *jae* ən zwaert, da^{t} konne we-n-iet maeke.

Interjecties die niet als andere woordsoort voorkomen zijn : *Ho ho*, nie^{t} sòò gulzəg! — *Heej, heej*! Daer lòòp je vast!

Afkortingen zijn : Die auwe skuur hâat-taer jaere-n-eweest, jaere! *Goss*, tie zautskuur bij Gijs, die is ekómme : ik glòòf dattək al skípper was toe! — Dan benne ze nog ən kaer op ət léve-n-of mit sturrəmweer in ət Nieuwediep in-elòòpe, in *kədaer*! de dorde kaer mot-ie ət lòòtje legge! (zei een oude grootvader van zijn kleinzoon, die tijdens den oorlog door een mijnramp is omgekomen). — *Choe*! da^{t} sel nóg wel weze! Dit is de verkorting van : Dan sting dər en hâêle skaere mense rondom de vis allegaer : *choejen tijt*, honderde! — Na de „skoft", wanneer men opnieuw begint „ən *hórt* te geve", roept de leider : *Weeran*!, korte vorm van : *Weer an* tije we! — of (aansporend) : Tije we *weeran*! — Iemand zit te vertellen, dat hij door de politie is bekeurd, etc. Maar het liep g o e d af : „*Al zə daege goed*!" — Een „bastaardvloek" is : „*Wat haegenaeker*!" — „Al zə daege" is in het geciteerde geval feitelijk zinsdeel, nl. bepaling van graad geworden. Zoo is het met het zéer gebruikelijke *əlével* (verkorting van *al evenwel*) ; dit woord is weliswaar interjectie, maar tevens bepaling van modaliteit : „Hoe híeti, *əlével*?" „Wannaer wás ət, *əlével*!" „Hoe kóm ik əran, *əlével*!" „Maer verdráeit *əlével*, daer slaet de klok al!" — Maer hoe hâat sə-n-*əlével* əhiete!" etc.

Een voorbeeld van verstarring van een zin tot uitroepswoord is : „Wássauwwát!" (= *Dat* zóu wat! Dat kun je begrijpen! Geloof dat maar niet! *Dat* is aan *wat* geassimileerd).

4. DE VOCATIEF (AANSPRAAK)

Eigenaardige vocatieven zijn *boet* voor „jongen[1]), *maet* en *bestemaet, oome, freere*" (ongeveer gelijk „maet"), en aan boord de pronominale vocatief *jelúi* (naast het overigens gangbare *jollie*, voor de 2de persoon meervoud). Allerminst vriendelijk is de aan-

[1]) Zie ook bij *voornaamwoorden* (aanspraakvormen) blz. 130.

spraak : Neen *kreng,* neen *blikkieskindere,* zòò zel dat iet gaen ! — Een záak wordt vocatief in een zeer bewogen verhaal van een ongelukkig avontuur met de vleet, na een vangst voor een waarde van f 9000 : In toe krege we rauw weer, in toe verspeulde we de hâêle vleet. Wéch, *teelt fan nege duizent* ! — Soms is een oude buigingsvorm bewaard in een vocatief van de vaktaal : Háele *mans,* háelé !

INHOUD

blz.

I. Inleiding 7
De Gemeenschap 9

II. Oud-Katwijk 13
1. Geschiedenis 13
2. De visscherij 14
3. Aanhaling uit 't Journaal van 1790 24
4. Oude spelen 30

III. Vreemde woorden 35

IV. Woordbeteekenis, woordaccent en woordgebruik . 41

V. Omschrijving 49

VI. Woordvorming 58
1. Zelfstandige naamwoorden 58
2. Bijvoeglijke naamwoorden 66
3. Werkwoorden 70
4. Eigennamen 74

VII. De klanken 76
1. De klinkers 76
2. De toonlooze klinker 90
3. De n als overgang 94
4. De d tusschen klinkers 94
5. De medeklinkers 96
6. Assimilatie enz. en woordsymboliek 101

VIII. Zelfstandige naamwoorden 106

IX. Het bijvoeglijk naamwoord 114
1. Zelfstandig gebruikte adjectieven 114
2. Praedicatieve adjetieven 116
3. Kleuren en tinten 117
4. Negatieve adjectieven 121
5. Positieve adjectieven 123

blz.

X. Voornaamwoorden en lidwoorden 127
1. Persoonlijke, wederkeerige en bezittelijke voornaamwoorden 127
2. Aanwijzende voornaamwoorden 131
3. Bepalend *lidwoord* 133
4. Vragende voornaamwoorden 133
5. Onbepaalde voornaamwoorden 134

XI. Telwoorden 136

XII. De vormen der werkwoorden 142
1. Het voorvoegsel ge 142
2. De stamvormen der sterke werkwoorden . . . 143
3. Het zwakke werkwoord 151
4. Bijzondere werkwoorden 153
5. De praeterito-praesentia 155
6. Scheidbaarheid van samenstellingen 156
7. De werkwoorden met -n in praesens 157
8. De uitgangsvormen 157
9. De imperatief 158

XIII. Gebruik en verbindingen van werkwoorden . . . 161
1. De infinitief 161
2. Het tegenwoordig deelwoord 165
3. Het verleden deelwoord 166
4. Het werkwoord „zijn" met hebben òf zijn als hulpwerkwoord 167
5. Het werkwoord „hebben" met een verleden deelwoord 168
6. Hebben en zijn als hulpwerkwoorden 170
7. Het werkwoord „hebben" 174
8. Bijzonder gebruik van den tegenw. tijdsvorm . 177
9. Verbindingen met het werkwoord „zijn" . . . 178
10. Verbindingen met het werkwoord „worden" . 180
11. Hulpwerkwoorden (behalve hebben en zijn) . . 180
12. De lijdende vorm en andere genera 183
13. De onpersoonlijke constructie 186

XIV. Voorzetsels, bijwoorden en voorvoegsels in hun syntactisch gebruik 187

blz.
1. Voorzetsels 187
2. Voorzetsels en bijwoorden ; bijwoorden . . . 192
3. De ontkenning 201

ZINSLEER

XV. De zin : De analytische of gesplitste zinsvorm . 206

XVI. De korte taalvorm 211

XVII. Zinsverband 217
1. Ontsporing en prolepsis 217
2. Het aansluitend zinsverband 218
3. Het voegwoord „en" 219
4. Samentrekking 220

XVIII. Woordschikking 221
1. Aanloop 221
2. Bijzondere zinsvormen 223
3. De plaatsing van bijwoorden 224
4. Woordschikking bij samengesteld gezegde . . 224
5. Zinsrhythme 226

XIX. Bijzinnen met een voegwoord of een voornaamwoord 227
1. Met een voegwoord 227
2. Met een voornaamwoord 229

XX. De niet-mededeelende zinnen 232
1. Imperatieven, commando's en signalen . . . 232
2. De vragende zin 240
3. De uitroep en de interjectie 240
4. De vocatief (aanspraak) 242

N. V. DRUKK. ERASMUS, LEDEBERG/GENT